

Sub regulis Donati

Ars Brugensis och Den tredje grammatiska avhandlingen

Victor Frans

Masteruppsats vid institutionen för lingvistiska och
nordiska studier

60 studiepoäng
VMS4190: Viking and Medieval Studies

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2019

Sub regulis Donati

Ars Brugensis och Den tredje grammatiska avhandlingen

Victor Frans

Masteruppsats vid institutionen för lingvistiska och
nordiska studier

60 studiepoäng
VMS4190: Viking and Medieval Studies

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2019

© Victor Frans

2019

Sub regulis Donati: Ars Brugensis och Den tredje grammatiska avhandlingen

Victor Frans

<http://www.duo.uio.no/>

Tryck: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

English summary

The Micillo-Males hypothesis proposes that the second part of *The Third Grammatical Treatise* (ca 1250) by Óláfr Þórðarson is based on a commentary of the insular tradition on Donatus' third book of the *Ars maior*. This paper brings further support to the claim that the candidate suggested by Males (2018), the commentary called *Ars Brugensis*, is the model of the second part of the treatise. The relationship between the two texts is further analysed with regard to the changes that the author/translator Óláfr Þórðarson makes. The results establish that his treatment of Donatus' brief precepts is faithful, but that the commentary is used more freely.

Furthermore, the influence from the *Doctrinale* by Alexander de Villa Dei is shown to be greater than previously supposed. In trying to answer why Óláfr adapted aspects of the *Doctrinale*, I assess that part of the aim of the treatise was that it could be read in parallel with this work, making it likely that both texts were used in Óláfr's school at Stafaholt. Óláfr's comments that some grammatical figures are less useful for skaldic poetry, can be seen as an indication that these parts were meant to aid in the study of Latin grammar. The reordering of the content and the insertion of an additional grammatical figure from the *Doctrinale* are other important changes that would facilitate a parallel study.

Förord

Allra varmaste tack till Mikael Males! Ditt genuina intresse för ämnet, din entusiasm över mina idéer och dina förslag på förbättringar – som fyllde marginalerna på varje utkast! – har varit ovärderliga. Utan dig hade denna uppsats inte blivit till. Tack till Jonatan Pettersson på Stockholms universitet! Du trodde på mig från första början. Din forskning om medeltida översättning har lagt den teoretiska grunden för denna uppsats. Tack också till Nicolai Egjar Engesland, som har varit till hjälp för att förstå texthistorien bakom *Ars Brugensis*.

Tack Unn Falkeid på IFIKK för tiden i ditt projekt (The Legacy of Birgitta of Sweden) och varma hälsningar till mina kollegor Francesca och Eleonora! Detsamma till doktoranderna på IFIKK: Joel, Thomas, Sarah, Emil, Haakon, Miroslav och min rumskamrat Sigurd.

Aldrig glömmer jag er som jag lärt känna på universitetet i Oslo: Nicolas, Eira, Susanne, Kirsti, Erin, Sarah, Bjorn, Pamela, Viktória, Halfdan, Kristoffer, Karen, Pierre, Lucie, Marine, Henna!

Till mina utmärkta lärare på UiO, utöver Mikael, även Karl G. Johansson, Jonas Nordby, Klaus Johan Myrvoll, Jan Erik Rekdal, Alessandro Palumbo och Kristin Bech: Tack! Med saknad tänker jag tillbaka på föreläsningarna med Terje Spurkland, som var ett av de främsta skälen till att jag flyttade till Oslo: ñ†††

Victor Frans

Oslo, maj 2019

”per hos tropos sapientes ab insipientibus
separantur” (*Ars Brugensis*, bilaga I: 45)

Svan i marginalen till Erfurt, Amplonianus CA 8° 40, 111v.

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Syfte och hypoteser	2
1.3	Material och metod.....	3
1.4	Teori.....	6
1.5	Tidigare forskning	8
2	<i>Málskrúðsfræði</i> i ljuset av <i>Ars Brugensis</i>	13
2.1	Prövning av förlagan	13
2.1.1	<i>Ars Brugensis</i> utmärkande drag	13
2.1.2	Överensstämmelser i <i>M</i> med <i>Ars Brugensis</i> och <i>Sedulius</i>	17
2.1.3	Överensstämmelser i <i>M</i> med <i>Ars Brugensis</i> och <i>Muretach</i>	23
2.1.4	Finns samtliga textställen i <i>Ars Brugensis</i> ?.....	25
2.1.5	Sammanfattning	28
2.2	Textuell närhet till förlagan	29
2.2.1	Figurernas definitioner	29
2.2.2	Källangivelser.....	38
2.2.3	Övriga likheter.....	44
2.2.4	Sammanfattning	45
2.3	Kriterier för val av versexempel.....	46
2.3.1	Tematiska likheter med förlagens versexempel	47
2.3.2	Religiösa urvalskriterier	52
2.4	Distansering från förlagan	55
2.5	Kommenterande tillägg	64
2.6	<i>Málskrúðsfræði</i> och <i>Doctrinale</i>	67
2.6.1	Påverkan från <i>Doctrinale</i>	67
2.6.2	Textstrukturella ändringar som inte utgår från <i>Doctrinale</i>	74
2.7	Óláfrs möjliga ändamål	77
2.7.1	Diskussion	77
2.7.2	Hävdande av skaldediktningens ställning	82
2.7.3	Stöd för latinskt grammatikstudium.....	85
3	Slutsatser	88

Litteraturlista	93
Bilagor	100

Figurer

fig. 1: Óláfrs termer	56
fig. 2: Jämförelse av figurernas ordningsföljd	74

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den tredje grammatiska avhandlingen (3GA) är såvitt känt den första grammatiska text som översattes till norrönt.¹ På tämligen säker grund tillskrivs den Óláfr Þórðarson hvítaskáld (ca 1210–1259), brorson till Snorri Sturluson.² Till skillnad från Snorris *Edda* ligger Óláfrs grammatik nära en latinsk tradition, eftersom det är en översättning i vilken han använder sig av flera latinska källor för att dra paralleller till norrönt språk och till skaldediktning. I verkets andra del byter Óláfr ut de litterära citat som finns i hans förlaga mot skaldestycken, antingen av tidigare eller samtida poeter eller nydiktade av grammatikern själv. Det är möjligt att Óláfr författade *3GA* i samband med undervisning i den skola som han grundade i Stafaholt (nu Stafholt) i Borgarfjörður (Clunies Ross 2005a: 186).³

Frågan om källorna till *3GA* har länge varit svår att komma till rätta med. Traktatens första del, som i modern tid går under benämningen *Málfræðinnar grundvöllr (MG)* 'grammatikens grundval', bygger huvudsakligen på Priscianus *Institutiones grammaticae*, men förmodas ha rönt påverkan från ytterligare skrifter.⁴ I verkets andra del *Málskrúðsfræði (M)*, 'läran om språkoramentik', som i traderingen av latinska motsvarigheter ofta kallas *Barbarismus*, går

---

¹ *Den tredje grammatiska avhandlingen* förkortas i denna uppsats såsom *3GA*.

² Hreinn Benediktsson (red. 1972: 15–16 not 2) sammanfattar argumenten för tillskrivningen till Óláfr: 1) AM 748 I b 4°, som vanligen tolkas som den äldsta handskriften, avslutar verket med följande ord: "Hér er lykt þeim hlut bókar er Óláfr Þórðarson hefir saman sett [...]" (BMÓ red. 1884: 119; 'Här slutar den del av boken som Óláfr Þórðarson har sammanställt'); 2) I *Málfræðinnar grundvöllr (MG)*, den andra delen av *3GA*, nämner Óláfr kung Valdemar II av Danmark såsom "minn herra Valdemarr konungur" (BMÓ red. 1884: 45; 'min herre, kung Valdemar'). I *Sturlunga saga* och *Knýtlinga saga* (som har tillskrivits Sturla respektive Óláfr) berättas om Óláfrs tid med kung Valdemar; 3) *Den fjärde grammatiska avhandlingen (4GA)* nyttjar *3GA* som auktoritet med orden "ok kallar Óláfr þat" och "Óláfr segir" (Clunies Ross och Wellendorf red. 2014: 18 och 20). Att båda delarna av *3GA* skrevs av samme man är tydligt utifrån den grammatiska terminologi som används.

³ Belägget för Óláfrs skola finns i *Borgils saga skarða* i ett stycke om prästen Þorsteinn tittlingr: "Hann hafði verit til kennslu í Stafaholti með Óláfi Þórðarsyni" (Örnólfur Thorsson red. 1988: 697; 'Han hade varit i undervisning i Stafaholt med Óláfr Þórðarson'). Orden "til kennslu" ('i undervisning') kan tolkas på två olika sätt, antingen, som Guðrún Nordal (2001: 181) skriver, att prästen Þorsteinn var lärare i Óláfrs skola. Andra, såsom Gísli Sigurðsson (2002: 103 [2004: 96]), tolkar i stället detta som att präster undervisades, dvs. att Þorsteinn var student. Hur det än ligger till med översättningen är det tydligt att det fanns en prästerlig koppling till skolan; Óláfr själv var subdiakon och Þorsteinn präst var alltså antingen lärare eller student.

⁴ Valeria Micillo höll en föreläsning på den tolfte sagakonferensen år 2003 om möjlig påverkan från Petrus Helias *Summa super Priscianum*; detta inlägg är opublicerat, men behandlas i korthet av Clunies Ross (2005a: 189 not 6).

Óláfr igenom barbarismer och solecismer samt ordfigurer och troper (*schemata* och *tropi*). I förordet till *M* nämner han Donatus som huvudsaklig källa, och mycket riktigt utgör tredje boken av dennes *Ars maior* stommen till avhandlingen. Det är hur som helst tydligt att någon utförligare skrift ligger till grund för delar av texten (Clunies Ross 2005a: 187–193). Valeria Micillo (1993, 1999) har föreslagit att möjliga förlagor går att hitta bland medeltida kommentarer till Donatus, i synnerhet dem av Muretach och Sedulius Scottus, som uppvisar stora likheter med *3GA*. Denna bild har justerats av Mikael Males (2018), som visar på att en ännu outgiven grammatisk traktat överensstämmer med *3GA*, både i de passager som tycks ha ursprung hos Muretach eller Sedulius Scottus, och i flera ytterligare, som inte finner någon motsvarighet i de andra skrifterna. I en av de fyra identifierade handskrifterna till detta verk görs en attribution till Remigius av Auxerre (ca 841–908), som mycket riktigt skrev en *Barbarismus*-kommentar till Donatus. Denna senare kommentar, som redan finns utgiven (Hagen 1870; Coletti 1985), är däremot inte densamma som i de fyra handskrifterna. Därmed gav Males (2018) namnet Pseudo-Remigius till denna nyfunna kommentar, som jag hädanefter kallar *Ars Brugensis* (*AB*).⁵ Attribueringen till Remigius är möjlig att förklara: dels innehåller Bryggehandskriften ett stycke ur hans kommentar till bok II placerad alldeles framför kommentaren till bok I (Jeudy 1975: 228 not 114) och dels finns det likheter mellan många av de unika textställen som *Ars Brugensis* innehåller och motsvarande beskrivningar i den äkte Remigius kommentar.⁶ Texthistorien bakom *Ars Brugensis* är således invecklad; kommentaren ser ut att vara ett derivat av Sedulius, Muretach och Remigius (se bilaga I). Det bör nämnas att den äkte Remigius kommentar inte har kommit på tal i tidigare forskning som möjlig förlaga till *3GA* och inte heller är en sannolik kandidat, eftersom den skiljer sig i stor mån från den tradition som måste ha påverkat *3GA* och tycks återfinnas i *Ars Brugensis* och i de tidigare föreslagna kandidaterna Sedulius, Muretach och *Ars Laureshamensis*.

1.2 Syfte och hypoteser

Min undersökning syftar till en analys av hur Óláfr Þórðarson anpassar *Ars Brugensis* (*AB*) i *Málskrúðsfræði* (*M*). Ett första steg i denna riktning är att pröva om Males identifiering av den möjliga förlagan verkligen stämmer. Därefter gör jag en analys av översättningsstrategierna.

---

⁵ Holtz (red. 1977: LXII) nämner inte tillskrivningen till Remigius, utan hänvisar i stället till traktaten såsom *Ars Brugensis* efter en av handskrifterna, Brugge, Hoofdbibliotheek Biekorf (Stadsbibliotheek) 537. Jeudy (1975, 2009) ger ytterligare beskrivningar av *Ars Brugensis* och dess handskrifter.

⁶ Mer om detta i kap. Texthistoria i inledningen till utgåvan i bilaga I.

Visst fokus kommer också att ligga på de skaldestycken som motsvarar de romerska litterära citaten (huvudsakligen Vergilius). Det har i tidigare forskning (Wills red. 2017a, 2017c) spekulerats om varför Óláfr valde dessa verser. Med tanke på att den förmodade riktiga förlagan tidigare var okänd för forskningen, torde *AB* ge möjligheter till nya svar.

Dessa är således mina hypoteser:

1. *Ars Brugensis* har använts som förlaga till *Málskrúðsfræði*, den andra hälften av *Den tredje grammatiska avhandlingen*, såsom Males (2018) föreslår.
2. Óláfr Þórðarson behandlar Pseudo-Remigius *Ars Brugensis* friare än den behandlar dess kärntext, tredje boken av Donatus *Ars maior*.
3. Óláfr Þórðarsons val av skaldestycken är påverkade av den mytologiska och litterära bakgrund som *Ars Brugensis* ger till de latinska verser som tjänar som exempel hos Donatus.

För att förstå vilken roll *AB* spelar i *Málskrúðsfræði*, är det viktigt att också se på *Doctrinale*, som enligt tidigare forskning har utövat inflytande på Óláfr. En närmare förståelse av *AB* kan förklara om detta stämmer och huruvida influensen från *Doctrinale* är större eller mindre än tidigare antaget. Min förhoppning är att dessa hypoteser kan tjäna som ingång för mitt huvudsakliga syfte, att se hur Óláfr anpassar källtexten till sina egna mål och vilka dessa mål kan ha varit. Det har länge antagits att *3GA* skrevs för bruk i hans skola i Stafaholt, men en granskning av verkets källor skulle kunna ge säkrare besked om detta. Därmed lyder den fjärde hypotesen:

4. Förändringarna som Óláfr gör av sin förlaga *Ars Brugensis*, många av dem utifrån *Doctrinale*, tyder på att *Den tredje grammatiska avhandlingen* skrevs som en lärarhandbok, ämnad att vara en isländsk motsvarighet till de latinska källtexterna.

Denna hypotes väcker en rad frågor om hur Óláfr har gått till väga: Vilka förändringar har Óláfr gjort av förlagan? Vad tillförs, vad utelämnas och varför? Vilka principer har han följt i anpassningen av den latinska kommentaren? Hur får hävdandet av skaldediktningen sitt uttryck i texten? Om resultaten bekräftar hypotesen, vilken påverkan har då verkets funktion som lärobok på hur Óláfr anpassar källtexten?

1.3 Material och metod

För att kunna göra en översättningsvetenskaplig analys är det nödvändigt att först ge ut Pseudo-Remigius *Ars Brugensis* (bilaga I). På grund av detta har jag utifrån foton gjort en preliminär

utgåva huvudsakligen efter en av handskrifterna, Brygge (Stadsbibliotheek 537). Denna emenderas med utgångspunkt i manuskriptet från Erfurt (Amplonianus CA 8° 40) samt i viss mån utifrån handskriften från Kassel (Universitätsbibliothek 4° Philol. 1). De stycken som är unika för *AB* är markerade i texten.

Det bör tilläggas att min utgåva på sätt och vis samtidigt är en utgåva av Donatus utifrån dessa handskrifter. Varje rubrik i *AB* är nämligen ett citat av tredje boken ur Donatus *Ars maior*, vars föreskrifter följs av kommentarer. Dessa rubriker markeras med versaler i citaten och i bilaga II, precis som de tidigare utgivarna (Holtz red. 1977; Löfstedt red. 1977a och 1977a).

Tre av handskrifterna uppmärksammades av Males (2018) utifrån en beskrivning i Löfstedts utgåva av Sedulius. Löfstedt (red. 1977b: ix) nämner att ett visst manuskript tycks innehålla en blandning av Murethachs och Sedulius kommentarer. Detta stämmer till stor del, men det bör tilläggas att *AB* innehåller en mängd stycken utan motsvarighet i andra skrifter (mer om detta i kap. 2.1.1).

Es gibt auch nicht viele von Sed.mai. abhängige Texte. C. Jeudy hat aber unsere Aufmerksamkeit auf einen solchen gelenkt, und zwar in den in der Hs. Brugge, Stadtbibl., 537 saec. xiv f. 22ra–36ra überlieferten Donatuskommentar. Die Übereinstimmungen sind so gross, dass der Sedulius mehrmals mit Hilfe des Brugensis korrigiert werden kann [...]. Bis auch dieser Kommentar ediert worden ist [...], lässt sich über ihn nichts Bestimmtes sagen; klar ist aber, dass er zum grossen Teil aus Exzerpten aus Sed.mai. und Murethach besteht, und zwar dürfte diese Exzerptensammlung viel älter sein, als die Daten der Hss. Vermuten lassen. (Löfstedt red. 1977b: ix; se Males 2018: 322)

(‘Det finns inte många texter som är avhängiga Sedulius kommentar av *Ars maior*. C[ollette] Jeudy har påkallat vår uppmärksamhet på en sådan, och den finns i Donatuskommentaren förmedlad i handskriften Brugge Stadtbibl., 537, 1300-tal, f. 22ra–36ra. Överensstämmelserna är så stora, att Sedulius mången gång kan korrigeras med hjälp av Brugensis [...]. Tills denna kommentar blir utgiven [...], kan man inte säga något bestämt om den; det står hur som helst klart, att den till stor del består av utdrag ur Sedulius *Ars maior*-kommentar och Murethach, och säkerligen måste denna excerptsamling vara mycket äldre, än den tidsfästning handskrifterna tillåter.’)

Enligt Löfstedt finns samma text i två andra manuskript, den tidigare nämnda Erfurt, Amplon. CA 8° 40 och Napoli, Biblioteca Nazionale, IV.A.22. Colette Jeudy (2009: 69–70) skrev senare en artikel i *Lexicon Grammaticorum* om *Ars Brugensis*, där hon nämner en fjärde handskrift från Fulda, Kassel 4° Philol. 1, som dateras till ca 1000/1100-tal. Min nuvarande studie ger inte utrymme att undersöka alla fyra handskrifter, men detta skulle krävas för en framtida utgåva av Pseudo-Remigius *Ars Brugensis*.⁷

Jämförelsen av 3GA med AB sker utifrån Björn Magnússon Ólsens utgåva (1884). Denna är huvudsakligen utarbetad efter manuskripten AM 748 I b, 4° och AM 757 a, 4°. 3GA är också fragmentariskt bevarad i AM 757 b, 4° (BMÓ red. 1884: XLVIII–LXIII). Densamme ger i övrigt också ut texten i *Codex Wormianus* (AM 242 fol.) separat (BMÓ red. 1884: 1–32). Alla citat ur denna utgåva har jag valt att normalisera.

Med stöd av denna preliminära utgåva kommer jag att försöka utröna om AB verkligen var källan till 3GA. Textpassagerna som jag behandlar är dels mina egna fynd och dels sådana som har nämnts av Micillo (1999) i samband med andra Donatuskommentarer.⁸ I kap. 1.5 (Tidigare forskning) tar jag även upp Mikael Males (2018) argument för att *Ars Brugensis* var Óláfrs förlaga. Mina kriterier för att avgöra frågan om källtexten framgår av inledningen till kap. 2.1. Denna del av uppsatsen är nödvändig för att göra en noggrannare översättningsanalys. Min metod till denna del av arbetet är en jämförelse mellan 3GA och AB. Därtill diskuterar jag andra texter som skulle kunna förklara vissa översättningsstrategier och förändringar gentemot förlagan, såsom Alexanders de Villa Dei *Doctrinale puerorum*, *Den första grammatiska avhandlingen* och Snorris *Edda*.⁹ Teorin bakom mina diskussioner följer i nästa delkapitel.

Alla översättningar är mina egna, med undantag av den latinska versen, till vilken jag använder Ingvar Björkesons (1996) översättning av *Aeneiden* och Adlerbeths (1807) versioner av *Bucolica* och *Georgica*, som jag anpassar efter modern stavning. När bara enstaka fraser ur Vergilius citeras, översätter jag själv för att hålla texten så nära originalets betydelse som möjligt.

När det gäller normaliseringen av stilfigurernas namn, har jag valt att använda de svenska termerna för de vanligaste figurerna och troperna, såsom *metafor* och *allegori*, medan sådana

---

⁷ Hädanefter hänvisas till handskrifterna från Brygge och Erfurt med B respektive E.

⁸ Utgåvorna av Donatuskommentarerna är i fråga om Muretach av Holtz red. 1977, av *Ars Laureshamensis* och Sedulius av Löfstedt red. 1977a och 1977b.

⁹ För *Doctrinale* använder jag utgåvan av Reichling 1893, för 1GA Hreinn Benediktsson 1972 och för Snorris *Háttatal* och *Skáldskaparmál* Faulkes utgåvor från 2007a och 2007b.

som diskuteras mer sällan, t.ex. *acyrologia* och *antonomasia*, får behålla sina klassiska benämningar. 3GA har ofta andra stavningsvarianter av dessa figurer än de latinska grammatikorna, vilket åskådliggörs i tabellen i bilaga II.

1.4 Teori

3GA är inte en översättning enligt vår moderna uppfattning, eftersom den till stor del innefattar egen, mer eller mindre självständig textproduktion. Verket är således inte trogen sin förlaga fullt ut. Att kalla verket en fri bearbetning skulle ligga närmare sanningen.¹⁰ Trots detta finns en mängd översättningsvetenskapliga begrepp som kan vara till nytta också för att granska ett fritt förhållningssätt till källtexten. Följande är ett försök att ställa upp en analysmodell:

Principerna för hur Óláfr har bearbetat källtexten beror på flera faktorer: dels de normer som är beroende av både den isländska och den kontinentala synen på översättning och dels den rika skaldetradition som redan var etablerad på Island. Eftersom översättningar av andra texter hade framställts länge på Island, måste det ha funnits föreställningar om hur en text borde översättas. En undersökning av 3GA:s källor kan möjligen ge en större förståelse av sådana föreställningar under denna period. Den samtida synen på skaldediktning, i den mån en sådan kan iakttas utifrån tidigare prosimetriska och grammatiska verk, såsom de äldre grammatiska avhandlingarna¹¹ och Snorris *Edda*, skulle också kunna ge en viss insikt i vad översättaren trodde att läsarna/åhörarna förväntade sig av texten. Detta ansluter till frågan om vilken publik som var ämnad för 3GA. Begreppet målkulturanpassning kan användas i relation till detta: Kanske förklarar översättaren sådant som bara är underförstått i källtexten, eller som behöver upprepas för att innehållet skall bli förståeligt för den nya publiken. Meningsbyggnad och ordförråd kan också behöva anpassas för att uttrycka källtextens idéer. Det kan därtill vara av vikt att se på översättarens syn på genre. Guðrún Kvaran (2002) behandlar dels stilistiska drag för översättningar under denna tid och dels hur principer för översättningen varierar mellan olika genrer. Hennes observationer skulle kunna vara värdefulla, eftersom AB inte blott innehåller exempel ur *Aeneiden*, utan även från komediförfattare såsom Plautus och Terentius.

---

¹⁰ Raschellà (1998: 126): "we must acknowledge that we have more often to do with *echoes* than with 'sources'."

¹¹ Enligt vissa forskare är 2GA inte äldre än 3GA, utan samtida eller senare (se vidare Raschellà 1983). Dess namn och ålder har tidigare förmodats på grund av dess placering i Cod. Wormianus. Likaså har Males (2016b) argumenterat för att 5GA författades av samme Óláfr Þórðarson, som ett första, möjligen övergivet, försök att skriva en grammatisk traktat.

Hur Óláfr anpassar olika diktargenrer – eller om han gör det – blir således talande för hur nära han eftersträvar att återge originalet.

En översättares principer kommer, med Petterssons (2009: 51) ord, ”till uttryck i systematiskt återkommande val i återgivningen.” Óláfrs principer har sannolikt en tydlig koppling till verkets syfte, vilket enligt min hypotes var att skapa en lärarhandbok, som fungerar som en isländsk motsvarighet till Donatus. De olika principerna utgör därmed den mer övergripande översättningsmetoden. Principerna kan också i viss mån iakttas i så kallade ”metatextuella tillägg”, dvs. översättarens egna kommentarer om texten. Med det inte sagt att alla översättare/bearbetare är helt ärliga i hur de presenterar sitt eget verk, dvs. att de öppet berättar om sina källor och hur trogna de har varit till dessa (Pettersson 2009: 25, 41). Tvärtom kan sådana kommentarer ofta vara tänkta att missleda läsaren.

Copeland (1991: 7, 30, 94–96, 117) talar om två olika typer av översättningar under medeltiden, primär och sekundär. En *primär översättning* är mindre självständig från originalet, medan *sekundär översättning* ofta gör bruk av källtexten medierad genom en kommentar. En översättning av den förra typen blir en uttolkning av originalet. Den använder också originalet som en modell för att utforska folkspråkets möjligheter till uttryck. *Sekundär översättning*, som ofta uppträder senare i utvecklingen, beskrivs av Copeland (1991: 178): ”[it] claims for itself a kind of originary canonical status” (Copeland 1991: 178). I en sekundär översättning brukas källtexten som stoff (*materia*) för översättarens egna syften. Ett kännetecken är det som Copeland (1991: 141) kallar ”multiple authorial functions”: översättaren kan samtidigt fungera såsom författare, eftersom en stor del av arbetet är nyskapande; likaså fungerar han som en kompilator som kombinerar flera olika texter för ett nytt syfte. Således blir den roll som Óláfr antar viktig att granska. Frågan är i vilken mån hans anpassning av texten fungerar förmedlande eller nyskapande. Gissningsvis är hans avsikt att både göra källtextens innehåll förståeligt och relevant för den isländska publiken och att samtidigt företa dessa anpassningar inom igenkännbara grammatiska ramar, ur ett latinskt perspektiv. Det är på så sätt ett slags förhandling mellan trohet till förlagan och anpassning efter de nya förutsättningarna för måltexten.

I dessa sammanhang blir Rita Copelands (1991: 3) idé om appropriering av idéer aktuell, dvs. att översättningen inte bara blir en version av originalet, utan presenteras såsom ett nytt verk. Ett exempel på detta är hur Óláfr hanterar de grammatiska termerna hos Donatus. Óláfrs mål tycks här ha varit att skapa en mer heltäckande terminologi för skaldediktningen. Det framstår som att Óláfr i första hand tog hänsyn till om termerna kunde användas för

skaldediktningen, även om det ledde till att betydelsen av originalets termer måste omtolkas. Originalet kommer således i andra hand; dess innehåll har blivit anpassat efter författarens nya syften. I slutet på nästa avsnitt återger jag kort vad tidigare forskare har skrivit om terminologin.

I sin undersökning av *Alexanders saga* följer Pettersson (2009: 56) bland annat Christiane Nords (1989) förslag att bruka begreppet *lojalitet* (till källtextförfattaren/publiken) snarare än det mer begränsade *texttrogenhet*. Lojalitet förknippas således med avsikterna bakom källtexten och måltexten i stället för enbart formella egenskaper. Denna term är i synnerhet aktuell för en så fri översättning som *3GA*, där översättningen kanske inte har skett ord för ord, men kan stämma med förlagan i fråga om innehåll. Det är tänkbart att Donatus kanoniska status har haft inverkan på hur troget texten återges. Pettersson (2009: 56) använder ordet *samsyn* i samband med lojalitet: Frågan är om översättaren har samsyn med källtextens författare i ett visst avsnitt eller om han av någon anledning avviker.

1.5 Tidigare forskning

Micillo (1993, 1999) föreslog såsom nämnt att *Barbarismus*-delen i *3GA* bygger på en kommentar av den tredje boken av Donatus *Ars maior* från den så kallade insulära traditionen, dvs. en kommentar författad av en irisk *peregrinus* på kontinenten. Hennes föreslagna kandidater var Sedulius och Muretach samt mindre troligt *Ars Laureshamensis*. Mikael Males (2018) prövade sin hypotes att *AB* var förlaga till Óláfr genom att jämföra hur vissa utvalda stycken i *M* överensstämmer med de olika kommentarerna. På vissa ställen kan antingen *AB* eller Sedulius ha varit en möjlig förlaga, på andra *AB* eller Muretach. Slutsatsen härav torde vara att *AB*, som är ett alternativ i båda lägen, var (eller låg närmast) den kommentar som har tjänat till förlaga för *M*. Males (2018: 324) ger två exempel i avsnittet om *hiatus* där både Sedulius och *AB* ligger nära *M*:

Enn telr Donatus þann lōst með barbarismo, ef tveir raddarstafir jafnlangir standaz
hit næsta í tveim samstöfum. (*3GA* 11.27; *BMÓ* red. 1884: 71)

(’Vidare räknar Donatus den lasten som barbarism, om två jämnlånga vokaler står
bredvid varandra i två stavelser’)

Sedulius och *AB* har samma text:

Hiatus sunt, sicuti diximus, cum similes uocales ac similiter longae collisam hiantemque structuram faciunt, ut si quis dicat suscepisse se filios ”secundo omine”. (Löfstedt red. 1977b: 334; *AB*: 16)

(’Hiatus är, såsom vi har nämnt, när liknande och lika långa vokaler skapar en kolliderande och gapande struktur, som om någon säger att han har erkänt sina söner ”secundo omine” (med ett gynnsamt omen).’)

Den diagnostiska likheten mellan Óláfr och Sedulius och *AB* ligger främst i orden ”jafnlangir” och ”similiter longae”. Hos Muretach saknas detta stycke.

Males (2018: 324–325) andra exempel handlar om skillnaden mellan *metaplasma* och *schemata*:

Sú er grein með þeim fígúrum, er Donatus hefir sett: Barbarismus ok metaplasmus verður í einni sagn um stafaskipti eða samstafna ok þeirra tilfelli. Scema hefir ýmsar myndir orða ok skilninga, þær er leiðendi taka í brott ok skýra málit. En trópar þessir eru framfæring náttúruligra sagna ok sena, er varðveita ýmislegt yfirbragð pentaðra málsgreina. (3GA 16.4–6; BMÓ red. 1884: 101–102)

(’Detta är åtskillnaden mellan de figurer som Donatus har förevisat: *Barbarism* och *metaplasma* sker i ett ord genom ändring av bokstäver eller stavelser och deras egenskaper. *Schema* har allehanda former av ord och betydelser, som tar bort leda och smyckar språket. Och dessa troper är uttryck av naturliga ord och meningar, som tar hänsyn till olika former av smyckat tal.’)

Sedulius och *AB* har närapå samma text, som saknas i Muretach:

Inter metaplasmos et schemas et tropos hoc distat, quod metaplasmi in adiectione, detractiōe, immutatione, transmutatione litterarum aut syllabarum aut temporum apud poetas uel oratores inueniuntur; scheme uero sunt figure uerborum et sententiarum, que dum uarie ponuntur, fastidium auferunt et eloquium ornant, in quibus nec tropica translatio, sed naturalium dictionum sensuumque prolatio cum uariata et quasi depicta honestate obseruatur.

(*AB*: 45–46; med mycket små skillnader från Löfstedt red. 1977b: 370)

(’Skillnaden mellan *metaplasmer* och *schemata* och *troper* är att *metaplasmer* hittas hos poeter och talare i tillägg, avlägsnande, ändring och omkastning av bokstäver, stavelser eller tempus; *schemata* däremot är figurer i ord eller mening, som när de placeras ut på olika sätt, tar bort leda och smyckar språket. I dessa kan man inte heller iaktta en metaforisk överföring [av betydelse], utan en förlängning av naturliga ord och av betydelse, med ett varierat och närapå färglagt behag.’)

Av något skäl tycks Óláfr ha missförstått ”nec tropica translatio” (’och inte metaforisk överföring’), som om det skulle beteckna troper. Latinet syftar på att metaplasmer och schemata inte är metaforiska, medan Óláfr säger det rakt motsatta (Males 2018: 325).

Males (2018: 326) anför också två exempel ur *M* där enbart Muretach och *AB*, men inte Sedulius, kan ha stått som förebild: ”Um þessa trópa greindu spekingar sínar ræður frá alþýðligu orðtaki” (BMÓ red. 1884: 100–101; ’genom dessa troper åtskilde lärda män sitt tal från folkets munart’). Detta har en motsvarighet i Muretach och *AB*, men inte i Sedulius: ”per hos tropos sapientes ab insipientibus separantur” (Holtz red. 1977: 236; *AB*: 45; ’genom dessa troper åtskiljs kloka män från okloka’).

Hans andra exempel ur *M* som stämmer överens med Muretach och *AB* gäller figuren *antonomasia*, dvs. bruket av ett epitet i stället för ett namn: ”Hér er grimmhugaðr settr fyrir Þór. Þat er óeiginlig líking því at margir menn aðrir en Þórr váru grimmhugaðir” (BMÓ red. 1884: 106; ’Här är *hårdsinnad* satt i stället för Tor. Det är en ospecificerad liknelse, eftersom många andra män än Tor var hårdsinnade’). Detta stämmer överens med Muretachs beskrivning: ”propria dictio est, ut dicatur magnanimus unusquisque superbus [...] similitudo non propria, nam superbus fuit ille, fuerunt et ceteri superbi” (’det är ett bokstavligt yttrande, att varje högfärdig man kallas högmodig, [...] det är en ospecificerad liknelse, eftersom även andra än han var högmodiga’). Ungefär samma innehåll finns också i *AB*: ”Similitudo non propria, quod et ille magnanimus, id est superbus fuit, sicut et alii potentes” (*AB*: 52; ’ospecificerad liknelse, eftersom också han var högfärdig, dvs. högmodig, såsom andra mäktiga män’).

Slutligen har Males (2018: 327–328) påträffat ett stycke där etymologin till *barbarismus* diskuteras (*barbarus*, ’barbar’ kommer enligt detta oriktiga resonemang från *barba*, ’skägg’). Den enda kommentar som uppvisar likheter med detta avsnitt är *AB*. Se först *M*:

Barbari váru kallaðir fyrst af lǫngu skeggi ok ljótum búnaði þær þjóðir er byggðu á hávum fjöllum ok <í> þykkvum skógum, því at svá sem ásjóna þeirra ok búnaðr

var ófæmilegr hjá hæversku ok hirðbúnaði rómverja, slíkt sama var ok orðtak þeirra ótogit¹² hjá málsgreinum latínusnillinga. (3GA 11.3; BMÓ red. 1884: 62)

(’De folk som bodde på höga fjäll och i täta skogar kallades först barbarer på grund av deras långa skägg och fula kläder, eftersom, såsom deras uppsyn och klädsel var oskön jämfört med romarnas höviskhet och hovkläder, så också var deras tal ovårdat jämfört med de lärda latinarnas värtalighet.’)

I jämförelse är den beskrivning som finns i Sedulius (och därtill *Ars Laurehamensis*) tämligen kortfattad:

Barbarismus a barbaro et barbarus dictus est a barba et rure, qui numquam in urbe conuersatus est, sed in agris et in siluis habitasse dinoscitur. (Löfstedt red. 1977b: 319; samma stycke i *AL* återfinns i Löfstedt red. 1977a: 188)

(’Barbarism får sitt namn från barbar, och barbar från *barba* (skägg) och *rus* (landsbygd), de [barbarer] som aldrig vistats i staden, utan är kända för att ha bott i fält och i skogar.’)

Ars Brugensis däremot har en längre passage:

Quidam ita tradunt: barbarismus dicitur a barbaris. Barbari uero ab inculta barba nominati sunt, qui quoniam in montibus silisque solebant uagari, ciuili habitatione habeantur indigni, et sicut foris eorum sordida uidebatur uita, ita locutio eorum uilis et corrupta in pronuntiatione fuit. (*AB*: 8)

(’Vissa säger följande: barbarism får sitt namn från barbarer. Barbarerna å sin sida är uppkallade från sitt oansade skägg, [barbarerna] som, emedan de brukade ströva i fjäll och skog, anses ovärdiga en civiliserad boplats, och precis som deras liv ansågs smutsigt i utlandet, på samma sätt var deras tal torftigt och fördärvat i sitt uttal.’)

---

¹² I detta stycke är ”ótogit” ett *hapax legomenon*. Males (2018: 327 not 9) menar att det kan utgå från verbet *tjóa*, ’att hjälpa’, vars particip *toginn* hänsyftar på ’draget’ i fråga om svärd. Kanske skulle det därmed vara fråga om en direktöversättning från *educere*, som både används för att ’dra svärd’ och ’uppfostra’.

Eftersom Micillo-Males-hypotesen är själva grundlaget till denna undersökning, prövar jag fler belägg i kap. 2.1, i synnerhet de som Micillo (1999) har behandlat, eftersom detta skedde långt innan *Ars Brugensis* blev känd som möjlig förlaga.

Males (2018: 329) gör också ett par observationer om möjliga översättningsstrategier hos Óláfr. I samband med sitt sista exempel nämner han att utgivaren har lagt till ett 'i' i frasen "á hávum fjöllum ok <i>þykkvum skógum", vilket saknas i handskrifterna. Detta skulle kanske i stället kunna förklaras med att det rör sig om en rätt direkt översättning av "in montibus silvisque" (AB: 8). Sådana textpassager skulle kunna vara värdefulla för att se hur textnära Óláfrs hållning är. Likaså anmärker Males (2018: 327) på att man i samma stycke kan spåra en avsikt att översätta i allittererande par, såsom *barbari – búnaði, hæversku – hirðbúnaði*, vilket är rätt vanligt på norrönt. Även detta har intresse för min undersökning, eftersom det innebär en anpassning av förlagan efter norröna stilkonventioner. Males gör också en observation beträffande ordet *foris*, 'utomhus, i det offentliga', som här kanske bäst översätts med 'i utlandet'. Óláfr är betydligt mer specifik än hans latinska förlaga: "deras uppsyn och klädsel var oskön jämfört med romarnas höviskhet och hovkläder", jämfört med "deras liv ansågs smutsigt i utlandet". Óláfr översätter alltså *foris* med en jämförelse med romarna, alltså barbarernas "utland". Han är betydligt mer specifik och känner sig tvungen att ge exempel för att hans landsmän skall förstå. För att anknyta till mitt föregående delkapitel om översättningsteori, är detta alltså ett möjligt exempel på målkulturanpassning.

I Clunies Ross (2005a: 187–202) genomgång av *3GA* prövar hon i hur hög grad Óláfr är självständig från den latinska traditionen. Nyckeln till detta är hur han hanterar de latinska termerna. Clunies Ross (2005a: 197–200) listar alla termer som ser ut att ha varit brukade av andra än Óláfr, eftersom de inleds med "folk säger..." / "vi kallar den" etc. Micillo (1994) å sin sida listar alla termer som ser ut att ha varit nybildningar av Óláfr. Fabrizio Raschella (2012: 267) ger fyra olika tillvägagångssätt beträffande termerna: 1) klassiska termer förklaras men översätts inte till isländska, såsom *barbarismus*, 2) klassiska termer förklaras och förses med en isländsk motsvarighet, t.ex. *diphthongus* och *tvíhljóðr*, 3) isländska termer används, som bygger på det latinska/grekiska namnen utan att hänvisa till dessa, såsom *raddarstafr* för vokal, 4) isländska termer används, som inte tycks ha byggt på dess latinska/grekiska motsvarighet, t.ex. *málsgrein* för *sententia* (mening). En blandning av översättningslån och nybildning är *samstafr* för *syllabus* (stavelse), där förledet *sam-* motsvarar grekiskans *syn-*.

2 *Málskrúðsfræði* i ljuset av *Ars Brugensis*

2.1 Prövning av förlagan

Det finns ett antal möjliga metoder för att avgöra om Micillo-Males-hypotesen är korrekt:

- a) Ett tydligt stöd vore fynd av unika textställen i *AB*, som stämmer överens med *M* och inte återfinns i Muretach eller Sedulius. (Se 2.1.1.)
- b) Textställen i *M* som överensstämmer med antingen Muretach eller Sedulius bör också finnas i *AB*, eftersom den äkta källan förväntas ha båda. (Se 2.1.2 och 2.1.3.)
- c) Samtliga likheter, som Micillo (1999) har identifierat mellan *M* och olika Donatus-kommentarer (huvudsakligen Muretach och Sedulius), måste också finnas *AB*. (Se 2.1.4.)

2.1.1 *Ars Brugensis* utmärkande drag

För att ytterligare pröva Males (2018) tes att *AB* var Óláfrs förlaga krävs en genomgång av de textställen i handskriften som är unika och inte återfinns hos Sedulius och Muretach. Likväl finns det en potentiell svårighet med detta. Det som utmärker *AB* är de utförliga beskrivningarna av bakgrunden till den latinska poesin. Nästan alla unika textställen, som annars saknas i Sedulius och Muretach, består av sådana redogörelser, ofta av den mytologiska bakgrunden till citatet, dess sammanhang och personer.

På de få ställen där andra kommentarer verkligen ger en bakgrund går *AB* ofta längre i sin beskrivning, såsom i avsnittet om *antonomasia* med en vers ur *Aeneiden* (I.475) ”infelix puer atque impar congressus Achilli” (’den arme pojken i ojämn kamp med Achilles’), där Sedulius (Löfstedt red. 1977b: 381) enbart har en kort beskrivning om vem versen syftar på: ”Infelix puer ipse est Troilus” (’den arme pojken är Troilus’), medan *AB* (52) går längre: ”Infelix puer ipse est Troilus, filius Priami, ut scribit Virgilius in primo Eneidos” (’den arme pojken är Troilus, son till Priamus, såsom Vergilius skriver i *Aeneidens* första bok’). Ett annat undantag, där Sedulius också beskriver bakgrunden, finns i beskrivningen av *parabola* (Löfsted red. 1977b: 389; *AB*: 62): ”In hoc [*AB* enim] vociferatio Laocoontis sacerdotis, qui a dracone fuit peremptus, taurino mugitu comparatur” (’I detta [citat] jämförs [*AB* nämligen] ropet av prästen Laocoon, som dödades av en jätteorm, med en tjurs brölande’). I övrigt är andra kommentarer

ytterst sparsamma med liknande förklaringar, medan *AB* har dem i princip för varje verscitat ur *Aeneiden*. Som synes i det första exemplet finns ett annat utmärkande drag i *AB*, nämligen att ge en hänvisning till i vilken bok av *Aeneiden* eller *Georgica* verserna återfinns. Detta är en företeelse som inte är närvarande hos Sedulius och Muretach.¹³ Men eftersom Óláfr byter ut alla originalets verser och därmed inte har bruk för deras bakgrund, vare sig mytologiska beskrivningar eller källhänvisningar, kan detta svårligen ge bevis för att *AB* är den direkta källan. Däremot kommer jag att diskutera om detta senare drag, att *AB* är så noggrann med källhänvisningar, kan ha haft någon påverkan på Óláfrs metod (kap. 2.2.2).

Ett ytterligare, mer betydelsefullt drag som särskiljer *AB* från Sedulius och Muretach gäller citaten. Många av de unika textställen, som inte finner sin motsvarighet i dessa två, innehåller längre stycken ur Vergilius än de som förses av Donatus. Hos Donatus finns ofta bara en halvrad eller en helrad för att illustrera en figur, såsom i fråga om allegori: "Iam tempus equum fumantia solvere colla." *AB* innefattar däremot hela meningen samt en följande förklaring:

"Hoc dicit Virgilius in secundo *Georgicon*. In fine secundi libri allegorice dicit:

Sed nos immensum spatiis confecimus equor,
et iam tempus equum fumantia soluere colla,

ac si dicit: 'debemus fatigato ingenio parcere et facere finem carminis'."

(*AB* 55; verscitatet motsvarar *Georg.* II.541–542, men stavas här och i följande citat enligt *AB* med <e> för diftongen /ae/ i fråga om "aequor".)

('Detta säger Vergilius i andra boken av *Georgica*. I slutet av andra boken säger han allegoriskt:

Men omätliga fält till rygga vi lagt; och omsider
bliver det tid att lösa de löddriga hästarnas halsar,

liksom skulle han säga: "Vi bör skona ett uttröttat sinne och sätta punkt för denna sång.") (Verscitatet övers. av Adlerbeth 1807: 88)

---

¹³ Det finns 14 exempel på detta i *AB*. Särskilt talrika är de i avsnittet om *schemata lexeos*: *AB*: 39 (om *prolepsis*, motsvarande 3GA, BMÓ red. 1884: 92), *AB*: 40 (*zeugma*, BMÓ red. 1884: 92–93), *AB*: 41 (*syllipsis*, BMÓ red. 1884: 93), *AB*: 41 (*hypozeuxis*, BMÓ red. 1884: 94), *AB*: 42 (*anadiplosis*, BMÓ red. 1884: 94), *AB*: 43 (*epizeuxis*, BMÓ red. 1884: 95), *AB*: 44 (*polyptoton*, BMÓ red. 1884: 98), *AB*: 51 (*antonomasia*, BMÓ red. 1884: 106–107) etc.

Beträffande figuren *icon* (dvs. en jämförelse mellan olika personer eller omständigheter) ger Donatus enbart en halvrad: "os humerosque deo similis." *AB* å sin sida, har en förtydligande utläggning efter detta:

"Virgilius hoc dicit in primo *Eneidos* de Enea ac describit qualiter repente apparuit Didoni apud Carthaginem; nam dicit:

Restitit Eneas claraque in luce refulsit,
os humerosque deo similis; namque ipsa decoram
cesariem nato genetrix lumenque iuente
purpureum et letos oculis afflarat honores.

Vides itaque, quod dicat Eneam in facie atque in humeris deo similem."
(*AB* 59; verscitaten motsvarar *Aen.* I.588–591)

(‘Vergilius säger följande om Aeneas i *Aeneidens* första bok och beskriver hur han plötsligt uppenbarade sig för Dido i Karthago; han säger nämligen:

och där står han, Aeneas,
kringfluten klart av ljus, i anletsdrag och i lemmar
lik en gud; ty modern själv gav hans lockar ett skimmer,
andades ungdomens glans av purpur över gestalten,
ingöt i hjältens blick en mild och betagande tjuskraft.

Man ser alltså, att han kallar Aeneas lik en gud i anlete och skuldror.’)

Av dessa två exempel ser vi hur *AB* har strävat efter att komplettera Donatus. Det bör också nämnas att *AB* ibland går längre och lägger till flera ytterligare versrader för att förklara bakgrunden, såsom i citaten för figuren parafras. I de nästkommande verserna diktar Vergilius om att en klok bonde bör ge foder åt hingsten (*AB equus emissarius*, ’ledarhästen’) under parningstiden.

"Idem Virgilius, ubi dicit quod tempore concubitus equus emissarius sit incrassandus et aque ab herbis et fontibus sint perhibende et, quid hic fieri debeat, ostendit, cum subiungit quod:

[Hoc] faciunt nimio ne luxu obtusior usus

sit genitali aruo et sulcos oblimes inertes.

Sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat.”

(AB 52; motsvarande *Georg.* III.135–137)

(’Detsamma visar Vergilius, när han säger att hingsten skall få rikligt med foder under parningstiden och vatten bör beredas från örter och källor, och han visar vad som bör ske, när han tillägger följande:

Sådant allt, att alstringens jord av själva sin frodning

ej ofruktbar må bli och livliga krafter förspilla,

utan ett ämnat frö begärligt fatta och gömma.’)

(Verscitatet övers. av Adlerbeth 1807: 93)

Sammanlagt hittar jag 26 belägg i AB där verscitat ur Donatus har utökats.¹⁴ För de figurer där så inte är fallet, tenderar exemplet redan att vara komplett, såsom t.ex. för *sarkasm* (AB: 61) eller *enigma*, ”mater me genuit, eadem mox gignitur ex me” (AB: 60; ’min moder födde mig; hon föds snart från mig’) eller *paroemia* (ordspråk), som ändå omöjligen kan utökas (AB: 61): ”adversus stimulum calces” (’spjärna mot udden’) och ”lupus est in fabula” (’när man talar om trollen’). Det finns dock undantag, där texten kunde ha utökats och så inte har skett, såsom för *homoeoptoton*, med ett exempel ur Ennius (AB: 44; verscitatet motsvarar *Ann.* 107): ”merentes flentes lacrimantes commiserantes” (’sörjande, gråtande, snyftande, beklagande’). Det finns endast tre liknande tillägg i Sedulius (listade i samma fotnot). Undantagen som nämns ovanför förses i de allra flesta fall med en hel strof i *M*. De enda undantagen är som väntat för ordspråk, *paroemia* (BMÓ red. 1884: 96). Detta och många liknande drag, som belägger Óláfrs strävan att konsekvent ge strofer som exempel, avhandlas i kap. 2.4.

Ovanstående exempel är relevanta för en jämförelse med *M*. Óláfr citerar nämligen hela versstycken, inte bara de ord som utgör den grammatiska figuren. I dessa fall är det alltså mer sannolikt att han har haft AB med dess 26 exempel som förebild, än Sedulius med sina tre. Det finns dock andra sätt att förklara hans tillvägagångssätt. Exempelvis uppvisar Óláfrs metod att

---

¹⁴ Utökade verscitat finnes i följande figurer: tre ex. för *barbarism* (AB: 11–13), fyra ex. för *solecism* (AB: 19–24), *acyrologia* (AB: 26), *cacemphaton* (AB: 26), *cacosyntheton* (AB: 29), *prothesis* (AB: 33; delas av Sedulius, Löfstedt red. 1977b: 355), *systole* (AB: 35–36), *prolepsis* (AB: 39), två ex. för *syllipsis* (AB: 41; Sedulius, Löfstedt red. 1977b: 364 har det ena, som dock är ett extra exempel, inte bara en utökning), *metafor* (AB: 47–48), *metalepsis* (AB: 49), *metonymi* (AB: 52), *antonomasia* (AB: 51), två ex. för *synekdoke* (AB: 53), två ex. för *perifras* (AB: 55; delvis Sedulius, Löfstedt red. 1977b: 384), *anastrof* (AB: 57), *allegori* (AB: 59), *icon* (AB: 62).

citera likheter med såväl *Den första grammatiska avhandlingen* som *Snorris Edda*, vilket kommer att behandlas i nästkommande kapitel 2.2.2 (Källangivelser). Detta förklarar dock inte varför metaforavsnittet inte bara innehåller kenningar, utan hela strofer. Det kan också finnas en enklare förklaring, nämligen att Óláfr ville göra skaldestyckena rättvisa. Skaldediktning stod av allt att döma i centrum för avhandlingen.

Sammanfattningsvis är de för *AB* unika passagerna av begränsat diagnostiskt värde, förutom den passage som diskuteras av Males (2018: 327–328).

2.1.2 Överensstämmelser i *M* med *Ars Brugensis* och *Sedulius*

Flera textställen i *M* uppvisar likheter med antingen *AB* och *Sedulius* eller *AB* och *Muretach*. Samtliga av dessa likheter bör vara närvarande i *AB*, om detta verkligen är den riktiga förlagan.

Det första exemplet gäller en motsägelse i Óláfrs förklaring av ett visst ordleds betydelse, *-cismus*. På ett ställe, 11.23, säger han att det betyder ”brugðning eða spell”, ’ändring eller överträdelse’ (BMÓ red. 1884: 69), men på 12.2 förklarar han det som ”slitning eða sundrskorning”, ’snitt eller sönderskärning’ (BMÓ red. 1884: 69). För dessa två ställen överensstämmer beskrivningen med *AB* och *Sedulius*. *AB* ger definitionen ”corruptela” (*AB*: 16) och än ”scissio” (*AB*: 17). *Sedulius* ger både ”corruptela” och ”scissio” (Löfstedt red. 1977b: 333, 335–336), *Muretach* enbart ”scissio” (Holtz red. 1977: 204). Micillo (1999: 220), som ju inte var medveten om *AB*:s existens, använde detta som ett indicium för att *Sedulius* skulle ligga närmare *M*, men här stämmer alltså båda två in på vad Óláfr skriver.

Micillo (1999: 224) anmärker att stycket om solecismens typologi bara har en motsvarighet i *Sedulius*:

Soloecismus verður annathvært i málsins þortum eða tilfellingum partanna, ok gerist þat á iiiii leiðir: viðrlagning ok aftekning, skipting ok umsnúning.
(3GA 12.4; BMÓ red. 1884: 74)

(’Solecism sker antingen i ordklasserna eller i ordens omständigheter, och det sker på fyra sätt, tillägg och avlägsnande, ändring och omkastning.’)

Texten i *Sedulius*, som följer, är här identisk med *AB* (18):

SOLOECISMVS FIT DVOBVS MODIS: AVT PER PARTES ORATIONIS AVT PER ACCIDENTIA PARTIBVS ORATIONIS. Sed cum per partes orationis fiunt soloecismi, quattuor species inueniuntur, hoc est adiectio detractio immutatio transmutatio. (Löfstedt red. 1977b: 337)

(’Solecism sker på två sätt: antingen genom språkets delar eller genom omständigheterna till språkets delar. Men när solecismer sker genom språkets delar, finns det fyra typer, dvs. tillägg, avlägsnande, ändring, omkastning.’)

Ett annat avsnitt i *M*, det om *metonymi*, överensstämmer med såväl *AB* som Sedulius, men inte med Muretach (eller *Ars Laureshamensis*). Denna stilfigur, som kommer att diskuteras närmare i kap. 2.4, innebär att ett närliggande ord används för ett annat. Exempelen för detta i *M* är ”mjöl fyrir korni” och ”hveiti sett fyrir korni” (’mjöl för spannmål’ och ’vete satt i stället för spannmål’) och ”hér er bleikr kallaðr ræddr” (’här är rädd kallad blek’; BMÓ red. 1884: 106). Donatus nämner endast fyra typer av denna figur, medan *AB* (och Sedulius) dryftar sex typer, precis som *M*.

Óláfr (BMÓ red. 1884: 107 f.) tar upp tre exempel på hur *epitet* bildas: ”af gerð, af stað, af atburð” (’från handling, plats, händelse’). Micillo (1999: 221) jämför med Sedulius (Löfstedt red. 1977b: 382): ”a loco, ab actu, ab euentu” (’från plats, handling och skeende’). Detta har också en motsvarighet i *AB* (53): ”de loco, ab actu, ab euentu”.

Om *mytacismus* skriver Micillo (1999: 222) att Sedulius definition är densamma som hos Óláfr. Hennes exempel är följande:

mytacismus er þat, ef samtenging sagna verðr af optiligri samanlostning eins stafs, m [...]. (3GA 11.24; BMÓ red. 1884: 69)

(’Det är *mytacismus*, om det sker en förening av ord genom en upprepade krock av samma bokstav, ’m’.’)

Sedulius ligger mycket nära:

Est igitur mytacismus, cum uerborum coniunctio m litterae assiduitate colliditur. (Löfstedt red. 1977b: 333)

(’Det är alltså *mytacismus*, när en förening av ord således krockar genom upprepning av bokstaven ’m’.’)

AB har i princip samma ordalydelse:

Myotacismus igitur, cum uerborum coniunctio 'm' littere assidue tam colliditur.

(AB: 16)

('[Det är] alltså *mytacismus*, när en förening av ord krockar genom upprepning av bokstaven *m*.')

Micillo (1999: 222) tar upp ytterligare ett ställe i *M* om *hysterologia* som motsvaras av Sedulius och AB, men saknas i Muretach:

Isterologia er skipt skipan orðanna ok svá skilningar þeirra:

Brjánn fell ok helt velli.

Hér er skipt málsgreinum ok sett sú fyrr, er síðar skal vera [...]."

(3GA 16.50; BMÓ red. 1884: 111, 227)

('*Hysterologia* är en förändring av ordens ordning och därmed av deras betydelse:

"Brian föll och höll [likväl] slagfältet."

Här finns en förändring av satserna, och den är satt först, som borde komma senare.')

Detta stycke har flera likheter med beskrivningen hos Sedulius:

HYSTEROLOGIA VEL HYSTEROPROTERON EST SENTENTIAE CUM
VERBIS ORDO MVTATVS, cum uidelicet id quod primum esse debet secundo
ponitur loco, VT *TORRERE PARANT FLAMMIS ET FRANGERE SAXO*, cum
primitus sit saxo frangere grana quam panes flammis torrere.

(Löfstedt red. 1977b: 384)

('*Hysterologia* eller *hysteroproteron* är en förändring av en menings ordföljd, dvs. när det som borde vara först, sätts på andra plats, såsom "[jordens skänker] bakas vid eld, och kornet krossas med stenar", eftersom det sker först att man krossar kornen med en sten än bakar bröd vid eld.')

AB har samma innehåll, men med ett par tillägg. Versitatet, som går tillbaka på Donatus, är från Vergilius *Aen.* I.179.

HYSTEROLOGIA VEL HYSTERONPROTERON EST SENTENTIE CVM
VERBIS ORDO MVTATVS, VT *TORRERE PARANT FLAMMIS ET FRANGERE
SAXO*. Virgilius hoc dicit in primo Eneidos de Enea et sociis eius, postquam
periculum uix tempestatis euaserunt. Estque sensus ordo preposterus, hoc est post
redditus, quia secundo loco ponitur, quod primum esse debet, ut: *torrere parant
flammas et frangere saxo*. (*AB*: 56)

(*Hysterologia* eller *hysteroptereron* är en förändring av en menings ordföljd, såsom: "[jordens skänker] bakas vid eld, och kornet krossas med stenar". Vergilius säger detta i *Aeneidens* första bok om Aeneas och hans anförvanter, efter att de med nöd och näppe hade undgått en farlig storm. Och ordningen i betydelse är omvänd, dvs. ges senare, eftersom det som borde komma först sätts på andra plats, såsom: "[jordens skänker] bakas vid eld, och kornet krossas med stenar".')

Som synes innehåller *AB* precis som Sedulius de beståndsdelar som skulle kunna tjänat som förebild för Óláfr.

I det följande avsnittet om *lautacismus* märks ännu en likhet i *M* med *AB* och Sedulius. Exempelen som Micillo (1999: 223) ger är följande:

Lapdacismus er þat, ef tvau l settiaz fyrir einu. (3GA 11.25; BMÓ red. 1884: 70)

(*'Det är lautacismus, om två l sätts för ett.'*)

Sedulius har en snarlik formulering:

Lautacismus est, si pro uno l duo pronuntiantur. (Löfstedt red. 1977b: 333)

(*'Det är lautacismus, om två 'l' uttalas i stället för ett.'*)

AB har en närliggande formulering, men innehåller ett långt inskott, vilket leder till att definitionen står längre fram i texten:

Lautacismus [...]. Fit enim tunc, si pro uno l duo pronuntiantur. (AB: 16)

(‘*Lautacismus* [...]. Det sker nämligen då, om två *l* uttalas i stället för ett.’)

Ett ytterligare belägg har beaktats av Tarrin Wills (2018), som ser likheten i ett versexempel till *prothesis* (tillägg av bokstav eller stavelse i ett ords början), såsom ett möjligt belägg för att Óláfr var bekant med *Aeneiden* (mer om detta i kap. 2.3.1). Såsom Wills skriver återfinns versen dock inte i Donatus, men däremot i Sedulius (Löfstedt red. 1977b: 355). Denna vers finns även i AB, vilket är ännu ett möjligt stöd för dess status som förlaga.

Därtill finns ett möjligt belägg, vars tematiska likheter kommer att behandlas i kap. 2.3.2, i Óláfrs exempel till figuren *zeugma*, som innehåller en bön till Kristus (BMÓ red. 1884: 93). Detta motsvaras i Donatus av ett citat ur en bön till Apollo. Sedulius (Löfstedt red. 1977b: 362) och AB (40–41) ger fortsättningen av detta citat, som möjligtvis har haft påverkan på Óláfrs versval.

Avslutningsvis bör visas en möjlig koppling till 3GA:s första del, *MG*, som huvudsakligen bygger på Priscianus. Micillo (1993, 1999) har gått igenom möjliga kommentarer som kan ha använts vid sidan av Priscianus. I ett av exemplen (Micillo 1999: 227) jämför hon ett stycke om runornas uttal med Sedulius beskrivning av vokaler:

Í norrœnu stafrófi eru v hljóðstafir svá kallaðir: úr ƿ, óss ƿ, íss l, ár ƿ, ýr ƿ, ok er íss stundum settr fyrir æ, þá er hann er stunginn, svá sem *aleph* eða *ioth* setiaz fyrir ii raddarstöfum í ebresku máli. ƿ [= u] er því fyrst sett, at þat ljóðar í framanverðum vörum. ƿ [= o] er þar næst; hann hljóðar í munni. l [= i] stendr þar næst, því at hann hljóðar í ovanverðum barka, en í neðanverðum barka ef hann er púnktaðr ok hljóðar þá sem e. Þar næst er ƿ [= a] skipat því at þat hljóðar í brjósti.

(3GA 3.8–12; BMÓ red. 1884: 42)

(‘I den norröna teckenuppsättningen finns fem vokaler, som kallas: úr ƿ, óss ƿ, íss l, ár ƿ, ýr ƿ, och íss är ibland satt för æ när den är stungen, såsom *aleph* eller *yod* sätts för två vokaler i hebreiska. ƿ [= u] är placerad först [i runraden], eftersom den klingar i de främre läpparna. Därefter kommer ƿ [= o]; den klingar i munnen. l [= i] står

därnäst, eftersom den klingar uppe i strupen, men neder i strupen om den är stungen och klingar då som *e*. Därnäst är *ɗ* [= *a*] placerad, eftersom den klingar i bröstet.’)

Motsvarande stycke i Priscianus är: ”Sunt igitur vocales numero quinque” (Hertz red. 1855: 9): Donatus däremot nämner vilka vokaler är: ”sunt autem numero quinque *a e i o u*” (Holtz red. 1981: 603; ’De är fem till antal: *a e i o u*’), vilket Micillo (1999: 227) observerar att Sedulius fortsätter i sin kommentar till första boken av *Ars maior*:

SVNT AVTEM NVMERO QVINQVE: A E I O V. Quaeritur, quare hunc ordinem uocales habeant. Ideo quia *a* in pectore, *e* in gutture, *i* inter fauces, *o* inter dentes, *u* paene extra labia sonat. (Löfstedt red. 1977b: 8)

(’Till antalet är vokaler fem: *a e i o u*. Frågan är varför vokaler har denna ordningsföljd. Skälet är att *a* klingar i bröstet, *e* i strupen, *i* i svalget, *o* mellan tänderna, *u* nästan utanför läpparna.’)

Ars Brugensis har ett identiskt stycke för motsvarande passage i bok I:¹⁵

SVNT AVTEM NVMERO QVINQVE: A E I O V. Queritur, quare hunc ordinem uocales habeant. Ideo, quia *a* in pectore, *e* in gutture, *i* inter faces, *o* inter dentes, *u* pene intra labia sonat. (Kassel, Universitätsbibliothek 4° Philol. 1, 39r)

Likheterna mellan dessa stycken är slående. Detta skulle tyda på att Óláfr har sneplat på *Ars Brugensis* första bok, inte bara dess *Barbarismus*, när han utformade *MG*. Det bör hur som helst nämnas att Björn Magnússon Ólsen (red. 1884: 42 kommentar 9–12) i stället jämför med ett anonymt verk kallad *Opusculum de accentibus*, som återfinns i en fransk handskrift från 1100-talet: ”*A* sonat in pectore, *e* perstrepiat in gutture, *i* substringitur in faucibus, *o* reboat in palato, *u* in labiorum summulo” (Thurot red. 1868: 135–136; ’*a* klingar i bröstet, *e* ljuder i strupen, *i* svalget, *o* genljuder i gommen, *u* längst ut på läpparna’). Snarlika formuleringar finns också i en annan text om ljudlära, *Ars Lectoria* av Aimericus av Angoulême (1000-tal): ”*o* sonat in palato ore ad rotunditatem collecto; *u* sonat foris in labiorum summulo pene clauso [...]; *a* sonat in pectore, *e* perstrepiat in gutture, *i* tenetur supra guttur strictis faucibus” (Reijnders red. 1972:

---

¹⁵ Min utgåva i bilaga I är enbart av *Barbarismus*-delen av *Ars Brugensis*, dvs. bok III.

85; ’*o* genljúder í gommen nær munnen har gjorts rund, *u* längst ut på læpparna, nær de nästan är stängda, *a* klingar í bröstit, *e* ljúder í strupen, *i* förekommer över gommen með svalget’). Spridningen av denna lista öppnar för många möjligheter, men det är alltså tänkbart att Óláfr har extraherat den ur *AB*. Detta är bortom ämnesområde för denna uppsats, men denna och eventuella andra likheter mellan *MG* och de första böckerna av *AB* skulle vara värda att undersökas noggrannare.

2.1.3 Överensstämmelser i *M* med *Ars Brugensis* och *Muretach*

Utöver Males (2018) exempel som jag har gått igenom i kap. 1.5 (Tidigare forskning), har jag funnit ett par ytterligare stycken som delas av *Muretach* och *AB*, men saknas hos *Sedulius*.

För att bygga på vad Males (2018: 326) skriver om *antonomasia*, dvs. att *Muretach* och *AB* här har störst likheter med *M*, finns en annan likhet i samma stycke: “Antonomasia setr sameiginlikt nafn fyrir eiginligu nafni” (BMÓ red. 1884: 106; ’*Antonomasia* sätter ett appellativ för egennamn’). Detta har motsvarigheter i *Ars Laureshamensis* (Löfstedt red. 1977a: 228) och *Muretach* (Holtz red. 1977: 240): “Quotiens appellatium nomen ponitur pro proprio, antonomasia dicitur” (‘Det kallas antonomasia, närhelst ett appellativ sätts för ett egennamn’), respektive: “Hic significationem pro qualitate appellatiua posuit, quia appellatiua nomina quae secuntur uice priorum funguntur” (‘Här har han [Donatus] skrivit “betydelse” i stället för “appellativ egenskap”, eftersom de appellativ, som följer, fungerar som egennamn’). *Ars Brugensis* (48) har ett mycket snarlikt innehåll, som stämmer nära överens med *Muretach*: “Hic significationem pro qualitate appellatiua posuit, quia appellata nomina, que sequuntur, uice priorum fungitur” (‘Här har han [Donatus] skrivit “betydelse” i stället för “appellativ egenskap”, eftersom de appellativ som följer fungerar som egennamn’).

Vidare diskuterar Micillo (1999: 223) avsnittet i *M* om *collisiones* (på svenska ofta *sammanstötning*). Hon anmärker att den ena delen av stycket uppvisar likheter med *Sedulius*, den andra delen med *Muretach*.

Þann lqst kallar Donatus *collisiones* ef *m* stendr milli tveggja raddarstafa [...]. Þat kallar hann hinn sama lqst, ef qnnur samstafa er í niðrlagi orðs jöfn eða lík upphafi,

því er eptir kemr [...]. Svá ok ef snarpir samhlioðendr rennaz í moti í tveim samstofum. (3GA 11.28–30; BMÓ red. 1884: 71)¹⁶

(’Denna last kallar Donatus *kollisioner* (*sammanstötning*), om ’m’ står mellan två vokaler [...]. Det anser han vara samma last, om en annan stavelse i slutet av ett ord är jämnlång eller snarlik början av det ord som följer [...]. Likaså om hårda konsonanter stöter ihop i två stavelser.’)

Muretach ger följande beskrivning:

Conlisiones dicuntur, quando male coniunctae litterae, uidelicet m posita inter duas uocales, conliduntur [...] uel quando ab eadem syllaba incipit sequens sermo, in quam terminauit praecedens. (Holtz red. 1977: 202)

(’Det kallas *kollisioner* (*sammanstötning*), när illa sammanförda bokstäver krockar, dvs. efter att ’m’ har satts mellan två vokaler [...] eller när ett ord som följer börjar från samma stavelse, i vilken det föregående slutade.’)

Sedulius ger en kort definition:

Collisiones sunt, cum asperae consonantes in constructione sibi occurrunt.

(Löfstedt red. 1977b: 334)

(’Det är *kollisioner* (*sammanstötning*), när hårda konsonanter sammanstöter i obstruktion (förträngning).’)

AB innehåller såväl likheterna hos Muretachs som hos Sedulius (en annan aspekt av detta citat behandlas också i mitt kap. 2.1.4):

Collisiones dicuntur, quando male coniuncte littere, scilicet ’m’ posita inter duas uocales, colliduntur [...] uel quando ab eadem syllaba incipit sequens sermo, in quam

---

¹⁶ Óláfr är sparsam i sin förklaring av figuren. Av kommentatorernas beskrivning att döma åsyftas det missljud som uppstår av sammandraget mellan två olika vokaler om ’m’ elideras mellan dem, såsom i Donatus exempel ”Multum ille”.

terminauit precedens ut “mater terra”, “bonus nusquam”. Vel collisiones, cum aspere consonantes in constructione sibi occurrunt [...]. (*AB*: 16)

(’Det kallas *kollisioner* (*sammanstötning*), när illa grupperade bokstäver krockar, efter att ’m’ har satts mellan två vokaler [...], eller när ett ord som följer börjar från samma stavelse, i vilken det föregående slutade, såsom, ”mater terra” (’moder jord’), ”bonus nusquam” (’ingenstädes god’). Annars kallas det *kollisioner*, när hårda konsonanter sammanstötter i obstruktion (förträngning).’)

AB ger ofta intryck av att vara en hopfogning av Sedulius och Muretach. I utgåvan (bil. 1) har jag markerat vilka stycken som har likheter med dessa andra kommentatorer. Att kombinationen i just detta exempel stämmer överens perfekt med *M*, såväl i innehåll som ordningsföljd, torde vara ett vägande argument för *AB*.

Ett annat exempel, som inte behandlas av Micillo, gäller figuren *ikon*, nämnd i utläggningen av *parabol* (16.67–68; BMÓ red. 1884: 117). Oden liknas här med ”nokkurs illgjarns manns” (’en viss illgärningsman’). Motsvarigheten i Donatus och kommentarerna är en Vergilius-vers, i vilken Aeneas liknas vid en gud. Det som är intressant i sammanhanget är att både Muretach (Holtz red. 1977: 249) och *AB* (62) nämner att Vergilius på denna plats kan ha syftat på Jupiter: "sicut Iouis aut cetera demoniorum portenta pulchritudinem habuerunt, sic habuit iste Eneas" (’såsom Jupiters eller andra demoners beläten hade stor skönhet, så hade ock denne Aeneas’). Den uppenbara länken mellan Jupiter och Oden kan ha intresserat Óláfr i sitt val av exempel (detta behandlas i kap. 2.3).

2.1.4 Finns samtliga textställen i *Ars Brugensis*?

Den tredje förutsättningen för *AB*:s status som förlaga är att alla exempel som identifierats i tidigare forskning på likheter mellan *M* och andra kommentarer bör vara närvarande i *AB*. En undersökning av exemplen som återfinns i Micillo (1999) visar tydligt att så är fallet. I alla exempel där Micillo påvisar likheter mellan *M* och Muretach eller *M* och Sedulius, samtliga behandlade i 2.1.2, finns en jämförbar passage i *AB*. Utöver dessa belägg är det viktigt att visa att stycken där både Sedulius och Muretach skulle kunna ha tjänat som förlaga till *M* finns i *AB*. Hos Micillo (1999: 224–225) finns ett sådant exempel som behandlar *cacenphaton*, missljud. Mycket riktigt finns en motsvarighet också i *AB*, men den kan kräva en förklaring. *M* har följande stycke:

Cacenphaton er kǫlluð ófógr framflutning stafa eða samstafa í einu orði eða fleirum, sem áður er ritat, þá er sú samstafa er fyrst sett í einu orði, er síðarst var áður, eða hinn sami hljóðstafr ok svá þeir, er eptir koma, í báðum samstofum. (3GA 13.3; BMÓ red. 1884: 79)

(‘*Cacenphaton* kallas ett oskönt uttal av bokstäver eller stavelser i ett ord eller flera (såsom tidigare har nämnts), när stavelsen, som tidigare [i föregående ord] var sist, sätts först i ett ord, eller [när] samma vokal och de som följer, [uttalas] i båda stavelser.’)

De två andra kommentatorerna, Muretach och Sedulius, har snarlika formuleringar:

Obscaena quippe enuntiatio est, quando sequens sermo ab eadem syllaba inchoat, in quam terminavit praeteritus sermo, sicut hic ‘numerus cum’.” (Muretach; Holtz red. 1977: 215)

‘Det är nämligen ett oskönt uttal, när ett ord som följer börjar från samma stavelse, med vilken det föregående ordet slutar, såsom ”numerus cum” (‘med [skeppen]’).’

Est autem obscena enuntiatio, quando sequens pars incipit ab ea littera uel syllaba, in qua finitur praecedens, ut ‘numerus cum nauibus’. (Sedulius; Löfstedt red. 1977b: 348)

(‘Men det är ett oskönt uttal, när ett ord som följer börjar på samma bokstav eller stavelse, med vilken det föregående ordet slutar, såsom ”numerus cum nauibus” (‘antal med skeppen’).’)

AB å sin sida har bara Donatus-citatet i avsnittet om *Cacenphaton*. Versen kommer ursprungligen från *Aeneiden* I.193.

CACENPHATON EST OBSCENA ENVNTIATIO VEL IN COMPOSITA
DICTIONE VEL IN VNO VERBO, UT *NVMERVM CVM NAVIBVS EQVAT* <ET>
ARRIGE AVRES PAMPHILE. (AB: 26–27)

(’*Cacenphaton* är ett oskönt uttal i ett uttryck eller ett ord, såsom ”numerus cum navibus equat” (’han når samma antal som skeppen’) och ”arrige aures, Pamphile” (’Spetsa öronen, Pamphilus!’).)

Detta skulle vid första anblick väga till *AB*:s nackdel, men här blir Óláfrs ord av intresse: ”sem áðr er ritat” (BMÓ red. 1884: 79; ’såsom tidigare har nämnts’). Detta hänvisar tillbaka till avsnittet om *collisiones*, en typ av barbarism som avhandlas tidigare i verket (diskuterad i delkapitel 2.1.3), som i mångt och mycket stämmer överens med *cacenphaton*.

Þann lǫst kallar Donatus *collisiones* ef *m* stendr milli tveggja raddarstafa [...]. Þat kallar hann hinn sama lǫst, ef qnnur samstafa er í niðrlagi orðs jöfn eða lík upphafi, því er eptir kemr [...]. Svá ok ef snarpir samhlioðendr rennaz í moti í tveim samstqfum. (3GA 11.28–30; BMÓ red. 1884: 71)

(’Denna last kallar Donatus *kollisioner* (*sammanstötning*), om ’m’ står mellan två vokaler [...]. Det anser han vara samma last, om en annan stavelse i slutet av ett ord är jämnlång eller snarlik början av det ord som följer [...]. Likaså om hårda konsonanter stöter ihop i två stavelser.’)

En blick på *AB*:s visar att hans beskrivning av *collisiones* kan ha fungerat som källa till *M. Verscitatet* är från *Aeneiden* I.3.

Collisiones dicuntur, quando male coniuncte littere, scilicet ‘m’ posita inter duas uocales, colliduntur, ut: *multum ille et terris celo iactatus et alto*, uel quando ab eadem syllaba incipit sequens sermo, in quam terminauit precedens ut “mater terra”, “bonus nusquam”. (*AB*: 16)

(’Det kallas *kollisioner*, när illa grupperade bokstäver krockar, dvs. efter att ’m’ har satts mellan två vokaler, såsom: *multum ille et terris celo iactatus et alto* (’kastad vitt kring länder och hav’), eller när ett ord som följer, börjar från samma stavelse, i vilken det föregående slutade, såsom, ”mater terra” (’moder jord’), ”bonus nusquam” (’ingenstädes god’).’)

Eftersom Óláfr hänvisar till förklaringen i *collisiones* för sin beskrivning av *cacenphaton* tycks han inte ha utgått från den beskrivning som Sedulius och Muretach ger. Denna fråga får i stället sin lösning internt inom verket.

2.1.5 Sammanfattning

Samtliga av Micillos exempel ur *M* har motsvarigheter i *AB*. Även Sedulius ligger rätt nära (se kap. 2.1.2), men flera av mina exempel från *AB* (samt ett av Males 2018: 326) har beröringspunkter med Muretach (kap. 2.1.3). Av de omtvistade avsnitten, inklusive de i Males (2018) som jag redogör för i kap. 1.5 (Tidigare forskning), innehåller *AB* alla 15 belägg, medan Sedulius har tio, Muretach fem och *Ars Laureshamensis* ett enda.¹⁷ Räkna därtill de unika styckena i 1.1.5 (Tidigare forskning) och 2.1.1. Utifrån dessa belägg anser jag hypotesen bekräftad att *Ars Brugensis* var den huvudsakliga förlagan till *M* i 3GA. Jag kan också tillägga att jag under arbetets gång inte har påträffat något textstycke som är gemensamt för *M* och Sedulius eller Muretach, utan att det också hittas i *AB*.

Kapitel 2.1.2, där jag jämförde Sedulius och *AB* med *M*, avslutades med en möjlig koppling mellan *AB* och *MG*. Det är uppenbart att de båda passagerna är snarlika, men i brist på fler belägg går det inte att vara säker på att Óláfr har brukat *AB* för verkets första del. Det som gör kopplingen mellan *AB* och *M* tydlig är att det finns många liknande, upprepade paralleller, vilket inte är fallet för *MG*.

Det är omöjligt att med säkerhet säga hur nära de överlevande handskrifterna av *AB* ligger den förlaga som Óláfr gjorde bruk av, men de ovan dryftade passagerna tycks tyda på att avståndet var tämligen litet. Ett tydligt exempel på detta är förklaringen av ordledet *-cismus*, vilket Óláfr återger som ”brugðning eða spell” och ”slitning eða sundrskorning” (BMÓ red. 1884: 69; ’ändring eller överträdelse’ och ’snitt eller sönderskärning’), av den orsaken att *AB* på ena stället har ”corruptela” (’förvrängning’) och på andra ”scissio” (*AB*: 16–17; ’klyvning’). Ett annat exempel är det stycke som Males (2018: 327–328) uppmärksammade, för vilket handskrifterna saknar ”i” före ”pykkvum skógum” i ”á hávum fjöllum ok pykkvum skógum” (’på höga fjäll och täta skogar’), vilket motsvarar ”in montibus silvisque” (’i berg och skogar’; *AB*: 8).

I uppsatsens fortsättning ämnar jag först se hur förlagan översätts rent formellt, hur den anpassas, byggs ut, förenklas, förkortas och möjligen missförstås. Utifrån detta kommer jag att

---

¹⁷ Därtill tar jag upp ett mindre troligt exempel på likhet mellan *M* och *Ars Laureshamensis* i kap. 2.3.1.

försöka se om det går att utröna Óláfrs principer och urval till detta, och i förlängningen om detta säger något om 3GA:s användningsområde.

2.2 Textuell närhet till förlagan

I detta kapitel undersöker jag vilka formella ändringar Óláfr genomför i sin anpassning av *AB* och vilka ledtrådar detta kan ge till hur han förhåller sig till förlagan. Understrykning markerar överlappning mellan *M* och *AB*.

2.2.1 Figurernas definitioner

Beskrivningen av de grammatiska figurna i *M* inleds vanligen med figurens namn och följs av en kort definition, precis som hos Donatus och i *AB*:s kommentar. Denna beskrivning är till viss del gemensam för både Donatus och *AB*, eftersom den senare återger den förres regler i kommentarens rubriker. Men såsom visat i kap. 2.1 finns det många textställen i *M* som bara har motsvarigheter i *AB*. För att visa hur en figur kan anpassas av Óláfr, återger jag ett exempel nedan utifrån figuren *acyrologia* (på svenska även *akyrologi*). Versen tillskrivs Óláfr på grund av likheten med exemplet i Donatus (Wills red. 2017a: 302).

Acirologia er óeiginlig setning orðs, sem her er kveðit:

Vætti ek harms, nema hitta
höfuðgulls náim Fullu.

Hér kallaz skáldit vætta harms, þess er hann kvíddi, ok er þetta orð ”ek vætti” gagnstaðlega sett, því at þat er mannsins náttúra at vætta fagnaðar, en kvíða við harmi. Þessi lqstr heyrir barbarismo, því at hann verðr í einni søgn; en því heyrir hann soloecismo, at hann verðr í málsgrein milli þessa tveggja orða: ”væntir” ok ”kvíðir”. (3GA 13.2; BMÓ red. 1884: 78–79; Wills red. 2017a: 302)¹⁸

(*Acyrologia* är ett oegentligt bruk av ett ord, såsom här är diktat:

Jag hoppas på smärta, om jag inte hittar huvudsmyckes Fulla (= kvinnan).

---

¹⁸ För de citat ur 3GA som innehåller ett norrönt versexempel hänvisar jag också till motsvarande sidor i *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* (här Wills red. 2017a).

Här säger sig skalden ”hoppas på smärta”, som han fruktar, och dessa ord, ”jag hoppas” brukas motsägelsefullt, eftersom det är människans natur att hoppas på glädje, men att frukta olycka. Denna last hör till barbarism, eftersom den sker i ett ord; men den hör till solecism, eftersom den sker i detta stycke mellan dessa två ord: ”hoppas” och ”fruktar”.’)

Vætta (’att vänta’) har vanligen inte en så snäv betydelse som ’att hoppas på’, men jag ger denna översättning för att förtydliga Óláfrs bruk av ordet som en motsvarighet till latinets *sperare*, som primärt verkligen betyder ’att hoppas’. Nedan följer motsvarande stycke i *AB*. Versalerna, dvs. rubriken, är som nämnt det innehåll som har ursprung i Donatus. Versitatet är ur *Aeneiden* IV.419.

ACYROLOGIA EST INPROPRIA DICTIO, VT EST: HVNC EGO POTVI TANTVM SPERARE DOLOREM; ’SPERARE’ ENIM DIXIT PRO ’TIMERE’. Enea uolente discedere, ut in Virgilio legitur, Dido hoc dixit ad Annam sororem: *Hunc ego si potui sperare dolorem, | et perferre, soror, potero*. Hec autem dicit: “Si scissem abiturum Eneam, non tamen diligerem; si non eum dilexissem, minus dolerem.” Inpropria dicitur dictio, eo quod non proprium locum uindicet. Timemus enim mala, speramus bona. Sed hic poeta necessitate metri, quia 'ti' non poterat produci in eo uerbo, quod est 'timeo', ideo posuit 'sperare'. Si quis hoc fecerit in prosa, quod fecit poeta in metro, reprehensione dignus habebitur. Pertinet namque ad soloecismum, quia pars pro parte ponitur, id est 'sperare' pro 'timere', et est inter 'timeo' et 'spero' hoc uitium. (*AB*: 26)

(’*Acyrologia* är ett oegentligt yttrande, såsom: ”kunde jag hoppas på en sådan smärta”; han säger nämligen ”att hoppas på” i stället för ”att frukta”. När Aeneas ville fara bort, såsom läses i Vergilius, sade Dido detta till sin syster Anna: *Hunc ego si potui sperare dolorem, | et perferre, soror, potero* (’Kunde jag hoppas på en sådan smärta, o syster, då skall jag också förmå att bära den’), men det är detta hon menar: ”Om jag hade vetat att Aeneas skulle fara bort, då skulle jag därför inte älska honom; om jag inte hade älskat honom, skulle jag känna mindre smärta.” Detta kallas för ett oegentligt yttrande, eftersom den inte passar, eftersom vi fruktar olycka, medan vi hoppas på gott. Men här har poeten satt ”hoppas på” på grund av metriska skäl, eftersom ”ti” inte kunde uttalas långt, dvs. ”timeo”. Men om någon

gör detta i prosa, såsom han gjorde i vers, då är han värd att förebrås; för det har med solecism att göra, eftersom ett ord sätts i stället för ett annat, dvs. ”att hoppas” för ”att frukta”, och detta fel ligger mellan ”jag fruktar” och ”jag hoppas”.’)

Detta är ett gott exempel på hur Óláfr brukar framställa figurerna. Han ger en inledande definition, därefter ett illustrerande skaldestycke, en närmare beskrivning av figuren och slutligen, men inte i fallet ovanför, ett norrönt ord som motsvarar termen, ibland följt av en diskussion om figuren är av nytta eller inte i norrön diktning. Förhållandet mellan *vætta/vænta* och *sperare* återkommer jag till senare i uppsatsen (se kap. 2.3.1). Det är anmärkningsvärt att han helt utelämnar kommentatorns förklaring till varför figuren sker i denna vers, nämligen ”necessitate metri” (’av metriska skäl’). Detta hade till och med passat med de norröna verben; *kvíða* rimmar inte med *hitta* och styr dessutom dativ, vilket hade gjort ”harmi” tvåstavigt. Det finns därmed två skäl till att det inte passar i versmåttet. En annan förändring från kommentaren är att Óláfr påpekar att denna figur kan tolkas såväl som en barbarism som en solecism.

Avsnittet om *synalepha*, elision av vokaler, är ett annat gott exempel på hur Óláfr strukturerar sina figurer. Versen är av en okänd skald, möjligen Óláfr själv.

Sinalimphe tekr úr annan raddarstaf, ef tveir standaz hit næsta í tveim samstofum,
sem í *Bjúgum vísum*:

Hvés ef ek hleyp at krúsi?

Hér er úr tekit annat e í þessi sogn, ”hvés”, ok ger ein samstafa af tveim, til þess at skothendingar sé jamháfar. Þar er ok ein samstafa ger af tveim þortum, viðrorði ok orði, ok er þat soloecismus.

(3GA 14.13; BMÓ red. 1884: 90; Wills red. 2017b: 532)

(’*Synalepha* tar ur en vokal, om det står två i följd i två stavelser, som i *Bjúgar vísur*:

Hur blir det, om jag löper till korset?

Här är ett *e* taget ur detta ord, ”hvés” [< hvé es], och en stavelse är gjord av två, för att halvrimmen skall vara lika långa. På samma ställe är en stavelse gjord av två ordklasser, adverb och verb, och detta är en solecism.’)

Det motsvarande innehållet i *AB* är följande. Verscitaten är från *Aen.* IX.1.

SYNALIPHE EST PER INTERCEPTIONEM CONCVRRENTIVM VOCALIVM
LVBRICA QVEDAM LENISQVE COLLISIO, VT *ATQVE EA DIVERSA*
PENITVS DVM PARTE GERVNTVR. HEC A QVIBVSDAM SYNCRESIS
NOMINATVR. Hic unum 'e' precedens excludi necesse est, ne peon primus contra
regulam heroici metri in fronte ipsius uersus ponatur. Et bene synaliphe "lenis
quedam collisio" dicitur, in qua nulla asperitas concurrentium consonantium
intercipitur, ut: *atque ea diuersa penitus dum parte geruntur*, id est dum arma
feruntur atque auxilia dantur Enee. Rectus et solutus sermo est, ut omnes littere
pronuntientur, sicut habentur in ordine, ut "atque ea diuersa" etc.; transformatio
recti solutique sermonis dicere correpte per solutionem "atqu' ea diuersa". Hoc uero
metri exigit necessitas. (*AB*: 36–37)

(*Synalepha* är en glidande och mjuk kollision av två mötande vokaler genom borttagande, såsom "men medan detta sker i avsides liggande trakter". Av vissa kallas detta *syncrisis*. Här är det nödvändigt att ett 'e' som föregår utesluts, för att inte första peon [dvs. lång-kort-kort-kort] skall sättas i början av denna vers, tvärtemot regeln för episkt versmått. Och *synalepha* kallas med rätta här "mjuk kollision", i vilken ingen hårdhet hos mötande konsonanter avlägsnas, såsom: *atque ea diuersa penitus dum parte geruntur* ('men medan detta sker i avsides liggande trakter'), dvs. medan det strids och hjälp ges till Aeneas. Det är enkelt och obundet språk, att alla bokstäver uttalas, såsom de står i denna ordföljd, såsom "atque ea diuersa" ('men medan detta') etc.; det är en förändring av enkelt och obundet språk att säga förkortat genom upplösning "atqu' ea diuersa". Detta krävs förvisso av metrisk nödvändighet.)

Som i förra exemplet använder Óláfr både Donatus definition och någon enstaka mening i *AB*. Intressant är särskilt kommentaren om hans eget versexempel, att det är en solecism, ett ord som placeras fel. Detta är Óláfrs egen analys, som inte finns i förlagan. Här tar han alltså tillfället i akt att peka ut en figur som är närvarande i exemplet, även om det inte hör till ämnet i fråga eller nämns i kommentaren. Detsamma sker senare i texten i fråga om *parabola*, där också *icon* finns i verscitaten (BMÓ red. 1884: 117–118). Inte heller här återfinns förlagans

förklaring om att figuren används av metriska skäl, vilket även i detta exempel hade fungerat för den norröna strofen, dvs. ”hvés” [< hvé es] för att assonansen med ”krúsi” skulle fungera.

Óláfrs metod visar sig i dessa två exempel, såsom i större del av traktaten, vara att dels ta Donatus definition och dels en eller två förtydligande kommentarer ur *AB*. *AB*:s hela text är dock mångdubbelt längre än vad Óláfr översätter. Han gör således ett mycket specifikt urval av vad han skall använda i kommentaren för att göra Donatus mer förståelig. Han brukar inte hela kommentaren, möjligen eftersom han kan ha ansett dess många upprepningar vara överflödiga.¹⁹ I stället tycks han lägga till det som han anser är ett minimum från kommentaren för att beskrivningen skall vara begriplig.

Detta föranleder frågan hur Óláfr såg på sin förlaga. Faktum är ju att han flera gånger hänvisar till Donatus, men aldrig till någon kommentar eller liknande text. Óláfrs utgångspunkt verkar alltså ha varit att han översätter Donatus *genom* kommentaren. Detta har naturligtvis följder för en översättningsanalys. Donatus har en närmast kanonisk status, enär han översätts utan att förkortas. *AB* är tvärtemot bara en kommentar; Óláfr läser (och följer) den endast i den mån det behövs för att förklara Donatus. När Óláfrs uppgifter skiljer sig från *AB*, såsom huruvida *acyrologia* hör till barbarism eller solecism (eller till båda), kan detta ha berott på att han inte aktat kommentatorns synpunkt lika högt. Han känner sig i stället fri att göra sina egna tolkningar av Donatus. Det är således inte en fråga om en stor närhet till vilken latinsk författare som helst, utan till Donatus specifikt. Detta försvårar idén om lojalitet till originalförfattaren. Det synes nu finnas två nivåer: tämligen låg lojalitet gentemot kommentatorn *AB*, men hög gentemot Donatus. Óláfr sätter sig själv på en högre nivå än kommentatorn: han gör sig själv till en tillräckligt stor auktoritet att tolka Donatus självständigt. Lojaliteten är således grund till en av hans översättningsmetoder, att översätta Donatus nära, men att enbart välja mindre delar ur kommentatorn. De överlevande handskrifterna till förlagan förmedlar detta perspektiv grafiskt i och med att Donatus regler utgör rubrikerna för varje kapitel. I Bryggehandskriften understryks rubrikerna med rött, medan rubrikerna i Erfurt är större än de efterföljande texterna (se bilaga I: 64–66). Óláfrs konsekventa åtskillnad i behandlingen av kärntexten (Donatus) och kommentaren tyder på att hans förlaga har haft en liknande utformning.

---

¹⁹ Detta drag att undvika upprepningar nämns även av Pettersson (2009: 233, not. 248) i fråga om *Alexanders saga*: ”De förbättrande operationer - förtydliganden, utelämnning av upprepning etc. - som översättare ofta gör [...] kan ses som ett utslag för en oro hos översättaren att hans återgivning skall anklagas för brister”. En översättare gör sig alltså ansvarig också för förlagans text; detta måste i hög grad gälla 3GA, eftersom Óláfr gör bruk av flera olika källor och gör egna tillägg. Det är inte bara en översättning, utan hans egen produkt.

De exempel som beskrivs ovan uppvisar den grundläggande struktur som återkommer för de flesta figurer i *M*, men det finns variationer på detta. I avsnitten om *schemata lexeos* och *troper* (3GA 15, 16; BMÓ red. 1884: 91–119) är beskrivningen stundtals mycket kort, i princip bara Donatus definition och ett norrönt exempel. En ytterligare variation är att Óláfr kan lägga till ett extra versexempel, när han har iakttagit en figur som antingen stämmer väl överens med norröna konventioner eller tvärtemot tarvar en förklaring. Hans behandling av *homoeoteleuton* är ett exempel på båda dessa variationer. Den latinska förlagan, vars innehåll också stämmer med Sedulius, har följande korta stycke:

HOMOEOTELEVTON EST, CVM SIMILI MODO DICTIONES PLVRIME
FINIVNTVR, VT EOS REDVCI QVAM RELINQVI, REVEHI QVAM DESERI
MALVI. Hec quippe oratio pari uerborum exitu finitur et hoc schemate propter fastidiosam insolentiam euitandam raro est utendum.

(AB: 44; verscitater motsvarar Ennius, *Trag.* 392–393)

(’Det är *homoeoteleuton*, när flera yttranden slutar på samma sätt, såsom: ”Hellre ville jag att de återgavs än övergavs, att de återlämnades än överlämnades.” Dessa ord slutar nämligen på samma ändelse och denna figur bör – för att undvika denna långgrandiga ovana – sällan användas.’)

Óláfr återger detta stycke ur AB rätt nära, men ger ett extra exempel på hur figuren används i norrön dikt:

Omolemiton heldr saman margar raddir undir hinum sama enda, sem hér er kveðit:

Band gaf oss með endum

Ilmr lýskála bála.

Þat kǫllum vér riðhendan hátt. Hin sama figúra er í hinum nýja hætti, sem Snorri kvað:

Ræsir glæsir

Rǫkkva dǫkkva

hvítum rítum

hreina reina.

(3GA 15.22–23; BMÓ red. 1884: 98; Wills red. 2017b: 554; Gade red. 2017b: 1184)

(*Homoeoteleuton* håller samman flera ord med samma ändelse, såsom här är diktat:

Fiskhusets båls (= guldets) Ilmr (gudinna) (= kvinnan) gav oss ett band med rand.

Detta kallar vi *riðhendr háttr* (skakande versmått). Densamma figur finns i *nýi háttr* (det nya versmåttet), såsom Snorri kvað:

Kungen pryder Röckves (sjökungens) lands mörka renar (= skeppen) med vita sköldar.)

AB:s förklaring ligger så nära Donatus på denna punkt att det är svårt att säga vilken av texterna Óláfr har utgått från; möjligtvis är det en blandning med tanke på likheten mellan kommentatorns ”pari [...] exitu” och Óláfrs ”sama enda”.

Ett annat drag är synligt i exempel, nämligen att Óláfr har större variation än Donatus i val av verb att beskriva figuren. Donatus föreskrifter inleds alltid med ”est” (’det är’), och medan majoriteten av Óláfrs figurer skrivs med ”er” använder han också en mängd andra verb, såsom ”heldr” i citatet ovanför. Hans benägenhet är alltså att undvika abstrakta substantiv, och hellre översätta Donatus substantivfraser till verbfraser; när Donatus skriver ”syncope est ablatio” (’synkope är en borttagning’), återger Óláfr det som ”syncopa tekr í brott” (’synkope tar bort’).²⁰

I exemplet ovan behandlar Óláfr två olika versmått som innehåller *homoeotelueton*. Här finns det en anknytning till vad som står i *Háttatal*, där Snorri skriver följande om *riðhendur*: ”Hér skiptir háttum í qðru ok fjórða vísuorði: standa þar hendingar báðar samt nær enda ok lúkask á einum hljóðstaf báðar, ok er betr at samhljóðandi sé eptir aðra” (Faulkes red. 2007a: 17; ’Här skiftar versformen i andra och fjärde versraden: hendingarna [rimmen] kommer båda på slutet och de slutar båda på samma vokal, och det är bättre att en konsonant kommer efter den andra [vokalen]’). Kort sagt skall inrimmen stå nära varandra på slutet på jämna rader, men längre ifrån varandra på ojämna rader. Detta stämmer visserligen med Óláfrs exempel, men inte

²⁰ På denna tendens finns följande belägg: ”Paragoge leggr við” (BMÓ red. 1884: 88); ”Systole gerir”, ”Dieresis gerir”, ”Eparalemsis gerir”, ”Schesis onomaton gerir”, ”Yrismos gerir”, ”Ironia gerir” (BMÓ red. 1884: 88, 89, 95, 98, 113, 115); ”Synalimphe tekr úr” (BMÓ red. 1884: 90); ”Antithesis setr”, ”Paranomasia setr” (BMÓ red. 1884: 90, 95); ”Silemsis bindr” (BMÓ red. 1884: 93); ”Hypozeuxis gefr”, ”Anaphora gefr” (BMÓ red. 1884: 94); ”Homeoptoton heldr saman”, ”Polysyntheton heldr” (BMÓ red. 1884: 97, 99); ”Dialyton samlagar” (BMÓ red. 1884: 99); ”Temesis slitr í sundr” (BMÓ red. 1884: 111); ”Paradigma samjafnar” (BMÓ red. 1884: 111).

med definitionen av *homoeoteleuton*. Han har nämligen valt en strof som får det att se ut som att versmåttet innehåller slutrim på de två sista orden på jämna rader, vilket inte stämmer med Snorris beskrivning. Bättre förhåller det sig med exemplet för det andra versmåttet, *nýi hátttr*, som Óláfr belyser med en halvstrof ur *Háttatál* (Faulkes red. 2007a: 31). Snorri beskriver figuren med följande ord: ”Í þessum hátti eru í hverju vísuorði fjórar samstöfur en tvær aðalhendingar ok lúkask í einn staf báðar ok engi afkleyfisorð” (Faulkes red. 2007a: 31; ’I denna versform [*nýi hátttr*] är det fyra stavelser och två helassonanser på varje versrad och de slutar på samma ljud och det finns inga enklitiska ord’). Här stämmer Snorris principer bättre överens med Óláfrs beskrivning av *homoeoteleuton*: Varje rad har två slutrim. Snorri gör en tydlig åtskillnad mellan dessa två versmått, *nýi hátttr* och *riðhendur*, men Óláfr väljer att inte förklara dem. Troligen beror det på vad jag har observerat tidigare, att Óláfr tvärtemot förlagan utelämnar beskrivningar av metrik. Hans fokus ligger annorstädes. Därtill använder Óláfr exempel som är mycket ovanliga i den egna traditionen, kanske till och med påverkad av den latinska traditionen. Óláfr tycks framställa dessa två versmått, *riðhendr hátttr* och *nýi hátttr*, som olika typer av samma figur, *homoeoteleuton*. Själva idén att koppla samman stilfigurer med versmått skapar en del problem: de klassiska figurerna är ju inte beståndsdelar av ett versmått. Samma tveksamhet finns i Óláfrs identifiering av *paromoeon* (AB: 44) med allitteration i norrön dikt (BMÓ red. 1884: 96). *Paromoeon* är ett stilmedel, medan allitteration är formellt nödvändig.

Óláfr tar upp rim även i *MG*, den del av *3GA* som huvudsakligen bygger på Priscianus. Här diskuterar han *runhent*:

Ok eru hendingum diktuð vers ritin í latínuskáldskap, sem þetta:

Ante chaos, jurgium indigestae molis,
adhuc hyle gravida fetu magnae prolis.²¹

Þessar sömu hendingar eru ok settar í norrœnuskáldskap, í þeim hætti er vér kǫllum *runhendu*, sem Snorri kvað:

Orms er glatt galla
með gumna spjalla

²¹ Detta verspar har Björn Magnússon Ólsen (red. 1884: 51–52 not till 5.8) identifierat med början av en dikt om Thomas Becket (utg. i Méril 1847: 70–98)

Latínuklerkar hafa ok þá hending í versum, er þeir kalla *consonantia*, ok skal hinn sami raddarstafr vera í efstu samstöfu hvarrar tveggju sagnar, sem hér: *aestas*, *terras*. Þessar hendingar er lítt geymt í norrœnum skáldskap, þegar er fleiri samstöfur eru í einni sögn enn ein. (3GA 6.8–10; BMÓ red. 1884: 51–52; Gade red. 2017b: 1194)

(’Och det är diktat med rim i latinskt skaldskap, såsom detta:

Före kaoset, den orediga massans söndring,
med stoffet tungt av den stora skapelsens ättling.

Dessa samma rim finns också i norrönt skaldskap, i den versform som vi kallar *runhendur*, såsom Snorri diktade:

Det är glädje under ormens fördärv (= vintern)
hos männens vän (= kungen).

Latinklerker har också detta rim i vers, som de kallar *consonantia*, och det skall vara samma vokal i den sista stavelsen i varje ord, såsom här: *aestas*, *terras* (sommar, länder). Detta rim är föga använt i norrönt skaldskap, när fler stavelser än en finns i ett ord.²²)

Källan till detta citat är också Snorris *Háttatal*, som ger följande förklaring: ”Nú eru þeir hættir er runhendur eru kallaðar. Þeir eru með einu móti: hverr háttr runhendr skal vera með aðalhendingum tveim ok í sínu vísuorði hvár hending” (Faulkes red. 2007a: 33; ’Nu kommer de former som kallas *runhendur*. De har ett och samma drag: varje form av *runhent* skall vara med två adalhendingar och varsin hending i sin versrad’). Härpå följer hos Snorri flera olika variationer av detta versmått.

Man hade kunnat vänta sig att Óláfr skulle koppla sin diskussion om *runhent* i *MG* till avsnittet om *homoeoteleuton* i *M*, kanske genom att nämna den klassiska termen i den första delen eller ge en hänvisning av typen ”sem fyrr er sagt” i den senare delen. Med sådana hänvisningar förbinder han flera andra ställen i verket. Dock sker detta i samtliga fall enbart inom vardera delen av avhandlingen, inte mellan dem.²² Bristen på hänvisningar mellan de två

---

²² Intratextuella hänvisningar i *MG*: ”sem fyrr var sagt” (om tid som en av stavelsernas egenskaper; BMÓ red. 1884: 56 hänv. till 52) och i *M*: ”sem fyrr er ritat” (om definitionen av barbarism; BMÓ red. 1884: 72 hänv. till 62), ”sem áðr er ritat” (upprepning av beskrivningen av cacenphaton; BMÓ red. 1884: 79 hänv. till 71), ”sem fyrr er

delarna av *3GA*, skulle kunna tyda på att Óláfr ursprungligen skrev dem vid två olika tillfällen. Detta skulle förklara att *MG* på många sätt framstår som mer självständig gentemot sin förlaga Priscianus, inte minst i hävdandet av den inhemska runskriftens fördelar, än *M* är gentemot *AB*. *M* tycks i stället ha ett annat syfte. I kap. 2.7.3 argumenterar jag för att denna del av *M* skulle kunna läsas parallellt med *Doctrinale*. Sådana tämligen olika syften och användningsområden tycks stödja uppfattningen att de två delarna av *3GA* skrevs som olika verk, som senare sammanfördes.

Slutsatsen av detta avsnitt är att *M* uppvisar de största likheterna med förlagan i fråga om avsnitten ur Donatus, men är mycket friare beträffande *AB*:s förklaringar därtill. Óláfr kan mycket väl följa *AB*:s tolkningar, om han håller med om dessa. Men om han är av en annan åsikt, kanske för att regeln skall passa bättre med norröna diktartiditioner, kan han känna sig nödgad att avvika från *AB*.

Óláfr bryter av mot förlagans påtagliga intresse för metrik.²³ Ett annat tydligt exempel på att han utelämnar metrisk förklaring finns i ett senare avsnitt om *metafor*. När förlagan har "orationis atque necessitatis causa" (*AB*: 47; 'för vältalighetens och nödvändighetens [metrikens] skull') översätter Óláfr endast till "fyrir fegrðar sakir" (BMÓ red. 1884: 103; 'för försköningens skull'). Skälet till detta kan vara att han ansåg att noggrannare förklaringar av metrik övergick syftet med *M*, att belysa de klassiska figurerna. Därtill innehåller inte heller *Doctrinale*, som enligt tidigare forskare har utövat påverkan på Óláfr, denna typ av beskrivningar att vissa figurer sker av metriska skäl.

2.2.2 Källangivelser

På ett par ställen i *3GA* finns hänvisningar av den typ som Pettersson (2009: 96) kallar referatmarkörer, dvs. ord som förklarar att en passage är återberättad (eller citerad) från originalet. Exempel i *MG* är: "Priscianus kallar" (BMÓ red. 1884: 35), "Priscianus segir" (BMÓ red. 1884: 40 och 44) och "kallaði Priscianus" (BMÓ red. 1884: 35). I *M* finns sex hänvisningar

---

ritat" (hänvisning till versexempel för systole–barbarism; BMÓ red. 1884: 88 hänv. till 66), "sem fyrr er sagt" (hänvisning till versexempel för metathesis–barbarism; BMÓ red. 1884: 90 hänv. till 65).

²³ *AB* visar ett något större intresse för metrik än Sedulius och Muretach, som saknar följande två exempel: *prothesis* (*AB*: 32: "In causa utriusque et metrica necessitas et tropicus ornatus est", 'Orsaken till båda företeelser är både metriskt tvång och metaforisk utsmyckning'), *metonomia* (*AB*: 51: "Necessitas metrica et ornatus causa est", 'Orsaken är metriskt tvång och utsmyckning').

till Donatus, av vilka fyra kan kallas referatmarkörer i ordets rätta bemärkelse. Dessa fyra, som kommer i snar följd efter varandra, förklarar vad Donatus säger om olika typer av barbarismer:

Enn telr Donatus þann lqst með barbarismo, ef tveir raddarstafir jafnlangir standaz hit næsta í tveim samstqfum, sem hér (3GA 12.27; BMÓ red. 1884: 71)

(’Vidare räknar Donatus den lasten [*jotacismus*] som barbarism, om två jämnlånga vokaler står bredvid varandra i två stavelser, såsom här.’)

Þann lqst kallar Donatus *collisiones* ef *m* stendr milli tveggja raddarstafa, sem Eyvindr kvað (3GA 12.28; BMÓ red. 1884: 71)

(’Denna last kallar Donatus *kollisioner* (*sammanstötning*), om *m* står mellan två vokaler, såsom Eyvindr kvad’)

Þat kallar hann hinn sama lqst, ef qnnur samstafa er í niðrlagi orðs jöfn eða lík upphafi, því er eptir kemr, sem Einarr kvað (3GA 12.29; BMÓ red. 1884: 71)

(’Det kallar han samma last, om en annan stavelse i slutet av ett ord är jämn eller lik början av det följande ordet, såsom Einarr kvad’)

Þessa lqstu telr Donatus með barbarismo (3GA 12.31; BMÓ red. 1884: 72)

(’Donatus räknar dessa laster [*kollisioner*] till barbarism’).

Det finns en liknande hänvisning, visserligen inte en referatmarkör, i avsnittet om troper: ”Sú er grein með þeim figúrum, er Donatus hefir sett” (BMÓ red. 1884: 101; ’Detta är åtskillnaden mellan de figurer som Donatus har uppställt’). En sak åtskiljer denna hänvisning från de fyra föregående som återberättar vad Donatus skriver. Det femte exemplet nämner visserligen Donatus i samband med tidigare behandlade figurer, men själva förklaringen som följer utgår i stället från AB:s beskrivning (AB: 45). Detta tycks vara orsaken till att formuleringen är annorlunda: information som inte kommer direkt från Donatus behöver i Óláfrs ögon ingen källhänvisning. Därmed döljer han AB:s roll som källa. Såsom nämnt behöver en medeltida översättare inte alltid vara ärlig med hur översättningen har gått till.

I den senare delen av texten (3GA 16.5–16.75) finns inga referatmarkörer, bortsett från verscitaten. Bruket av referatmarkörer till prosan är således rätt sparsamt. Som synes ovanför

kommer de enda fyra referatmarkörer till Donatus som finns i texten i snar följd i samma textavsnitt. I fråga om *collisiones* är det tänkbart att Óláfr hänvisade till Donatus eftersom han ger ett latinskt begrepp, men denna förklaring gäller inte de övriga typerna. Frågan är vilken betydelse avsaknaden av denna typ av hänvisning har i resten av verket. Innebär det att Óláfr var noggrannare med formalia i början av sitt verk? Det mest sannolika skälet är nog att Óláfr ansåg sig ha gjort tillräckligt klart i traktatets inledning att Donatus var hans källa. Att hänvisningarna är samlade där kan ha ansetts nog för att visa att Óláfr är en trogen förmedlare av sitt källmaterial. Denna trogenhet till Donatus kunde förläna Óláfr själv ett auktoritetensken. Detsamma gör han i *MG*, där han söker likheter i grekiska och hebreiska till vissa drag i runraden.²⁴ Det bör också nämnas att det finns en sjätte hänvisning till grammatikern: ”Donatus kennir” (BMÓ red. 1884: 59). Med dessa ord inleds *M* med beskrivningen av Donatus två verk, dvs. *Ars minor* och *Ars maior*. Genom att påbörja verket med denna typ av hänvisning och ett fåtal gånger återkomma till Donatus namn, påminns läsaren om att det finns en källa till den kunskap som förmedlas på dessa sidor. Det förminskar på sätt och vis Óláfrs synlighet i texten: han blir inte den ende som är ansvarig för texten. Detta kan skänka auktoritet även till de stycken som Óláfr själv har tillfogat, såsom de mer vågade jämförelserna av *metafor* och *kenning*, och av *paromoeon* och norrönt bruk av *alliteration*. Faktum är att Óláfr är tämligen osynlig i texten, med undantag av att han nämner sin tid hos Valdemar II av Danmark i *MG*. I *M* finns dock inget liknande tecken på översättarens närvaro.

Det kan vara värt att undersöka en annan aspekt av referatmarkörerna. Dessa kan ibland förekomma om en översättare vill skapa distans till förlagan, eftersom han inte håller med om vad som sägs eller om detta är främmande för målkulturen. I så fall är referatmarkörerna en reaktion på något som översättaren inte håller med om. Skulle man kunna föreställa sig att en islänning ställde sig skeptisk till att *jotacismus* och *collisio* skulle räknas som barbarismer, alltså språkliga avarter? Det är inte lätt att svara på. Óláfr tycks inte framföra skaldedikterna i dessa stycken som avskräckande exempel, utan såsom avvikelser som kan rättfärdigas, förmodligen av estetiska skäl. En liknande figur, *echtipsis* (elision av -m), skriver han är främmande för norrön skaldediktning (”ekki finnum vér hana í norrœnum skáldskap”; BMÓ red. 1884: 90).

Textens verscitat inleds av en annan typ av källhänvisningar. Dessa exempel, som kommer efter definitionen av figuren, inleds med en hänvisning till skalden eller ett enkelt ”sem her” (för latinets *ut*). Av Óláfrs hänvisningar till litterära citat saknar 31 procent skaldens namn och förmodas i flera fall ha varit diktade av Óláfr själv (Clunies Ross och Wellendorf red. 2014:

---

²⁴ För en vidare diskussion om detta, se kap. 2.7.2 och Males 2016a.

xviii; Wills red. 2017b: 536–537). Gísli Sigurðsson (2000: 104–107) har en sammanställning av vilka verser detta gäller. Óláfr kan ha haft förebilder till detta tillvägagångssätt i norrön litteratur: Snorri diktade själv de flesta strofer i *Háttatal*. Detsamma gäller *Háttalykill*, en versmåttssnyckel vars alla strofer diktades av Hallr Þórarinsson och Rognvaldr Kali Kolsson, jarl på Orkney. Såsom nämnt ger i regel varken Donatus eller Sedulius och Muretach namnen till författaren bakom exemplen. I nästan alla fall är det dock Vergilius som citeras. *AB* å andra sidan förser oss ofta, men inte alltid, med författarens namn samt verk och bok. Så nära hänvisningar ges inte av Óláfr. Varför Óláfr är inkonsekvent i detta är inte lätt att svara på. Möjligen kan de figurer och exempel som bedömdes vara viktigare, ha ansetts förtjäna en utförligare förklaring, inbegripet diktarens namn. För att en skald skall vara en auktoritet, måste namnet återges. Att utelämna sitt eget namn, såsom i 31 procent av fallen, kan vara ett sätt att uttrycka sin blygsamhet. Kanske kan det kopplas till vad jag skrivit ovanför om upprepningen av Donatus namn (och i verkets förra del, Priscianus). För att Óláfrs text med alla dess omarbetningar skall åtnjuta en högre status som översättning, är det viktigt att översättaren är osynlig. Att utelämna hänvisningar till sig själv och att i stället hänvisa till andra är således en av översättningsstrategierna för att skapa trovärdighet för textens verscitat. I detta följer han Snorri, som i *Háttatal* endast nämner andra skalders namn i samband med verscitaten, inte sitt eget i de fall han själv har diktat exemplen. Snorris sätt att hänvisa till andra skalder i *Skáldskaparmál* kommenteras också av Faulkes (red. 2007b: xviii–xix): ”sources and illustrations are extensively quoted and carefully attributed.” Snorris tillvägagångssätt är på denna punkt mycket nära Óláfrs. Däremot refererar Snorri till skalder oftast med enbart förnamnet, såsom ”sem Einarr kvað” (Faulkes red. 2007b: passim). Detta ställer inte sällan till med svårigheter att skilja mellan olika skalder med samma förnamn. I dessa fall är det osäkert om Einarr skálaglamm eller Einarr Skúlason åsyftas (Faulkes red. 2007b: xv). I *M* är identifieringen mycket enklare, eftersom, såsom Clunies Ross och Wellendorf (2014: xlv) har iakttagit, “the poet’s personal name is often accompanied by a nickname.” *M* innehåller dock en mängd undantag, exempelvis utelämnas tillnamnet i ”sem Óláfr kvað” (BMÓ red. 1884: 84; ’som Óláfr diktade’), som troligen hänvisar till Óláfr svartaskáld. Snorri kan ha varit en förebild för Óláfr, men det är uppenbart att denne är ännu noggrannare i sina källhänvisningar. Det är inte otänkbart att en sådan inställning att ge exakta hänvisningar kan ha rönt påverkan från *AB*, som såsom visat noga anger poeten till nästan alla diktexempel.

I *M* uppgår de anonyma stroferna såsom nämnt till 31 procent (Clunies Ross och Wellendorf 2014: xviii), men det är alltså omöjligt att säga till hur stor del Óláfr var upphov. Hur som helst

är det tänkbart att sådana figurer som det var svårt att finna norröna motsvarigheter till, kan ha haft exempel som diktades av Óláfr själv. Den *Fjärde grammatiska avhandlingen* (4GA) uppvisar tecken på detta. Denna fortsättning till 3GA går igenom en mängd ännu mer obskyra stilfigurer och har drygt 76 procent anonyma verscitat som huvudsakligen antas vara diktade av översättaren själv (Clunies Ross och Wellendorf 2014: xviii). I fråga om *M* kunde Óláfr kommentarer huruvida en figur är vanlig i skaldediktning vara till hjälp. Till *echtlipsis* ger Óláfr inget exempel med motiveringen att den inte påträffas i norrön dikt (BMÓ red. 1884: 90). *Ectasis* (BMÓ red. 1884: 89) och *syllipsis* (BMÓ red. 1884: 93) säger han sällan finns i skaldediktning. Versexemplet som ges för *ectasis* är i sin tur taget från en dikt av Eilífr Guðrúnarson som Óláfr använder tidigare i verket för att exemplifiera en typ av barbarism (BMÓ red. 1884: 65, 89). Detsamma gäller *metathesis* som belyses av en del av en strof som tidigare använts för en annan typ av barbarism (BMÓ red. 1884: 65, 90). Att han återanvänder samma exempel är troligen ett tecken på att det var svårt att hitta ett nytt. Det är också möjligt att egen komposition var en nödvändighet för att anpassa många av Donatus figurer. I avsnittet till *syllipsis* använder Óláfr vad som förmodligen är hans egen vers (se Wills red. 2017a: 305): ”Herr búast hvatt til snerru” (BMÓ red. 1884: 93; ’Hären bereder sig raskt till strid’). Dessa två exempel tyder på problemen med att finna exempel för de figurer Óláfr som ansåg mest främmande för skaldskap.

Av de anonyma stroforna tillskrivs Óláfr vanligen sådana som liknar de latinska versexemplen hos Donatus (se Wills red. 2017a). Detta är väldigt tydligt i tre av de nio strofer som Wills (red. 2017a) attribuerar till Óláfr. En av dessa nämns i exemplet till *acyrologia* (felaktigt bruk av ord) och behandlas i kap. 2.3.1, nämligen den som innehåller ”væntir” för ”kvíðir” (BMÓ red. 1884: 78–79; ’väntar’ för ’fruktar’). Detta är uppenbart översatt från latinets ”’timeo’ et ’spero’” (AB: 26; ”’jag fruktar’ och ’jag hoppas’”). Óláfr kan ha haft svårt att hitta ett lika uppenbart exempel på felaktigt ordbruk och därmed valt att sätta samman en egen dikt.

Det andra belägget finns i stycket om *amphibologia* (tvetydighet), där Donatus i förlagan ger ett exempel på oklart bruk av akkusativ med infinitiv: ”Audio secutorem retiarium superasse” (AB: 29), som kan tolkas på två sätt, antingen har en secutor (en typ av gladiator) besegrat en retarius, eller vice versa. Óláfr ger följande strof som på grund av likheten med det latinska exemplet troligen kan tillskrivas honom själv:

Hermenn gátum hinnig

hugstinnan gram vinna. (3GA 13.15; BMÓ red. 1884: 84, 197; Wills red. 2017a: 304)

(’Vi [jag] har fått veta att den orubblige kungen besegrade härmännen där’ eller ’Vi [jag] har fått veta att härmännen besegrade den orubblige kungen där’.)

Det tredje belägget finns i stycket om *homoeoptoton*, till vilket det kan ha varit svårt att hitta en motsvarighet. Denna figur beskrivs med följande ord av Donatus: ”*Homoeoptoton est, cum in similes casus exeunt diversa verba*, ut: ’*Merentes flentes lacrimantes commiserantes.*’” (AB: 44; verscitatet motsvarar Ennius, *Ann.* 107; ’*Homoeoptoton* sker när olika ord slutar på samma kasus, såsom: ”sörjande, gråtande, snyftande, beklagande”’). Kommentatorn i AB tillför: ”*Hoc quoque non est nimis utendum*” (AB: 44; ’Inte heller denna [figur] bör användas alltför mycket’). Óláfr ger följande motsvarighet till den latinska versen:

Harða, hvatføra,

hrausta, vígtama,

snarpa, snarráða

sá gat hirð ræsir. (3GA 15.21; BMÓ red. 1884: 97, 209; Wills red. 2017a: 306.)

(’Hövdingen fick en fast, rask, modig, stridserfaren, häftig, handlingskraftig hird.’)

Upprepningar av denna typ i samma kasus kan ha varit ovanlig i skaldedikt, men då hade man kunnat vänta att Óláfr gav någon kommentar till att de sällan förekommer. En förklaring till att han inte gör detta är att han hanterar många av figurerna i avsnittet om schemata lexeos mer kortfattat än han gör i resten av *M*. Å andra sidan ger Óláfr inte heller någon norrön term till dessa två figurer, vilket kan ha ansetts räcka som tillräckligt tecken på dess sällsynta bruk i skaldedikt.

Resten av de strofer som tämligen säkert tillskrivs Óláfr innehåller dock figurer som hade varit enklare att hitta i norrön poesi. Bland dessa finns *perissologia* (överflödigt bruk av ord) (BMÓ red. 1884: 81), *prolepsis* (att upprada flera ting som därefter beskrivs var för sig) (BMÓ red. 1884: 93), *syllipsis* (att binda samman olika ord med samma verb) (BMÓ red. 1884: 93), *antonomasia* (epitet eller fras i stället för egennamn) (BMÓ red. 1884: 106), *synechdoche* (pars pro toto) (BMÓ red. 1884: 109) *paradigma* (en jämförelse som följs av en liknelse) (BMÓ red. 1884: 118–119). Eftersom det förmodligen var enklare att finna exempel till dessa figurer, torde det finnas något annat skäl till att Óláfr själv diktade detta strofer. Ett möjligt svar är att han

strävade efter att versexemplen skulle vara tydliga för läsaren; det kan ha funnits lämpliga strofer, men inte lika uppenbara. Han kan också ha följt delvis olika översättningsstrategier i olika faser av arbetet.

2.2.3 Övriga likheter

En anmärkningsvärd likhet i textstrukturen är att *M* innefattar alla figurer i Donatus/*AB*. Clunies Ross och Wellendorf (2014: xviii) skriver om *3GA* och *4GA* – den senare har i mångt och mycket sin föregångare till förebild – följande: “The outcome of this process is that they frequently present examples of Norse poetics that are of minor importance to vernacular poetry rather than of central significance to it.” Detta drag måste alltså räknas som en särskild lojalitet till källtexten.

I kap. 2.2.1 visas hur den typiska figuren i förlagan anpassas av Óláfr. I vissa andra fall delar dock förlagan upp de grammatiska figurerna, om ett Donatus-stycke innehåller flera exempel på samma företeelse. Ett exempel på detta finns i avsnittet om *synekdoke* (*AB*: 53–54). Där kommer först definitionen hämtad från Donatus, sedan en kommentar till denna. Därefter följer det första exemplet samt dess kommentar. På samma sätt skrivs sedan det andra exemplet. Óláfr följer denna uppdelning till punkt och pricka i sitt kapitel om *synekdoke* (BMÓ red. 1884: 108–109). Precis som Donatus ger han också två exempel på olika typer av figuren. Detsamma gäller figuren *syllipsis* (*AB*: 41–42; BMÓ red. 1884: 93).²⁵ Figuren *amphibologia* delas upp på samma sätt i *M* (BMÓ red. 1884: 83–84) som i *AB* (29–30), men Óláfr lägger till ett ytterligare exempel på slutet.

I kap. 2.1.2 skrev jag om Óláfrs förklaring av ordledet *-cismus*. Det ser ut att finnas en motsägelse mellan å ena sidan översättningen ”brugðning eða spell” och å andra sidan ”slitning eða sundrskorning” (BMÓ red. 1884: 69; ’ändring eller överträdelse’ och ’snitt eller sönderskärning’). Detta har sin grund i att förlagan på ett ställe har ”corruptela” (’förvrängning’) och på ett annat ”scissio” (’klyvning’; *AB*: 16–17). Att Óláfr följer förlagan exakt i ett fall där betydelserna är så vitt skiftande, torde tyda på en ytterst textnära översättning av dessa stycken, och därmed en osjälvständig inställning till källtexten.

Detsamma är synligt i bruket av vissa latinska ord. Micillo (2000: 622) anmärker att det isländska *orð* är ett semantiskt lån från latinets *verbum*, men det bör nämnas att Óláfr använder

---

²⁵ I kap. 2.6 tar jag upp skillnaderna i textstruktur i samband med diskussionen om Alexanders de Villa Dei *Doctrinale*, som har haft påverkan på figurernas ordningsföljd.

orð med två olika betydelser. Förlagan, *AB* och Donatus, använder nämligen *verbum* dels generellt för 'ord' och dels mer specifikt för 'verb'. *Zeugma* definieras i Donatus/*AB* som att ett verb används gemensamt för flera satser. Ordet för 'verb' kan vara aningen förvirrande, när det står enbart *verbum* utan en ytterligare specificering (t.ex. *actionis* eller *temporale*). Óláfr följer latinet i detta helt och hållet, och översätter *verbum*, i betydelsen 'verb', med *orð* (BMÓ red. 1884: 92–93). Såvitt jag kan se sker detta åtminstone tolv gånger i verket.²⁶ Problemet är att *orð* fortsätter att användas i mer allmän betydelse, som 'ord' verket igenom, ibland i samma stycke. På detta finner jag 27 exempel.²⁷

Det tyder på ett osjälvständigt förhållningssätt att inte specificera förlagan när denna är otydlig. I dessa fall följer alltså Óláfr förlagan i dess otydlighet. Kanske skiljer sig *M* mest från källtexten när Óláfr har starka åsikter om vissa figurer, t.ex. för att tolkningen borde tillåta en jämförelse med norröna begrepp (såsom *metafor–sannkenning*).

2.2.4 Sammanfattning

Resultaten ger en blandad bild av närheten till förlagan. Óláfrs definitioner av figurerna är väldigt troget översatta från Donatus. Att han därtill väljer att översätta alla Donatus figurer, även sådana som har mindre vikt för skaldedikt, tyder på samma inställning: som *interpreter*, översättare, är hans lojalitet till Donatus stor, vilket kan bero på denne författares kanoniska

²⁶ Exempel på när *orð* betyder 'verb': "*Aristóteles enn spaki kallar tvá parta málsgreinar: 'nafn' ok 'orð'*" (BMÓ red. 1884: 56); "*orð*" (BMÓ red. 1884: 57, 58); *acyrologia* ("úeginlig setning orðs" och "þetta orð" och "milli þessa orða"; BMÓ red. 1884: 78–79); *amphibologia* ("orð eiginligt"; BMÓ red. 1884: 84); *synalepha* ("af tveim þortum, orði ok viðrorði"; BMÓ red. 1884: 90); *zeugma* ("eitt orð och þetta orð"; BMÓ red. 1884: 92–93); *syllipsis* ("með einu orði" och "margfalligt orð", 'verb i plural') etc. (BMÓ red. 1884: 93); *hypozeuxis* ("morg orð"); *epizeuxis* ("eins orðs"; BMÓ red. 1884: 95).

²⁷ Exempel på när *orð* bara innebär 'ord': *jotacismus* ("í niðrlagi orðs", 'i slutet på ordet'; BMÓ red. 1884: 71); *cacenpaton* ("í einu orð eða fleirum och í enu síðarra orði"; BMÓ red. 1884: 78); *pleonasmus* ("hégomlig viðlagning orðanna", 'onödig upprepning av ord'; BMÓ red. 1884: 80–81); *amphibologia* ("samanhlaðning orðanna" och "sundrtekning orðanna" och "þeim orðum" och "eitt orð"; BMÓ red. 1884: 84–85); *prothesis* ("í upphafi orðs"; BMÓ red. 1884: 86); *apheresis* ("í upphafi orðs"; BMÓ red. 1884: 87); *synkope* ("úr miðju orði"; BMÓ red. 1884: 87); *epenthesis* ("í miðju orði"; BMÓ red. 1884: 87–88); *paragoge* ("í enda orðs" och "í þessu orði"; BMÓ red. 1884: 88); *apokope* ("í enda orðs"; BMÓ red. 1884: 88); *ellipsis* ("síðarst í orði"; BMÓ red. 1884: 90); *metathesis* ("í þessum orðum", sagt när han presenterar citat; BMÓ red. 1884: 90); *anadiplosis* ("eins orðs"; BMÓ red. 1884: 94); *paromoeon* ("morg orð"; BMÓ red. 1884: 96); *irmos* ("samanhlaðning orðanna"; BMÓ red. 1884: 98); *polysyndeton* ("morgum orðum"; BMÓ red. 1884: 99); *schema* ("ýmsar myndir orða ok skilninga"; BMÓ red. 1884: 101); *metaphora* ("frammfæring orða eða hluta"; BMÓ red. 1884: 102); *hyperbaton* ("yfirstigning orðanna"; BMÓ red. 1884: 110); *hysterologia* ("í skilning orðanna"; även om orden i exemplet är verb, åsyftas nog ord mer generellt; BMÓ red. 1884: 111); *tmesis* ("eitt orð"; BMÓ red. 1884: 111); *anastrophe* ("umsnúin orða skipan"; BMÓ red. 1884: 111); *antiphrasis* ("í einu orði"; BMÓ red. 1884: 114).

status i medeltida utbildning. Däremot fanns tecken under denna tid att Donatus syn på grammatiska figurer som *vitia*, fel/otillåtna oregelbundenheter, började anses föråldrad på kontinenten (Copeland 2016). Därmed kan det tyckas något förvånande att Óláfr håller sig till denna inställning om ”løstu málsins” (’språkets laster’), alltså en tämligen prohibitiv inställning till språkbruk.

Denna trohet till Donatus innebär dock inte att Óláfr inte kan utöka sitt kärnmaterial med hjälp av *AB*. Däremot hanterar han denna text annorlunda än han gör av Donatus i och med att han sovrar i *AB*:s ofta mångordiga kommentarer. Han genomför en mängd ändringar och omtolkningar, som visserligen inte hindrar honom från att ibland översätta väldigt exakt, såsom i exemplet ”in montibus silvisque” (*AB*: 8; ’i berg och skog’), vilket återges ”á hávum fjöllum ok þykkvum skógum” (*BMÓ* red. 1884: 62; ’på höga fjäll och täta skogar’), där det latinska prepositionsbruket bibehålls. Värt att notera är också att *AB*, som har fungerat som en medierande källa, helt förtigs. Såsom nämnt är medeltida översättare inte alltid ärliga med vilka källor de har använt, men i *AB*:s fall kan Óláfrs direkta förlaga mycket väl ha varit anonym. Bara en av mina handskrifter, den från Brygge, ger ett namn, som därtill är felattribuerat. Sannolikt såg Óláfr *AB* som ett verktyg att använda delar av, om så behövdes, för att klargöra Donatus föreskrifter. Hans mål tycks ha varit att skapa en text som var något mer förtydligande än Donatus, men utan *AB*:s upprepningar.

I 2.7 fortsätter jag diskussionen om verkets ordningsföljd, när likheterna med *Doctrinale* är så omfattande att de kräver ett eget avsnitt.

2.3 Kriterier för val av versexempel

Urvalet av skalder beskrivs av Guðrún Nordal (2001: 84): “Óláfr’s canon is the same as that used in the established skaldic canon of historical saga writing, in the kings’ sagas and *Sturlunga saga*, and in *Snorra Edda*. These are the poets who are cited in the learned literature.” Óláfr följer dessa förebilder, men ger också en viss plats till sig själv, eftersom han såsom nämnt möjligen står bakom en del av de anonyma skaldestrofer som utgör 31 procent av verscitaten. Clunies Ross och Wellendorf (2014: xlviii) skriver: “Óláfr adds Snorri Sturluson to his canon, and, if he composed the anonymous stanzas in *TGT*, he also silently adds himself.” Det kan tilläggas att Óláfr lyckas: *4GA* använder honom verkligen som poetisk auktoritet. I detta kapitel vill jag undersöka vilka övriga kriterier urvalet bygger på.

2.3.1 Tematiska likheter med förlagans versexempel

Såsom nämnt utmärks den sannolika förlagan *AB* av dess beskrivningar av passagernas bakgrund. Därmed skulle detta drag möjligen kunna vara till hjälp för att förklara på vilket sätt skaldestyckena i *M* är tänkt att motsvara de latinska. Tarrin Wills (red. 2017a; 2017c) har argumenterat för att det går att förklara valet av skaldedikt utifrån innehållet i tidigare kända kommentarer. I sina artiklar spårar han påverkan på *M* till många olika källor, som eventuellt kunde förklaras endast utifrån *AB*.

Wills (2017a: 308–309) tar upp ett av versexemplen som troligen diktades av Óláfr. Detta exempel förevisar *synekdoke* (*pars pro toto*):

Kjölur brunar klökkur á fólvar

kraphár meginbárur.

(3GA 16.44; BMÓ red. 1884: 109, 226; Wills red. 2017a: 308)

(‘Den högt bordlagda, böjliga kjölen ilar över vita jättebränningar.’)

Därefter står det i *M*: ”Hér er *kjölur* settur fyrir öllu því skipi” (BMÓ red. 1884: 109; ’Här står *kjöl* för resten av skeppet’). Wills (red. 2017a: 308) nämner mycket riktigt att en nära motsvarighet står att finna hos Sedulius: ”a puppibus enim naues significat” (’han syftar på skepp utifrån aktern’). Faktum är att detta stycke också återfinns i *AB* (49). Donatus definition, ”a parte totum ostendit, ut ’puppisque tue pubesque tuorum’” (*AB*: 49; ’han åsyftar det hela utifrån en del, såsom ”dina aktrar och dina ynglingar”’), har en viss likhet med Óláfrs citat, men *AB* (och Sedulius) förklarar detta närmare.

Enligt Wills (2017c) motiveras Óláfrs val av skaldediktning ofta av att en eller annan kommentar (främst Sedulius) på något ställe innehåller fler eller längre exempel ur *Aeneiden* (se Wills 2017c: 288), än de som citeras hos Donatus. Såsom nämnt i kap. 2.1.1 gäller detta *AB* i ännu högre grad. Wills (2017c: 284) föreslår också att Óláfr kan ha haft en viss kännedom om *Aeneiden*. Frågan är då om inspirationen från de ytterligare verserna kan ha kommit från Óláfrs egen läsning av Vergilius.²⁸ *AB* ger i så fall en möjlighet att hitta citaten, eftersom den ofta ger

---

²⁸ Även om *Aeneiden* inte finns i det medeltida handskriftsmaterialet från Norge eller Island, är det vi har bevarat som bekant bara en bråkdel av vad som en gång fanns. Åslaug Ommundsen (2016: 247) skriver: ”With a general loss of manuscript material well over ninety-nine per cent, at least in Norway (Iceland probably not being far behind), it is never self-evident that there are survivors of even the most popular texts, fragmentary or otherwise.” Betänk också att *AB* uppenbarligen lämnat spår i *M*, men inte överlever på Island eller nämns i någon norrnön källa.

en hänvisning till i vilken bok i *Aeneiden* verserna återfinns med hänvisningar utav typen: ”ut scribit Virgilius in primo Eneidos” (AB: 52; ’såsom Vergilius skriver i *Aeneidens* första bok’), vilket Sedulius och Muretach helt och hållet saknar. Detta kan vid första anblick tyckas föga troligt. Även om delar av *Aeneiden*, eller, vilket är mindre sannolikt, hela verket fanns tillgängligt, är det tveksamt om detta var det enklaste sättet att hitta lämpliga förebilder till sin egen verskomposition. Tarrin Wills (2018) pekar dock på att Óláfr kan ha låtit sig inspireras av *Aeneiden* i sitt val av exempel till *prothesis* (tillägg av bokstav eller stavelse i ett ords början). Temat är nämligen slående likt, vilket, om nu detta inte har skett av slumpen, skulle ha krävt någon kunskap i styckets bakgrund. En sådan beskrivning saknas på detta ställe i AB (32–33), varför Wills förslag att Óláfr var bekant med denna passage i *Aeneiden* fortfarande står sig:

Út réð Ingólfr leita

ógnreifr með Hjørleifi.

(3GA 14.3; BMÓ red. 1884: 87, 199; Wills red. 2017b: 548–549)

(’Ut till Island for den stridsglade Ingólfr med Hjørleifr.’)

Prothesis är här att namnet *Leifr* har fått tillskott av förledet *hjør-*. Donatus ger bara några enstaka ord, utan något versexempel, ”’gnato’ pro ’nato’ (’son för son’), men en hel vers ur *Aeneiden* citeras i AB (32) ”cum sociis gnato magnisque penetibus et dis”, vilket motsvarar *Aen* III.12 (’[Som flykting ut emot djupen] / styr jag nu med mitt folk, min son och Trojas penater’). Samma stycke finns också i Sedulius (Löfstedt red. 1977b: 355). Bakgrunden, att Aeneas och trojanerna söker nya land att bebo, påminner om Ingólfrs resa till Island. En sådan likhet tyder på att Óláfr har komponerat detta exempel själv utifrån sin kunskap om *Aeneiden*. Såsom Wills (2018: 85) skriver måste man medge att detta också kan ha berott på slumpen, men det bör tas med i beräkningen som ett möjligt belägg för Óláfrs bekantskap med åtminstone denna del av *Aeneiden*.

Wills (2017c: 288) hänvisar i fråga om ett annat skaldestycke, som skall illustrera *syllapsis* (att ett verb får ta objekt i två satser), till ett *Aeneiden*-exempel ur *Ars Laurensis*. Se först *M:s* exempel för en variant av *syllapsis*, i detta fall att ett verb i plural hänvisar till ett ord i singular:

Herr búask hvatt til snerru.

(3GA 15.7; BMÓ red. 1884: 93, 205; Wills red. 2017a: 305–306)

(’Hären bereder sig raskt till strid.’)

Donatus exempel är: ”Hic illius arma, hic currus fuit” (*AB*: 41; ’Här var hans vapen, här hans vagn’), vilket inte uppvisar någon större likhet med Óláfrs versrad. Wills (2017c: 288) skriver att det finns en viss likhet med ett ytterligare exempel som ges av *Ars Laureshamensis*.

numerus singularis pro plurali, ut ’uterumque armato milite complent’, cum non in utero equi erat unus, sed plures milites. (Löfstedt red. 2017a: 221)

(’singularis i stället för pluralis, såsom ”och de fyllde buken med den beväpnade soldaten, som var instängd där”, fastän det inte fanns *en* soldat i hästens buk, utan många.’)

Samma versexempel återfinns även i *AB* samt i Muretach (Holtz red. 1977: 218), men i dessa båda kommentarer står verserna på ett annat ställe, såsom exempel på *tapinosis* (dvs. att underskatta något). Beskrivningen i detta avsnitt i *AB* (och Muretach) stämmer tämligen nära överens med *Ars Laureshamensis*:

”’Uterumque armato milite complent’: ecce unum militem pro multis militibus posuit, qui ibi inclusi erant” (*AB*: 28)

(”’Och de fyllde buken med den beväpnade soldaten, som var instängd där’: här sätter han en soldat i stället för de många soldater som var instängda där.’).

Att bara *Ars Laureshamensis* har rätt exempel på rätt ställe skulle kunna vara en komplikation beträffande *AB*:s status som förlaga. Det står hur som helst klart att likheten med verscitaten hos Óláfr är relativt liten, dvs. soldat–här i *Ars Laureshamensis*, gentemot vapen–här i Donatus, och att detta tema är typiskt för skaldediktningen överlag. De talrika förekomsterna av samma motiv i övrig skaldedikt visar nämligen att en slumpmässig överensstämmelse med *Ars Laureshamensis* är högst sannolik. Likheten påverkar därmed knappast bedömningen av källäget.

Wills (2017c: 289) tar också upp ett versexempel för *metafor*, som kan ha flera kopplingar till ett längre citat ur *Aeneiden*. Versen diktades av en viss Þjóðólfr, men det är osäkert om Þjóðólfr från Hvinir åsyftas:

Höfuðbaðm,
þars heiðsæi,
á Fjörnis
fjöllum, drýgði.

(3GA 16.23; BMÓ red. 1884: 104, 217–219; Marold red. 2017: 465)

(’Huvudgrenen (= släktens hövding) på Fjörnirs fjäll (= vågorna, havet), där han visade sin vörndnad.’)

Motsvarigheten i *Aeneiden* är följande verser ur bok V.35, som finns i Sedulius:

At procul ex celso miratus uertice montis
aduentum sociasque rates occurrit Acestes (Löfstedt red. 1977b: 376)
(’Fjärran, högt på ett berg har Akestes häpen bevittnat
vänners skepp som nalkas och skyndar dem genast till mötes’)

Dessa verser saknas i *AB*, men det har liten betydelse, eftersom likheterna mellan citatet och *M* är minimala, dvs. mellan ”fjöllum”, som egentligen är en kenning för vågor, och ”montis”.

I huvudsak kan *Aeneiden*-citaten hos Donatus i sig räcka för att förklara de liknande motiven. Icke desto mindre kan Óláfrs anpassning av dessa motiv säga något om hans översättningsstrategier. Det faktum att han försöker att hitta (eller i vissa fall kanske själv dikta) skaldestycken som motsvarar förlagans verser inte bara i stilfigurerna, utan också i innehåll, säger mycket om hans metod. Det är ett slags förhandling med källtexten, ett försök att inte ströva alltför långt från originalet. Kanske kan man här tala om *lojalitet* till källtexten/originalförfattaren: Óláfr gör ett medvetet val att inte fjärma sig alltför långt från Donatus och från innehållet i de citat som av denne själv behandlas som auktoritativa. Ibland är överensstämmelsen rätt liten, såsom i ett par av de ovanstående exemplen. Metoden verkar här ha varit att finna nyckelord; detsamma går att se i de två exempel som följer nedan.

Ett av de viktigaste fynden som Micillo (1999: 221) har gjort behandlades i kap. 2.1.2 som exempel på överensstämmelser mellan *AB* (och Muretach) och *M*. Efter ett citat som illustrerar figuren *antonomasia*, bruk av epitet i stället för namn, ger Óláfr följande kommentar: ”Hér er grimmhugaðr settr fyrir Þór. Þat er óeiginlig líking því at margir menn aðrir en Þórr váru grimmhugaðir” (BMÓ red. 1884: 106; ’Här är *hårdsinnad* satt i stället för Tor. Det är en

ospecificerad liknelse, eftersom många andra män än Tor var hårdsinad'). *AB*:s motsvarighet har ordet *magnanimus*, 'högfärdig' för att beskriva Aeneas: "Similitudo non propria, quod et ille magnanimus, id est superbus fuit, sicut et alii potentes" (*AB*: 52; 'ospecificerad liknelse, eftersom också han var högfärdig, dvs. högmodig, såsom andra mäktiga män'). Likheten är uppenbar: Óláfr verkar ha utgått från detta nyckelord i sitt val av vers, men anpassat karaktäristiken för att passa in på Tor. Detta exempel bekräftar att sökandet efter nyckelord eller -begrepp kan ses som en av principerna bakom verskompilationen.

I kapitel 2.4 kommer jag att diskutera hur Óláfr har utgått från *AB* i beskrivningen av de olika typerna av *metonymi*. Det intressanta i sammanhanget är vilka exempel som framförs: medan *AB* (50–51) skriver om bruket av *Ceres* för *panis* ('bröd'), motsvaras detta i *M* av "mjöl fyrir korni" och "hveiti sett fyrir korni" (BMÓ red. 1884: 106; 'mjöl för spannmål' och 'vete satt i stället för spannmål'). Versen han väljer är av Þjóðólfr Arnórsson (Whaley red. 2009: 143–144). För övrigt bör det nämnas att detta exempel är taget från en annan typ av *metonomi* än den som Óláfr illustrerar där (mer om detta i kap. 2.4). När *AB* (50–51) innehåller "mestum timorem" ('sorgsen rädsla'), svarar Óláfr med exempel på att en rädd man kallas "blek". Det finns uppenbarligen en likhet häremellan. När Óláfr tar till ett exempel som liknar textens, kanske det snarare handlar om inspiration än lojalitet, eller mer specifikt: ett försök att hitta en motsvarande vers utifrån ett nyckelord i texten. Det finns fler exempel på detta drag. I avsnittet om *onomatopoeia* återger Óláfr det latinska exemplet "clangor" (*AB*: 54–55) med "þrymgöll" (BMÓ red. 1884: 109; 'gäll klang'). Även här ligger han tämligen nära källtexten. För *anastrof*, där *AB* (57) har "contra" i "Italiam contra", svarar Óláfr med "at móti" ("skjöldungi at móti"; BMÓ red. 1884: 112; 'mot sin härskare'). Denna halvstrof har Óláfr hämtat från Sigvatr Þórðarsons *Bersöglisvísur* (Gade red. 2009: 23–24).

Ovanstående belägg på nyckelord framstår såsom associativa, dvs. att de ledde Óláfr till att hitta liknande men inte exakt likadana exempel. De strofer som vanligen antas ha komponerats för *M* är tvärtemot mer bokstavligen anpassade. Detta gäller till exempel *acyrologia*, felaktigt bruk av ett ord. Donatus och *AB* (26) innehåller ett versexempel som har *sperare* för *timere*, 'att hoppas' för 'att frukta'. Detta motsvaras av *væntir* för *kvíðir* i *M* (BMÓ red. 1884: 79). På norrönt har dock *vætta/vænta* en något vidare betydelse än bara 'hoppas'. Eftersom jämförelsen är tveksam, måste han utgå från *vætta* som ett problem för att det skulle framstå som sådant.

I de flesta fall strävade Óláfr sannolikt efter att välja versexempel som överensstämde så nära som möjligt med originalet. I brist därpå kunde han välja ett nyckelord i de latinska versexemplen för att antingen hitta en redan existerande skaldestrof med associativa likheter

eller att använda den som utgångspunkt för ny komposition. Frågan återstår dock om dessa likheter fyllde någon funktion. Ett tänkbart svar är att likheterna i versexempel kunde fungera som minneshjälp för studenter som både läste *3GA* och den latinska *Ars maior*. Ett motargument till detta är merparten av strofer inte tycks ha någon koppling till källtextens verser. Det är därför möjligt att nyckelorden bara bör ses som en inspirationskälla för Óláfr.

2.3.2 Religiösa urvalskriterier

Som synes finns det uppenbara kopplingar mellan *AB* och *M* beträffande vissa av verscitaten, men man skall inte vänta sig att finna överensstämmelser i fråga om alla skaldestycken. Utöver källtextens möjliga inspiration till Óláfrs val av vers tror jag att det är värdefullt att resonera kring vilka andra skäl som möjligen kan ha haft påverkan. Vissa av skaldedikterna som citeras kan också ha valts för att deras motiv är annorlunda eller motsatta från originalet. Ett exempel på detta är den strof som skall belysa figuren *zeugma* (*AB*: 40–41). Sedulius (Löfstedt red. 1977b: 362) har samma citat, men i något förkortad form. I versen som *AB* citerar riktar sig Aeneas till siaren Helenus:

Troiugena, interpres diuum, qui numina Phoebi,
qui tripodas, Clari lauros, qui sidera sentis
et uolucrum linguas et prepetis omina penne,
<fare age!> (*AB*: 40–41, motsvarande *Aen.* III.359–361)²⁹

(‘Son av Troja, du gudars folk som förnimmer och tyder
Foibos vilja, trefotens tal och Klarierns lager,
stjärnbilder, snabba vingars bud och fåglarnas tungor,
tala! [...]’)

Denna förfrågan motsvaras i *M* av en bön till Kristus.

Krossfestum sé Kristi
kunnr vegr ok lof unnit

---

²⁹ Det bör också nämnas att Erfurt-handskriften har sin enda illumination på detta ställe i texten (E 111v, se s. VIII) av vad som ser ut att föreställa en svan. Sannolikt gjorde skrivaren en koppling utifrån versen till det faktum att svanen var Apollos heliga fågel.

megn ok máttir sem tignar
mest vald, þat's fersk aldri.

(3GA 15.5; BMÓ red. 1884: 93, 204; Wills red. 2017b: 549)

(‘Ära och lov till den korsfäste Kristus, kraft och makt, som den högsta makten
prisar, det som aldrig förgår.’)

Kanske hade Óláfr ett behov att på detta ställe inte välja en skaldestrof som motsvarade originalets, utan att ta tillfället i akt att göra en anknytning till kristen religiös diktning. Möjligen beror det på att detta avsnitt föregås av figuren *prolepsis* som belyses med ett skaldestycke om Odens korpar. Möjligen kan Óláfr ha ansett att ett sådant citat krävde ett slags motvikt, att ett citat ur kristen dikt kunde uppväga närvaron av förkristna hänvisningar. Ett mer sannolikt skäl berör Vergilius-versen. Den uppvisar en tydlig hednisk religiositet som det hade varit bekymmersamt att ge en norrön motsvarighet till. Skaldediktning kryllar av mytologiska referenser, med de förutsätter inte tro eller kult, som citatet från *Aeneiden* tycks göra. Trots att de två stroforna framstår som helt olika är den senare sannolikt ett resultat av kulturell anpassning av den förra. Óláfr utgick från den latinska versen, men valde ett innehåll som lämpade sig bättre för samtida hållningar, en halvstrof om Kristus. Sådant innehåll kan också ha varit relevant som exempel på religiös kristen skaldediktning, som var mycket vanlig i Óláfrs tid. Om *M* skulle fungera som en handbok för skaldediktning, vore det en naturlig del att också denna typ av poesi blev åskådliggjord.

Det religiösa innehållet är alltså inte ovidkommande för att förklara Óláfrs versval. I *MG* citerar han som exempel på rim två rader ur en latinsk dikt om Thomas Becket (BMÓ red. 1884: 52). Utöver exemplet av *zeugma* ovanför finns det kristet religiöst innehåll i *M* i verserna till *synalepha*, *syncrisis*, *parentes*, *parabol* (av abott Nikolás) och *paradigm* (BMÓ red. 1884: 89, 111, 112, 116–119). Tre av dessa figurer följs av religiösa kommentarer eller utläggningar: *syncrisis*, *parabol* och *paradigm* (BMÓ red. 1884: 111, 116–119). Detta är mer än vad som skulle krävas för en rent grammatisk avhandling.³⁰ Det tycks således vara viktigt för Óláfr att markera ett kristet perspektiv, kanske för att ge exempel på den typ av poesi Óláfr gärna vill se skriven. Att två av dessa exempel kommer alldeles på slutet kan också ha betydelse. Abbot Nikolás vers i stycket om *parabol* får en lång utbyggnad av Óláfr. Det är inte en slump att den

---

³⁰ Detsamma gäller i ännu större utsträckning för 4GA; se Clunies Ross och Wellendorf (ed.) 2014: xiii–xiv. Detta är inte förvånansvärt med tanke på dess möjliga ursprung i Þingeyrar kloster samt att den tar vid efter det starkt religiösa slutet av 3GA.

längsta utläggningen sker efter en liknelse mellan Kristus och vindruvan; den gör sig bra som avslutning på verket tillsammans med efterföljande stycket, om Maria och Kristus. Med denna avslutning tycks 3GA sätta ton för fortsättningen, 4GA, som i ännu högre grad utmärks av dess långa exegetiska tolkningar. För författaren till 4GA måste detta innehåll i 3GA ha varit tillräckligt påfallande att det tjänade som inspiration till detta nya verk. Därtill använder den fjärde grammatikern sig också av *Doctrinale*, precis som Óláfr, tillika med ett annat verk, *Graecismus* av Eberhard von Béthunes. Utläggningarna till ovanstående figurer, huvudsakligen *parabol* och *paradigm*, förser också läsaren med en religiös bakgrund, som kan vara värdefull för skalder som vill dikta kristna motiv med liknande figurer. Sådana utläggningar är inte närvarande i exempelvis Snorris *Skáldskaparmál*, trots dess kristna innehåll bland beskrivningarna för kenningar: kenningar om Kristus (kap. 52) och kenningar för solen och himlen (kap. 23, 26), som har uppenbart kristet ursprung (Faulkes red. 2007b: xiii, 33, 39, 76).

Óláfr nämner i förbifarten förekomsten av en annan figur, *ikon*, i samma avsnitt som den kristna utläggningen av *parabol* (BMÓ red. 1884: 117). Denna figur behandlas i sin helhet alldeles dessförinnan, men i detta tillfälle handlar exemplet, författat av Snorri, om Oden, som i Óláfrs kommentar liknas med ”nökkurs illgjarns manns” (’en viss illgärningsman’; BMÓ red. 1884: 117).³¹ Donatusstället som står som förebild sammanliknar Aeneas med en gud. AB (62) (samt Muretach; Holtz red. 1977: 249) ger Jupiter som exempel på vilken gud Vergilius kan ha åsyftat: ”sicut Iouis aut cetera demoniorum portenta pulchritudinem habuerunt, sic habuit iste Eneas” (’såsom Jupiters eller andra demoners beläten hade skönhet, så hade ock denne Aeneas’). Jupiter kan vara skälet till varför Óláfr väljer ett exempel med Oden. Vardera gud är ju gudarnas konung i sina traditioner (Lassen 2011). En skillnad mellan de två exemplen är däremot att personen i versen, diktad av Snorri, är en illgärningsman, till skillnad från *pious Aeneas*. Möjligen utgick han från det värdeomdöme som AB ger i ”demoniorum”. Eftersom AB beskrev hedniska gudar på detta vis, är det inte konstigt att Óláfr följer honom i att välja ett

---

³¹ Snorri skall enligt Sturlas *Hákonar saga Hákonarsonar* ha diktat denna strof om Gautr Jónsson, en av kung Hákon Hákonarsons rådgivare. Han anspelar här på Gautr som ett namn på Oden (Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson & T. Ulset red. 2013:II 42–43; Gade & Clunies Ross red. 2017: 371).

exempel där en hednisk gud jämförs, i detta fall ofördelaktigt, med en person.³² Detta är ännu ett exempel på hur Óláfr väljer skaldevers med grund i associationer.³³

Dessa exempel visar att religiösa hänsyn kunde överstyra Óláfrs övergripande översättningsstrategier. Denna kulturella anpassning framstår som särskilt begriplig om man antar att *3GA* var tänkt till bruk i en skola för prästämmen.

2.4 Distansering från förlagan

I kap. 2.2.1 visades hur Óláfr vanligen lägger upp avsnitten för figurerna. Ett uppenbart tillägg som han gör är att ge de norröna motsvarigheterna, om sådana finns, till klassiska termer i slutet av varje avsnitt. Exempelvis inleds avsnittet om *tautologi* med den källtextnära beskrivningen: ”*Tautologia* er þat, ef hin sama sagn er optarr tekin en til heyrir” (BMÓ red. 1884: 82; ’Det är *tautologi*, när samma ord upprepas oftare än det passar’), något som är vanlig i skaldediktning. Därefter kommer versexemplet och slutligen ger Óláfr den norröna motsvarigheten: ”Þat kǫllum vér ofkennt” (BMÓ red. 1884: 82; ’det kallar vi *ofkennt*’). Genom att de norröna termerna sätts på slutet markerar Óláfr att det är egna tillägg.

Frågan om hur förlagans terminologi har anpassats kräver ytterligare diskussion. Óláfr strävar efter att bruka norröna termer för språkets beståndsdelar, dvs. ordklasser (såsom *fyrirsetning* för preposition), prosodiska enheter (stavelse, konsonant, vokal) och kasus etc. (för fler exempel se BMÓ red. 1884: 70, 75–76). Dessa är ofta direktöversättningar, såsom *samhljóðandi* översatt från latinets *consonans*, och *raddarstafr*, vars första led, genitiv av *rǫdd*, motsvarar latinets *vox*, ’röst’, som är ursprunget till *vocalis*; därtill finns *samstafa* (*syllaba*) vars förled *sam-* motsvarar grekiskans *syn-* (BMÓ red. 1884: 70). Många av dessa termer uppträder först i *IGA*, men används också i Snorris *Háttatal*. I avsnittet om *tnesis* översätter han det latinska ordet *sectio* (AB: 58) med ett latinskt lån, *partr*. Såvitt jag kan se finns ingen motsvarighet till detta bruk i *IGA* eller hos Snorri, men en sökning i *ONP* visar en rad andra

---

³² Óláfrs bror Sturla diktade en vers som återges i *Íslendinga saga* i vilken Gizzur Þorvaldsson, mannen som var ansvarig för mordet på Snorri, jämförs med Oden (Örnólfur Thorsson red. 1988: 751). Viðar Pálsson (2008: 134) sammanfattar Sturlas vers med följande ord: ”Gissur is thus compared to Óðinn, whose characteristics are, in sum, to betray given promises, to be wily, foxy, and a liar, to turn his back on those he has previously allied with, and to aid trouble.” Utan tvivel drog sig Sturla till minnes Snorris vers om Gautr Jónsson.

³³ Se kap. 2.1.3 för vilken betydelse detta textställe har för AB:s ställning som förlaga.

belägg i exempelvis *Sverris saga* och *Guðmundar saga biskups*. Óláfr kan dock ha ansett *partr* vara en tillräckligt inordnad del av språket att dess bruk kunde anses som tillräckligt norrönt.

Terminologin för att beskriva figurerna är alltså norrön, men de klassiska benämningarna bevaras för figurernas namn. Vad beträffar de norröna termer för figurerna, tror vissa forskare att det ligger en lång historia bakom: "The prolonged familiarity with runic epigraphy and with the strict rules of eddic and skaldic poetry must have aroused an early awareness of the formal and structural side of language" (Micillo 2000: 618). Den förste att verkligen nedskriiva (och kanske mynta) sådana ord såsom "the native *termini technici* of skaldic poetry" (Clunies Ross och Wellendorf 2014: xvi) var Snorri. Många termer uppträder också för första gången i *3GA*, men frågan är om dessa är myntade av Óláfr eller äldre och i så fall i vilken mån Óláfr omtolkar deras ursprungliga betydelse (se tabellen nedan). Frågan är om dessa möjligtvis har en lika tveksam koppling till de klassiska figurerna, som exempelvis Óláfrs sammankoppling av *paronomasia* (lek med ord som låter lika) med *aðalhending* (helassonans), som ju uppträder i många andra källor (BMÓ red. 1884: 95–96). I detta fall kan han mycket väl ha försökt förstå figuren i *AB* utifrån dess exempel som verkligen har assonans och är taget från Terentius: "Est inceptio amentium aut amantium" ('Det är ett företag för vansinniga eller för älskare'; *AB*: 43).

Donatus-kommentatorerna, såväl *AB* som Muretach och Sedulius, är nämligen noggranna med att förklara och översätta de grekiska termerna och ordleden, vilket skulle ge Óláfr förståelse nog att skapa sin egen variant. Clunies Ross (2005a: 197–200) har sammanställt en lista av figurer med både latinska benämningar och norröna motsvarigheter samt anger vilka som har sitt ursprung i Snorris *Edda*. De unika termerna för figurer i *M*, som inte har någon tidigare motsvarighet följer nedan. Till dessa har jag tillagt de latinska översättningarna från *AB*:

fig. 1: Óláfrs termer

<i>AB/M</i>	<i>AB:s översättning</i>	<i>M:s översättning</i>
<i>mytacismus</i>	<i>scissio 'm' littere</i>	<i>dregit á stál</i>
<i>apocope</i>	<i>abscisio</i>	<i>orðkólfr</i>
<i>cacenphaton</i>	<i>mala uox uel pronuntiatio</i>	<i>þreskǫldr</i> (en annan typ är <i>nykrat</i> , som finns hos Snorri)
<i>tautologia</i>	<i>eadem ipsa dictio</i>	<i>ofkennt</i>
<i>dialyton</i>	<i>dissolutio</i>	<i>klauf</i>
<i>antonomasia</i>	<i>vice nominis posita</i>	<i>Njarðarvǫttr</i>

	(även <i>significatio</i>)	
<i>epitheton</i>	<i>superpositum</i>	<i>sannkenning</i> (finns hos Snorri, men inte med samma betydelse) ³⁴
<i>enigma</i>	<i>obscuritas</i>	<i>gáta</i>

Vid första anblick finns det inte mycket som skulle stödja tesen att Óláfr har låtit sig påverkas av de latinska översättningarna. Beträffande *dialyton* (även kallad *asyndeton*) kanske *klauf* ('klyven [versfot]') och *dissolutio* ('upplösning') har en viss släktskap, men Óláfr behandlar denna figur väldigt annorlunda. Han delar nämligen upp den latinska termen i två: "Þetta kqllum vér *klauf*, en *svipa* heitir þat, ef fleiri sannkenningar heyra einum hlut" (BMÓ red. 1884: 100; 'Detta kallar vi *klauf*, men det heter *svipa*, om flera sannkenningar hör till samma ting'). Den ena gäller således endast för två ting, den andra för flera (möjligen motsvarande *polyasyndeton*), medan ingen sådan åtskillnad görs i den latinska förlagan. Det skulle tyda på att dessa två termer är opåverkade av latinet. Ett ytterligare tecken på detta är de fall där den latinska termen står utan någon norrön motsvarighet, såsom för *collisio* (inom *barbarism*): "Þann lqst kallar Donatus *collisiones*" (BMÓ red. 1884: 71–72).

Sammanfattningsvis: När det gäller tekniska termer verkar det vara Óláfrs mål att beskrivningarna skall vara på norrönt, även om själva figurerna får behålla sitt ursprungliga namn; att undvika lånord gör det nämligen lättare att diskutera de klassiska begreppen. En jämförelse med *AB*:s förklaringar och översättningar av de grekiska termerna tycks inte kunna förklara deras motsvarigheter i *M*. Det är därför möjligt att de är äldre och inte ett påhitt av Óláfr, även om deras betydelse kan tänkas ha anpassats för ändamålet.

I anslutning till terminologin gör *3GA* åtskillnad mellan hur olika poetiska traditioner betecknas. Óláfr använder *vers* för latinsk dikt och *vísa* (eller *skáldskapr*) för norrön, såsom i "vers eða vísa" (BMÓ red. 1884: 94). Donatus och *AB* (42) använder här *versus* för det latinska verscitatet. Ett exempel på detsamma förekommer i avsnittet om *epanelemsis*: "vers ok vísu" (BMÓ red. 1884: 95).³⁵ För *skáldskapr* gentemot *vers* finns exempel i stycket om *echtlipsis*: "er sú fígúra mjök í versum, en ekki finnum vér hana í norroenum skáldskap" ('denna figur finns ofta i [latinska] verser, men vi finner den inte i norrönt skaldskap'). När *skáldskapr* däremot

³⁴ Se Malm 1990 för en diskussion av skillnaden.

³⁵ Detta verkar inte ha uppmärksammats av tidigare forskare; Collings (1967: 25 etc.) översätter till "line or verse", Krömmelbein (1998: 183) med "eines Verses oder einer Zeile" utan någon ytterligare kommentar.

står utan någon vidare bestämning, hänvisar detta i regel till norrön diktning, såsom i stycket om *ectasis*: ”Þessi figúra hefir margar kynkvíslir í versum, en í skáldskap finnst hon sjaldan, nema ofljóst sé ort” (BMÓ red. 1884: 89, 90; ’denna figur har många typer i [latinska] verser, men i skaldskap finns den sällan, om det inte är diktat *ofljóst* [ett slags ordlek]’).³⁶ Ur en stilistisk synvinkel är skiljelinjerna *skáldskapr/vísa* och *vers* ett sätt att undvika upprepningar. Det bör nämnas att latinsk diktning ingenstades hänvisas till med bara *skáldskapr* utan någon noggrannare bestämning, såsom i ett exempel i *MG* där latinsk poesi nämns ”í latínuskáldskap”, varpå följer ”í norrœnuskáldskap”, och längre ner ”í norrœnum skáldskap” (BMÓ red. 1884: 51). I början av *Málskruðsfræði* finns likaså: ”í latínúmáli ok þeim skáldskap” (BMÓ red. 1884: 59; ’i latin och i dess diktning’).

En annan förändring från förlagan är att Óláfr konsekvent väljer verscitat, också när originalet innehåller prosaexempel. Det enda undantaget är när *AB* och Donatus (34) belyser *apheresis* (bortfall i början av ett ord) med ett Terentius-citat. I motsvarande avsnitt väljer Óláfr att inte ge en skaldedikt, utan en egen beskrivning i prosa av hur isländskan har förlorat *v* i början av *rangr*, ’vrång’, vilket danskar och tyskar ännu behåller (BMÓ (red.) 1884: 87). Skälet till att Óláfr inte ser ett verscitat som nödvändigt i detta fall är troligen att motsatsen, *prothesis* (tillägg i ett ords början), redan var försedd med ett exempel. Av Terentius-citatet att döma verkar förlagans versmått eller genre inte ha haft någon betydelse för Óláfrs versval. Två andra verscitat som skiljer ut sig från de flesta i Donatus/*AB* är hämtade ur Plautus komedier (*AB*: 22, 51). Det första finns i ett avsnitt om hur *solecism* sker, men det uppträder tillsammans med två andra verscitat. I motsvarande stycken ger Óláfr skaldestrofer som exempel (BMÓ (red.) 1884: 76, 106). I stycket om *hyperbole* har *AB* (58) bara idiomatiska uttryck som exempel och saknar alltså vers. Icke desto mindre förser Óláfr texten med en skaldestrof, oberoende av den latinska källtexten (BMÓ red. 1884: 110). Han har således egna idéer om vad varje avsnitt skall innehålla och strävar efter att vara konsekvent, oavsett vad den latinska förlagan gör.

Denna typ av hänvisningar till latinsk dikt går att återknyta till min tidigare diskussion av rim (kap. 2.2.1). I *MG* skriver Óláfr att ”Latínuklerkar hafa ok þá hending í versum, er þeir kalla *consonantia* [...] Þessar hendingar er lítt geymt í norrœnum skáldskap” (BMÓ red. 1884: 52; ’Latinklerker har också detta rim i vers, som de kallar *consonantia* [...] Dessa rim är föga använda i norrönt skaldskap’). Tranter (2000: 146–147) ger också sin tolkning till varför Óláfr

---

³⁶ Fler exempel på detta finns i avsnitten om *apheresis*, *synkope* (BMÓ red. 1884: 87), *apokope* (BMÓ red. 1884: 88), *kenning* (BMÓ red. 1884: 103), *antonomasia* (BMÓ red. 1884: 107), *epitet* (BMÓ red. 1884: 108), *ironi* (BMÓ red. 1884: 113–114), *enigma* (BMÓ red. 1884: 114).

gör denna åtskillnad: "By maintaining a distinction between native and Latinate aesthetics Óláfr hvítaskáld establishes the principle that the native poetic tradition need not be judged as inferior to the models of Antiquity although it does not always comply with Antique principles". Detta återknyter alltså till Óláfrs försök att ställa norrön dikt på samma fot som latinsk. Enär latinska termer betecknar latinska företeelser, antyds att deras beskaffenhet kan skilja sig från norrön tradition. Min tolkning är att hänvisningarna till båda språkens poetiska traditioner också visar på ett intresse för latin. Jag tror dock att man kan gå längre i tolkningen av detta avsnitt. Att latinklerkerna sägs använda rim, även om det är av en typ som är föga använd hos skalderna, bryter mot vad kommentatorn i *AB* säger om *homoeoteleuton*, "raro est utendum" (*AB*: 44), att det 'bör användas sällan'. Eftersom Óláfr inte har samsyn med kommentatorn i frågan om rim, utan i stället förevisar en rad exempel ur norrön diktning, tar han de samtida latinska poeterna som stöd; dessa använder rim, i motsats till vad kommentatorn råder. Därmed ser han det som rättfärdigat att frångå denne i avsnittet om *homoeoteleuton* (BMÓ red. 1884: 98). I denna bemärkelse är det en modernisering av *AB*, inte främst en anpassning efter isländska förhållanden, kort sagt ett försök att närma sig samtida latinsk diktning, som ofta gjorde bruk av rim.

Óláfr har genomfört en rad andra ändringar som tycks bero på medvetna val. På syntaktisk nivå gör han ofta om participer till relativsatser. Ett exempel om *paroemia*, "accomodatum rebus temporibusque proverbium" (*AB*: 61; 'ett ordspråk anpassat efter sina omständigheter och sin tid') blir "orðskviðr, sá er vel þíkkir sama hlutum ok tíma" (BMÓ red. 1884: 115; 'ett ordspråk som tycks väl passa sina omständigheter och sin tid'). Därtill föredrar han paratax i större utsträckning. I stycket om *astismos* (dvs. ett slags kvick vändning) lägger han ihop två meningar i *AB* (61–62): "Translata dictio est" ('det är en metafor') och "similitudo non propria" ('en oegentlig liknelse') till: "Þar er framfæring ok úeiginlig líking" (BMÓ red. 1884: 116; 'där är det en metafor och en oegentlig liknelse'). Man hade kunnat vänta sig att en översättning från latin skulle ha mer gemensamt med vad som brukar kallas lärd stil, som ofta karaktäriseras av ett större bruk av presens particip och preteritum particip, passivum och hypotax (Nygård 1896; Guðrún Kvaran 2002: 528). Att Óláfr inte följer dessa stildrag är kanske inte förvånansvärt med tanke på hans närmaste norröna förebild, Snorris *Edda*. Det är hur som helst värt att notera att han som översättare här avviker från förlagan till förmån för inhemska mönster.

I kap. 2.2.3 gav jag exempel på hur *M* efterhärmar förlagan i bruket av *verbum* ('ord/verb') även när den senare är otydlig. Det finns också motsatta exempel på när förlagan är tydlig, men Óláfr inte följer detta. Ofta underlåter Óláfr att förklara vilka ord figuren i citatet består av, såsom för det fjärde exemplet för *collisio*:

Hér fregna nú hyggfir

hjórfloag brímis draugar.

(3GA 12.30; BMÓ red. 1884: 72, 181; Wills red. 2017b: 542)

('Här hör nu de rädda svärdräden (= männen) svärdens flykt (= striden).')

Exemplet hade tarvat en förklaring av var *collisio* sker, eftersom det finns en viss osäkerhet om vad Óláfr menar i sin beskrivning "snarpir samhljóðandir" ('hårda konsonanter') och om detta syftar mer allmänt på konsonantgrupper. Möjligen avses mötet mellan konsonanterna "-g br-", "-m(i)s dr-" eller i "-r fr-" (Wills red. 2017b: 542). Kommentatorns ord skulle kunna ge en lösning:

Collisiones dicuntur, quando male coniuncte littere, scilicet 'm' posita inter duas uocales, colliduntur, ut: 'multum ille et terris celo iactatus et alto,' uel quando ab eadem syllaba incipit sequens sermo, in quam terminauit precedens ut 'mater terra', 'bonus nusquam'. Vel collisiones, cum aspere consonantes in constructione sibi occurrunt, ut est istud 'si iuret auriga per lora, per flagella, per frena'. (AB 16; verscitaten motsvarar *Aen.* I.3)

('Det kallas *kollisioner*, när illa grupperade bokstäver krockar, efter att 'm' har satts mellan två vokaler, såsom: *multum ille et terris celo iactatus et alto* ('kastad vitt kring länder och hav'), eller när ett ord som följer börjar från samma stavelse, i vilken det föregående slutade, såsom "mater terra" ('moder jord'), "bonus nusquam" ('ingenstädes god'). Det är också *kollisioner*, när hårda konsonanter i grupp stöter på varandra, såsom detta: *si iuret auriga per lora, per flagella, per frena* ('körkarlen svär vid tygeln, vid piskorna, vid betslen').')

Det är det senare exemplet som skulle kunna förklara Óláfrs strof, nämligen konsonantkrocken "-r l-" "-r fl-" och "-r fr-". Precis som förlagan kan Óláfr ha valt att visa flera exempel i samma strof. Eftersom en strof med flera exempel på samma fenomen troligen var svår att hitta, är detta

ett argument för att denna anonyma strof bör tillskrivas Óláfr. Precis som i detta exempel, saknar de allra flesta citaten i *M* förklaringar av var exakt i exemplet figuren återfinns. *AB* å andra sidan ger här, såsom för det mesta, en rätt utförlig beskrivning av Donatus-citatet. Det faktum att sådana förklaringar uteblir skulle kunna tyda på att *M* var tänkt att användas i samband med att någon klargör versen och visar exakt vari figurerna består. Detta drag kunde tyda på att *3GA* verkligen var avsedd som en skoltext.

Icke att förglömma finns exempel i *M* som är mer förtydligande än förlagan. För sarkasm utökar han i sin översättning definitionen i Donatus och *AB* (61), "Sarcasmos est plena odio atque hostilis irrisio" ('sarkasm är ett hätskt och illvilligt hån'), med följande ord: "Sarcasmos gerir annat yfirbragð máls en merking" (BMÓ red. 1884: 115; 'sarkasm gör ett annat intryck, än vad orden verkligen betyder').

En förändring från förlagan som kommer att behandlas i kap. 2.7 är att Óláfr väljer att inte medta Donatus beskrivning av tankefigurer gentemot ordfigurer. Denna avkortning som Óláfr gör av förlagan är rätt naturlig, eftersom Donatus/*AB* inte ger något exempel på de förra.

De intratextuella hänvisningar som tidigare har nämnts, såsom "sem áðr er ritat" och "sem fyrr er ritat" (BMÓ red. 1884: 79, 88; 'som tidigare har skrivits'), är ett ytterligare exempel på tillägg som Óláfr gör.

Vissa avvikelser från förlagan ser ut att bero på missförstånd. Óláfr skriver att *periphrasis* kan användas för såväl lovtal som klander: "verðr fyrir skrauts sakir í lofligri ræðu, en í lastmæli til þess at orðtak sé mætiligra" (BMÓ red. 1884: 109; '[periphrasis] sker för förskönings skull i lovtal, men i klander för att talet skall bli mer godtagbart'). Detta är hämtat från fel kapitel. I latinet hör denna beskrivning hemma i efterföljande stycke om *hyperbole*. Se *AB* (58): "tam in laudibus, quam in vituperationibus aptissime ponitur" ('den lämpas att sättas såväl i lovtal som i klander'). Skälet till detta misstag kan vara att Óláfr har bytt ordning på styckena *hyperbaton* och *hyperbole* utifrån ordningen i *Doctrinale* (vilket även kommer att nämnas i kap. 2.6).

Óláfr översätter fel i: "Hyperbaton er nokkur yfirstigning orðanna" (BMÓ red. 1884: 110; 'Hyperbaton är ett slags omkastning av orden'), där latinet (Don. och *AB*: 56) har "transcensio quedam verborum ordinem conturbans" ('ett slags omkastning som förstör ordföljden'), i vilket "verborum" alltså är ett attribut till "ordinem", och inte, såsom Óláfr har förstått det, till "transcensio". För övrigt är "transcensio" väldigt direkt översatt med "yfirstigning", vilket på norrönt tycks göra ett onaturligt intryck.

Det finns också ett exempel som antingen skulle kunna klassificeras såsom ett missförstånd eller en medveten ändring. I stycket om *paromoeon* står det: ”Þessi figúra er mjök hqfð í málsnildarlist, er *rhetorica* heitir” (BMÓ red. 1884: 96; ’Denna figur är mycket använd i den talekonst som heter *rhetorica*’). Denna beskrivning saknas helt i förlagan *AB* (44). Tvärtom står det: ”Sed hoc schemate raro utendum est, ne eiusdem littere assidua repetitio fastidium generet” (’Men detta *schema* bör användas sällan, för att inte ständig upprepning av samma bokstav skall skapa leda’). Vid första anblick tycks Óláfr tänja på sanningen. En ledtråd till varför finns i satsen som följer:

ok er hon upphaf til kveðandi þeirrar, er saman heldr norrœnum kveðskap, svá sem naglar halda skipi saman, er smíðr gjörir, ok ferr sundrlaust ella borð frá borði; svá heldr ok þessi figúra saman kveðandi í skáldskap, með stöfum þeim er stuðlar heita ok hqfuðstafir. (3GT 15–17. BMÓ red. 1884: 96–97)

(’Och den [figuren] är upphov till den rytm som håller samman norrön diktning, såsom spikarna håller skeppet samman, som smeden tillverkar, och det går annars sönder från plank till plank; så håller också denna figur samman rytmen i skaldskap, med de stavar som heter stötter och huvudstavar.’)

Alliterationen beskrivs alltså som ett grundläggande element för norrön dikt. Något så grundläggande för norrön dikt måste ha en tydlig motsvarighet i den klassiska traditionen (diskussionen om detta fortsätter i nästa kap.).

Ett exempel på att beskrivningen av en figur skiljer sig från sin förlaga finns i avsnittet om *metonymi*, där Óláfr går igenom ett antal olika varianter. De första är förlorade i en lakun, men de två sista introduceras med ”hin fimta grein metanomie” och ”hinn setti háttir metanomie” (BMÓ red. 1884: 106). Därav kan man sluta sig till att verket ursprungligen har haft en beskrivning av sex olika typer av *metonymi*. Det intressanta i sammanhanget är att Donatus endast beskriver fyra, men därpå tillägger att det finns fler typer (*AB*: 51): ”hec exempli causa diligentibus posita etiam reliqua demonstrabunt”, (’dessa [typer] som har satts som exempel för duktiga läsare, får också belysa de övriga [typerna]’). Muretachs kommentar innehåller detta Donatus-citat, men ger inte någon beskrivning av de ytterligare typerna. Den mindre troliga kandidaten till förlaga, *Ars Laurehamensis*, förklarar den något svårförstådda raden hos Donatus med följande ord: ”Si quis quaesierit, multa praeter haec talia exempla reperire poterit” (Löfstedt red. 1977a: 228), ’om någon undersöker saken, kommer han att finna fler sådana

exempel utöver dessa'. *AL* beskriver inte närmare vilka fler exempel det kan handla om. *AB* å sin sida skriver (48): "Ideo hoc dicit, quia quattuor modos exposuit et duas reliquit. Sed nos eos non relinquimus." ('Han [Donatus] säger detta, eftersom han gör en uläggning av fyra sätt och lämnar två därhän, men vi lämnar dem inte därhän.') Därefter ger *AB* (51) ett stycke, som också återfinns hos Sedulius (Löfstedt red. 1977b: 380), med en beskrivning av två ytterligare typer. I listan nedanför har jag gjort en sammanfattning över typerna av *metonymi*. De två tilläggen är nr. fem och sex (*AB*: 50–51):

1. innehållet åsyftas genom behållaren, ex. *fat* för *vin*;
2. behållaren åsyftas genom innehållet, ex. *vin* för *fat*;
3. det uppfunna åsyftas genom uppfinnaren, ex. Ceres för *bröd*;
4. uppfinnaren åsyftas genom det uppfunna, ex. *vin* för Bacchus (vid bön);
5. det som sker åsyftar dess följd ("Per efficientem id, quod efficitur, significatur"), t.ex. "remi", 'åror', för "velocitas", 'hög hastighet';
6. följden åsyftar det som sker, t.ex. "mestus timor", 'sorgsen rädsla', dvs. att rädslan skapar sorg.

Såsom nämnt saknas fyra av typerna i *M*, men de som anges såsom "hin fimta grein" och "hinn sétti hátttr" är följande (BMÓ red. 1884: 106):

5. ett tillverkat ting åsyftar sitt material, såsom *mjöl* eller *vete* för *korn/spannmål*;
6. något följande åsyftar det som sker före, såsom *blek* för *rädd*, när blekhet följer rädsla.

Det är alltså uppenbart att Óláfr bygger på mer än Donatus för dessa två bevarade typerna av *metonymi*. Inte heller Alexanders de Villa Dei *Doctrinale* ger fler än fyra typer (Reichling red. 1893: 168). Óláfrs typer stämmer förhållandevis bra med *AB* förutom att beskrivningen av den femte typen i viss mån skiljer sig från förlagan. För att förklara detta krävs en titt på den skaldestrof av Þjóðólfr Arnórsson som får illustrera denna typ av *metonymi*:

Lét hræteina hveiti
hrynja gramr úr brynju:
vill at vexti belli

valbygg Haraldr Yggjar.

(3GA 16.26; BMÓ red. 1884: 106, 219; Whaley red. 2009: 143–144)

(‘Kungen lät likgrenarnas vete (= spjutspetsar) strömma ur hans brynja; Haraldr vill att Yggs hökbjugg (= korpens korn, = blod) fetnar.’)

Det var som visat ofta en utmaning för Óláfr att hitta skaldestycken som stämde precis överens med de klassiska figurerna. Av detta exempel är det tydligt att han justerar definitionen i AB:s kommentar för att bättre passa sitt versexempel, dvs. från att något som sker åsyftar vad som följer till att något som tillverkas åsyftar dess material. I detta fall gör ändringen som han genomför att regeln framstår som mer specifik i syfte att vara närmare versexemplet. Troligen ansåg Óláfr att exemplet inte hade varit tillräckligt lättförståeligt, om inte denna förklaring hos kommentatorn ändrades. Det är tydligt att Óláfr har behandlat Donatus mer troget, medan det var ett mindre problem att ändra kommentatorns uppgifter.

2.5 Kommenterande tillägg

I de prosatillägg som Óláfr gör antar han själv rollen som kommentator. En betydande del av hans egenförfattade stoff är nämligen kommentarer som resonerar om vissa figurers värde och användbarhet.³⁷ Här följer en kort sammanfattning av dessa samt en tolkning av hur Óláfr behandlar *paromoeon*, allitteration.

Om *echtlipsis* (elision av -m) skriver han: ”er sú figúra mjök í versum, en ekki finnum vér hana í norrœnum skáldskap” (BMÓ red. 1884: 90; ’denna figur finns ofta i [latinska] verser, men vi finner den inte i norrönt skaldskap’). Det är intressant att han känner sig nödd att ta med denna figur, även om han erkänner att den inte brukas i skaldediktning. Det går att se detta som ett exempel på lojalitet till Donatus, men det måste finnas en ytterligare förklaring att han är så trogen källtexten att han tar med figurer som saknar betydelse för nordisk vers. Kommentarer såsom denna tyder på ett intresse för klassiska figurerna för deras egen skull. Kunde ett delsyfte med *M* vara att också ge en förståelse av figurer inför studiet av klassiska texter? Det har som nämnts föreslagits att 3GA var ämnad som en skoltext i Óláfrs skola i Stafaholt. I en sådan miljö skulle sannolikt både klassisk och nordisk tradition studeras. Således skulle detta försök att vara komplett kunna fungera som ett argument för att 3GA verkligen var en skoltext.³⁸

³⁷ Det finns två tillägg för verkets sista figurer, som jag kommer att diskutera i nästa kapitel (2.6.1).

³⁸ Till detta ämne återkommer jag i kap. 2.7.3.

Beträffande *ectasis* (förlängning av en kort vokal) skriver han följande: ”Þessi figúra hefir margar kynkvíslir í versum, en í skáldskap finnst hon sjaldan, nema ofljóst sé ort“ (BMÓ red. 1884: 89; ’denna figur har många typer i [latinska] verser, men i skaldskap finns den sällan, om det inte är diktat *ofljóst* [ett slags ordlek]’).

Om *syllipsis* (att knyta ihop flera satser med samma verb): ”Þessi figúra finnz ok sjaldan í norrœnum skáldskap” (BMÓ red. 1884: 93; ’denna figur finns också sällan i norrönt skaldskap’).

Dessa två markerar alltså två figurer som man sällan hittar i skaldedikt, men det finns också fler exempel som visar på motsatsen.

Om *epizeuxis* (upprepning av samma ord): ”Þessi figúra er jafnan sett, þá er maðr talar með ákefð nökkura hluti” (BMÓ red. 1884: 95; ’denna figur ses mycket ofta, då man talar om någonting med häftighet’).

Óláfrs ger också sitt eget omdöme av *epitet*: ”þíkkir sú figúra mest prýða skáldskap” (BMÓ red. 1884: 108; ’denna figur tycks i högsta grad pryda skaldskap’).

Om *ironi* skriver han: ”Þessi figúra er opt sett í skáldskap” (BMÓ red. 1884: 113; ’denna figur är ofta förekommande i skaldskap’).

Om *enigma* (*gáta*): ”er hon jafnan sett í skáldskap” (BMÓ red. 1884: 114; ’den är ständigt förekommande i skaldskap’).

I ett ytterligare exempel tycks han lyfta på hatten för lärdomsdikter, såsom *Hávamál*, eller varför inte *Hugsvinnsmál*, när han beskriver bruket av *parabola* och *paradigm* (en typ av jämförelser): ”Þessar figúrir eru mjök settar í skáldskap ok í spakmæli, þau er vitrir menn hafa forðum samansett” (BMÓ red. 1884: 119; ’dessa figurer är ofta förekommande i skaldskap och tänkespråk, som kloka män fordom har sammansatt’).

Óláfrs kommentarer gäller således inte bara vilka figurer som används sällan, utan också på vilka som är vanliga i skaldediktning. Man frågar sig vad syftet med dessa kommentarer kan ha varit. Kanske skulle de fungera som en fingervisning till läsarna/åhörarna/eleverna om vilka figurer de skulle lägga särskild vikt vid och vilka de lika gärna kunde förbigå. De värderande kommentarerna blir således markörer för vad som är typiskt för vardera diktraditionen, vilket underlättar jämförelser mellan dem. På så sätt är de förmedlande, eftersom de hjälper mottagaren i att förstå figurerna. Därtill kunde hans uppgifter att vissa figurer sällan eller aldrig finns i norrön diktning också kunna tolkas som metatextuella kommentarer, som understryker Óláfrs egna svårigheter med översättningsprocessen, dvs. en markering av hur besvärligt det

var för honom att hitta en direkt motsvarighet. Effekten är hur som helst att bilden förstärks att de två traditionerna är annorlunda.

I sin kommentar till *paromoeon*, allitteration, skriver Óláfr: ”Þessi fígúra er mjök hqfð í málsnildarlist, er *rhetorica* heitir” (BMÓ red. 1884: 96; ’Denna figur är mycket använd i den talekonst som heter *rhetorica*’). Ingen föregående kommentar om en figurs användbarhet har någon motsvarighet i *AB* förutom denna, men här säger han faktiskt raka motsatsen till vad som står i *AB* (44), vilket är en varning om att inte använda denna figur alltför ofta (om detta även i kap. 2.4 Medveten distansering från den latinska förlagan). Precis som Óláfr sökte stöd i sin samtida poesi för bruket av rim hos lärde latinklerker i *MG* (BMÓ red. 1884: 52), försöker han här alltså rättfärdiga bruket av *paromoeon* genom termen *rhetorica*. I fråga om denna term finns det en viss möjlighet att han tänker på en irisk poetisk genre som gör bruk av allitteration, vanligen kallad *retoiric* eller *roscad* på iriska (Males u.u.).³⁹ Det vore annars svårt att förklara varifrån Óláfr har fått idén om *rhetorica*. Eftersom han inte explicit nämner att den är irisk, är det kanske ändå sannolikt att han vill väcka latinska associationer. Även om kommentatorn i *AB* är skeptisk, beskriver Donatus denna figur utan någon värdering: ”Paromoeon est, cum ab eisdem litteris diversa uerba sumuntur” (AB:44; ’Det är *paromoeon*, när olika ord inleds av samma bokstäver’). Möjligen ser Óláfr också ett stöd också i *Doctrinale*, som beskriver figuren utan att avråda:

Principium simile voces iunctae retinentes

dant *paronomoeon*:⁴⁰ ‘vim vitat virgo virilem.’ (Reichling red. 1893: 165)

(’Ord i följd som har en liknande början ger upphov till *paromoeon*: ”mön motstår mannens makt”.’)

Doctrinale representerar en modernare hållning till latinsk verskomposition än *AB*. Under Óláfrs tid var såväl engelska som franska diktare i latin mer välvilligt inställda till allitteration (Norberg 1958: 49–53). Óláfrs beskrivning, även om den vid första anblick strider mot Donatus föreskrifter, bör därför inte ses som särskilt främmande för sin samtida latinska verstradition. Det är dock en tydlig modernisering av förlagan.

³⁹ För en närmare beskrivning av *retoiric/roscad* se Stifter (2016: 70).

⁴⁰ *Paronomoeon* är en korrupt form av *paromoeon*.

2.6 Málskrúðsfræði och *Doctrinale*

2.6.1 Påverkan från *Doctrinale*

En fråga som har diskuterats av tidigare forskare är Óláfrs sammanlikning mellan *metafor* och *kenning* (3GA 16.17; BMÓ red. 1884: 103). Clunies Ross (2005b: 358 n. 17) anmärker att Óláfr troligen var medveten om problemen med att jämföra de två begreppen: "This is the only place in *M* where Óláfr quotes Latin verse examples, all the other being Norse. This strongly suggests special pleading." Óláfr tycks alltså visa en viss medvetenhet om att de två figurerna skiljer sig åt. Det som är anmärkningsvärt är att han inte väljer det latinska citatet som finns i Donatus/*AB*. Förlagans exempel, en anonym vers som lyder: *Typhin aurigam celeres fecere carine* (*AB*: 48; 'de snabba kjörlarna gjorde Tiphys till kusk'), hade kunnat räcka för att illustrera *metafor*. I stället väljer Óláfr en vers ur Ovidius (*Ars am.* I.8): *Tiphys et Automedon dicar Amoris ego* ('Må jag kallas Amors Tiphys och Automedon'), som följs av förklaringen: "Hann kallar kerrugæti eða stýrimann ástar" (BMÓ red. 1884: 103; 'Han kallar [honom] kärlekens kusk eller styrman').⁴¹ Óláfr förklarar själv skillnaden, nämligen att latinska metaforer framförs "ókenndir", dvs. till skillnad från de isländska, men här har Óláfr alltså funnit ett undantag från detta, som han lägger fram i jämförande syfte. Metaforen som finns i *AB*:s exempel är däremot ókennd, dvs. den saknar determinant: "aurigam" ('kusk') står för "gubernatorem" ('kapten'). Därmed passar den inte som exempel på *kenning*. I motsats till detta är citatet som han väljer en mer invecklad metafor: den innehåller en bestämmelse med mytologiska namn, som i sin struktur påminner mer om norröna *kenningar*. Björn Magnússon Ólsen (red. 1884: 103) anmärker att Ovidius-verserna (*Ars am.* I.8) återfinns i en viss kommentar, *Admirantes*, till Alexanders de Villa Dei *Doctrinale*, och såsom tidigare forskning har visat, använder sig Óláfr verkligen av *Doctrinale*. Det är därför sannolikt att han har extraherat exemplet utifrån glossor eller en kommentar besläktad med *Admirantes*.

Att det latinska versexemplet för *kenning* återfinns i traditionen kring *Doctrinale* är beaktansvärt, eftersom detta verk anses ha utövat stor påverkan på *M*. Därför anser jag att *Doctrinales* påverkan förtjänar en grundlig genomgång, i synnerhet då nu relationen mellan *M* och dess förlaga är närmare känd. Clunies Ross och Wellendorf (2014: xli–xlii) noterar flera andra förbindelser mellan *M* och *Doctrinale*:⁴²

⁴¹ Enligt Krömmelbein (1998: 25) är detta Ovidius-citat det äldsta i isländsk litteratur. Automedon var Achilles kusk; Tiphys var styrman på skeppet Argos.

⁴² Belägg för *Doctrinale* finns i bokförteckningar från Hólar och Viðey (*Dipl. Isl.* III.613, IV.110–111).

earlier scholarship has also pointed to some similarities between *Málskrúðsfræði* and *D*, and concluded that the two texts must have drawn on a common source (see Holtsmark 1960, cols 417–18; Louis-Jensen 1981, 333). Neither Holtsmark nor Louis-Jensen described the similarities in great detail. In a more thorough analysis, Wellendorf (forthcoming) argues that the author of *Málskrúðsfræði* drew directly on *D* [*Doctrinale*] rather than on the source of *D*. [...] That being said, *Málskrúðsfræði* explicitly refers to Donatus and his work on three occasions (*TGT* 1884, 59–60, 72 and 101), while there are no references to *D*.

Såsom exempel på likheter mellan *M* och *Doctrinale* listar Clunies Ross och Wellendorf (2014: xlii) tillägget av *alleotheta* (13.19; BMÓ red. 1884: 85), en figur som innebär att man byter numerus, kasus eller genus från vad man använt tidigare. Det är däremot anmärkningsvärt att denna figur inte nämns i uppräknningen av de övriga figurerna i denna del (BMÓ red. 1884: 78), där Óláfr i stället följer Donatus helt och hållet (*AB*: 25). Denna figur ger därmed intrycket av att ha införts under arbetets gång, och inte varit planerad. Den återfinns i samma ordning som i *Doctrinale* (Reichling red. 1893: 159). Óláfr tycks därför ha suttit med flera texter samtidigt, dvs. både *AB* och *Doctrinale*.

Clunies Ross och Wellendorf (2014: xlii–xliv) finner också beröringspunkter i definitionen till tre av figurerna, nämligen *ectasis*, *syllepsis* (som i *M* och *Doctrinale* beskrivs ha tre grenar, vilket inte är fallet i Donatus) och *paradigma*. De uppmärksammar också ordningsföljden på flera av figurerna i *M*: nämligen, ordningen av *systola* och *ectasis*, *hyperbole* och *hyperbaton*, samt ordningen på *hyperbatons* undergrupper, som i Donatus/*AB* är följande: *hysterologia*, *anastrof*, *parentes*, *tmesis*, *syncrisis*, men i *M* och *Doctrinale* är ordningen: *hysterologia*, *syncrisis*, *tmesis*, *anastrof*, *parentes* (Clunies Ross och Wellendorf 2014: xlii–xliv). Utifrån listan över *Doctrinales* figurer i Clunies Ross och Wellendorf (2014: xxxiv) har jag gjort en mer komplett tabell som jämför innehållet i Donatus/*AB*, *M* och *Doctrinale*, och är placerad i bilaga 2. I fråga om figurernas ordningsföljd stämmer *AB* överens med Donatus i samtliga fall utom ett, nämligen för *homoeoptoton* och *homoeoteleuton*. Samma ordning är närvarande i alla handskrifter som jag har konsulterat (B, E, F). *M* följer däremot den ursprungliga ordningen, troligen eftersom denna återfinns också i *Doctrinale*. Utifrån tabellen i bilaga 2 kan det bekräftas att ordningsföljden i nio av tio fall, där *M* skiljer sig från *AB*, följer samma ordning som i *Doctrinale*. Undantaget gäller *apheresis* och *prothesis*, som visserligen kommer i annan

följd i *Doctrinale*, men först presenteras på samma rad. Däremot är det inte alla delar av *M* som har påverkats: undantag är två typer av *barbarism* och *metaplasm* samt ordningen av *allegori*.

Som nämns i listan ovanför följer Óláfr *Doctrinales* ordning av *syllipsis*, som inskjuts mellan *hypozeuxis* och *zeugma* (BMÓ red. 1884: 92–94). Hos Donatus och *AB* (41) kommer i stället *hypozeuxis* och *zeugma* i följd, medan *syllipsis* uppträder längre fram i texten. I både Donatus och *AB* (41) beskrivs dessa två figurer som motsatser (*contraria*) till varandra, varför man hade väntat sig att Óláfr skulle behålla förlagans ordning. Det finns nämligen exempel på att Óláfr ordnar figurerna efter motsatsförhållanden utan att ha någon förebild i *AB* eller *Doctrinale*, vilket kommer att visas i nästa kapitel (2.6.2). Att Óláfr inte gör så här kan antingen bero på att han osjälvständigt följer *Doctrinale* eller att han gör en egen analys att dessa två figurer snarare är varianter av varandra än motsatser.

Sammanfattningsvis har Óláfr i *M* till största delen brukat *Doctrinales* struktur, men endast litet av dess innehåll; Donatus/*AB* är fortsatt källan till de flesta av definitionerna. Kanske ämnade sig *Doctrinale* inte för den typ av översättning som Óláfr ville göra. *Doctrinales* hexameters verser är betydligt mer svårförstådd än Donatus/*AB*:s enkla förklaringar. Syftet med *Doctrinales* verser var att dessa skulle memoreras av studenterna, varav följderna blev att beskrivningarna stundom är korta och dunkla. Innehållet skulle i stället förklaras av läraren på folkspråket ("laica lingua"; Reichling red. 1893: 9). Därmed lämpade sig *Doctrinale* mindre väl för en översättning. Att Óláfr ändå lägger till en ytterligare figur från *Doctrinale* och till stor del omstöper ordningen efter samma verk, gör att *M* passar bättre för ett uppdaterat latinskt grammatiskt studium, där *Doctrinale* användes i undervisningen.

Med utgångspunkt i dessa likheter som uppdagats av tidigare forskare har jag beslutat att gå vidare i undersökningen av hur nära *M* och *Doctrinale* stämmer överens med varandra. Förståelsen av hur Óláfr har anpassat *AB* kan ge säkrare besked huruvida *M* var lika – eller mer – påverkad av *Doctrinale* än tidigare antaget.

En ytterligare ändring i ordningen som inte har uppmärksamats av tidigare forskare är att *paromoeon* har flyttats före *schesis onomaton*. Här följer Óláfr *Doctrinale*, men också på denna punkt finns det ett skäl till detta: han ändrar på ordningen för att kunna jämföra *paromoeon* med föregående figur *paronomasia*: "Hin fyrri figúra" etc. (BMÓ red. 1884: 97; 'den förra figuren'). Skälet till detta är hans identifiering av dessa två figurer med alliteration och assonans, som är framträdande drag i skaldediktning. Referensen visar också att ordningsföljden är en integrerad del av texten och inte har företagits av en senare skrivare.

Det finns två ytterligare textställen där Óláfr tycks ha påverkats av *Doctrinale*. Det första gäller beskrivningen av antalet typer av *allegori*. Donatus och *AB* (59) säger att det finns många fler kategorier än de själva beskriver, men att dessa sju är de mest framstående: ”Huius species multe sunt, ex quibus eminent septem.” Óláfr i sin tur skriver mer specifikt att det finns sju typer, ”sjau kynkvíslir”, varpå de radas upp och beskrivs (BMÓ red. 1884: 113). Óláfr fattar sig mer exakt än förlagan, vilket kanske finner sin förklaring i *Doctrinale* som bestämt säger att det finns sju typer:

Cum designatur aliud quam clausula signat,
allegoria datur; septem species dabis illi
(*Doctrinale* 2541–2542; Reichling red. 1893: 170)

(’När något annat åsyftas, än yttrandet visar, då sker en *allegori*; sju typer kan ni räkna till den.’)

Det andra textstället gäller *parabola* och *paradigma*, som, såsom Clunies Ross och Wellendorf (2014: xliv) anmärker, skiljer sig i ton från resten av avhandlingen. Clunies Ross och Wellendorf håller med Louis-Jensen (1981: 333) om att definitionen ”qui primum comparat et post | assignat simile” (Clunies Ross och Wellendorf 2014: xliii–xliv; ’som först jämför och sedan ger en liknelse’) kan ha påverkat *M*: ”*Paradigma* samjafnar fyrst nokkura hluti ok síðan greinir hon þá í líking” (BMÓ red. 1884: 118; ’*Paradigma* jämför först några ting och delar sedan upp dem i en liknelse’). Denna definition skiljer sig nämligen från Donatus och förlagan: ”*Paradigma* est enarratio exempli hortantis aut deterrentis” (*AB*: 62; ’*Paradigma* är en beskrivning av ett uppmuntrande eller avskräckande exempel’). Likaså anmärker Clunies Ross och Wellendorf (2014: xliii–xliv) på att stilen härmed förändras för denna och följande figur från de vanliga enkla definitionerna till en närmast exegetisk tolkning. *Doctrinales* behandling av desamma två figurer behöver således en noggrannare granskning.

In simili genere, qui comparat, efficit *icon*.
haec solet ex usu quandoque *parabola* dici.
Sed dici poterit de iure *parabola*, si quis
inter dissimiles res comparat, ut puta: “semen
est evangelium, quod nutrit bona terra,
quod petra suscepit, quod spinae detinuerunt.”

Hic *paradigma* facit, qui primum comparat et post
assignat simile: “Domini sunt semina verbum,
spinae divitiae, mens arida petra vocatur.”

(*Doctrinale* 2564–2572; Reichling red. 1893: 173; Clunies Ross och Wellendorf
2014: 210)

(’Den som gör jämförelse av ting av liknande typer, skapar en *icon*; detta brukar av
vana ibland kallas *parabola*. Men den kan med rätta kalla *parabola*, om någon
jämför mellan olika ting, såsom ”evangeliet är ett frö, som den goda jorden har närt,
som stenen mottog, som törnorna höll kvar. En *paradigma* gör han, som först
jämför och sedan ger en liknelse: ”Herrens ord är frön, rikedomar törnorna, det
förtorkade sinnet kallas en sten.”’)

I likhet med *Doctrinale* väljer Óláfr exegetiska exempel till *parabola* och *paradigma*. Stycket
om *parabola* lyder:

Parabola er samjafnan tveggja hluta í ójofnu kyni, sem Nikólás ábóti kvað:

Tveirr hygg ek at ber bæri
beitnárúngar – heitnu
stund era lífs á landi
lǫng – meðal sín á stǫngu.
Þat kníðu ber báðir
– bergr oss trúa á krossi,
svá hefr aldin guð goldit –
gýðingr ok heiðingi.

Hér er várum herra Iesú Kristó jafnat til vinbers þess, er sendimenn gýðinga báru
af Jorsalalandi, þá er þeir váru á eyðimörk, enn krossinum til stangar þeirrar, er þeir
báru berit á. Hér er framfæring ok óeiginlig líking milli tveggja hluta með misjofnu
kyni guðs sonar ok vínbers. Enn svá sem vínberit gefr hinn hæsta drykk til viðrlífis
mönnum, svá gefr guðs son andaligt líf ǫllum rétttrúðum mönnum í úthelling síns
blóðs, þess er snýz af víni ok vatni at hverri réttunginni messo. Tveir menn, er berit
báru, merkja tvennar þjóðir er at váru píningu guðs sonar. Þat eru gýðingar ok
heiðnir menn, ok er þar ikon milli jafna kynja.

(3GA 16.67–71; BMÓ red. 1884: 117–118, 236; Gade red. 2017a: 299–300)

(*'Parabola* är en sammanlikning av två ting av olika slag, såsom abbot Nikolás kvad:

Två skeppsnärare (= sjömän) tror jag förde druvan mellan sig på en påle; tiden är inte lång i livets förlovade land. Både juden och hedningen drev bäret framåt på korset; tron frälse oss; så har Gud återgäldat frukten.

Här liknas vår herre Jesus Kristus vid vindruvan, som judarnas sändebud förde från Palestina, då de var i ödemarken, och korset [liknas] med pålen, som de bar druvan på. Här är det en överföring och en oegentlig liknelse mellan två ting av olika slag, guds son och vindruvan. Och såsom druvan ger den mest upphöjda drycken för människors näring, så ger Guds son andligt liv till alla rätttroende människor i gjutandet av sitt blod, som är förvandlad från vin och vatten på varje rättsjungen mässa. Två män, som bar druvan, syftar på de två folken som närvarade vid Guds sons pina. Det är judar och hedna män, och detta är *icon* mellan två liknande slag.')

Paradigma får också en exegetisk förklaring:

Paradigma samjafnar fyrst nokkura hluti, ok síðan greinir hún þá í líking, sem hér:

Vöndr er María mynduð
meins en eplít hreina
endr gat Jesse kindar
alls grœðari kallast.

Hér er greind sú samjafnan, sem áðr er upp tekin, milli vandar þess, er Áron bar, ok laufgaðist með ávexti, ok Maríe dróttningar, er fœddi guðs son umfram mannligt eðli. Hnotin merkir guðs son, ok gerir þar fagarar greinir. Þessar figúrur eru mjök settar í skáldskap ok í spakmæli, þau er vitrir menn hafa forðum samansett.

(3GA 16.72–75; BMÓ red. 1884: 119, 237; Wills red. 2017a: 309)

(*'Paradigma* jämför först någonting och uppdelar den sedan i en liknelse, såsom här:

Maria är föreställd som en stav av Jesses släkt; och frälsaren av allt ont var en gång kallad det rena äpplet.

Här vidareförs den liknelse som har påbörjats tidigare mellan den stav som Aron bar och som grönskade med frukter, och drottning Maria som födde Guds son utanför mänsklig natur. Denna frukt betecknar Guds son, och den ger där fagra betydelser. Dessa figurer är ofta förekommande i skaldskap och tänkespråk, som kloka män fordom har sammansatt').

För just *parabola* och *paradigma* väljer Óláfr två strofer med kristen anknytning och förser dem med en lång tolkning. Den första strofen innehåller en liknelse av Jesus med vindruvan och en jämförelse av korset med en behållare för druvor. Den andra strofen handlar om jungfru Maria. Beröringspunkten med *Doctrinale* är inte större än att båda passager innehåller exeges, men det faktum att dessa passager hos Óláfr skiljer sig så kraftigt från resten av texten, tyder på en koppling. Att därtill 4GA, som bygger på *Doctrinale* (tillsammans med *Graecismus*), fortsätter med just denna typ av långa kristna tolkningar är ett ytterligare indicium. Eftersom så är fallet, måste man betänka att *M* inte innehåller någon förklaring av kenningar – detta var inte Óláfrs syfte, till skillnad från *Litla skálda* och Snorris *Edda* – och därmed har *M* få anknytningar till norrön mytologi utöver ett par av verscitaten, i stor kontrast mot de nämnda verken. Det enda undantaget i prosan gäller liknelsen av en illgärningsman med Oden (BMÓ red. 1884: 117), men i detta fall är jämförelsen utpräglad negativ. Detta, tillsammans med det exegetiska innehållet ovanför, och det faktum att en rent religiös hednisk vers i förlagan (*AB*: 40–41) kristnas (BMÓ red. 1884: 93), såsom visat i kap. 2.3.2, gör det tydligt att Óláfr skriver in sig i en mer kristen diskurs än Snorri. En möjlig orsak till detta gäller verkets förmodade syfte som skoltext i Stafaholt. Dessa medvetna ändringar utifrån förlagan skulle alltså kunna ha som syfte att premiera kristet innehåll för den utbildning som Óláfr ledde, vilket troligen var religiöst inriktad, eftersom Óláfr själv var subdiakon och Þorsteinn präst antingen lärare eller student. Þorsteinn präst hade som nämnt ”verit til kennslu í Stafaholti með Óláfi Þórðarsyni” (Örnólfur Thorsson red. 1988: 697; ’varit i undervisning i Stafaholt med Óláfr Þórðarson’)

Det kan dock finnas ett ytterligare skäl med det exegetiska innehållet i beskrivningarna av *parabola* och *paradigma*. Att Óláfr anknyter till exegetiska tolkningar vore väntat, om verket var tänkt att kunna läsas jämsides med *Doctrinale* (vilket jag föreslår i kap. 2.7.3). I så fall är *Doctrinales* funktion högst relevant, eftersom den, precis som annan grammatisk litteratur, var avsedd att förbereda eleverna inför läsning av den latinska bibeln (Copeland & Sluiter

2009:575). Figurerna var till hjälp för att kunna göra tolkningar av avsnitt ur bibeln, huvudsakligen, för präststuderande, med syfte att kunna sätta samman predikningar. Óláfrs undervisning av de grammatiska figurerna och hans underlättande att läsa dessa parallellt med *Doctrinale* kan alltså ha ett större mål, dvs. bibelstudium.

2.6.2 Textstrukturella ändringar som inte utgår från *Doctrinale*

Undantagen, då *M* inte följer *Doctrinale*, är i placeringen av *perisologia*, *macrologia*, *apheresis*, *apocope*, *synalepha*, *enigma* och *ironia*. Det är alltså inte fråga om en total anpassning, utan snarare efter vissa delar som kan ha ansetts mer intressanta. Överensstämmelserna i *M*:s ordningsföljd med *AB* och *Doctrinale* är följande (se bilaga II):

fig. 2: Jämförelse av figurernas ordningsföljd

	<i>AB</i>	<i>Doctrinale</i>
<i>barbarismus</i> , <i>soloecismus</i> <i>et cetera vitia</i> ;	12/13 (ca 92 %)	11/13 (ca 85 %)
<i>metaplasmi</i> ;	10/14 (ca 71 %)	11/14 (ca 79 %)
<i>schemata</i> ;	14/17 (ca 82 %)	17/17 (100 %)
<i>tropi</i>	23/28 (ca 82 %)	26/28 (ca 93 %)
<u>Totalt:</u>	<u>59/72 (ca 82 %)</u>	<u>65/72 (ca 90 %)</u>

Det är i synnerhet delarna om *schemata* och *troper*, som Óláfr tycks ha varit mest benägen att följa *Doctrinale*. Det bör dock tilläggas att en av figurerna i *cetera vitia* ('övriga överträdelser'), dvs. *alleotheta*, bara återfinns i *Doctrinale* och inte i *AB*. Dessutom är *Doctrinales* behandling av figurerna mycket kort, ibland bara en eller två versrader. Alltså uppträder vissa av figurerna nära varandra, i fråga om *apheresis* och *apocope* på samma rad som nästföljande figur, vilket väger ytterligare till *Doctrinales* fördel. För att förklara en möjlig skillnad i intresse mellan de olika typerna av figurer kan det vara relevant att se vad som utmärker de olika delarna. Det första avsnittet om *barbarism*, *solecism* och övriga överträdelser berör språkliga avvikelser, som åtminstone i prosa är rena fel. I poesi kan de däremot vara berättigade av metriska skäl, vilket ofta gör dem identiska med figurer ur de andra typerna. *Metaplasmer* är avvikelser i uttal och ortografi. *Schemata* är i grammatiska sammanhang *ordfigurer*, dvs. stilmedel som kan beröra ovanlig ordföljd, repetitioner och liknande avvikelser. I *troper* sker däremot en metaforisk överförelse av betydelse, såsom i *synekdoke* (*pars pro toto*) och *metafor*. Dessa två

delar om *schemata* och *troper* innehåller två figurer som är avgörande för Óláfr, nämligen *paromoeon* (allitteration) i den förra och i den senare *metafor*, som han jämför med norröna *kenningar*. I nästa kapitel argumenterar jag i större detalj för att likheterna i ordning mellan *M* och *Doctrinale* kan bero på att verken lästes parallellt i Óláfrs skola. Av ovannämnda överensstämmelser att döma låg fokus i detta möjliga parallellstudium på *schemata* (*ordfigurer*) och *troper*.

I fråga om placeringen av ett par av figurerna visar sig Óláfr vara oberoende av både *AB* och *Doctrinale*. Uppställningen av olika *metaplasmer* i *M* är ett exempel på detta: *prothesis*, *apheresis*, *synkope*, *epenthesis*, *paragoge*, *apokope* (BMÓ red. 1884: 86–88). Donatus och *AB* (32–35) å sin sida har: *prothesis*, *epenthesis*, *paragoge*, *apheresis*, *synkope*, *apokope*. *Doctrinale* (Reichling red. 1893: 160) presenterar figurerna i Donatus ordning, men går sedan igenom dem såsom följer, troligen av metrisk skäl: *apheresis*, *prothesis*, *synkope*, *epenthesis*, *apokope*, *paragoge*. Här stämmer ordningen i *M* alltså inte överens något av verken. I stället verkar Óláfr ha gjort en egen analys. Dessa sex typer av *metaplasma* kan nämligen antingen vara tillägg (*appositiones*) eller frångående (*ablationes*). I Donatus/*AB*:s ordning kommer först de tre *appositiones*, sedan de tre *ablationes*. Óláfr däremot väljer att sätta motsatserna (”gagnstaðlig”) efter varandra, dvs. varannan *appositio* och varannan *ablatio*. Att placera motsatserna bredvid varandra kan ha setts som en intuitiv ordning av Óláfr; kanske ansåg han att de på så sätt skulle bli enklare att förstå och memorera. Detta måste tolkas som en översättningsstrategi: att ändra källtextens ordning i klargörande syfte. Óláfr väljer alltså att oftast följa ordningen i *Doctrinale*, men ibland att följa sitt eget omdöme, som i detta exempel.

Det finns flera möjliga tolkningar av detta drag. I likhet med ändringarna i figurernas ordningsföljd, som är baserad på *Doctrinale*, handlar det om att ställa upp figurer bredvid varandra, om de står i motsatsförhållande. Jag skulle hävda att denna ordningsföljd bör ses i anslutning med Óláfrs samtida lärda traditioner på kontinenten. Som man ser i andra delar av *Doctrinale* låg det i tidens dialektik att ställa upp föremålen för sina studier i motsatsförhållanden, dikotomier. Óláfrs ändringar av Donatus ordning, såväl de som han gör själv som de som grundar sig i *Doctrinale*, bör därför ses som en modernisering. Detta tycks uppvisa en medvetenhet hos Óláfr att Donatus på vissa sätt sågs som ålderdomlig. Det som han iakttog i *Doctrinale*, och kanske i andra nya verk, använde han för att presentera materialet mer konsekvent.

Óláfr har gjort en mindre ändring i textstrukturen i inledningen till avsnittet om *troper* (BMÓ red. 1884: 100–101). I *AB* finns en kort förklaring om skillnaden mellan *barbarism*,

metaplasmer, *schemata* och *troper* (AB: 46). Denna är placerad före listan av olika typer av troper. Óláfr har i sin översättning förlagt denna lista till stycket efter förklaringen av vad en trop är. I detta fall kan han ha ansett det bättre att tropen definieras och förklaras, innan han klargör skillnaden mellan den och andra figurer.

I efterföljande avsnitt finns en beskrivning av olika typer av *metafor*. Ordningsföljden är här en annan i *M* än i *AB/Donatus*. Eftersom denna diskussion saknas i *Doctrinale* (Reichling red. 1893: 167), har Óláfr alltså genomfört denna ändring utan att följa någon förebild. Följande uppställning visar skillnaden mellan *M* och *AB/Donatus*. Enligt *AB* (47–48) kan *metaforens* överföring av betydelse ske på fyra sätt:

1. ”ab animali ad animale” (’från levande ting till levande ting’)
2. ”ab inanimali ad inanimale” (’från dött ting till dött ting’)
3. ”ab animali ad inanimale” (’från levande ting till dött ting’)
4. ”ab inanimali ad animale” (’från dött ting till levande ting’)

Óláfr stuvar om dessa i följande ordning (BMÓ red. 1884: 102–104):

1. ”af andligum hlut til andligs hlutar” (’från levande ting till levande ting’)
2. ”af andligum hlut til óandligs” (’från levande ting till dött ting’)
3. ”af óandligum hlut til óandligs” (’från dött ting till dött ting’)
4. ”af óandligum hlut til andligs” (’från dött ting till levande ting’)

Det är tydligt att Óláfr också här hade egna idéer om textstrukturen. Han kan ha ansett att denna ordningsföljd var mer intuitiv, dvs. att de typer som utgår från samma ting skulle sättas bredvid varandra. Denna och övriga förändringar av strukturen kunde ha ansetts vara en förbättring från förlagan. Det tycks spegla en vilja att textens struktur skall underlätta förståelse och kanske inläring.

2.7 Óláfrs möjliga ändamål

2.7.1 Diskussion

I föregående kapitel har jag ämnat visa att Óláfr behandlar sitt material ur olika synvinklar, med åtskilda typer av bearbetning av källtexten. Utöver att fylla rollen som översättare inskjuter han värderande kommentarer om användbarheten av vissa figurer. Dock återstår frågan varför han ansåg det viktigt att verket skulle innefatta figurer som han tillstod var oanvändbara eller av ringa nytta i skaldediktning. Den mest uppenbara lösningen hade varit att utelämnat dessa. Med viss rätt kan man därför ifrågasätta vilken praktisk nytta en ung skald kan ha haft av att undervisas i de klassiska stilfigurerna. I detta kapitel föreslår jag att flera drag i texten pekar på att verket skulle användas i samband med studiet av latinsk grammatik. Skaldestroferna i *M* kunde tjäna som lättförståeliga exempel för att förklara företeelser i latinet.

En första ledtråd till verkets syfte är i hur dess källtext användes. Donatus brukades flitigt för att undervisa unga elever under senantiken och medeltiden. *Ars maior* och andra grammatiska verk var ursprungligen inte avsedda som läroböcker för elever, utan som handböcker för lärare (Browning 2001: 858). Samma funktion fyllde de medeltiden igenom, sannolikt även på Island. Det var av praktiska skäl sällan möjligt för varje elev att ha sitt eget exemplar. En mängd tidigare forskare har gjort antagandet att *3GA* användes i Óláfrs skola i Stafaholt, såsom Clunies Ross (2005a: 152), som skriver att verket var “probably for use in the school he established at Stafaholt”.⁴³ Vilken specifik funktion *3GA* än fyllde, är det därmed sannolikt att den var ämnad som en guide för vad Óláfr, hans lärare eller efterföljare skulle fylla sin undervisning med. *3GA* beskrivs alltså slarvigt som en *skoltext* eller *lärobok*, men borde mer specifik kallas för en *lärarhandbok*. Även handskriftsmaterialet, i synnerhet Codex Wormianus, men även AM 748 I b 4°, ger intryck av en medeltida *curriculum*, en läsplan för litteraturstudier, där *3GA* står tillsammans med de andra grammatiska avhandlingarna, Snorris

---

⁴³ Likaså i Clunies Ross (2005b: 356–357): “doubtless for use in the school he established at Stafaholt.” Detta antagande görs också av de två huvudutgivarna av *3GA*. Björn Magnússon Ólsen säger sig förmoda att Óláfr har “skrevet den for at bruge den ved sin undervisning” (BMÓ 1883: 64). Finnur Jónsson (red. 1927: 3–10) skriver om Stafaholt: “her har han altså holdt skole for unge gejstlige.” Densamme skriver tillika: “Som bekend styrede Óláfr en af ham selv stiftet gejstlig uddannelsesskole og underviste selv i retorik” (Finnur Jonsson 1923: 295). Vidare nämner Santini (1994: 38) att Óláfr skrev *3GA* “to be used at the school he himself had founded at Stafaholt.” Guðrún Nordal (2001: 181): “which he probably used in his teaching at Stafaholt in the 1250s.” Därtill Myrvoll & Skomedal (2010: 74): “Etter å ha kome attende til Island i 1240-åri grunnlagde han ein skule i Stafaholt, og den grammatiske avhandlingi vart truleg til som ein lekk i undervisingi der.”

Edda, m.fl. texter. Förvisso är dessa två handskrifter kompilationer, som inte nödvändigtvis återspeglar *3GA*:s ursprungliga sammanhang, vilket sannolikt var närmare förbundet med studiet av latinsk grammatik än av skaldedikt.

Frågan är om det går att spåra varifrån drivkraften kom att ta sig an översättningen av Donatus. Kanske kan Óláfrs utbildning och närmiljö förklara detta. Krömmelbein (1998: 10) tänker sig följande bakgrund: "Man darf den literarisch sehr interessierten und begabten Olaf während seiner 'Lehrjahre' in dieser Umgebung Snorris vermuten" ('Man får förmoda att den mycket litterärt intresserade och begåvade Óláfr vistades i denna omgivning kring Snorri under "sina läroår"'). Om nu kontakterna mellan Óláfr och Snorri var så nära, och Óláfr senare visar sig inriktad på klassiska modeller, skulle detta kunna tyda på att studiet av klassisk grammatik, retorik och diktning var viktigare än tidigare förmodat hos Snorri och hans krets. Däremot kanske man bör göra skillnad på Óláfrs läroår och det avgörande incitamentet till att skriva *3GA*. Males (2016b) argumenterar för att överensstämmelserna mellan *M* och *5GA* tyder på att den senare skrevs som ett första försök att ta sig an klassiska grammatiska figurer. Därmed skulle Óláfrs mer klassiska inriktning vara en längre process, en gradvis utveckling från en utgångspunkt som låg närmare Snorris *Edda*. Óláfrs tid i Danmark kan ha format detta intresse. I *MG*, den första delen i *3GA*, citerar han kung Valdemar II i fråga om runor. I *Knýtlinga saga* (Bjarni Guðnason red. 1982: 315) står om Valdemar II: "Með honum var Óláfr Þórðarson, ok nam af honum marga fræði" ('Med honom var Óláfr Þórðarson, och han fick av honom stora kunskaper'). Kanske var en del av denna kunskap inte blott runsk, utan också latinsk.⁴⁴ Óláfr är ofta föreslagen som författaren till hela eller större delen av *Knýtlinga saga*; enligt Bjarni Guðnason (red. 1982: XIII–XIV) kan han ha gjort bruk av danska bibliotek under förarbetet till denna saga. Helt visst fanns ett stort intresse för forntiden i Danmark, men latinet, inte folkspråket, var dominerande i litteraturen. Kan denna danska fallenhet ha försett Óláfr med drivkraften att utgå från klassiska modeller i studiet av skaldedikt? Kanske såg han vart vinden blåste, att en diktning som skulle tilltala Danmarks och Norges konungar måste ha tydligare kopplingar till klassisk dikt. Det är också ett faktum att han hänvisar till kung Valdemar som en auktoritet på runor. Kunde detta förstås som ett slags kunglig sanktionering? Kanske denna sanktionering gav Óláfr en viss auktoritet att ta sig an skaldediktning i text utifrån ett latinskt perspektiv.

---

⁴⁴ Beträffande källorna till *MG* skriver Gade (2007: 330 not 30): "We know that a copy of Priscian's work was available in Denmark in the twelfth century (GKS 188 4o; see Holtsmark, *En islandsk scholasticus*, p. 35). Óláfr Þórðarson spent time at the Danish court prior to the composition of *The Third Grammatical Treatise*, and it is not unlikely that he could have become acquainted with Priscian's *Institutiones* during that stay."

Tidigare i min uppsats har jag genomgått hänvisningarna till Priscianus och Donatus i texten. I synnerhet vad som följer efter ”Donatus kennir” kan ge en antydning om Óláfrs syfte:

Donatus kennir í fyrri bók sinni náttúru þarfa þeirra allra er hafa þarf í réttu latínumáli, ok má engi maðr fullkomliga vel skilja ok mæla þá tungu, nema þessa bók kunni. Aðra bók gørði hann um lqstu málsins, þá er verða kunnu í latínumáli ok þeim skáldskap, ok að lyktum um þat skruð ok fegrendi er verða má í sqgnum ok í málsgreinum. Því ritaði hann um lqstu málsins, at sá einn má mæla eða yrkja fagrliga, er hann veit bæði lof ok lqst á málinu, sem mælt er: *malum non vitatur nisi cognitum*: ’Eigi má fíllan lqst varaz, nema hann sé fyrri kendr.’
(3GA 10.1–3; BMÓ red. 1884: 59–60)

(’Donatus visar i sin första bok alla de delar som man måste ha i korrekt latin, och ingen kan fullgott förstå och tala detta tungomål, om han inte kan denna bok. Den andra boken gjorde om språkets laster, de som kan ske i latin och i dess diktning, och slutligen om den prydnad och försköning som kan ske i ord och satser. Av detta skäl skrev han om språkets laster, att bara han kan tala och dikta vackert, som vet både lov och last i språket, såsom det är sagt: *malum non vitatur nisi cognitum*: ”ett ont kan inte undgås, om det inte är känt”.’)

Óláfr beskriver först *Ars minor* såsom en nödvändighet för att kunna förstå och tala. Den andra boken han nämner är tredje boken av *Ars maior*, som går bortom grunderna, och lovprisar goda stildrag, samtidigt som den varnar för språkliga oarter, med syftet att man skall lära sig att ’tala och dikta vackert’. På så sätt, genom att beskriva syftet med Donatus senare bok, som han översätter, ger Óláfr en tydlig markering om vad han vill åstadkomma med *M*. Det finns visserligen belegg på att verket skulle ge en större förståelse av latinsk grammatik, vilket jag kommer att visa, men att syftet är större än så visar det uppenbara intresset för skaldediktning: detta verk är tänkt att påverka kulturen, möjligen för att ge nya impulser att komponera norröna verser. Björn Magnússon Ólsen (1884: V–VIII) och senare Raschellà (1983: 293–294) har en uppfattning att 3GA:s mål för det första var att placera norrön diktning på en ädel och inflytelserik plats, för det andra att fastställa att de båda traditionerna har samma värde och för det tredje att anknyta till Snorris *ars poetica*, *Skáldskaparmál*.

I detta sammanhang kan det alltså vara värt att se på hur Snorri formulerar sitt syfte – sin *intentio scriptoris*, för att använda de härdvunna orden i medeltida *accessus ad auctores* – med *Skáldskaparmál*:

En þetta er nu at segja ungum skáldum, þeim er girnask at nema mál skáldskapar ok heyja sér orðfjölða með fornum heitum eða girnask þeir at kunna skilja þat, er hulit er kveðit, þá skili hann þessa bók til fróðleiks ok skemtunar.

(Faulkes red. 2007b: 5)

(’Detta skall nu sägas till unga skalder, som längtar efter att lära sig diktarspråket och att tillägna sig ett ordförråd med forna uttryck eller längtar efter att kunna förstå det, som är diktat med dold betydelse; då bör han ta denna bok till klokskap och nöje.’)

En jämförelse mellan detta stycke och Óláfrs beskrivning av *Air maior* visar skillnaden i attityd. Särskilt betoningen hos Óláfr av *lqstr* tyder på en annan inställning, med större fokus på vad som är korrekt eller inte. Därmed tycks Óláfr uttrycka en ännu mer prohibitiv inställning, med vilken regler får större betydelse – snarare i Donatus anda än i Snorris. Snorri ger prov på preskriptiva drag, såsom hans avrådan från *rekit*, att ha för många led i kenningar, men i övrigt är förbud inte hans fokus (Faulkes red. 2007a: 8; Males 2016a: 287). En likhet mellan *M* och Snorris *Edda* är naturligtvis det didaktiska syftet: de inriktar sig båda på att lära ut diktningsregler till en yngre generation. Så tycks *Eddan* också ha uppfattats av eftervärlden; notera exempelvis Eysteinn Ásgrímssons ord om ”Eddu regla” (’Eddans regel’) i *Lilja*. Males (2013: 71–72) har en kommentar om dessa ord: ”Det huvudsakliga skälet till valet av *regla* synes därför vara att understryka parallellen mellan *Eddu reglur* och *regulae Donati* (*Eddu reglur* skall troligen uppfattas som en referens till ett känt *dictum* av Gregorius, snarare än till ett specifikt textställe i *Moralia*). Avsiktligt eller inte; i sin kritik av *Eddan* har *Liljas* diktare gjort den jämbördig med Donatus *Barbarismus!*” Judy Quinn (1994: 89) säger att detta uttryck, ”Eddu regla”, visar att ”to *Lilja*’s poet Eysteinn Ásgrímsson, the *ars poetica* of the *Edda* is associated with schoolroom learning and the clever display of difficulty.” Må så vara att *Eddan* anklagades för att vara en skoltext jämförbar med Donatus, men likväl uppvisar Donatus och *3GA* en viktig skillnad i inställning. Alla tre verk hör naturligtvis hemma inom preskriptiv grammatik, snarare än deskriptiv, dvs. att de föreskriver vad man skall göra, snarare än bara beskriva. Men Donatus, och därmed Óláfr, visar också en prohibitiv inställning; deras verk ger

alltså regler för vad man *inte* skall göra. De olika typerna av barbarismer och solecismer är exempel på detta. Kanske kommer denna åtskillnad mellan Snorri och Óláfr närmare kärnan. Kanske beror 3GA:s prohibitiva inställning på att den användes huvudsakligen i en undervisningsmiljö i Óláfrs skola i Stafaholt, i så fall för en yngre målgrupp för vilken det var viktigare att uttrycka vad som var korrekt eller inte.

Beträffande preskriptiv och deskriptiv grammatik har Clunies Ross och Wellendorf (2014: xxii) gjort iakttagelsen att Óláfr utelämnar Donatus förklaring av att det finns två typer av stilfigurer, *schemata lexeos* ('ordfigur') och *schemata dianoemas* ('tankefigur'), och bara medtar den förra. Donatus förklaring som återfinns i *AB* (38) är att "schemata dianoemas ad oratores pertinent, ad grammaticos lexeos" ('tankefigurer angår talare, ordfigurer angår grammatiker'). Det bör nämnas att skiljelinjen mellan retorik och grammatik var ytterst vag under medeltiden. De behandlade ofta samma figurer, men med olika fokus: språk respektive retorisk effekt. Clunies Ross och Wellendorf (2014: xxii) tolkar det som att Óláfr därmed ser sitt verk som huvudsakligen grammatiskt och deskriptivt, än retoriskt och preskriptivt. Syftet med 3GA skulle alltså inte vara att komponera ny diktning: "grammatical work is hermeneutic and aimed at the interpretation of already existing discourse (poetry), while the rhetorical work aims at creating new discourse" (Clunies Ross och Wellendorf 2014: xxii). Även om detta stämmer överens med min hypotes att ett av målen med *M* var som stöd för latinsk diktning, går det att göra invändningar mot detta. Den enklaste förklaringen till att Óláfr utelämnar tankefigurerna är att Donatus/*AB* inte ger något exempel på dem. Óláfrs verk ger både intryck av att i en preskriptiv/prohibitiv ådra ha ett praktiskt syfte som poetik och att i sina beskrivningar och jämförelser med latinet kunna vara ett hjälpmedel för studiet av klassiska figurer.

Stephen Tranter (2000: 143–144) drar en intressant slutsats av 3GA:s preskriptiva syfte: "Thus ostensibly, Óláfr hvítaskáld's tracts are prescriptive works laying down, as do his classical authorities, the requirements for acceptable use of language in rhetoric. However, they read much more like an apologia for native poetics". Han skriver därtill att Óláfr har "a more defensive attitude on the part of a poet less eminently self-confident within his own tradition than Snorri most clearly was" (Tranter 2000: 158 n. 23). Tranters intryck är alltså att Óláfrs beroende av latinska förebilder och hans försök att sammankoppla klassiska figurer med norrön skaldedikt, är ett försvar som tyder på osäkerhet. Det är inte lätt att säga om detta stämmer. I samma artikel tycks Tranter (2000: 147) motsäga sig själv: "Óláfr hvítaskáld's incorporation of examples of skaldic poetry is thus that of a self-confident believer in the value of his own poetic tradition." Det senare tycks stämma mycket bättre: om bruket av skalders auktoriteter visar

Óláfrs tro på skaldediktning, så torde verkets syfte vara mycket mer än bara en försvarsskrift för denna tradition. Han använder ju skalderna såsom goda förebilder, *auctores*, som vittnesmål till föreskrifterna. Dessa får fylla samma funktion som de klassiska poeterna hos Donatus, såsom exempel att efterfölja. Snarare än att bruket av latinska förebilder skulle tyda på en större osäkerhet hos Óláfr, kanske denna metod i hans ögon var det enda sättet att skapa en ny ingång till skaldediktning. Snorri hade redan lagt beslag på den nativistiska perspektivet; Óláfr fick välja ett annat, dvs. den latinska traditionen. Detta behöver inte nödvändigtvis ha något att göra med att han hade mindre tro på norrön skaldediktning. Denna fråga diskuteras i större detalj i följande avsnitt.

2.7.2 Hävdande av skaldediktningens ställning

Óláfr har flera metoder för att ge ett auktoritetens sken till sin text. I tidigare kapitel har visats att han använder Priscianus och Donatus såsom auktoritativa namn som skänker trovärdighet. Därtill använder han uppenbarligen berömda skalders strofer som bevis för att figurerna finns i norrön dikt. En annan metod visar sig i inledningen till *M*, där Óláfr söker skaldediktningens ursprung i en äldre tradition:

Í þessi bók má gørla skilja, at ǫll er ein listin, skáldskapr sá, er rómverskir spekingar námu í Aðenisborg á Grikklandi ok sneru síðan í latínumál, ok sá ljóðaháttir eða skáldskapr, er Óðinn ok aðrir Ásíamenn fluttu norðr hingat í norðrhálfu heimsins, ok kenndu mǫnnum á sína tungu þesskonar list, svá sem þeir höfðu skipat ok numit í sjálfu Ásialandi, þar sem mest var fegrð ok ríkdómr ok fróðleikr veraldarinnar. (3GA 10.4; BMÓ red. 1884: 60)

(’I denna bok kan man tydligt urskilja, att allt är samma konst, den skaldskap, som romerska kloka män lärde sig i Aten i Grekland och sedan översatte till latin, och den verslära eller skaldskap, som Oden och andra asiater flyttade norrut hit till världens norra halva; och de undervisade folk på sitt språk den konst som de hade inrättat och lärt i själva Asien, där det var störst skönhet och rikedom och visdom i världen.’)

Såsom tidigare forskare (Gurevich 2000: 103) har påpekat tycks denna framställning vara en utveckling av Snorris prolog till *Eddan*. Skillnaden är att Óláfr fokuserar helt på diktarspråket,

medan Snorris prolog har ett större perspektiv på världens skapelse och folks gudstro. Detta kan klargöra vissa av passagens särdrag, men Óláfr har av allt att döma haft förebilder till sin beskrivning. Denna tycks nämligen ha rötter tillbaka i kristen bibeltolkning, där klassiska figurer ofta jämfördes med stildrag i det *Gamla testamentet*. I sin kommentar till Jeremias bok identifierar Hieronymus figurer som *hyperbole*, *metafor* och *synekdoke* (Migne red. 1865a: cola 738–739, 749, 806–807) och gör jämförelser med verser ur Vergilius (Migne red. 1865a: cola 705–936 passim). Hieronymus revidering utifrån hebreiska av den latinska översättningen av *Psaltaren* var också föremålet för en undersökning av Cassiodorus, som identifierade en rad stilfigurer däri, såsom *synekdoke*, *anafor*, *anadiplosis*, *hypozeuxis* och många andra. Han ger också ett försvar till sin undersökning:

Sed dicit aliquis: "Nec partes ipsae syllogismorum, nec nomina schematum, nec vocabula disciplinarum, nec alia huiuscemodi ullatenus inveniuntur in psalmis."

Inveniuntur plane in virtute sensuum, non in effatione verborum. Sic enim vina in vitibus, messes in semine, frondes in radicibus, fructus in ramis, arbores ipsas sensu contemplantur in nucleis. (Migne (red.) 1865b: cola 21; min kursivering)

(’Men någon kanske säger: ”Varken syllogismernas beståndsdelar eller namnen på *schemata* eller beteckningarna på ämnesområden, eller några andra ting av denna typ hittas i psalmerna.” *Det är tydligt att de finns i själva betydelsen, inte i uttrycken.* Likaledes bör vi nämligen betänka att vinet finns i vinrankorna, skörden i sådden, grönskan i rötterna, frukterna i grenarna och själva träden i deras frön.’)

Beda gör grammatiska figurer till utgångspunkten för sitt verk *De schematibus et tropis*, i vilket figurerna illustreras med olika bibelcitater. I inledningen skriver Beda:

Et quidem gloriantur Graeci talium se figurarum siue troporum fuisse repertoires. Sed ut cognoscas, dilectissime fili, cognoscant item omnes qui haec legere uoluerint, quia sancta Scriptura caeteris omnibus scripturis non solum auctoritate, quia divina est, vel utilitate, quia ad uitam ducit aeternam, sed et antiquitate et ipsa praeeminet positione dicendi, placuit mihi collectis de ipsa exemplis ostendere quia nihil huiusmodi schematum siue troporum ualent praetendere saecularis eloquentiae magistri, quod non in illa praecesserit.

(Kendall red. 1991: 142)

(‘Förvisso stoltserar grekerna med att de uppfann sådana figurer eller troper, men för att du skall förstå, min älskade son, och likaså alla skall förstå, som vill läsa detta, att den heliga skriften överträffar alla andra skrifter inte bara i auktoritet, emedan den är gudomlig, eller nytta, eftersom den leder till evigt liv, utan också i ålder och i sin stil, har jag beslutat att samla ihop exempel från den och visa att inga lärare i värdslig vältalighet skulle förmå hitta något *schema* eller någon *trop*, som inte först uppträdde i den [heliga skriften].’)

Den latinska traditionen visar således att klassiska figurer uppträdde också i *Gamla testamentet*, även om termerna fattades. Det finns liknande tankegoods hos Óláfr, men vidare översatt till skaldediktning. Hans synsätt är att de grammatiska figurerna har sitt ursprung i Asien, varifrån Oden och asiamännen förde med sig bruket av dessa till Norden. Till detta kan också kopplas hans beskrivning av runor, eftersom han i *MG* anger att runan *yǫr* † kommer från hebreiska bokstäver (”† er tekit af ebreskum stöfum”; BMÓ red. 1884: 42–43) dock utan att närmare förklara hur detta har skett. Genom att hävda ett hebreiskt samband med åtminstone en av runorna antyds att norrön skrift, och därmed kanske norrön dikt, har kommit i kontakt med en gammaltestamentlig tradition. Såsom tidigare nämnt framstår *MG* och *M* som tämligen självständiga gentemot varandra. I *M* följer han en annan strategi, med vilken han frångår Cassiodorus och Bedas framhävande av figurernas hebreiska ursprung. I stället meddelar han att Oden och skaldediktningen har sitt upphov i Asien, dvs. i Troja. Genom detta ursprung visar han att de grammatiska figurerna inte är något helt främmande, även om termerna saknas i norrönt eller om skaldediktningen senare har gett upphov till egna benämningar. De avvikelser som finns mellan skaldediktning och klassiska figurer kan bero på att den senare traditionen är förvrängd. Óláfr beskriver nämligen de många leden emellan det asiatiska ursprunget och Donatus: grekerna upptog samma stilfigurer från Asien, försedde dem med egna termer, som romarna ’sedan översatte till latin’ (”sneru síðan í latínumál”; BMÓ red. 1884: 60). Óláfr använder kopplingen till Troja såsom en ursprunglig källa, ett argument för att hävda skaldediktningens ställning gentemot den klassiska traditionen. Det sker därmed en *translatio auctoritatis*, en överföring av auktoritet från klassiska språk till norrön skaldediktning.

2.7.3 Stöd för latinskt grammatikstudium

Om Óláfrs traktat användes i hans skola kan detta tyda på att latinstudier ägde rum även där. I verkets första del ger han ett latincitat och dess översättning: ”Malum non vitatur nisi cognitum. Eigi má allan lōst varast, nema hann sé fyrri kendr” (BMÓ red. 1884: 60; ’ett ont kan inte undgås, om det inte är känt först’). Senare i verket, i avsnittet om metafor på 16.17, citerar han Ovidius (*Ars am.* I.8): ”Tiphys et Automedon dicar Amoris ego. Hann kallar kerrugæti eða stýrimann ástar (BMÓ red. 1884: 103; ’Jag må kallas Amors Tiphys och Automedon. Han kallar [honom] kärlekens kusk eller styrman’). Måhända är det betydelsefullt att han översätter latinet, men ändå låter originalcitaten stå kvar. Detsamma kan beskådas i *IGA*, där en sentens ur *Disticha Catonis* återges och förses med norrön översättning (Hreinn Benediktsson 1972: 226, 228). Det är tänkbart att *3GA*:s förmodade syfte som handbok innehöll sådana översättningar för att förenkla för läraren.

Det finns dock ett undantag i *MG*, där ett latincitat inte översätts eller förklaras (BMÓ red. 1884: 52):

Ante chaos, jurgium indigestae molis,
adhuc hyle gravida fetu magnae prolis.⁴⁵

(’Före kaoset, den orediga massans söndring,

---

⁴⁵ Björn Magnússon Ólsen (red. 1884: 51–52 not till 5.8) identifierar citaten med början av en dikt om Thomas Becket (utg. i Méril 1847: 70–98). Detta verkar inte tagits med i beräkningen när det gäller attributionen av *3GA*, men skulle ytterligare stödja att Óláfr Þórðarson är författaren, eftersom han i *4GA* tillskrivs en dikt på dróttkvætt om Thomas Becket, i modern tid kallad *Thómasdrápa*, av vilken endast två kvartstrofer överlever (utg. av Clunies Ross 2017). På denna punkt råder det dock en viss osäkerhet, eftersom *4GA* är dunkel i sin hänvisning (*sem Óláfr kvað*), vilket möjligen kan vara en syftning på en namne, såsom Óláfr svartaskáld Leggsson (Clunies Ross red. 2017: 301). Samtidigt kan hänvisningen till ”Óláfr” tyda på en särskild förtrogenhet. *4GA* hänvisar på flera ställen till Óláfr Þórðarson i fråga om beskrivningar av vissa figurer. Om denne således är diktaren, så kunde versparet i *3GA* förklara varifrån han har fått inspirationen till sin dikt. Möjligen styrker det ytterligare Óláfrs författarskap att jag har funnit ett par paralleller mellan fragmenten ur *Thómasdrápa* och den latinska dikten som Óláfr citerar, den så kallade *Poeme sur saint Thomas Becket*, som utgavs av Méril (red. 1847: 70–98). Exempelvis speglas ”þú est næst guði hæstum” (Clunies Ross red. 2017: 301; ’du är närmast Gud, den högste’) av den latinska dikten, när den tilltalar Thomas såsom ”jam Deo vicinus” (Méril red. 1847: 91; ’granne/nära till gud’). I den andra strofen ger han ”trúarbót fyr sið ljótan” (Clunies Ross red. 2017: 302; ’trons bot mot fránstötande sed’), medan den latinska dikten fortsätter direkt efter den förra med två strofer med liknelser mellan Thomas och läkare: ”Thomas, novus medicus, dum apponit manum, / signans insanabilem, mox resignat sanum” (Méril red. 1847: 91; ’Thomas, den nye läkaren, när han lägger hand, / signande den obotlige, snart signar han åter den friske’). Att de två exemplen står nära varandra i den latinska dikten, precis som att den fjärde grammatikerns exempel kommer i följd, torde ge en viss tyngd till denna hypotes. Denna fråga kräver dock noggrannare undersökning innan något säkert kan sägas om möjlig påverkan.

med stoffet tungt av den stora skapelsens ättling.’)

Skälet till att detta verspar inte översätts kan vara att det är tänkt som ett exempel på latinskt rim, som motsvarar norrönt *runhenda*; därmed behöver inte innehållet vara förståeligt. Dessutom hade det kanske varit alltför utmanande för Óláfr att översätta dessa tämligen svåra verser till ett inhemskt versmått med rim. Trots detta sticker det ut att lämna ett stycke oöversatt i ett folkspråkligt verk. Därför vore det väntat att detta verspar åtminstone förklarades i en klassrumsmiljö: en översättning hade varit nödvändig om det var en lärobok i vår moderna betydelse, men det faktum att *3GA* snarare är en lärarhandbok, gav Óláfr en viss frihet att utelämna översättningar.

Óláfr förser också texten med ett par olika etymologier. I de flesta fall bevaras den latinska termen och förses stundom med en förklaring, såsom *barbarismus* efter *barba*, ’skägg’ (BMÓ red. 1884: 61–62; givetvis en felaktig etymologi). Han förklarar även grekiska termer såsom *diphthongus* (BMÓ red. 1884: 47), *soloecismus* (BMÓ red. 1884: 72–73) och ordledet *-cismus* (BMÓ red. 1884: 73). Såsom väntat av en lärd isländsk källa från denna tid böjer han lånorden i latinska kasus, t.ex. *barbarismum*, *barbaros*, *barbari* (BMÓ red. 1884: 61–62) samt *soloecismo* (BMÓ red. 1884: 69). Att Óláfr behåller de klassiska termerna för figurerna är i mina ögon ett medvetet val.⁴⁶ Detta skulle kunna förstås i anslutning till verkets syfte som läromedel: ett delsyfte var att *M* skulle kunna användas parallellt med latinska verk, kanske som ett hjälpmedel till *Doctrinale*. Detta kan också belysa avsikten med verkets uppföljare, *4GA*, som fortsätter genomgången av *Doctrinale* (och därtill *Graecismus*). Alexander de Villa Dei skriver i sitt förord till *Doctrinale* att folkspråket stundom måste vara till hjälp för att förmedla hans verk:

Si pueri primo nequeant attendere plene,
hic tamen attendet, qui doctoris vice fungens,
atque legens pueris laica lingua reserabit;
et pueris etiam pars maxima plana patebit. (Reichling red. 1893: 9)

(’Om pojkar i början inte förmår visa uppmärksamhet,
bör likväl han vara uppmärksam, som undervisar,
och medan han läser för pojkar återberätta på folkspråket;

---

⁴⁶ Jämför detta med fragmentet av *5GA*, som enbart gör bruk av folkspråkliga termer (Males 2016b: 133).

så blir också det svåraste tydligt för pojkarna.’)

Kanske utövade detta påverkan på Óláfr. I så fall valde han att behålla de latinska termerna och anpassa verkets ordning efter *Doctrinale* för att verket skulle kunna fungera i samspel och läsas jämsides. Det ena verket kunde vara till hjälp för den andra, beroende på undervisningens ämne, men huvudsakligen vore målet att underlätta latinstudium. Anledningen till att *M* skulle behövas som ett komplement till *Doctrinale*, är att detta verk är väldigt kortfattat i sin beskrivning av figurerna och sällan har exempel.

Ett uppenbart motindicium till att *M* skulle läsas jämsides med *Doctrinale* är att detta verk inte nämns någonstans i texten. Faktum kvarstår dock att *M* på olika sätt är anpassad efter *Doctrinale*. Att i synnerhet figurernas ordningsföljd i stora delar stämmer med samma verk tyder på ett parallellt bruk. Varför nämns då inte *Doctrinale*? Svaret på detta kan vara *M*:s syfte som lärarhandbok. Det var inte nödvändigt att nämna texter som kunde användas jämsides med verket, eftersom det ändå hade framgått av undervisningssituationen. Därtill nämner Óláfr som bekant inte att han utgår från en Donatuskommentar för en stor del av sin text.

3 Slutsatser

Utifrån exemplen i kap. 2.1 anser jag att denna undersökning har stärkt hypotesen att *AB* var Óláfrs förlaga, i synnerhet då resultaten har visat på flera drag som bara återfinns i denna kommentar. Därtill finns exempel där *M* stämmer överens med antingen *AB* och Sedulius eller *AB* och Muretach samt vid ett tillfälle med *AB* och *Ars Laureshamensis*. I dessa fall är det betydligt mer sannolikt att Óláfr har använt en enda Donatuskommentar, i stället för två eller tre olika. När även de unika överensstämmelserna tas i beaktande, framstår bruket av *AB* som den enda möjliga förklaringen utifrån det potentiella källmaterial som hittills avtäckts av forskningen. Utöver dessa belägg har undersökningen inte resulterat i några negativa indicier, som kunde motsäga hypotesen.

Jämförelsen av de två texternas formella egenskaper visar två typer av texttrogenhet, eller rättare sagt lojalitet till källorna. Donatus föreskrifter står tämligen oförändrade, vilket är väntat med tanke på hans kanoniska status. Eftersom *Ars maior* var en så grundläggande skoltext, var det sannolikt inte helt oproblematiskt att göra ändringar i den. *AB*:s kommentarer behandlas däremot fritt i den bemärkelsen att Óláfr gör ett urval av bara en liten del av innehållet, oftast en eller två meningar. Slutsatsen som man kan dra av detta är att Óláfr såg sin text som en översättning av Donatus *genom AB*. Han gjorde bruk av *AB*:s kommentarer enbart i den mån han ansåg det nödvändigt för att göra Donatus mer förståelig samt troligen för att ge en tillräcklig bakgrund för att förstå motsvarande stycken i *Doctrinale*. Det är uppenbart att Óláfr bedömde att det var viktigt att tillfoga kommentarer till Donatus fåordiga föreskrifter. Samtidigt kan *AB*:s hela text ofta ha förefallit överflödigt lång och full av upprepningar. Detta förklarar hans översättningsmetod av prosan; det är fråga om en balansgång mellan de två texterna. Donatus översätts helt, förutom verscitaten, och ur *AB* utväljs de mest användbara kommentarerna. Denna översättningsmetod återgår till en princip: att återge Donatus nära. Eventuella hjälpmedel därtill kan behandlas friare. Att Óláfr väljer att inte ens nämna den kommentar som är förlaga till verket kan tyckas märkligt. Kanske säger detta något om synen på den genre som *AB* tillhör, grammatiska kommentarer. Dessa var ämnade som verktyg för att förstå en annan text. Kanske trodde Óláfr också att hans egen roll som textskapare skulle framträda tydligare om han underlät att nämna detta verktyg för att förstå texten. Tolkningarna av Donatus skulle därmed framstå som självständiga.

I kap. 2.3 argumenterar jag för att överensstämmelser mellan versexemplen i förlagan och i *M* ofta bygger på nyckelord, som antingen används associativt för att finna en strof med

liknande tema eller såsom en utgångspunkt för nydiktning. Därtill visar sig Óláfr mån om att undvika exempel med utpräglad hednisk religiositet till förmån för kristen dikt. Detta senare kriterium för urval av versexempel visar möjligen på en viss anpassning efter mottagargruppen, som förmodligen bestod av prästelever.

Mina resultat har också visat att inflytandet från *Doctrinale* är större än tidigare förmodat. Till Clunies Ross och Wellendorfs (2014) listor på förändringar kan tillfogas ännu en ändring i ordning som beror på *Doctrinale*. Därtill menar jag att likheten i innehåll i avsnitten om *parabola* och *paradigma* har större betydelse än tidigare förmodat. Om Óláfrs skola främst var inriktad på prästundervisning, kunde sådana tolkningar fungera som mönster inför bibelstudium.

Att Óláfr använder så många olika texter i översättningsprocessen tyder på en högst självständig attityd. Att han arbetar utifrån olika grammatikor och kommentarer samt hämtar citat från olika håll, klassiska och medeltida latinska, skaldediktning från alla åldrar, betyder att 3GA är mycket mer än bara en översättning. Visst översätter Óláfr källtexten, men sällan fyller en översättare så många andra roller. De olika sätt på vilka Óláfr arbetar med källtexterna, tyder på vad Copeland (1991: 141) skulle kalla "multiple authorial functions", vilket är ett kännetecken för sekundära översättningar. Detta ger 3GA en i högsta grad blandad karaktär. Flera olika grammatiska texter brukas som källor och därtill lägger Óláfr till egna prosastycken, en mängd olika skaldecitat och egendiktade exempel. Vissa inslag tyder på ett fritt förhållningssätt, andra på ett större beroende av källtexten. Denna brokiga karaktär kan förklaras av de roller som jag har återkommit till i resultatsdelen. Óláfr sammanställer andra författares material, huvudsakligen skaldedikterna samt två latinska versexempel, och på så sätt kunde han tolkas som *compiler*. I fråga om detta material av skaldedikt är det också relevant att han citerar sin egen poesi som belägg för stilfigurerna. Han konstruerar därmed en bild av sig som *auctor*, en garant för språkriktighet, visserligen en bland många andra skalder i avhandlingen, inklusive Snorri, men onekligen den som spelar störst roll med möjligen upp till 31 procent egendiktade exempel. Därtill fyller Óláfr på med egna tillägg, såsom *commentator*, när han uppmärksammar de klassiska figurernas användbarhet eller obrukbarhet i skaldediktning. Dessutom fyller han en självklar roll såsom *interpretes*, en tämligen trogen översättare av Donatus, men betydligt mer selektiv i fråga om AB:s kommentarer.

Det finns dock många fall där förklaringar och exempel i *M* skiljer sig från förlagan. I vissa fall kan detta bero på missförstånd, i andra på ett försök att medtaga figurer, som svårigen låter sig anpassas. Ofta är inte heller jämförelsen mellan den klassiska figuren och Óláfrs norröna

motsvarigheter glasklar. Exempelvis används ju alliteration inte som en figur i skaldediktningen, utan den är en beståndsdel i versmått. Skillnaden mellan Donatus redogörelse för *homoeoteleuton* (rim) och den som finns hos Óláfr har också visats vara betydande. Dessa två fall låter oss dra några viktiga slutsatser: Att Óláfr är positiv till rim bör ses som en modernisering av förlagan. Han hänvisar också till termen *rhetorica* för bruket av alliteration, stick i stäv med AB:s avrådan. Gemensamt för dessa två hänvisningar är att han tar samtida poetiska konventioner som stöd för sina ändringar av förlagan, inte bara med utgångspunkt i skaldediktning, men även i latinsk poesi. Han visar sig därmed mån om att underbygga sina argument väl, i synnerhet när det norröna och moderna bruket av figurerna skiljer sig från förlagan. Denna modernisering som kan iakttas i avsnitten om rim och som också visat sig i ändringen av textstrukturen efter det mer moderna verket *Doctrinale*, kan kopplas till resonemanget om sekundära översättningar hos Copeland (1991: 179–180): “secondary translations insert themselves into academic discourse, not by proposing to serve the interests of continuity with the antiqui, but rather by calling attention to their own status as vernacular productions and thus underscoring the fact of cultural and historical difference that vernacularity exposes.” Óláfrs förhållande till de klassiska förebilderna är invecklad: å ena sidan brukar han Donatus som en auktoritet; å andra sidan tillåter han sig att frånga sina förebilder, antingen med ovanstående jämförelser eller i inledningen, med motiveringen att skaldediktning är trognare den tradition som ursprungligen växte fram i Asien.

Óláfrs verk är som visat en egen inlaga, med ett eget syfte. Óláfr hävdar skaldediktningens ställning mot latinet och grekiskan genom att antyda att den egna traditionen är närmare besläktad med den ursprungliga källan, *Gamla testamentet*. Därtill framstår verket såsom en folkspråklig motsvarighet till Donatus, men moderniserad och anpassad för skolbruk på Island. Resultaten av min undersökning tycks stärka hypotesen att 3GA skrevs som en lärarhandbok för Óláfrs skola i Stafaholt. Till att börja med grundar den sig i källor som var de typiska skoltexterna på kontinenten, Priscianus, Donatus *Barbarismus* ur *Ars maior* (genom en kommentar) och Alexanders de Villa Dei *Doctrinale puerorum*. Att han stuvar om Donatus ordning till förmån för *Doctrinales* och hämtar en extra figur, *alleotheta*, från samma verk, kunde underlätta om man ville läsa dem parallellt. Kanske fick han ingivelsen från *Doctrinales* inledning om att dess latinska verser skulle förklaras på folkspråket och därifrån tog steget att fästa Donatus och AB:s enklare förklaringar i skrift. Såsom jag har visat premierar han kristet innehåll, vilket skulle göra den särdeles lämplig för skolbruk. Han översätter två svårare latinska citat, vilket skulle tyda på en mindre lärd mottagargrupp. Detta tyder också på en vilja

att göra latinet förstått, vilket kan förstås i samband med att han medtar alla Donatus figurer, även dem som han erkänner ha ringa eller ingen betydelse för skaldedikt. Det tycks därmed ha funnits en avsikt att eleverna i och med *M* skulle vara väl rustade också för klassiska texter. Således sätts avsikten med *M* i närmare relation till latinet än tidigare forskning har antagit. Det vore att gå för långt att säga att verket huvudsakligen var tänkt som ett stöd för studiet av latinsk grammatik – Óláfr vill uppenbarligen också hävda den folkspråkliga traditionen – men att *M* kunde läsas jämsides med delar av *Doctrinale* var av allt att döma ett delsyfte. Härav kan hållas för sannolikt att också dess fortsättning *4GA* var avsedd att delvis läsas jämsides *Doctrinale*. I *3GA* och *4GA* tjänar folkspråket därmed som stöd för latinstudium.

Litteraturlista

Handskrifter

AM 242 fol. (Codex Wormianus), ca 1340–1370

AM 748 I b 4°, ca 1300–1325

AM 757 a 4°, ca 1400

AM 757 b 4°, 1400-tal

B = Brugge, Hoofdbibliotheek Biekorf (Stadsbibliotheek) 537, 1300-tal, ff. 1ra–46va (bok II, delar av bok I, hela bok III)

E = Erfurt, Amplonianus CA 8° 40, 1200-tal, ff. 97r–120v (bok III)

F = Kassel, Universitätsbibliothek 4° Philol. 1, 1000-/1100-tal (med ursprung i Fulda), ff. 36v–111v (bok I–III)

N = Napoli, Biblioteca Nazionale, IV.A.22, 1200-/1300-tal, ff. 66r–90r (bok III)

Utgåvor

AB = *Ars Brugensis*, bilaga I

Adlerbeth, Gudmund Jöran (övers.). 1807. *Virgilii Bucolica och Georgica*. Stockholm.

Aen. = *Aeneis*, se Conte 2009

Ann. = *Annales*, se Skutsch 1985

Ars am. = *Ars amatoria*, se Kenney 1961

Bjarni Guðnason (red.). 1982. *Danakonunga søgur: Skjöldunga saga. Knýtlinga saga. Ágrip of sögu Danakonunga*. Reykjavík: Hið íslenska Fornritafélag.

Björkeson, Ingvar (övers.). 1996. *Vergilius: Aeneiden*. Stockholm: Natur och kultur.

Björn Magnússon Ólsen (red.). 1884. *Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda. Islands grammatiske litteratur i middelalderen*, 2. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. Köpenhamn: Fr. G. Knudtzons boktrykkeri.

BMÓ = Björn Magnússon Ólsen

- Clunies Ross, Margaret (red.). 2017. Óláfr hvítaskáld Þórðarson – Thómasdrápa. I: K.E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Part 1*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Vol. III. Turnhout: Brepols. S. 301–302.
- Clunies Ross, Margaret & Wellendorf, Jonas (red.). 2014. *The Fourth Grammatical Treatise*. London: Viking Society For Northern Research.
- Coletti, Maria Laetitia (red.). 1985. Un’opera grammaticale di Remigio di Auxerre: Il commento al De barbarismo di Donato. *Studi medievali* 26. S. 951–967.
- Conte, Gian Biago (red.). 2009. *P. Vergilius Maro. Aeneis*. Berlin: De Gruyter.
- Diplomatarium Islandicum (Íslenzkt fornbréfasafn)*. Hið íslenska bókmenntafélag. Köpenhamn: S. L. Møllers.
- Faulkes, Anthony (red.). 2005. *Snorri Sturluson. Edda: Prologue and Gylfaginning*. 2. uppl. London: Viking Society for Northern Research.
- 2007a. *Snorri Sturluson. Edda: Háttatal*. 2. uppl. London: Viking Society for Northern Research.
- 2007b. *Snorri Sturluson. Edda: Skáldskaparmál*. 2. uppl. London: Viking Society for Northern Research.
- Finnur Jónsson (red.). 1927. Óláfr Þórðarson. *Málhljóða- og málskrúðsrit. Grammatisk-retorisk afhandling*. Köpenhamn: Kgl. Danske Videnskabernes Selsk.
- Gade, Kari Ellen (red.). 2009. Sigvatr Þórðarson, *Bersöglisvísur*. I: K. E. Gade (red.), *Poetry from the Kings’ Sagas. Part 2: From c. 1035 to c. 1300*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages 2. Turnhout: Brepols. S. 11–30.
- 2017a. Níkulás Bergsson – Kristsdrápa. I: K. E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Part 1*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Vol. III. Turnhout: Brepols. S. 299–300.
- 2017b. Snorri Sturluson, *Háttatal*. I: K. E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Part 2*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Vol. III. Turnhout: Brepols. S. 1094–1210.
- Gade, Kari Ellen & Clunies Ross, Margaret (red.). 2017. Snorri Sturluson, *Lausavísur*. I: K. E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Part 1*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Vol. III. Turnhout: Brepols. S. 370–374.
- Hagen, Hermann (red.). 1870. Remigius of Auxerre, *Commentum einsidlense in Donati Artem maiorem*. I. *Grammatici latini 8: Anecdota helvetica quae ad grammaticam latinam spectant*. Leipzig: Teubner. S. 202–274.

- Hertz, Martin (red.). 1855. *Prisciani grammatici Caesariensis institutionum grammaticarum libri I–XII*. Grammatici Latini. Vol. II. Leipzig: Teubner.
- Holtz, Ludovicus (red.). 1977. *Muretach, In Donati Artem maiorem*. Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis 40. Turnhout: Brepols.
- 1981. *Donat et la tradition de l'enseignement grammatical : étude sur l'Ars Donati et sa diffusion (Ive–IXe siècle) et édition critique*. Paris: Centre national de la recherche scientifique.
- Hreinn Benediktsson (red.). 1972. *The First Grammatical Treatise*. Reykjavík: Háskóla Íslands.
- Jocelyn, Harry D. (red.). 2008 [1967]. *The Tragedies of Ennius: The Fragments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kendall, Calvin B. (red.). 1991. *Beda. Libri II De arte metrica et De schematibus et tropis: The art of poetry and rhetoric*. Saarbrücken: AQ-Verlag.
- Kenney, Edward J. (red.). 1961. *P. Ovidi Nasonis Amores: Medicamina faciei femineae ; Ars amatoria ; Remedia amoris*. Oxford: Clarendon Press.
- Löfstedt, Bengt (red.). 1977a. *Ars Laureshamensis, Expositio in Donatum maiorem*. Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis 40 A. Turnhout: Brepols.
- 1977b. *Sedulius Scottus, In Donati Artem maiorem*. Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis 40 B. Turnhout: Brepols.
- Marold, Edith (red.). 2017. Þjóðólfr, *Fragment 1*. I. K.E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Part 3. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*. Vol. III. Turnhout: Brepols. S. 464–466.
- du Méril, Edelestand (red.). 1847. *Poésies populaires Latines du moyen âge*. I–II. Paris: Didot Frères.
- Migne, Jacques-Paul (red.). 1865a. *Hieronymi opera omnia. Vol. III*. Patrologia Latina XXIV. Paris: Garnier Fratres.
- 1865b. *Cassiodori Senatoris opera omnia. Vol. II*. Patrologia Latina LXX. Paris: Garnier Fratres.
- Reichling, Dietrich (red.). 1893. *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei. Kritisch-Exegetische Ausgabe*. Monumenta Germaniae paedagogica 12. Berlin: A. Hofmann.
- Reijnders, Harry F. (red.). 1972. Aimericus, *Ars lectoria* (2). *Vivarium* 10:1. S. 41–101.
- Skutsch, Otto (red.). 1985. *The Annals of Q. Ennius*. Oxford: Clarendon.
- Sverrir Jakobsson, Þorleifur Hauksson & Ulset, Tor (red.). 2013. *Hákonar saga Hákonarsonar, Þóglunga saga, Magnúss saga lagabætis*. I–II. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.

Thurot, Charles (red.). 1868. *Notices et extraits de divers manuscrits latins pour servir à l'histoire des doctrines grammaticales au moyen âge*. Paris: Imprimerie impériale.

Trag. = *Tragoediae*, se Jocelyn 2008

Whaley, Diana (red.). 2009. Þjóðólfr Arnórsson, Sexstefja. I: K.E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from the Kings' Sagas. Part 2: From c. 1035 to c. 1300*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Vol. II. Turnhout: Brepols. S. 108–147.

Wills, Tarrin (red.). 2017a. Óláfr hvítaskáld Þórðarson – Fragments. I: K.E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Part 1*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Vol. III. Turnhout: Brepols. S. 302–310.

— 2017b. Anonymous Stanzas from *The Third Grammatical Treatise*. I: K.E. Gade & E. Marold (red.), *Poetry from Treatises on Poetics. Part 1*. Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages. Vol. III. Turnhout: Brepols. S. 536–564.

Örnólfur Thorsson (red.). 1988. *Sturlunga saga* I–III. Reykjavík: Svart á hvítu.

Sekundärlitteratur

Ascoli, Albert Russell. 2008. *Dante and the Making of a Modern Author*. Cambridge: Cambridge University Press.

Björn Magnússon Ólsen. 1883. *Runerne i den oldislandske literatur*. Köpenhamn: Gyldendal.

BMÓ = Björn Magnússon Ólsen

Browning, Robert. 2001. Education in the Roman Empire. I: A. Cameron, B. Ward-Perkins & M. Whitby (red.), *The Cambridge Ancient History Vol. 14. Late Antiquity: Empire and Successors, AD 425–600*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 855–883.

Clunies Ross, Margaret. 2005a. *A History of Old Norse Poetry and Poetics*. Cambridge: D.S. Brewer.

— 2005b. Criticism and literary theory in Old Norse-Icelandic I: A. Minnis & I. Johnson (red.), *The Cambridge History of Literary Criticism*. Cambridge Univ. Press. S. 345–360.

Copeland, Rita. 1991. *Rhetoric, Hermeneutics and Translation in the Middle Ages: Academic Traditions and Vernacular Texts*. Cambridge Univ. Press.

— 2016. Grammar, Rhetoric and Figurative Language. I: S. Georgieva Eriksen (red.), *Intellectual Culture in Medieval Scandinavia, c. 1100–1350*. Turnhout: Brepols. S. 213–242.

Copeland, Rita & Sluiter, Ineke. 2009. *Medieval Grammar and Rhetoric: Language Arts and Literary Theory, AD 300–1475*. Oxford: Oxford University Press.

- Finnur Jónsson. 1923. *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie*. Vol. II. Köpenhamn: Gad.
- Gade, Kari Ellen. 2007. Ælfric in Iceland. I: J. Quinn et al. (red.), *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross*. Turnhout: Brepols. S. 321–339.
- Gísli Sigurðsson. 2000. Óláfr Þórðarson hvítaskáld and oral poetry in the west of Iceland c. 1250: the evidence of references to poetry in *The Third Grammatical Treatise*. I: M. Clunies Ross (red.), *Old Icelandic Literature and Society*. Cambridge: Cambridge Univ. Press. S. 96–115.
- 2002. *Túlkun íslendingasagna í ljósi munnlegrar hefðar: tilgáta um aðferð*. Diss. Reykjavík: Háskóla Íslands. [Finns även i översättning av Nicholas Jones. 2004. *The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition: A Discourse on Method*. Cambridge, MA: Milman Parry Collection of Oral Literature.]
- Guðrún Kvaran. 2002. Nordic language history and the history of translation. 4. Iceland. I: O. Bandle (red.), *The Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Vol. 1. Berlin: De Gruyter Mouton. S. 527–533.
- Guðrún Nordal. 2001. *Tools of Literacy. The Role of Skaldic Verse in Icelandic Textual Culture of the Twelfth and Thirteenth Centuries*. Toronto, Buffalo and London, Toronto University Press.
- Gurevich, Elena. 2000. Scaldic Praise Poetry and *Macrologia*: Some Observations on Óláfr Þórðarson's Use of his Sources. I: *Old Norse Myths, Literature and Society: Proceedings of the 11th International Saga Conference, 2–7 July 2000*. Sydney: Univ. of Sydney. S. 100–108.
- Holtsmark, Anne. 1936. *En islandsk scholasticus fra det 12. århundre*. Skrifter utgitt av Det Norske videnskaps-akademi i Oslo. Oslo.
- Jeudy, Colette. 1975. Tradition textuelle et commentaire des auteurs classiques latins conservés dans les manuscrits de la bibliothèque Vaticane. III: Le comm. de Rémi d'Auxerre au livre III de l'*Ars Maior* de Donat. I: *La cultura antica nell'occidente latino dal VII all'XI secolo*. Vol. II. Spoleto: Il Centro. S. 228–229.
- 2009. *Ars Brugensis*. I: H. Stammerjohann (red.), *Lexicon Grammaticorum. A Bio-Bibliographical Companion to the History of Linguistics*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. S. 69–70.
- Lassen, Annette. 2011. *Odin på kristent pergament. En teksthistorisk studie*. Köpenhamn: Museum Tusculanums Forlag.

- Louis-Jensen, Jonna. 1981. Vöndr er Mária mynduð. I: U. Dronke et al. (red.), *Speculum Norroenum. Norse studies in memory of Gabriel Turville-Petre*. Odense: Odense University Press. S. 328–336.
- Males, Mikael. 2013. Wormianusredaktören: Språk, tro och sanning vid 1300-talets mitt. *Arkiv för nordisk filologi* 128. S. 41–77.
- 2016a. Applied *Grammatica*: Conjuring up the Native *Poetae*. I: S. Georgieva Eriksen, (red.), *Intellectual Culture in Medieval Scandinavia, c. 1100–1350*. Turnhout: Brepols. S. 263–307.
- 2016b. Character, Provenance, and Use of the Icelandic Fifth Grammatical Treatise. *Arkiv för nordisk filologi* 132. S. 121–138.
- 2018. Pseudo-Remigius and the Old Icelandic Barbarismus: A Pilot Study. I: L. Edzard, J. W. Borgland & U. Hüsken (red.), *Reading Slowly. A Festschrift for Jens E. Braarvig*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. S. 321–331.
- Malm, Mats. 1990. Sannkenningarnas egentliga egenskaper. *Arkiv för nordisk filologi* 105. S. 111–130.
- Micillo, Valeria. 1993. Classical Tradition and Norse Tradition in the "Third Grammatical Treatise". *Arkiv för nordisk filologi* 108. S. 68–79.
- 1994. La terminologia tecnica nel Terzo trattato grammaticale islandese. *Annali dell'Istituto Universitario Orientale, sezione germanica*, N. S. 4:1 – 2.125 – 142.
- 1999. Die grammatische Tradition des insularen Mittelalters in Island. Spuren insularer Einflüsse im Dritten grammatischen Traktat. I: E. Poppe & H. L. C. Tristram (red.), *Übersetzung, Adaption und Akkulturation im Insularen Mittelalter*. Münster: Nodus Publikationen. S. 215–229.
- 2000. The Latin Tradition and Icelandic. I: S. Auroux et al. (red.), *History of the Language Sciences – Geschichte der Sprachwissenschaften*. Berlin: de Gruyter. S. 617–625.
- Myrvoll, Klaus Johan & Skomedal, Trygve. 2010. Tonelagsskilnad i islensk i Tridje grammatiske avhandling. *Maal og minne* 1. S. 68–97.
- Norberg, Dag. 1958. *Introduction a l'étude de la versification latine médiévale*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Nord, Christiane. 1989. Loyalität statt Treue. Vorschläge zu einre funktionalen Übersetzungstypologie. *Lebende Sprachen* 34:3. S. 100–105.
- Nygaard, Marius. 1896. Den lærde stil i den norrøne prosa. I: S. Bugge et al. (red.), *Sproglig-historiske studier tilegnede Professor C. R. Unger*. Christiania: H. Aschehoug & co. S. 153–170.

ONP. *A Dictionary of Old Norse Prose*. Tillgänglig 2019-05-07: <http://onp.ku.dk/onp/>.

Pettersson, Jonatan. 2009. *Fri översättning i det medeltida Västnorden*. Diss. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.

Quinn, Judy. 1994. Eddu list: The Emergence of Skaldic Pedagogy in Medieval Iceland. *Alvíssmál* 4. S. 69–92.

Raschellà, Fabrizio D. 1983. Die altisländische grammatische Literatur: Forschungsstand und Perspektiven zukünftiger Untersuchungen. *Göttingische Gelehrte Anzeigen* 235:3–4. 271–315.

— 1998. The Classical Heritage in Old Icelandic Grammatical Literature. I: R. Brusegan & A. Zironi (red.), *L'antichità nella cultura europea del medioevo*. Greifswald: Reinecke Verlag. S. 117–126.

— 2012. The inheritance of classical knowledge in Old Icelandic grammatical literature: The technical vocabulary. I: M. V. Nordvig et al. (red.), *The 15th International Saga Conference: Sagas and the Use of the Past, Aarhus, 5–11.8.2012, Preprints and Abstracts*. Aarhus: Aarhus University. S. 266–267.

Santini, Carlo. 1994. "Kenningar Donati." An Investigation of the Classical Models in the Third Icelandic Grammatical Treatise. *International Journal of the Classical Tradition* 1:2. S. 37–44.

Stifter, David. 2016. Metrical Systems of Celtic Traditions. *NOWELE* 69:1. S. 38–94.

Tranter, Stephen. 2000. Medieval Icelandic *artes poeticae*. I: M. Clunies Ross (red.), *Old Icelandic Literature and Society*. Cambridge: Cambridge Univ. Press. S. 140–160.

Viðar Pálsson. 2008. Pagan Mythology in Christian Society. *Gripla* XIX. S. 123–158.

Wills, Tarrin. 2017c. The *Third Grammatical Treatise* and the *Aeneid*. I: M. Caparrini, M. R. Digilio, F. Ferrari (red.), *La letteratura di istruzione nel Medioevo germanico: Studi in onore di Fabrizio D. Raschellà*. Turnhout: Brepols. S. 277–301.

— 2018. A classical model for the Ingólfr settlement narrative. I: Guðvarður Már Gunnlaugsson & A. Lassen (red.), *Gott skálkaskjól veitt Gottskálki Jenssyni sextugum 4. apríl 2018*. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen. S. 83–85.

Åslaug Ommundsen. 2016. Traces of Latin Education in the Old Norse World. I: S. Georgieva Eriksen, (red.), *Intellectual Culture in Medieval Scandinavia, c. 1100–1350*. Turnhout: Brepols. S. 243–261.

Bilagor

Sidnumreringen börjar på nytt i uppsatsens bilagor.

Bilaga I

***Ars Brugensis* bok III (*Commentum in barbarismum Donati*)**

Textutgåva, 66 sidor.

Bilaga II

Figurernas ordningsföljd i *Ars Brugensis*, *Málskrúðsfræði* och *Doctrinale*

Tabell, 3 sidor.

Bilaga I

Ars Brugensis bok III (*Commentum in barbarismum Donati*)

Utgiven av Victor Frans

Inledning

Denna text är en tidigare outgiven kommentar till Donatus *Ars maior*. I tidigare forskning betecknas den med titeln *Ars Brugensis* utifrån namnet på en av handskrifterna (Holtz 1977: LXII, Jeudy 2009: 69–70). Samma handskrift (Brugge, Stadsbibliotheek 537, 1300-tal, hädanefter med signum B) tillskriver verket felaktigt till Remigius av Auxerre. Kommentaren återfinns också i mindre bevarat skick i Erfurt, Amplonianus CA 8° 40 (1200-tal, E), samt i handskrifterna Kassel, Universitätsbibliothek 4° Philol. 1 (Fulda, 1000-/1100-tal, F) och Napoli, Biblioteca Nazionale, IV.A.22 (1200-/1300-tal, N), som jag inte har haft möjlighet att konsultera. Handskriften F är den enda som har kommentarer till alla tre böcker av *Ars maior*, medan B innehåller först bok II, sedan delar av bok I och hela bok III, och E och N enbart bok III.

Målet med denna utgåva har varit att återge en rättad text av tredje boken i Bryggehandskriften, som innehåller kommentaren med titeln *Commentum Remigii in barbarismum Donati*. Texten emenderar jag frekvent efter Erfurt, som dessvärre på sina ställen är alltför skadad för att vara läslig. Ett fåtal gånger har därför en felaktig läsning rättats utifrån tidigare textutgåvor av Muretach (Holtz red. 1977) eller Sedulius (Löfstedt red. 1977b), som ofta är identiska med delar av *Ars Brugensis*. En av principerna har varit att bevara texten i Bryggehandskriften så länge den är förståelig, även om den skiljer sig från de besläktade texterna. Undantaget till detta är när Erfurt stämmer överens med Muretach eller Sedulius. Varianter ur de senare tas endast med i undantagsfall i notapparaten. På ett fåtal ställen där läsningen har varit osäker i Brygge och Erfurt har Fuldamanuskriptet konsulterats.

Utgåvan följer i viss mån handskrifternas ortografi: digrafen <ae> skrivs som monogrfen <e>. Jag har dock normaliserat bruket av <u> och <v>: det förra för gemener, det senare för versaler. Till följd av handskrifternas liknande utseende av <c> och <t>, nyttjas här den klassiska stavningen. Både person- och ortnamn har normaliserats varsamt. Detsamma har varit nödvändigt att göra i fråga om många av de retoriska termer, som uppträder i rubrikerna. Handskrifternas stavning av dessa grekiska termer är stundom så bristfällig, att de annars vore svåra att känna igen. Romerska siffror samt skrivarabbeviaturer utskrivs, med undantag för

”etc.” Vergilius namn uppträder enbart i förkortningar i B och E, men utskrives ofta i F med den för medeltiden vanliga formen Virgilius, som jag också använder konsekvent i utgåvan.

I styckesindelningen har jag låtit mig påverkas av Löfstedts utgåva av Muretach och Holtz av Sedulius. Detsamma gäller utgivarnas kommaterering i de fall då satsuppdeleningen är tvetydig i handskrifterna. Detta underlättar en vidare jämförelse mellan de olika grammatikorna.

Enstaka ord eller kortare fraser citeras med ‘ ‘, längre fraser och citat med ” ”. Vers, exakta litterära citat och ord på grekiska skrivs i kursivt. Verser som går över radgränsen har jag tagit mig friheten att markera med /. Notapparatens add., deest etc. hänvisar till ett enda ord, om inget annat anges.

Parenteser används för att markera vilka delar av texten som överlappar med Sedulius och Muretach samt vilka som är unika för *Ars Brugensis*, dvs. (M>) för Muretach, (S>) för Sedulius och (U>) för unikt.

Texthistoria

Pseudo-Remigius *Ars Brugensis* uppvisar stora likheter med både Sedulius och Muretach. Löfstedt (red. 1977b: ix) skriver: ”Die Übereinstimmungen sind so gross, dass der Sedulius mehrmals mit Hilfe des Brugensis korrigiert werden kann” (‘Överensstämmelserna är så stora, att Sedulius mången gång kan korrigeras med hjälp av Brugensis’). Sedulius och Muretach antas, tillsammans med *Ars Laurehamensis*, återgå på en gemensam källa från 800-talet (Holtz red. 1977: LVI–LIX). Från denna källa finns också ett antal citat och liknande textställen i den iriska grammatiken *Auraicept na n-Éces*, men utan att källtextens författare nämns (Poppe 2002). Finns således möjligheten att *Ars Brugensis* är denna förlorade källa till de andra grammatiska texterna? Svaret tycks vara nej: *Ars Brugensis* ger intryck av att vara ett derivat, med enstaka meningar exakt återgivna stundom från Sedulius och stundom från Muretach, vilket ofta leder till repetitioner. Holtz (red. 1977: LXII–LIII) kallar också verket för ett ”montage”, men anmärker på att det innehåller ‘unika delar’ (”des parties originales”). *Ars Brugensis* tycks fylla på innehåll som saknas hos de andra; Pseudo-Remigius är betydligt mer konsekvent i källhänvisningar till de klassiska poeterna, exempelvis till vilken bok i *Aeneiden* ett verscitat är taget från, och han ger fler och utförligare beskrivningar av passagernas mytologiska bakgrund. Colette Jeudy (2009) föreslår en datering av *Ars Brugensis* till 800-talets senare hälft, troligen något senare än Muretach och Sedulius. Den äldsta handskriften F dateras till 1000-/1100-talet.

Det finns flera möjliga skäl till att Bryggehandskriften tillskriver verket till Remigius av Auxerre. Före dess kommentar av bok I, som alltså inte är föremål för denna utgåva, finns ett långt stycke som är direkt plockat ur bok II av Remigius *Commentum in Artem maiorem* (Jeudy 1975: 228 not 114). Därtill uppvisar många av de textställen som inte återfinns i Sedulius och Muretach (markerade med U i texten) likheter med den äkte Remigius kommentar. Jämför t.ex. ”Haec verba loquitur Aeneas ad Helenum uatem Priami filium” (Hagen 1870: 269) (‘Dessa ord säger Aeneas till siaren Helenus, Priamus son’) med följande stycke ur kapitlet om zeugma i *Ars Brugensis*: ”Refert Vergilius in quarto Eneidos Eneam hoc dixisse ad Helenum, filium Priami, uatem” (AB: 40; ‘Vergilius återberättar i *Aeneidens* fjärde bok att Aeneas sade detta till Helenus, Priamus son, siaren. Som synes överensstämmer de båda kommentarerna inte i exakt ordalydelse, utan snarare i innehåll. En vidare undersökning av denna koppling mellan Remigius och *Ars Brugensis* skulle krävas för en större förståelse av texthistorien, men vore alltför omfattande för denna bilaga.

Brugge, Stadsbibl. 537

Handskriften från Brygge innehåller egenheter som stundtals tyder på en bristfällig läsförståelse. Sedvanliga hänvisningar såsom ”supradicta” kan missförstås, i detta fall såsom ”semper dicta”. Ett annat möjligt misstag som tycks ha ursprung i felläsning av en abbreviation är det gåtfulla ”de uanibus sonorum” i stället för det korrekta ”de nauibus sociorum”. Likaledes är Solon är inte längre ”legum auctor”, utan ”longum auctor”. Skrivaren/skrivarna reagerar inte heller när felanvändningen förklarar versen i de litterära citaten. Det finns också en benägenhet att skriva korrekt på fel ställe, när egentligen dåliga exempel borde lyftas fram, se t.d. 24rb ‘habe’ och ‘homo’, som borde vara ‘abe’ och ‘omo’ (såsom exempla på felaspirering). Detsamma gäller motsatsen: felaktiga exempel förevisas när det borde vara de korrekta, såsom ”regula postulat, ut ‘foras sto’ proferamus”.

Handskriften visar spår av att ha kopierats efter muntlig uppläsning, såsom i ”situ sinxere” för ”coetu/cetu cinxere”. Sammantaget med det stora antalet missförstånd av skrivarabbreviationer, tyder detta på olika metoder för reproduktion vid två eller fler tillfällen: i vissa fall auditiva, andra fall visuella misstag, såsom ovannämnda förkortningsstreck för ”supra”/”semper”.

Handskrifter, utgåvor och litteratur

B = Brugge, Hoofdbibliotheek Biekorf (Stadsbibliotheek) 537 (1300-tal), ff. 22ra–36ra.

E = Erfurt, Amplonianus CA 8° 40 (1200-tal), ff. 97r–120v.

F = Kassel, Universitätsbibliothek 4° Philol. 1 (från Fulda, 1000-/1100-tal), ff. 87v–111v.

N = Napoli, Biblioteca Nazionale, IV.A.22 (1200-/1300-tal), ff. 66–90.

AL = Ars Laureshamensis: Löfstedt, Bengt (red.). 1977a. *Ars Laureshamensis, Expositio in Donatum maiorem*. Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis 40 A. Turnhout: Brepols.

Don. = Donati ars maior: Schönberger, Axel (red.). 2009. *Die Ars maior des Aelius Donatus: lateinischer Text und kommentierte deutsche Übersetzung*. Frankfurt am Main: Valentia.

Hagen, Hermann (red.). 1870. Remigius of Auxerre, Commentum einsidlense in Donati Artem maiorem. I. *Grammatici latini 8: Anecdota helvetica quae ad grammaticam latinam spectant*. Leipzig: Teubner. S. 202–274.

M = Muretach: Holtz, Ludovicus (red.). 1977. *Muretach, In Donati Artem maiorem*. Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis 40. Turnhout: Brepols.

S = Sedulius Scottus: Löfstedt, Bengt (red.). 1977b. *Sedulius Scottus, In Donati Artem maiorem*. Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis 40 B. Turnhout: Brepols.

U = Unikt textställe för Pseudo-Remigius: Denna hänvisning åsyftar vilka stycken som bara uppträder hos Pseudo-Remigius.

Verg. Aen. = Vergilii Aeneis: Conte, Gian Biagio (red.). 2009. *P. Vergilius Maro. Aeneis*. Berlin: De Gruyter.

Jeudy, Colette. 1975. Tradition textuelle et commentaire des auteurs classiques latins conservés dans les manuscrits de la bibliothèque Vaticane. III: Le comm. de Rémi d'Auxerre au livre III de l'*Ars Maior* de Donat. I: *La cultura antica nell'occidente latino dal VII all' XI secolo. Vol. II*. Spoleto: Il Centro. S. 228–229.

— 2009. *Ars Brugensis*. I: H. Stammerjohann (red.), *Lexicon Grammaticorum. A Bio-Bibliographical Companion to the History of Linguistics*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. S. 69–70.

Males, Mikael. 2018. Pseudo-Remigius and the Old Icelandic Barbarismus: A Pilot Study. I: L. Edzard, J. W. Borgland & U. Hüsken (red.), *Reading Slowly. A Festschrift for Jens E. Braarvig*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. S. 321–331.

Poppe, Erich. 2002. The Latin quotations in *Auraicept na n-éces*: microtexts and their transmission. I: P. Ní Chatháin & M. Richter (red.), *Ireland and Europe in the Early Middle Ages: Texts and Transmissions*. Dublin: Four Courts Press. S. 296–312.

Pseudo-Remigius

BARBARISMVS	7
IN QVIBVS SUNT MYOTACISMI, LAVTACISMI, IOTACISMI, HIATVS, COLLISIONES	16
SOLOECISMUS	17
CVM BARBARISMO ET SOLOECISMO VITIA DVODECIM NVMERANTVR	25
ACYROLOGIA	26
CACENPHATON	27
PLEONASMOS	27
PERISSOLOGIA	27
MACROLOGIA	28
TAVTOLOGIA	28
ECLIPSIS	28
TAPINOSIS	28
CACOSINTHETON	29
AMPHIBOLOGIA	29
METAPLASMVS	30
PROTHESIS	32
EPENTHESIS	33
PARAGOGES	33
AFERESIS	34
SYNCOPA	35
APOCOPE	35
ECTASIS	35
SISTOLE	36
DIERESIS	36
SYNCRESIS	36
SYNALIPHE	37
ECLIPSIS	37
ANTITHESIS	38
METATHESIS	38
SCHEMATA	38
PROLEMPSIS	40
ZEVMA	40
HYPOZEUSIS	41
SYLLEPSIS	41
ANADIPLOSIS	42
ANAPHORA	43
EPANALEMPSIS	43
EPIZEVXIS	43
PARANOMASIA	44

SCHESIS ONOMATON	44
PAROMOEON	44
HOMOEOTELEVTON	44
HOMOEOPTOTON	44
POLYPTOTON	45
HIRMOS	45
POLYSYNTHETON	45
DIALYTON	45
TROPVS	46
METAPHORA	47
CATACRESIS	49
METALEMPISIS	50
METONOMIA	50
ANTONOMASIA	52
EPITHETON	52
SYNECDOCHE	53
ONOMATOPOEIA	54
PERIFRASIS	55
HYPERBATON	56
HYSTEROLOGIA	57
ANASTROPHE	57
PARENTHESIS	57
THEMESIS	58
SYNCHRESIS	58
HYPERBOLE	58
ALLEGORIA	59
IRONIA	60
ANTIPHRASIS	60
ENIGMA	60
CHARIENTISMOS	61
PAROEMIA	61
SARCASMOS	61
ASTISMOS	62
HOMOEOSIS	62
ICON	62
PARABOLA	63
PARADIGMA	63

Ars Brugensis

after Brugge, Stadsbibliotheek 537 och Erfurt, Amplonianus CA 8° 40

(22ra) Commentum Remigii in barbarismum Donati

BARBARISMVS EST VNA PARS ORATIONIS VITIOSA IN COMMVNI SERMONE, IN POEMATE METAPLASMVS. (S+M) Strenuissime peritissimeque Donatus suam edidit artem, primum enim componens minorem ad instruendos pueros eamque in exordio sui uoluminis exposuit. Secundam uero editionem a littera ceterisque particulis ad superficiem pertinentibus inchoauit et postea VIII partes. His autem positis ad complendam secundam editionem barbarismum et reliqua uitia posuit et sicut primitus partes, id est uocem, litteram et syllabam ceterasque que ad superficiem pertinent posuerat, ita de uitiiis disputans barbarismum in capite pone studuit qui corrumpit superficiem in quarto soloecismum, quod uitium corrumpit sensum contextum partium. Exinde posuit scemata troposque qui ornatum tribuunt precedentibus partibus.¹

Diffinitio substantie est requirenda. Que diffinitio duobus intelligitur modis² sicut crebro dictum est. Communione habet barbarismus cum metaplasmo, cum dicitur "Barbarismus est una pars orationis uitiosa", quia uterque corrumpit unam partem. Proprietatem uero retinet "in communi sermone", quia metaplasmus non fit in prosa. Non enim omnes prosaici poemata norunt, qui in communi utuntur sermone. Similiter enim soloecismus in communi sermone fit. Proprietas³ autem cum subdit "una pars orationis uiciosa," quia soloecismus inter fit plures partes.

Questio igitur non minima oritur, ut quid Donatus diffinit barbarismum esse unam partem orationis uitiosam cum tota illa pars non sit corrupta, sed ut Conscentius diffinit, "barbarismus est una pars orationis uitiosa in aliqua parte sui." Ad hoc respondendum est recte dixisse Donatum quia sicut ait apostulus Paulus: (22rb) *Si unum patitur membrum omnia, simul compatiuntur membra*. Simili modo quando aliqua littera syllabaque aut accentus corrumpitur, tota illa pars deformis redditur. Si autem hoc uerum approbatur, ut omne uitium factum in prosa in una parte barbarismus dicatur, in poemate autem metaplasmus una pars corrupta, ergo quotquot uolumus uitia facere in metro, fas nobis est ut⁴ possimus dicere metaplasum esse? Nequaquam. Scimus enim metaplasum duobus fieri modis, causa ornatus aut necessitatis. Si ergo ornatus causa necessitatis factum fuerit, illud uitium in poemate a sciente metaplasmus erit. Sin autem causa erroris, tam in metro quam in prosa, barbarismus in poemate potest esse, taliter ut dictum est. Metaplasmus autem non ponitur⁵ in prosa.

Barbarismus autem dictus est a barbaris gentibus, quia, cum Romani totum sibi subiugauerunt orbem, placuit eorum⁶ principibus de unaquaque gente pro uniuscuiusque

---

¹ E sic; B deest

² E sic; B deest

³ Id est: *Proprietas ... potest intelligi*. Deest enim: *Aliter: communio potest intelligi eius cum soloecismo, cum dicitur "in communi sermone"*.

⁴ B sic; M: *et*

⁵ E *non ponitur*; B *constat*

⁶ E sic; B deest

potestate Romam adducere causa discendi Latinitatem, uidelicet linguam Romanam, diuersas ob causas, siue ut quiuissent cum eorum loqui principibus illi subiugati et principes Romanorum econtra cum ipsis subiugatis seu et ut scirent posterius eorum subiectos fuisse se dudum Romanis. Illi autem subiugati, postquam ceperunt Latinam discere linguam, corruperunt eam; decretumque est ab illis Romanis illud uitium appellari barbarismum a barbaris nationibus, id est alienationem, et inde inoleuit mos, ut quotienscumque aliqua pars orationis in propria lingua ab aliquo corrumpitur, barbarismus appelletur. Quoniam sicut alienatio hoc dicitur transmeans de loco ad locum. Ita sermo rectus uidetur alienatus esse quotienscumque eum quis a natura sua deuiat.

(<SM) (U>) Quidam ita tradunt: barbarismus dicitur a barbaris. Barbari uero ab inculta⁷ barba nominati sunt, qui quoniam in montibus silisque solebant⁸ uagari, ciuili habitatione habebantur indigni, et sicut foris eorum sordida uidebatur uita, ita locutio eorum uilis et corrupta in pronuntiatione fuit. (<U)

(S>) Ut alii uolunt, barbarismus Grecum est et intelligitur uitium, quia Donatus tangere uidetur cum ait ‘una pars uitiosa.’ Est autem compositum ex duobus corruptis, scilicet a barbarismo, id est extraneo et rithmo, id est metro. Inde dederunt nomen ‘numerus extraneus,’ quod (22va) male numeret extra naturam litteras et⁹ syllabas. Sunt qui putant compositum esse¹⁰ nomen ex Syriaca lingua et Latina, id est ex ‘bar’ quod Syriaca lingua ‘filium’¹¹ sonat et nomine¹² Latino uero ‘risu,’ quasi¹³ sit hoc uitium filiorum derisum, quia in prima inchoatione discendi nesciunt litteras et syllabas sonare perfecte.

Quomodo ergo barbarismum segregauit a metaplasmo, sic inter barbarismum et barbarolexin,¹⁴ distantiam pandit, cum subinfert: ITEMQVE IN NOSTRA LINGUA IN PEREGRINA BARBAROLEXIS DICITUR, UT SIQUIS DICAT MASTRUGA, CATEIAS, MAGALIA, ACINACIS. (S) Nam cum¹⁵ Romanus sermo corrumpitur, barbarismus appellatur, unde et ipse signanter ait ‘in mea¹⁶ loquela’ suam loquelam, non aliam quam Romanam locutionem designans; cum uero apud Romanos uel Hebraios uel Grecos seu cuiuslibet lingue peregrinus sermo uitatur, barbarolexis, hoc ‘est aliena dictio,’ nominatur. (<S) (M>) Quid coniungit †in loco inter†?¹⁷ Hanc separationem uult facere inter barbarismum et barbarolexin, ut si dicas: ‘Mastruga’ quocumque modo pronuntiationis barbarolexin¹⁸ facit, non enim propriam corrumpis linguam. ‘Mastruga,’ ut Constantius asserit, est uestis Sardorum et fit ex pellibus ferinis. ‘Cateias’ est hasta Gallorum, qua Hercules utebatur. Erat autem cum ligaminibus catenarum ert quando proiecbatur, super aliquem, retrahebat illum¹⁹ iterum ad se cum catenula. ‘Magalia’ est casa²⁰ pastorum Afrorum lingua. Est enim terra

⁷ E sic; B *sub maculata*

⁸ E sic; B *solebantque*

⁹ E sic; B ut

¹⁰ E sic; B *est*

¹¹ E sic; B *falsum*

¹² E sic; B *deest*

¹³ S sic; E *quia*; B *usuque?*

¹⁴ E *et barbarolexin*; B *deest*

¹⁵ E sic; B *deest*

¹⁶ B sic; E *nostra*

¹⁷ E sic; B *sic sito ut*

¹⁸ E sic; B *barbarismum*

¹⁹ B *retrahebat illum*; E *retrahebatur*

²⁰ E *est casa*; B *deest*

illorum arida ob nimium calorem et sunt ibi multa pecora et uiuunt ipsi homines maxime ex lacte. Habent enim pastores casulas super duas rotas et transeunt de loco ad locum cum suis pecoribus et dicitur ipsa casula ‘magalia.’ ‘Acinacis’ dicitur gladius militaris lingua Medorum. Omnia ista quia Latina non sunt, quocumque modo dixeris, barbarolexin²¹ facies, quia nescis proprietatem illarum pronuntiationum. Certum namque est, quod tum ex aliena lingua in usum Latinitatis aliqua pars orationis traducitur, non sine aliqua sui corruptela, licet incognita, ab eo, qui latialiter loquitur, pronuntiatur. Ita tamen si uim ipsius peregrine lingue is, qui Latina lingua loquitur, penitus ignoret.

BARBARISMVS AVTEM FIT DVOBUS MODIS, PRONVNTIATIONE ET SCRIPTO. HIS BIPERTITIS QVATTVOR SPECIES SVPPONVNTVR ADIECTIO, DETRACTIO (22vb) IMMVTATIO, TRANSMVTATIO LITTERE, SYLLABE, TEMPORIS, TONI ET ASPIRATIONIS. Duobus autem modis principalibus fit barbarismus, id est pronuntiatione et scripto; quattuor modis cogniscitur, id est per adiectionem, detractioem, immutationem, transmutationem. Per quinque curritur: id est²² litteram, syllabam, tempus, tonum et aspirationem.²³ Sed questio²⁴ oritur, cum Donatus de cauendis uitiiis his disputare ceperit, quam ob causam uitium fecit in loco hoc dicens ‘pronuntiatione et scripto.’ Posuit enim fixum nomen, quod est pronuntiatio, cum adiectiuo, quod est scriptum. Ad quod respondendum non fecisse Donatum uitium. Qualiter ergo subueniendum est? ‘Scriptum’ est enim neutri generis et ponitur pro fixo nomine, quod est scriptio, quod uenit a participi, quod est scriptus, -ta, -tum, et manifestum est, quod neutrum genus participii transit plerumque in nomen²⁵ fixum. Siue etiam uenit ab ultimo membro²⁶ gerundiui,²⁷ quod²⁸ scriptum -tu, et tale²⁹ est, cum dicit pronuntiationem et scriptionem, querendum est, que ex his pertinent ad pronuntiationem et que ad scriptionem. Sciendum est³⁰ quod littera et syllaba et aspiratio, quando pro littera habetur, pertinet ad pronuntiationem et scriptum. Tempus, tonus, aspiratio, quando nota tantummodo aspirationis est, comprehenduntur in pronuntiatione. Que omnia exemplis clarescant mox. Presequitur et dicit:

PER ADSECTIONEM LITTERE FIVNT BARBARISMI, SICVT ”RELIQUIAS”³¹ DANAVM”, CVM ‘RELIQUIAS’ PER VNVM LITTERAM DICERE DEBEAMUS. (M) Est adiectio L littere hic et est barbarismus. Unde hoc possumus approbare?³² Quoniam natura ipsius uerbi, a quo predictum deriuatur, nomen nobis ostendit unum L habere, scilicet ‘linquo -is,’ quod facit in preterito ‘liqui, -isti’ et inde compositum ‘relinquo, -is’ et inde uenit ‘reliquias’³³ et idcirco unum L habere. Quod nomen semper pluraliter enuntiatur. Queritur cum Donatus dixerit barbarismum esse in prosa³⁴ et³⁵ de barbarismo ceperit disputare, quare³⁶

²¹ E sic; B *barbarismum*

²² E sic; B *deest*

²³ B sic; E *tempus, tonum et aspirationem* *deest*

²⁴ B sic; E *quando*

²⁵ B *add. in nomen in nomine*; E *in nomen*

²⁶ E sic; B *deest*

²⁷ E sic; B *suppino*

²⁸ E sic; B *deest*

²⁹ E sic; B *tales*

³⁰ E sic; B *deest*

³¹ E sic; B *reliquias*

³² B sic; E *appropriare*

³³ B *et inde uenit 'reliquias'*; E *Additas -as facit 'reliquias'*

³⁴ E *barbarismum esse in prosa*; B *deest*

intromisit exemplum poeticum et non potius³⁷ prosaicum. Duas ob causas: Vnam, ut ostenderet habere barbarismum et metaplasma unam naturam, quod sicut una pars corrumpitur in barbarismo, ita et in metaplasmo alteram, quia si quis hoc presumptuose fecerit in prosa erroris, causa quod poeta necessitatis causa facit³⁸ in metro, barbarismum nihilominus faciet. Necessitas enim³⁹ compulit poetam duo 'l' ponere, quia⁴⁰ 'reliquias' tribrachupes est, qui pes nequit poni in heroico. Ideo necessitatis causa⁴¹ addidit (23ra) alterum L, ut positione potuisset produci prior syllaba, ut esset dactylus. (<S)

(M>) Noluit ergo exempla barbarismorum ponere, ne ipse incurreret barbarismos. Metaplasmos autem inducit, ut nos uitemus barbarismos, qui ad⁴² instar metaplasmodum imprudenter et utitiose fiunt.

Ratio enim talis est,⁴³ quoniam Greci uenerunt ad Troiam et uastauerunt eam. Fugerunt ex illa Troiani. Inde Virgilius: 'Troias reliquias Danaum' atque 'inmitis Achilli reliquias Danaum,' id est Grecorum. Propter exiguitatem hominum, qui ibi remanserunt. (<M)

PER ADIECTIONEM SYLLABE, VT NOS ABIISSE RATI ET VENTO PETIISSE MICENAS, PRO 'ABISSE'. (S) Querendum namque est, quomodo syllabe adiectio in hoc apparet exemplo. (<S) (U>) Cum considerata regula uerbum, quod est 'eo,' 'iui' uel 'ii' in preterito perfecto facit nunc 'issem'⁴⁴ adiecta 's' et 'sem' formatur,⁴⁵ ex quo item⁴⁶ 'isse' repulsa 'm' littera teste Prisciano producit.⁴⁷ (<U)

(M>) Quomodo itaque potest fieri, ut ibi per adiectionem syllabe fiat barbarismus, cum maius uitium uideatur fieri⁴⁸ per detractorem, si aliquis dicat 'abisse'? Duo 'ii' debent esse et ideo non recte uidetur dixisse "per adiectionem fieri⁴⁹ barbarismus." Sed succurrendum est illi in hoc dicto, ne uideatur esse mendax. (<M) (S>) Potest enim fieri, ut Donatus non secundum proprium sensum, sed secundum aliorum opinio- nem i litteram in exemplo quasi extrinsecus additam esse dixerit, non quod ipse hoc senserit, sed quod alios hoc sentire cognouit. Nam regulariter teste Prisciano 'abiui' uel 'abii' per syncopam geminata i littera profertur, ut 'cupiui', 'cupii', 'audiui',⁵⁰ 'audii' ceteraque similia. Quod et Donatum sensisse similiter⁵¹ possumus credere. (<S) (M>) Alio modo sciendum quod apud antiquos fuerunt⁵² uiginti quinque diptongi, quinque enim sunt uocales et unaqueque uocalis iuncta sibimet, ac

---

³⁵ E sic; B deest

³⁶ B sic; E *qualiter*

³⁷ E sic; B deest

³⁸ E sic; B *fecit*

³⁹ B sic; E *ergo*

⁴⁰ E sic; B deest

⁴¹ E sic; B add. *causa causa*

⁴² B *qui ad*; E *quia*

⁴³ E sic; B deest

⁴⁴ B sic; E *iuisse*

⁴⁵ B sic; E *format*

⁴⁶ B sic; E deest

⁴⁷ E sic; B *traducitur*

⁴⁸ E M sic; B *similiter*

⁴⁹ E deest *per detractorem, si aliquis dicat 'abisse'? Duo 'ii' debent esse et ideo non recte uidetur dixisse per adiectionem fieri*

⁵⁰ E sic; B deest

⁵¹ B sic; E *sensisse similiter*

⁵² B sic; E *fuerunt apud antiquos*

ceteris uocalibus quinque diptongos perficiebat. Sicque⁵³ fiebat ut uiginti quinque essent, quia quinquies quini uiginti quinque sunt, et potest esse, ut⁵⁴ in preterito istius⁵⁵ uerbi diptongus fuisset, id est coniunctio duarum uocalium in una syllaba. Sed quia trocheus erat, qui non potest congrue⁵⁶ poni in capite dactilici uersus ut dicamus "nos ab", illa diptongus, necessitate metrica cogente, diuisa est in duas breues uocales, ut dico⁵⁷ "nos abiisse rati."

Tertia ratio est consideranda in hoc uerbo. Teste enim Donato, qui dicit, cum dispuraret nobiliter de litteris: "Nam 'i' litteram geminari (23rb) posse plurimi negant", duo 'ii' debent esse in hoc uerbo preteriti temporis perfecti, alterum quidem consonans, alterum uocale. Prius consonans sequens⁵⁸ uocale, quia, ut Donatus dicit "'i' et 'u' tunc transeunt in consonantium potestatem, aut ipse secum geminantur aut cum aliis uocalibus iunguntur." Ergo si ita est, debemus in pronuntiatione istius uerbi preteriti temporis computare quinque syllabas, ut dicamus "nos abiisse rati"⁵⁹ disiunctis duobus 'ii', sed potius coniunctim duo 'ii' pro uno teneri, ut⁶⁰ diximus superius, quattuor syllabas facere. Cum hec res ita se⁶¹ habeat, queritur, quare⁶² adiecit unam syllabam uertendo consonantem in uocalem cum a positione esset longa. Sequebantur enim due consonantes 'b' et 'i' et erat spondeus, qui congrue potest poni⁶³ in capite dactilici uersus, sicut poetarum mos est. Sed uenustius est illi uisum, ut conuerteretur consonans in i breuem uocalem et esset dactilus in capite et non spondeus ut dicamus "nos abiisse rati" et uento petiisse Micenas. At si diceret Virgilius ex persona Troianorum: "Iudicamus nos Grecos abscessisse ad suam ciuitatem, que Micene uocabatur, ducti illi a uento uelocem cursum per mare agentes.

PER ADIECTIONEM TEMPORIS, UT *ITALIAM FATO PROFUGUS* CUM 'ITALIAM' CORREPTA PRIMA LITTERA DICERE DEBEAMUS, ne aliquis arbitreretur, quod Eneas fugiendo pergeret ad Italiam. Ideo dixit "fato profugus",⁶⁴ quasi⁶⁵ diceret "responsis deorum monitus". Adiectio⁶⁶ temporis est ibi, quia i correpta est⁶⁷ naturaliter, sed adicitur illi unum tempus causa necessitatis in metro. 'Itali' enim tribracus esset, qui pes in hoc metro dactilico nequit poni. Vnde nouimus quod i correpta debet esse? Si illa regio a proprio nomine accepit nomen, ut Italia ab Italo, et correpta fuerit prima littera uel producta, ipsam correptionem uel productionem seruat in diriuatiuo. I autem in eo nomine quod est Italus correptum est. Et hoc sciendum, quod in omnibus ubicumque exemplum poeticum Donatus dederit in barbarismo. Illa questio⁶⁸ est⁶⁹ facienda et soluenda sicut superius. Cum barbarismus in prosa fiat, quare

⁵³ E sic; B *neque*

⁵⁴ E sic; B *deest*

⁵⁵ B sic; E *illius*

⁵⁶ B sic; E *deest*

⁵⁷ E et dicamus

⁵⁸ posthac del. B vero secundum EM

⁵⁹ M sic; B *rates*

⁶⁰ EM sic; B *deest*; E

⁶¹ M sic; BE *deest*

⁶² B del. repetitionem *quare*

⁶³ EM sic; BE *deest*

⁶⁴ M sic; BE *deest*

⁶⁵ EM *ac si*

⁶⁶ EM sic; B *adiectus*

⁶⁷ posthac del. B *in*

⁶⁸ EM sic; B *deest*

⁶⁹ posthac del. B *esset* secundum BM

non exemplum prosaicum sed metricum dederit? Quia, sicut si quis in prosa fecerit, sicut superius dictum est, uitium utique facit nullaue ratione defenditur.

PER DETRACTIONEM LITTERE, VT *INFANTIBV PARVIS* PRO 'INFANTIBUS'. (M)
Plenitudo uersus istius Lucretii est: *Nam fierent (23va) iuuenes subito ex infantibu paruis.* (<M) (U>) Hoc est enim occisi essent. (<U) (M>) Necessitatis causa fecit poeta hic barbarismum, quia amphimacrus est, qui constat ex longa et breui et longa; '-bus' enim longa esset positione, quia 's' et 'p' producerent eam. Vero in prosa si quis taliter protulerit, erit barbarismus per detractionem littere.

PER DETRACTIONEM SILLEBE, UT 'SALMENTUM' PRO 'SALSAMENTUM'. (M)
Querendum est,⁷⁰ quare Donatus fatetur hic barbarismum esse, ut si quis dicat "salmentum" pro "salsamento", cum dicat Caper: "Salmentum ne timeas dicere, quoniam Latinum nomen est". (<M)

(S>) Salmentum ex piscibus uel purgamentum maris dicitur. Nam salmentum dictum est quasi 'salimomentum',⁷¹ hoc est: unde mouent. (<S) (M>) Salsamentum autem dicitur salsugo, in qua liquefit sal, ut carnes condiantur. (<M) (S>) Vnde et ab eo, quod est sallio,⁷² id est sale condio, quod salsi in preterito facit et salsum ire in infinitiuo, salmentum deriuatur; a 'salso' uero 'salsas', quod est frequentatiuum, unde et salsatum ire, salsamentum traducitur. (<S) (M>) Ergo si ita⁷³ est, potius soloecismus quam barbarismus est, si quis dixerit "salmentum" pro "salsamento". Vtrumque tamen intellegi potest. Si enim scias, quid sit salmentum, et quid salsamentum, et pro eo, quod est salmentum, dixeris salsamentum, soloecismum facis partem pro parte ponendo. Si⁷⁴ autem mens tua respexerit ad illud, quod est salsamentum, uidelicet confectionem carnum solummodo, insciusque dixeris: "Bonum salmentum est istius confectionis", facis barbarismum per detractionem syllabe.

PER DETRACTIONEM TEMPORIS, VT *VNIVS OB NOXAM* PRO 'VNIVS'. (M)
Detractio temporis est hic, quia auctor grammaticae artis Priscianus dicit, quod in Latinis dictionibus uocalis ante uocalem corripitur,⁷⁵ nisi in pronomibus terminantibus genitiuum in '-ius', ut 'ille, illius', et nominibus pronominis declinationem habentibus, ut 'unus, unius' et cetera. Debuerat 'unius' itaque productum habere 'i', sed necessitatis causa detrahitur unum tempus et corripitur⁷⁶ 'i' in metro.⁷⁷ Si enim⁷⁸ esset productum, antibachus fuisset, quod constat ex duabus longis et breui, qui pes nequit poni in hoc metro. Et quod hic facit in metro metaplasmum, facit in prosa barbarismum. (<M) (U>) Virgilius hic dicit ex persona Iunonis irate,⁷⁹ quod Troiani, quibus infesta erat, prospero cursu nauigarent in mari. Dicit ergo: *Pallasne exurere classem / Argiuom atque (23vb) ipsos potuit submergere ponto, / unius ob noxam et furias Aiakis Oilei?* Scilicet Filii. Ajax enim Oilei filius Cassandram, Priamis et Hecube filiam, sacerdotem Athene⁸⁰ in templo eius deuolauit. De hoc dea irata Grecos⁸¹

⁷⁰ ES sic; B deest

⁷¹ ES sic; B *salipoimentum*

⁷² ES sic; B *sallens*

⁷³ EM *si ita*; B *sua*

⁷⁴ EM sic; B *sicut*

⁷⁵ M *non producitur*

⁷⁶ EM sic; B *correpte*

⁷⁷ M 'i' in metro; BE desunt

⁷⁸ M *i*

⁷⁹ E sic; B *irete*

⁸⁰ E *aranne?*

patriam redeuntes graui tempestate uexauit et ipsum Aiace[m] uertum in scopulo Capharei montis afflixit. (<U)

PER IMMVTATIONEM LITTERE FIUNT BARBARISMI, SICUT *OLLI* PRO 'ILLI'. (M) Si quis hoc dixerit in prosa, barbarismum facit; in metro autem causa ornatus fit et est metaplasmus. Frequenter enim in Virgilio,⁸² ut plenior sonum habeat 'olli', pro 'illi' inuenitur 'olli': (<M) (U>) *ceruleus supra caput astitit imber*; illud Enee, quando post diuortium Didonis⁸³ Carthago rediens tempestatem passus⁸⁴ erat. (<U)

PER INMVTATIONEM SYLLABE FIUNT BARBARISMI, SICUT *PERNICIES* PRO 'PERNICIES'. (M) Querendum est, quare hic Donatus inmutationem syllabe dixit, cum potius uideatur esse inmutatio littere, quam syllabe, quoniam et post 't' et post 'c' 'i' scribitur. Ad quod respondendum inmutationem esse syllabe ueraciter, quia inmutatur 't' cum sua 'i', in loco⁸⁵ 'i' et 'c'. Alterum namque sonum habet 'i' post 't' et alterum post 'c'. Post 't' habet pinguem sonum, post 'c' autem gracilem, et semper 'perniciēs' c habere debet. (<M) (S>)

'Neco' enim 'necas' uerbum, id est 'occido', ex quo 'perniciēs', id est 'strages', uel 'exitium'. (<S)

POST INMVTATIONEM TEMPORIS, UT *FERVERE LEVCATEN*, CUM FERVERE SIT SECUNDE CONIUGATIONIS ET PRODUCTE DICI DEBEAT. (M) Queritur, quare dixit Donatus inmutationem hic esse temporis, cum potius uideatur detractio, sicut "unius ob noxam". Antea enim duo tempora habuit, sed abstractum est unum; similiter et hic, cum et duo tempora habuisset, abstractum est unum et remansit breuis. Ad quod dicendum est, quod bene dixit Donatus inmutationem esse. Sunt enim duo uerba duarum coniugationum habentia duos sensus, id est 'ferueo, ferues' id est 'splendeo', et 'feruo, feruis', id est 'ebullio'. Et inmutatum est istud⁸⁶ unum tempus ad breue, ne de eo, quod est 'feruo feruis', pro duobus temporibus, que antea habebant longa 'ue' ab eo, quod est 'ferueo'. Et in hoc appetit,⁸⁷ quia non est detractio sed inmutatio, quia istud, quod detrahitur, nullo in loco ponitur, nec ibi, unde detrahitur, aliud ponitur. Quando uero inmutatur, unum pro altero ponitur (24ra) et aliud mittitur ibi, sicut in hoc loco primo unum ponitur pro duobus, ut duo uerba sint, potius soloecismus quam barbarismus est: utrumque enim possumus intellegere hic.

Si sciueris quid sit 'ferueo' et quid 'feruo', et pro eo quod est 'ferueo',⁸⁸ id est 'splendeo', posueris 'feruo',⁸⁹ quod significat ebullio, barbarismum facis, sicut in hoc loco, quod sequentia nobis monstrant. Habet⁹⁰ enim 'splendidi' sensum, cum sequitur⁹¹ "auroque effulgere fluctus".

---

⁸¹ E sic; B *grecis*

⁸² BE in *Virgilio*; M deest

⁸³ E sic; B *Didone*

⁸⁴ corr. B *passum*; E *passurus*

⁸⁵ BE sic; M *locum*

⁸⁶ BE *inmutatum est istud*; M *inmutatur illud*

⁸⁷ B sic; M *apparet*

⁸⁸ BM *id est*; B deest

⁸⁹ M *hoc est ebullio, soloecismum scias esse. Si autem pro eo quod est ferueo ignoranter posueris feruo*; BE deest (saut du même au même)

⁹⁰ E sic; B *apud*

⁹¹ BE sic; M *dicunt*

Virgilius hic narrat. (<M) (S>) Est autem Leucata⁹² mons altissimus in promontorio Epiri insule iuxta Ambraciam⁹³ ciuitatem, quam⁹⁴ Augustus Nicopolim⁹⁵ appellauit. (<S) (M>) Bellum ibi peregerunt Augustus et Antonius,⁹⁶ duo principes Romanorum inter se. Victusque⁹⁷ est Antonius cum Cleopatra uxore sua, quod bellum ut fallax prophetia mentitur in illo clipeo, quem dedit Vulcanus Veneri, ut esset inexpugnabilis in manu Enee contra Turnum. Fuit depictum, et quomodo preliati sunt principes in supradicto promunctorio, et quomodo lorice aureis induti contra fluctus maris⁹⁸ aurum⁹⁹ refulgebat.¹⁰⁰ (<M) (S>) Dictus autem Leucata¹⁰¹ a nimietate niuium; *leocon*¹⁰² namque Grece, Latini ‘album’ uocant.

PER TRANSMVTATIONEM LITTERE, SICVT ‘EVANDRE’ PRO ‘EVANDER’. (S) In hoc enim e littera transmutatur. (<S) (M>) Si quis taliter posuerit in prosa, barbarismum faciet, in poemate metaplasum. (<M) (S>) Licet ab eo,¹⁰³ quod est Euandrus, regulariter Euandre uocatiuus oriatur.¹⁰⁴ Euander autem ‘bonus uir’ interpretatur.

PER TRANSMVTATIONEM SYLLABE, VT ‘DISPLICINA’¹⁰⁵ PRO ‘DISCIPLINA’.¹⁰⁶ (S) In hoc autem a syllaba transmutata est quatenus tres extreme syllabe huius nominis dactylum facere queant. Et pulchre ‘displicina’ pro ‘disciplina’ quadam leui mutatione ponitur, cum omnis disciplina ob sui difficultatem discentibus displiceat, tuncque disciplina quasi displicina esse uidetur. (<S)

PER TRANSMVTATIONEM TEMPORIS, VT SI QVIS ‘DEOS’¹⁰⁷ PRODVCTE PRIOREM SYLLABAM ET CORREPTA POSTERIOREM PRONVNTIET. (M) Transmutatio etenim temporis est et barbarismus in pronuntiando, si primam syllabam ‘de-’ productam et ultimam ‘-os’ correptam dixeris, cum omnis accusatiuus ‘os’¹⁰⁸ terminatus secunde declinationis naturaliter producat. Forsitan dicit aliquis: ”Non est ibi transmutatio, sed inmutatio potius, sicut superius ‘Feruere Leucaten’, quia similiter¹⁰⁹ inmutantur duo tempora pro uno”. Non est ita intellegendum. Quando enim inmutatur aliquid, totum inde abstrahitur et nullo in loco ponitur istud, quod abstrahitur, et de aliqua parte aliquid ibi mittitur, sicut in ‘feruere’ dictum est. Transmutatio autem (24rb) fit contra partem, cum de una syllaba transmutantur duo tempora in alteram et alterius syllabe unum tempus transit in alteram syllabam, que quoniam duo habuit tempora, barbarismus est, siquis hoc uitium in prosa fecerit, in poemate metaplasmus. (<M)

⁹² S sic; BE *leocata*

⁹³ BS *amphibrachiam* (Löfstedt S corr. > Ambraciam)

⁹⁴ del. repetitionem B *quam*

⁹⁵ E; *nicapolim*; S *micopolim* (Löfstedt S corr. > *Nicopolim*) B *incapolim*;

⁹⁶ B *antoninus*

⁹⁷ E sic; B *uictus quod*

⁹⁸ EM *in...maris*; B desunt

⁹⁹ M sic; BE deest

¹⁰⁰ EM *refulgebat*; B deest

¹⁰¹ S sic; B *loacata*; E *leocata*

¹⁰² *λευκόν*; E sic; B *lecin*

¹⁰³ ES *ab eo*; B *abo*

¹⁰⁴ S sic; B *oritur*; E *oritus*

¹⁰⁵ S sic; B *disciplina*; E *displina*

¹⁰⁶ S sic; B *dissplcina?*; E *diciplina*

¹⁰⁷ B posthac *amo/anio?*

¹⁰⁸ EM sic; B *hos*

¹⁰⁹ EM sic; B *sic*

TONI QVOQVE SIMILITER PER HAS QVATTVOR COMMVTANTVR. NAM ET IPSI ADICIVNTVR, DETRAHVNTVR, IMMVTANTVR, TRANSMVTANTVR, QVORVM EXEMPLA VLTRO SE OFFERVNT, SI QUIS INQVISIERIT. (S) Quare exemplum intonare noluit, quia in auctoritate tales corruptiones inuenire nequit. (<S) (M>) Ergo per adiectionem toni fiunt barbarismi, ut est in compositis dictionibus. Debemus autem dicere ‘malesanus’, ponentes accentum in penultima syllaba. Si autem dixerimus ‘malesanus’, ut duos accentus ponamus, alterum in ‘le’, alterum in ‘sa’, cum sub uno accentu pronuntiare debeamus, barbarismum facimus.

Detractionem et inmutationem in una parte intellegere possumus, quia, quando aliqua pars circumflexum habet accentum, sicut ‘metha’ et ‘murus’, detrahendo illum non possumus¹¹⁰ aliter ut alium non addamus, id est acutum.

Per transmutationem quoque fiunt barbarismi, si transmutaueris de proprio loco, sicut est ‘dominus’: in ‘do’ debet habere accentum. Si habuerit in ‘mi’, ut dicamus ”dominus”, erit transmutatio toni et barbarismus in prosa; uel si dixerimus ”malesanus” similiter facimus.

TOTIDEM MODIS PER ASPIRATIONEM DEPREHENDITVR BARBARISMVS, SCILICET QVATTVOR MODIS: (M) per adiectionem aspirationis, per detractionem, per inmutationem, per transmutationem. Per adiectionem quando additur aspiratio in non proprio loco, sicuti est ‘hamicus’. Per detractionem sic abstrahitur ubi esse debet, ut ‘abe’¹¹¹ et ‘omo’.¹¹² Per inmutationem aliter nequimus inuenire, nisi acceperimus *dasian* uel *psilen*, id est quas geminas notas¹¹³ Greci super litteram ponunt. Dasiam, ubi uolunt aspirationem; ubi autem nolunt psilen. Vel aliter possumus per inmutationem aspirationis barbarismum comprehendere, quia unaqueque uocalis duos habet spiritus, asperum scilicet et lenem. Si illo in loco, ubi asper spiritus debet poni, ponatur lenis, uel, ubi lenis, ponatur asper, barbarismum facimus, quia, quando uocales, asperum spiritum habent, quando autem non aspirantur, lenem.

Per transmutationem, ut si ponamus ultimo loco aspirationem, cum in penultimo¹¹⁴ debeat esse, ut pro ‘homo habet’ dicatur ‘omoh abeth’.

QVEM QVIDAM SCRIPTO, QVIDAM PRONVNTIATIONE IVDICANT ADSCRIBENDVM. (M) Subauditur (24u) barbarismum. Illi itaque, qui uolunt esse litteram aspirationem, dicunt, quod scripto, id est scriptione, fiat barbarismus. Illi autem, qui nolunt eam esse litteram, dicunt ex pronuntiatione fieri barbarismum (<M) (S>) Et quare sic iudicant, explanauit cum dicit. ”Propter ‘h’ scilicet, quam alii litteram, alii aspirationis notam putant.”

PROPTER ‘H’ SCILICET, QVAM ALII LITTERAM, ALII ASPIRATIONIS NOTAM PVTANT. (S) Littera putatur, cum¹¹⁵ in metro ad instar consonantium ex ipsa semis temporis computatur, ut ”uir humilis mesto deiectus lumine terram.”¹¹⁶ Nota aspirationis esse creditur, cum ex ipsa in metro nulla morula temporis annumeratur. Et sciendum est, quod neque per tonos neque per aspirationem metaplasmi fiunt, licet litteris et syllabis atque temporibus ipsorum uirtus emineat.

¹¹⁰ EM sic; B *pissumus*

¹¹¹ E sic; B *habe*; M *abet*

¹¹² EM sic; B *homo*

¹¹³ BE *quas geminas notas*; M *deest*

¹¹⁴ EM sic; B *ultimo*

¹¹⁵ ES sic; B *omni*

¹¹⁶ Sedulius, Pasch. Carm. 3.296. (Sedulius Scottus profert Sedulium poetam)

Fiunt barbarismi per hiatus. Hiatus dicuntur, quoties due aut plures uocales continuatim pronuntiantur, ut "Musa amabit" uel "Muse Aonides" uel "insule Ionie". Huic uitio distinguendo medendum est.

SVNT ETIAM MALE COMPOSITIONES IN CACOSINTHETA¹¹⁷, (S) id est male composita uerba uel male compositiones, eo quod incongrue sint posite. QVAS NONNVLLI BARBARISMOS PVTANT. Discretiue dicit hoc nonnullos putare, nam sunt quidam, qui ad uitium soloecismi¹¹⁸ has malas compositiones applicant.

IN QVIBVS SUNT MYOTACISMI, LAVTACISMI, IOTACISMI, HIATVS, COLLISIONES ET OMNIA QUE PLVS EQVO MINVSVE SONANTIA AB ERUDITIS AURIBUS RESPUUNTUR. (S) Sciendum, quod myotacismi, lautacismi, iotacismi, a Grecarum litterarum nominibus, que sunt *m*, *a*, *i*, et ab eo quod est *cismos*,¹¹⁹ scilicet 'corruptela', nominantur.

Myotacismus igitur, cum uerborum coniunctio 'm' littere assidue¹²⁰ tam colliditur, ut si dicas "mammam ipsam amo quasi meam animam. Lautacismus est, ubi 'l' plurimum dissonat, ut si dicas "sol luna luce lucent, alba leni lactea". Iotacismus, ut si dicas "Ioui Iunio Iouis iure irascitur." (<S) (U>) Alii dicunt, quod myotacismus, lautacismus, iotacismus a nominibus supradictarum Grecarum litterarum, atque ab eo, quod est, quod myotacismus, id est 'scissio', dicatur, quorum expositionem ponere non piget, ut studiose lectori satisfacere uideamur. (<U) (S>) Myotacismus dicitur scissio 'm' littere, quotienscumque 'm' ponitur inter duas uocales, ut "bonum aurum", "iustum amicum".¹²¹ Lautacismus est scissio 'l' littere. (<S) (U>) Fit enim tunc, si pro uno 'l' duo pronuntiantur, ut 'aprilis' uel quotiens unum 'l' exilius, duo largius proferimus,¹²² quia hoc contrarium est. Nam unum largius, duo exilius proferimus; uel cum dicto in 'l' quedam (24vb) terminata, sequente statim uocali, ut "semel ille sol altius". Iotacismus quotiens iote littere sonus duplicatur, ut Troia. (<U)

(S>) Hiatus sunt, sicut dixerimus, cum similes uocales ac similiter longe collisam hiantemque structuram¹²³ faciunt, ut si quis dicat suscepisse se¹²⁴ filios "secundo omine".¹²⁵ (<S) (M>) Collisiones dicuntur, quando male coniuncte¹²⁶ littere, scilicet 'm', posita inter duas uocales colliduntur, ut: *multum ille et terris celo*¹²⁷ *iactatus et alto*, uel quando ab eadem syllaba incipit sequens sermo, in quam terminauit precedens ut "mater terra", "bonus nusquam". (<M) (S>) Vel collisiones, cum aspere consonantes in constructione sibi occurrunt, ut est istud 'si iuret auriga per lora, per flagella, per frena'. Sane querendum est, si barbarismi sunt, cur non supradictis comprehenduntur uitiiis. Ad hoc dicendum, quod non fiunt quattuor modis ut ceteri barbarismi. Quare ergo dicuntur esse barbarismi? Igitur procul dubio, quod barbarismus in una parte fit similiter et ista et superficies corrumpitur. (<S) (M>) Quod

¹¹⁷ E *cacosintheta*; S *KAKΩSYNΘETA*; B *cacasintu*?

¹¹⁸ BE sic; S *barbarismi*

¹¹⁹ S sic; B *eus*; E *ecismos*

¹²⁰ B sic; ES *assiduitate*

¹²¹ B sic; SM *deest*

¹²² E sic; B *possumus*

¹²³ ES sic; B *structuramur*?

¹²⁴ S sic; BE *deest*

¹²⁵ S sic; BE *homine*

¹²⁶ EM sic; B *iuncte*?

¹²⁷ BE sic; Verg. Aen. 1.3 *deest*

ergo¹²⁸ scimus, quod Donatus nequaquam comprehenderet hiatus in ordine istorum, per quos superius fieri barbarismos sonat,¹²⁹ nisi et ista barbarismos esse uoluisset, unde et sequitur:¹³⁰

NOS CAVENDA HEC VITIA PRELOCVTI CONTROVERSIAM DE NOMINE PERTINACIBVS RELINQVIMVS. (M) Iunctio talis est istius sermonis: prelocuti sumus nos hec uitia cauenda, subaudies non imitanda; (<M) (S>) controuersiam uero, id est contentionem de nomine hoc, et¹³¹ utrumne barbarismi an soloecismi nomine uoluerint¹³² nuncupare, seu etiam per se uitia, relinquamus contentiosis, prout¹³³ eis libuerit pronuntiare ac si aperte dicat: "Quid mihi est laborare de uerbis, cum res sit aperta?" (<S)

SOLOECISMUS EST VITIVM IN CONTEXTV PARTIVM ORATIONIS CONTRA REGVLAM ARTIS GRAMMATICAE FACTVM. (M) Definitio substantie sic cernitur, que pandit duo: communionem cum barbarismo, dicens "soloecismus est uitium contra regulam grammaticae artis factum",¹³⁴ quoniam similiter barbarismus contra regulam fit etc.; proprietatem uero, subdens "in contextu partium orationis". Barbarismus enim in una parte fit, soloecismus inter plures. Soloecismus autem dictus est ab habitatoribus Soloe. Soloe enim fuit ciuitas, que nunc appellatur Pompeiopolis. Illi uero habitatores memorate ciuitatis uenerunt Athenas et cupientes discere Atheniensium linguam¹³⁵ et retinere suam corruperunt duas linguas, propriam scilicet et Atheniensium, unde et (25ra) libuit illis Atheniensibus istud uitium soloecismum uocare, quasi scissionem lingue Soloensium. Scismos enim Grece, Latine dicitur scissio et igitur soloecismus scindit partes, quoniam due lingue corrupte sunt. Barbarismus uero non incongrue fit intra unam partem, quia unam partem¹³⁶ tantum corrumpit. (<M) (S>) Vel soloecismus dictus, quasi *sou*¹³⁷ *logou ecismos*,¹³⁸ id est 'sani uerbi corruptela', hoc est¹³⁹ uitium. Quidam putant deinde a Solone duce Atheniensium et legum¹⁴⁰ auctore, qui quondam elegantissimus fertur fuisse et propterea trusus in exilium in ipsa peregrinatione propriam linguam dicitur corrupisse. Sed hoc uerius uidetur, quod superius de Soloe ciuitate dictum est. (<S)

INTER SOLOECISMVM ET BARBARISMVM HOC INTEREST, QVOD SOLOECISMVS DISCREPANTES ET INCONSEQUENTES HABET IN SE DICTIONES. BARBARISMVS AVTEM FIT IN SINGVLIS VERBIS SCRIPTIS VEL PRONVNTIATIS. (S>) Vitium, inquit, soloecismi non solum dissimiles seu distantes, sed inconsequentes, hoc est incongruas congruas contra se inuicem partes orationis in constructione possidet. Barbarismus autem in singulis uerbis fit, hoc est non in multis dictionibus ut soloecismus.

---

¹²⁸ B sic; EM *inde*

¹²⁹ BE sic; M *asserit*

¹³⁰ E vix legi potest

¹³¹ B *hoc, et*; E; *hoc*; S *hoc est*

¹³² E sic; B *uoluerit*; S *uocentur*

¹³³ ES sic; B *ut prout*

¹³⁴ E *grammaticae artis factum*; B *etc.*

¹³⁵ EM sic; B *deest*

¹³⁶ BE sic; M *linguam*

¹³⁷ corr. BE *soloy*

¹³⁸ *σώου λόγου αἰκισμός*; S *so logo iocismus*.

¹³⁹ E sic; B *et*

¹⁴⁰ ES sic; B *longum*

QVAMQVAM MVLTERRANT, QVI PVTANT IN PRIMA PARTE ORATIONIS FIERI SOLOECISMVM, SI AVT DEMONSTRANTES VIRVM DICAMVS "HANC" AVT "FEMINAM HANC" AVT INTERROGANTI QUO PERGAMUS RESPONDEAMVS "ROME" AVT RESALVTANTES "SALVETE" DICAMUS. (S) Licet in his omnibus¹⁴¹ quasi in una parte orationis fieri uideatur soloecismus, tamen considerata pleni¹⁴² textus ratione in plurimis¹⁴³ dictionibus soloecismi uitium apparebit. (<S) (M>) Errant ergo sine dubio, qui hoc putant quod in una parte fiat.¹⁴⁴ Si interrogauerit te aliquis: "Vidisti illum" et respondes "Querisne hanc?" Similiter interrogauerit "Vidisti illam?" et repondes "Querisne hunc?" Similiter¹⁴⁵ si interrogauerit nos quis quo pergamus, "Rome" cum "Romam" dicere debeamus, quod aduerbum ad locum significat; uel resalutantes unum dicamus "saluete", cum inproprium¹⁴⁶ sit unum pluraliter salutare: non in singulis partibus, sed potius inter plures interrogationes et responsiones fit soloecismus.

CVM VTIQVE PRECEDENS DEMONSTRATIO VEL INTERROGATIO VEL SALVTATIO VIM CONTEXTE OBTINEAT ORATIONIS. (M) Taliter iungendus est iste uersiculus: "cum obtineat utique precedens demonstratio uim contextu orationis", (<M) (S>) ut si digito uirum¹⁴⁷ demonstraueris dicendo: "eccum (25rb) habet," mox subiungis "hanc respice et uide" uel interrogatio et cum obtineat semper istud dicendum. (<S) (M>) "precedens interrogatio uim contextu orationis"; dicendo "quo pergis?" similiter de salutatione dicendum. Fit ergo inter 'hanc' et 'uirum' et 'hunc' et 'feminam' et interrogationem 'quo pergamus' et responsionem 'Rome', et inter singularem personam et salutationem pluralem soloecismus, non est in una parte, ut dicunt.

MVLTETIAM DVBITAVERVNT SCALA QVADRIGA SCOPA STOLA SOLOECISMVS AN BARBARISMVS ESSET. (S) Nam hec nomina secundum artem¹⁴⁸ pluraliter proferuntur. Ideo et si singulariter pronuntientur, dubitari potest, utrum soloecismus per numerum an barbarismus per litterarum corruptelam fiat. Sed potius tale uitium barbarismum esse, ex ipsa definitione argumentandum est

Vnde et apte subinfert: CVM SCILICET ID GENVS BARBARISMVS ESSE VEL EX IPSIVS VITII DEFINITIONE FACILE POSSIT AGNOSCI. (S) Nam si barbarismus adiectio, detractio, immutatio, transmutatio, littere, syllabe temporis, toni, aspirationis, et si 'scopa', 'scala', 'quadriga' e detractam habent pro eo quod est 'scale' 'scope' 'quadriga', quis dubitet tale uitium esse barbarismum? Barbarismus enim "est prima pars orationis uitiosa". (<S) (M>) 'Scope' autem sepe pluraliter efferuntur, quia ex multis uirgis fiant; 'quadriga', quoniam quattuor iuncta¹⁴⁹ sunt ibi; 'scale', quia multos gradus habent, quamuis legamus in Sacra Scriptura legamus scalam erectam in celum. (<M)

SOLOECISMVS FIT DVOBVSMODIS: AVT PER PARTES ORATIONIS AVT PER ACCIDENTIA PARTIVM ORATIONIS. (S) Sed cum per partes orationis fiunt soloecismi,

¹⁴¹ ES in his omnibus; B nominibus his

¹⁴² ES sic; B plenius

¹⁴³ S sic; B plicais?; E pluribus

¹⁴⁴ posthac del. B Virgilius secundum EM

¹⁴⁵ E sic; B Qui etiam; M quin

¹⁴⁶ M non proprium

¹⁴⁷ posthac del. B non

¹⁴⁸ ES secundum artem; B fartem

¹⁴⁹ M iuga

quattuor species inueniuntur, hoc est adiectio, detractio, immutatio, transmutatio,¹⁵⁰ cuiuscumque scilicet partis orationis.

PER PARTES ORATIONIS FIVNT SOLOECISMI, ALIA PRO ALIA PONITVR, VT *TORVVMQVE REPENTE CLAMAT*, PRO ‘TORVE’; NOMEN PRO ADVERBIO POSITUM. (S) Et notandum, quod sicut metaplasmodum exempla pro¹⁵¹ barbarismis posuit, sic et ornamenta schematum pro soloecismis induxit, non quod ornamenta schematum soloecismi uitium incurrant. Et sciendum, quod non propter metricam necessitatem, sed propter sonoritatem toruum pro torue positum est. (<S) (U>) Virgilius dicit de amata Latini regis uxore, quod, cum uidisset quod Latinus rex pacem dederit Troianis et insuper filiam suam Enee promiserit, quod illa noluit Turno sociare atque¹⁵² bachari.¹⁵³ Inde ergo Virgilius: *sanguineam*¹⁵⁴ *faciem*¹⁵⁵ *torquens toruumque repente / clamat*. (M>) Queritur cur¹⁵⁶ Donatus hic soloecismum dixerit esse, cum recta locutio ibi cernatur¹⁵⁷ ‘toruus, torua, toruum’? (<U) Est enim adiectiuum nomen et accusatiuus casus. ‘Clamo’ enim ‘clamas, clamat’ accusatiuum casum trahit et recta dictio talis est ‘toruum hominem’ aut (25va) ‘toruam feminam’ aut ‘toruum animal clamat’. Et si quis contentiosus fuerit, potest dicere hic non esse uitium. Ad quod respondendum est, quia et recta dictio potest hic intellegi, si adiectiuum fuerit, unde¹⁵⁸ et quando dicas ”toruum clamat”, scilicet¹⁵⁹ ‘hominem’. Si autem non subaudieris fixum sed absolute dixeris ”toruum clamat” pro ”torue” aduerbialiter, purum uitium erit, cum pars pro parte erit¹⁶⁰ posita. Sed et illud querendum, cur potius neutralia transeunt nomina in aduerbia masculina et feminina. Ad quod respondendum est, quia, sicut neutrum genus non significat personam, ita nec aduerbium. Dignum ergo uidetur, ut illa pars indeclinabilis carens persona pro se recipiat partem, que persona similiter caret. (<M)

(U>) Quidam dicunt per ‘b’ ‘torbus, torba, torbum’ et ‘torbe’ dicere; illi autem nolunt (<U) (S>) ‘torbitas’ a ferocitate taurorum, quasi ‘tauri acerbitas’ sit uocata et inde ‘torbos homines’, id est truculentos et asperos uocari.

FIT ETIAM IN EADEM¹⁶¹ PARTE ORATIONIS HOC VITIUM, CVM IPSA PER SE NON IN SVO LOCO NEQVE VT CONVENIT PONITVR, *CVI TANTVM DE TE LICVIT* PRO ‘IN TE’. (S) Hic etenim ‘de’ prepositio non in suo loco ponitur, quia, cum propria significatione de loco significat, hic pro ‘in’, quod ‘contra’ significat, accipitur, ut sit sensus: (<S) (M>) ”Cui tantum de te licuit”, id est ”cui tantum nefas contra te perpetrare licitum fuit.” (<M)

¹⁵⁰ S *immutatio, transmutatio*; B desunt

¹⁵¹ S sic; B deest

¹⁵² Corr. E *cap?*; B *sep?*

¹⁵³ E sic; B *bacari*

¹⁵⁴ posthac del. B *autem* secundum E et Verg. Aen.

¹⁵⁵ BE sic; Verg. Aen. *aciem*

¹⁵⁶ E sic; B *sed quo cur?*; M *Quaeritur, ut quid*

¹⁵⁷ EM sic; B *cernati?*

¹⁵⁸ M deest

¹⁵⁹ B *subaudis*; M *subaudias*

¹⁶⁰ B sic; M deest

¹⁶¹ B deest; MS sic.

(U>) Eneas hoc dixit, ut Virgilius refert, ad Deiphebum, quoniam uidit eum apud inferos¹⁶² truncatum manibus¹⁶³ et auribus et pedibus. (<U) (S>) Eadem prepositio non ut conuenienter ponitur, nam cum ablatiuum casum desiderat, et hoc accusatiuo schematice (hoc est figuratiue) iungatur.¹⁶⁴ Signanter uero additum est "neque ut conuenit ponitur", quia, licet prepositio plerumque non in loco suo ponatur, tamen conuenienter ponitur, ut "multa super Priamo" etc. Hic uero non in loco suo ponitur neque ut conuenit dicendo "cui tantum licuit" pro 'in te'.

Et animaduertendum est, quod 'de' pro 'in' in hoc uersu¹⁶⁵ poeta¹⁶⁶ posuit idcirco,¹⁶⁷ ne, si "cui tantum in¹⁶⁸ te licuit" pro "in te"¹⁶⁹ diceret, uersus stare non¹⁷⁰ posset, quia cum per synalipham interciperetur atque ob hoc legitimus syllabarum numerus diminueretur. (<S) (U>) Est itaque in hoc soloecismus inter 'te' et 'de' et 'in'. (<U)

ET 'APVD AMICVM EO' PRO 'AD AMICVM'. (M) Hic suo loco ponitur, quia accusatiuo casui preponitur. Non conuenit uerbi sensus, (<M) (S>) nam cum 'apud' sensum stabilitatis designet pro 'ad', quod instabilitatem significat, positum est. (<S) (M>) Et est soloecismus inter 'ad' et 'apud' et 'eo' uerbum. (<M) (25vb)

ET 'INTRO SVM' PRO 'INTVS SVM' ET 'FORIS EXEO' PRO 'FORAS'. (S) Repugnant autem huic loco, que in secunda arte de aduerbio tractans dicit: "adiiungunt quidam de loco, quod sic dicitur quasi in loco, ut 'intus exeo', 'foris uenio'". Itaque si "foris exeo" et "foris uenio" dicitur recte, quare soloecismum esse asserit, si quis "foris exeo" dicit? Itaque sciendum, quod "foris"¹⁷¹ exeo", hoc est "forinsecum"¹⁷² locum desero" rectissime dicitur; si quis uero "foris exeo" pro "foras exeo", hoc est "ad forinsecum locum migro" dixerit, uitium soloecismi incurrit. (<S) (M>) Fit quoque inter 'sum' et 'intro' et 'intus'. (<M) Sequitur:

PER ACCIDENTIA PARTIUM ORATIONIS TOT MODIS FIUNT SOLOECISMI, QVOT SVNT ACCIDENTIA PARTIBVS ORATIONIS. (S) Nam duodecim accidentia partibus orationis accidunt, hoc est qualitas, comparatio, genus, numerus, figura, casus, persona, significatio, tempus coniugatio, potestas, ordo sunt.

EX ORATIONIS <PARTIBUS> IPSIS PROPTER COMPENDIUM EXEMPLI CAUSA PERPAVCA MONSTRABIMVS (M). Pauca etenim Donatus protulit, ut per ea quiuissemus cetera comprehendere pleniter.

NAM PER QUALITATES NOMINUM FIUNT SOLOECISMI, SICUT EST *HAVRIAT HVNC OCVLIS IGNEM CRVDELIS AB ALTO DARDANVS* PRO 'DARDANIVS'; *PROPRIVM* PRO APPELLATIVO POSUIT. (U) Etenim 'haurio' Polyxenus suis dicit, id est multa significat. Ergo 'haurio' significat 'uideo'. "Hauriat crudelis hunc oculis ignem ab alto", id est 'uideat' aliquando 'uulnero' ut "hauriat latius apertum", aliquando 'sumo', ut

¹⁶² E sic; B *amferos*

¹⁶³ E sic; B *in quibus*

¹⁶⁴ E *ponatur*

¹⁶⁵ E *in hoc versu*; B *in loco*

¹⁶⁶ E sic; B *posita*;

¹⁶⁷ E sic; B *igitur*

¹⁶⁸ E sic; B *in*

¹⁶⁹ B *pro "de te"*; E *deest*

¹⁷⁰ E sic; B *antea*

¹⁷¹ S sic; B *foras*

¹⁷² S sic; B *foris secum*

”aquam hausit”, aliquando ‘audio’ ut ”uocem auribus hausit”.¹⁷³ (S) Non enim Eneas, de quo Dido legitur dixisse Dardanum, erat, sed Dardanius, hoc est ”de genere Dardani procreatus”, sed ut dactilus fieret, ‘Dardanus’ pro ‘Dardanius’ positus est.

PER GENERA, SICUT *VALIDI SILICES ET AMARE CORTICES*. (S) Lucretius; inde queant ualidi silices ferrumque creari. Querendum sane est, quomodo hic per genera fieri¹⁷⁴ potest,¹⁷⁵ cum ‘silex’ et ‘cortex’ incerti sunt generis, sicut ipse Donatus tractans de nomine ostendit dicens: ”Sunt item nomina incerti generis inter masculinum et femininum” etc. Itaque sciendum est, quod hec nomina a quibusdam¹⁷⁶ masculino, a quibusdam uero feminino genere prolata sunt, sed apud quos masculina erant soloecismus uidebatur, si feminino genere hec proferruntur. Sic econtra apud quos feminina fuerant, soloecismi uitium reputabatur, si masculino genere pronuntiarentur. (<S) (M>) Vel, quod uerius est, cum¹⁷⁷ incerti sint¹⁷⁸ generis, si quis affirmauit unius generis esse silicem et corticem, soloecismum facit. Debet enim dicere ‘ualidi’ uel ‘ualide’ ‘silices’¹⁷⁹ et ‘amari’ uel ‘amare’ ‘cortices’. (<M)

ET *COLLUS COLLARIA CARET*. (26ra) (S) Hic locus a diuersis diuerse exponitur. Quidam namque estimant, quod collus pro¹⁸⁰ eo quod est collum sit¹⁸¹ positum, ut sit soloecismus quod pro neutro nomine¹⁸² masculinum nomen sit positum. Sed frustra hec arbitrantur. Nam tale uitium non ad soloecismum, sed ad barbarismum pertinet, quod scilicet ‘s’ pro ‘m’ posita sit. Vnde Donatus supra dixit: ”Multi etiam dubitauerunt ‘scala’, ‘scopa’, ‘quadriga’ soloecismus an barbarismus esset, cum scilicet id genus dictionis barbarismus esse uel ex ipsius uicii definitione facile posset agnosci”.

Item alii dicunt, quod sicut collum ita et collus in una¹⁸³ eademque significatione dicitur, et in hoc soloecismum per generis inconsequentiam, cum dicimus ”collus collaria caret”, nam collus masculini generis est, collaria uero feminini. Sed cum interrogantur, in qua auctoritate legerunt ‘collus’ et¹⁸⁴ collum¹⁸⁵ unam eandemque habere significationem, quid respondeant non habent.

Quidam uero asserunt, quod collus feminino genere ‘arborem -is’ masculini nucis¹⁸⁶ significet, sed fructus quoque eiusdem arboris hoc nomine neutraliter significatur, ut hoc modo soloecismus in copulatione neutri generis fructus, quod est collus, et feminini possessiui, quod est collaria. Sed hic sensus dupliciter refutatur: Primo quidem, quod arborem nucis non collum, sed corulum¹⁸⁷ nominatam usualiter legimus. Secundo querendum est, cuius declinationis sit collus, si neutraliter fructum arboris significat; non esse enim potest secunde declinationis secundum regulas, quas Priscianus ostendit, sed nec tertie declinationis

---

¹⁷³ E *Haurio...hausit*; B deest

¹⁷⁴ S sic; B deest

¹⁷⁵ S *possit*

¹⁷⁶ E sic; B *quibus*

¹⁷⁷ M sic; BE deest

¹⁷⁸ EM sic; B *sunt*

¹⁷⁹ E sic; B *siliconis*

¹⁸⁰ E sic; B deest

¹⁸¹ E sic; B *fit*

¹⁸² S *genere*

¹⁸³ S sic; B deest

¹⁸⁴ B *collum et* corr. in marg.

¹⁸⁵ ES sic; B *collus*

¹⁸⁶ E sic; B corrupt. *arborem -is*

¹⁸⁷ S *corylum*

hoc nomen poterit esse: non enim arborum feminina nomina, que sunt secunde declinationis, possunt ex se facere fructum nomen tertie declinationis. Dicimus enim "hec malus" et "hoc malum" fructum significantes; non autem "hoc malus" ullus recte dixerit. (<S)

(U>) Item hic ponimus 'arbor' et hic primum 'fructus' etc.¹⁸⁸ (<U) (S>) Talis itaque sensus refutandus est quod regulis artis grammaticae repugnat. Mihi ergo probabilius uidetur, quod aliud sit 'collum' et aliud 'collus'. Nam 'collum' partem corporis significat, hoc est columnam corporis;¹⁸⁹ collus uero est ornamentum colli. Nam si collarium dicimus, ut Priscianus ait, quod in collo est (hoc est supra uel circum collum), ideo "collus collaria" nominatur, ornamentum scilicet quod circa collum est. Itaque¹⁹⁰ per inconsequentiam generis 'collus' 'collaria' dictum est pro eo, quod [est] "collus collarius". Sed ut possit stare uersus, unde hoc exemplum sumptum est, non 'collarius', sed 'collaria' positum est. Sed de hoc 'collare' inuenitur, ut Paulus¹⁹¹ ait: (26rb) "Millus est collare canum".

Aliter: "collus collaria caret" tetrametrum iambicum est, et ideo neque "collus collarius" dictum est, ut pyrrichius in tertio loco secundum legem ipsius metri sit, ut hoc modo rationabiliter ultima scansio uersus percurrere possit: "collus collaria caret". Huic autem explanationi Priscianus consentire uidetur, qui de generibus nominum tractans inter cetera sic ait: "'Columbar', quod significat genus uinculi; Plautus in Rudente: *nam in columbari collus haut multum post erit*"; et est sensus, quod tuus¹⁹² collus (ornamentum scilicet colli tui, in quo te iactas) mox¹⁹³ in columbari (hoc est in uinculo colli) erit¹⁹⁴ constrictum.

PER NVMEROS SICUT PARS IN FRVSTA SECANT PRO 'SECAT'. (U) Hoc de Troianis dicitur, quando Eneas post tempestatem ceruos sagittis occidit. Inde Virgilius: *pars in frusta secant in*¹⁹⁵ *ueribusque trementia figunt* corpora. (<U) (S>) Hic etenim, quia pars Troianorum multi intelliguntur, pluralem numerum posuit.

PER COMPARATIONEM, SICUT: RESPONDIT IVNO¹⁹⁶ SATVRNIA SANCTA DEARVM PRO 'SANCTISSIMA'. (S) 'Sancta' pro superlatiuo, quod est 'sanctissima'. Hoc autem factum est metrica necessitate, ne numerus syllabarum ipsius uersus supercresceret.

Illud uero perquirendum est, quare non post¹⁹⁷ qualitates tempora¹⁹⁸ ordine continuo posuit. Ideo, quia genus et numerus excellentiora sunt accidentia quam comparatio, quia multa nomina carent comparatione, nullum uero nomen est, quod careat genere et numero. (<S)

FIT ET¹⁹⁹ PER CASVS, VT VRBEM QVAM STATVO VESTRA EST, PRO 'VRBS'. (U) Dido hoc legitur dixisse ad Troianos: *Vultis et his mecum pariter considerare regnis; / urbem quem statuo uestra est, subducite naues*. (<U) (S>) Nam tertia persona, quod dicitur 'est', non accusatiuum, sed nominatiuum casum desiderat, ut sit recta constructio "urbs est uestra, quam statuo", sed 'urbem' propter metricam necessitatem, ut uersus stare queat, posuit. (U)

---

¹⁸⁸ E et reliqua innumerabilia

¹⁸⁹ S capitis

¹⁹⁰ B add. Itaque dicitur

¹⁹¹ ES sic (Paul. Fest.); B Plautus

¹⁹² ES sic; B cutis?

¹⁹³ ES sic; B maximi

¹⁹⁴ ES colli erit; B erit colli

¹⁹⁵ E B etc. pro secavit in secavit in veribusque trementia figunt

¹⁹⁶ B uino

¹⁹⁷ B post non

¹⁹⁸ S comparationum

¹⁹⁹ ES sic; B ?

Queramus <cur> Seruius dicat posse fieri directam compositionem, ut "uultis his" accipiatur hoc modo: "Vultis pariter mecum considerare his regnis et uultis urbem quam statuo: uestra est" etc. (<U) (S) Bene autem casum post comparisonem subdidit, quia, sicut non nomina²⁰⁰ non omnia²⁰¹ comparantur, sic nec per omnes caus (per aptota et monoptota) flectuntur.

PER MODOS VERBORVM, SICVT *ITIS PARATIS ARMA QVAM PRIMVM VIRI SVMITE* (26va) PRO 'ITE PARATE'. INDICATIVUM PRO IMPERATIVO POSVIT. (S) Notandum, quod senarius iambicus est iste uersus; ideoque propter metricam necessitatem "itis paratis" positum est, ne si "ite et parate arma" diceret, altera uocalis per synaliphem²⁰² absumeretur ac legitimus syllabarum numerus ipsius uersus diminueretur. (<S)

PER SIGNIFICATIONE, SICUT: *SPOLIANTVR EOS ET CORPORA NVDA RELINQVUNT* PRO 'SPOLIANT'. (M) Significatio hic pro genere ponitur. Tertia persona uerbi passiuu ipsius²⁰³ indicatiui modi pro tertia persona actiuu pluralis causa necessitatis ponitur, ut²⁰⁴ plures syllabas habeat. Superius dixit "urbem quam statuo uestra est", et sicut e²⁰⁵ contrario causa necessitatis, ut pauciores haberet syllabas, dixit "sancta dearum" pro "sanctissima dearum".

PER TEMPORA, VT: *CECIDITQUE*²⁰⁶ *SVPERBVM ILIVM ET OMNIS HVMO FVMAT NEPTVNIA TROIA* PRO "CECIDIT ET FVMAVIT". (M) De excidio Troie dictum est hoc. (<M) (S>) Hic tempora, ut Priscianus ait, diuersa iunguntur. Nam 'cecidit' preteriti temporis est, fumat presentis. Ideo non 'fumauit' posuit, ne syllabarum numerus supercresceret.²⁰⁷

PER PERSONAS, SICVT: *O DANAI QVI PARENT ATRIDIS*²⁰⁸ *QVAM PRIMVM ARMA SVMITE*.²⁰⁹ (S) Est notandum, quod hic spondiatus senarius uersus uel potius iambicus elucescat, adiuncto alterius subsequenti initio, quod est "arma sumite". Ideoque 'parent' tertiam personam pro 'paretis'²¹⁰ secundam personam posuit, ne legitimus uersus syllabarum numerum excederet.

PER ADVERBIA, SICVT "INTVS EO" PRO "INTRO EO". (S) Nam 'intus' in²¹¹ loco significat, 'intro' uero ad locum; et quia 'eo' uerbum instabilitatis sensum significat, ars²¹² exigit, ut "intro eo" dicamus.

ET "FORAS STO" PRO 'FORIS'. (S) Nam 'foris' in loco, 'foras' uero ad locum significat; et quia 'sto' sensum stabilitatis habet, regula postulat, ut "foris²¹³ sto" proferamus.

ET "ITALIAM VENIO" ET "AD"²¹⁴ ROMAM PERGO". (S) Hoc enim contra artem dicitur. Nam neque prepositiones nominibus prouinciarum detrahende sunt nec nominibus ciuitatum iungende sunt, nisi tale aliquid usurpatue dicatur.

---

²⁰⁰ E deest

²⁰¹ S sic; B *non omnia* deest

²⁰² S *sinolimpham* cod., corr. a Löfstedt; B *sinolimpham*

²⁰³ M *pluralis*

²⁰⁴ M sic; B *qui*

²⁰⁵ M sic; B deest

²⁰⁶ S sic; BEM *caditque*

²⁰⁷ E *De...*; B deest

²⁰⁸ E *hatridis*; B deest

²⁰⁹ E sic B deest

²¹⁰ S sic; B *parens*

²¹¹ B sic; E deest

²¹² S sic; BE *pars*

²¹³ ES sic; B *foras*

²¹⁴ E sic; B deest

CVM PREPOSITIO NOMINIBUS SEPARATIM ADDENDA SIT, NON ADVERBIO.

(S) In hoc euidenter ostendit, quia, cum dicimus "Romam pergo", non nomen sed aduerbium ad locum 'Romam' intelligimus. (<S) (M>) Querendum est, cum superius de aduerbium iam disputauerit, cur iterum interposuerit aduerbia. Ad hoc sciendum,²¹⁵ quod superius ostendere uoluit, qualiter pars pro se, non in suo loco neque ut conuenit, poneretur, hic autem ordinem secutus partium. Sed etiam quia pauca disputauerat superius de aduerbiis, ideo potius²¹⁶ uerbum suppleuit, quod minus dixerat de aduerbio. Quare dicit hic fieri soloecismum per aduerbium, cum potius uideatur esse per uerbum, ut cum tot uerba (26vb) ibi repperiantur, quot aduerbia? Ad quod dicendum est, quod illa aduerbia dicuntur fieri soloecismi et non per uerba. Sit enim soloecismus inter 'intus' et 'eo' et 'intro', et inter 'foris' et 'exeo' et 'foras', et inter 'Romam' et 'pergo' et 'Italiam' et 'uenio' et 'ad'. (<M)

PER PREPOSITIONES CVM ALIA PRO ALIA PONITVR AVT NECESSARIO SVBTRAHITVR: ALIA PRO ALIA PONITVR, VT "SVB LVCEM" PRO "ANTE LVCEM". (S) Nam 'sub' in loco significat, sed prepositio 'ante' quod presentiam designat, in hoc exemplo ponitur.

NAM NECESSARIO SVBTRAHITVR, VT *SILVIS TE TYRRENE*²¹⁷ *FERAS AGITARE PVTASTI* PRO "IN SILVIS". (S) Hic enim 'in'²¹⁸ subtracta est propter necessitatem metri, ut uersus stare queat. (<S) (U>) Hic autem causa nulla legitur dixisse ad quendam uenatorem nomine Ornitus²¹⁹ quando eum interfecit. (<U)

PER CONIUNCTIONES, SICVT EST: *SVBIECTISQVE*²²⁰ *VRERE FLAMMIS* PRO 'VE'. (S) In hoc copulatiua coniunctio est posita pro disiunctiua, non propter necessitatem metri, sed propter sonoritatem; melius enim sonat 'quurere'²²¹ quam 'que'²²² urere'. (<S) (U>) Hic autem dictum de equo ligneo, quem fecerunt Greci apud Troiam. Nam Troiani in diuersa consilia se diuidebant: alii enim ceperunt hortari, ut intra muros²²³ duceretur; alii ut in mare precipitaretur; alii ut subposito igni cremaretur; de hoc inter alia dicitur: *precipitare iubent subiectisque urere flammis*. (<U)

PER ORDINEM CONIUNCTIONVM, VT "AVTEM FIERI NON DEBET", CVM DICENDVM SIT "FIERI AVTEM NON DEBET". (M) Quia subiunctiua coniunctio est 'autem', ideo fit soloecismus, et est semper uitium quotienscumque fit. (<M)

FIVNT PRETEREA SOLOECISMI QVAM PLVRIBVS MODIS, QVOS REPREHENDENDO POTIVS QVAM IMITANDO POSSVMVS ANNOTARE. (S) In hoc et se excusat, quod non²²⁴ propter imitationem, sed propter reprehensionem uitiosa²²⁵ pro soloecismis posuit exempla.

---

²¹⁵ M dicendum

²¹⁶ M post

²¹⁷ B turene

²¹⁸ ES enim in; B etenim; ES

²¹⁹ Verg. Aen. sic; E ornitus; B orniter

²²⁰ Verg. Aen. E sic; B subiectis

²²¹ E sic; B a urere

²²² corr. B ue urere; E urere

²²³ E sic; B iniquos?

²²⁴ E sic; B nec

²²⁵ E sic; B uitiosam

SOLOECISMVS IN PROSA ORATIONE, IN POEMATE VERO SCHEMA

NOMINATUR. (S) In hoc euidenter declarat superiora exempla, que pro soloecismis posuerat, que in poematibus illustrium uirorum reperiuntur, non soloecismos, sed schemata (hec non uitia, sed ornamenta) debere nominari. Simulque notandum, quod schemata non solum in poemate, sed in prosali locutione apud insignes auctores reperiuntur. (<S) (M>) Sed queritur, quod barbarismus in metro defenditur²²⁶ per metaplasmum, soloecismus si fuerit in poemate, per quam speciem defendatur. Ad quod dicendum est, quod ”per schemata et per speciem que silemsis²²⁷ nuncupatur”, defenditur.

CVM BARBARISMO ET SOLOECISMO VITIA DVODECIM NVMERANTVR (27ra)
HOC MODO: BARBARISMVS, SOLOECISMVS, ACYROLOGIA, CACENPHATON,
PLEONASMOS, PERISSOLOGIA, MACROLOGIA, TAVTOLOGIA, ECLIPSIS,
TAPINOSIS, CACOSINTHETON, AMPHIBOLOGIA. (M) Taliter ergo contextus huius sententie reddendus nobis uidetur: Numerantur cum barbarismo et soloecismo principalibus, scilicet duodecim uitia.

Definitio numeri est sic. Quidam enim estimauerunt plura uitia, in hoc loco adnumerantes, scilicet myotacismum,²²⁸ lautacismum, iotacismum, hiatum, conlisiones et cetera his similia. Donatus quare non secutus est illos? Quia illa proprie ad barbarismum pertinent, eo quod superficies in illis corrumpatur et solummodo in singulis sermonibus²²⁹ fiant,²³⁰ sicut ceteri barbarismi. Quidam pauciora uolentes esse, barbarismum et soloecismum capitalia, aciologiam autem et²³¹ cetera uitia ramusculos illorum dicebant, ut intra illa comprehenderentur ista.²³² Quos idcirco non sequitur Donatus, quia ut barbarismus et soloecismus proprietatem sibi uindicant quandam, ut barbarismus in una parte, soloecismus inter duas uel tres fiant, ita et hec uitia per se habent quandam priuationem ab illis, ut inter multas partes²³³ fiant, pro qua re specialiter possunt per se appellari uitia. Et quamquam per se sint, tamen ad barbarismum et soloecismum ex parte pertinere²³⁴ uidentur. Illa enim que solummodo superficiem corrumpunt, ad barbarismum attinent, illa uero que inconuenienter ordinata sensum uitiant, ad soloecismum. (<M)

(S>) Sed ne aliqua obscuritatis nubecula de ipsis Grecis nominibus oriatur, placet singula propriis etymologiis interpretationibusque explanare. Barbarismus, ut superius tractauimus, ‘alienatio’ interpretatur. Soloecismus autem dictus est quasi ”solou logou crismos”,²³⁵ id est ”integri uel sani uerbi corruptela”. Acyrologia Grecum nomen atque compositum, nam a ‘sine’ et ‘non’, interpretatur, ‘cheir’²³⁶ uero uel ‘cheiros’²³⁷ ‘manus’ dicitur. ‘Logos’²³⁸ autem

---

²²⁶ E sic; B *definitur*

²²⁷ M sic; B *silanpsis*

²²⁸ EB *miotacismum*

²²⁹ M *verbis*

²³⁰ EM sic; B *fiunt*

²³¹ E *autem et*; B *deest*

²³² EM sic; B *illa*

²³³ EM sic; B *deest*

²³⁴ EM sic; B *deest*

²³⁵ S *sologicismos*;

²³⁶ B *chyr*; S *χεῖρ*

²³⁷ B *chyros*

²³⁸ *λόγος*

‘dictio’ transfertur; ergo acyrologia ”immanualis dictio” interpretatur, quam nec manibus scribere debemus aut que nec in manu, hoc est in artis potestate, debet esse. Aliter: acirologia ‘a’ sine uel non, ‘cyro’ ab eo quod est ‘kuro’²³⁹, id est ‘sancio’ formatum, et ‘logos’²⁴⁰ dictio, uel ‘sermo’. Ergo acyrologia dicitur ”non sancita” (hoc est inestimata) dictio, siue ”non iudicata, sed contra propriam sanctionem prolata”.

Cacenphaton quasi ”cace fone”,²⁴¹ hoc est ‘mala uox uel pronuntiatio’.

Pleonaso²⁴² ‘habundo’ interpretatur. Pleonasmos ‘habundantia’.

Perisologia habundans sententias; nam ne habundare dicitur. Aliter perisologia ”super sanum uerbum” interpretatur. (27rb) Nam *peri*, ‘super’, *sou*, ‘sanum’, *logos*, ‘uerbum’ uel ‘dictio’ interpretatur.²⁴³

Macrologia id est longa²⁴⁴ dictio uel sententia. Nam *macros*²⁴⁵ Grece, ‘longum’ Latine sonat.

Tautologia dicta est quasi *tautologos*,²⁴⁶ hoc est ‘id ipsum uerbum’ uel ‘eadem ipsa dictio’. Eclipsis uel ellipsis ‘defectus’.

Tapinosis ‘humiliatio’; *tapeinos*²⁴⁷ Grece ‘humilis’ interpretatur.

Cacosyntheton nominatur quasi *cace sintesis*,²⁴⁸ id est ‘mala compositio’.

Amphiboleo,²⁴⁹ uel ‘ambigo’ uel ‘dubito’ dicitur; hinc *amphibologia*²⁵⁰, ‘ambiguitas’. Amphibologia uero ‘ambigua dictio’ nominatur. (<S>)

ACYROLOGIA EST INPROPRIA DICTIO, VT EST: *HVNC EGO POTVI TANTVM*

SPERARE DOLOREM; ‘SPERARE’ ENIM DIXIT PRO ‘TIMERE’. (U) Enea uolente discedere, ut in Virgilio legitur, Dido hoc dixit ad Annam sororem: *Hunc ego si potui sperare dolorem*,²⁵¹ / *et perferre, soror, potero*. Hec autem dicit: ”Si scissem²⁵² abiturum Eneam, non tamen diligerem; si non eum dilexissem, minus dolerem.”²⁵³ (<U> (M>) Impropria dicitur dictio, eo quod non proprium locum uindicet.²⁵⁴ Timemus enim mala, speramus bona. Sed hic poeta necessitate metri, quia ‘ti’ non poterat produci in eo uerbo, quod est ‘timeo’, ideo posuit ‘sperare’. Si quis hoc fecerit in prosa, quod fecit poeta in metro, reprehensione dignus habebitur. Pertinet namque ad soloecismum, quia pars pro parte ponitur, id est ‘sperare’ pro ‘timere’, et est²⁵⁵ inter ‘timeo’ et ‘spero’ hoc uitium. (<M>)

²³⁹ κυρόν

²⁴⁰ λόγος

²⁴¹ κακή φωνή

²⁴² Πλεονάζω; B *pleonaso*

²⁴³ S *περὶ σώου λόγον*, id est ”super sanum uerbum”

²⁴⁴ B *longa*

²⁴⁵ μακρός

²⁴⁶ ταυτόλογος

²⁴⁷ ταπεινός

²⁴⁸ κακή σύνθεσις

²⁴⁹ ἀμφιβολέω

²⁵⁰ ἀμφιβολία

²⁵¹ E *si potui sperare dolorem*; B *etc.*

²⁵² corr. BE *scirem*

²⁵³ corr. BE *dolorem*

²⁵⁴ B *uendicet*; E *uendic*

²⁵⁵ EM sic; B *in*

CACENPHATON EST OBSCENA ENVNTIATIO VEL IN COMPOSITA DICTIONE VEL IN VNO VERBO, UT *NVMERVM CVM NAVIBVS EQVAT* <ET> *ARRIGE AVRES*

PAMPHILE. (U) Hoc Virgilius refert de Enea. Facta etenim tempestate scopulum quendam ascendit et uidet tres ceruos cum suis armentis; sicque arrepto arcu ac telis septem ex eis decedit; et quia totidem naues tunc secum remanserunt, ideo sic dicitur: *nec prius absistit, quam septem ingentia uictor / corpora fundat humi; et numerum cum nauibus equat*.

Hic enim est propositio sequente ‘n’ littera in consonante, et obscenum sonum reddit. (<U> (S>) Nam ut Priscianus ait: ”‘m’ obscurum in extremitate dictionum sonat”, et ‘n’ littera inter asperas consonantes reputatur, ut Martianus ostendit. Vtriusque ergo continuatio propter obscurum sonum ‘m’, asperitatem ‘n’ cacenphaton generat. Propter hanc causam non dicimus ‘cum nobis’, sed ‘nobiscum’ potius resonamus.

Et *arrige aures Pamphile*:²⁵⁶ hoc exemplum ex Terentio sumpsit. Hic autem ‘r’ littere geminate asperitas in eo quod est ‘arrige’ cacenphaton efficit. Non solum in his cacenphaton in superficie constructionis cernitur, sed et in sensu (27va) turpitudine quedam inesse uidetur. Vnde ”arrige aures Pamphile”.²⁵⁷ Nimirum callide significans Pamphilum fuisse libidinosum. Vnde et suo nomine Pamphilus ”omnium amator” interpretatur. Itaque per arrectas aures arrectum calamum atque ad libidinem promptum eum habuisse significat. (<S> (M>) Prius autem exemplum, quod fit in diuersis dictionibus, pertinet ad barbarismum, quia superficies male sonat; et si in metro fuit, sicut barbarismus defenditur per metaplasmum. Sequens uero, id est ”arrige aures” pro ‘eleua’ et est soloecismus inter ‘arrige’ et ‘eleua’. Defenditur uero in metro per schemata. (<M>)

PLEONASMOS EST ADIECTIO VERBI SVPERVACVI AD PLENAM

SIGNIFICATIONEM VT *SIC ORE LOCVTA EST* PRO ”SIC LOCVTA EST”. (U) Dido sic ad Eneam, ut in Virgilio legitur, cum eum²⁵⁸ primo uidit. (<U> (S>) Et quasi discretiua illa locutio esse uideretur, hoc est quasi oculis uel auribus uel alia corpus parte²⁵⁹ quisquam loqui potuisset, quod fieri non potest. (<S> (M>) Ore enim loquimur, non oculo, non manu aut nare²⁶⁰ aut ceteris sensibus. Et licet hoc uitium pertinens sit ad soloecismum, eo quod partes pro partibus ponantur. Siquis in prosa fecerit soloecismum, deputabitur; si autem in metro, schema dicetur. (<M>)

PERISSOLOGIA EST SVPERVACVA VERBORVM ADIECTIO SINE VLLA VI RERVM, VT *IBANT QVA POTERANT, QVA NON POTERANT NON IBANT*. (S) Hic enim accepto ‘ibant’ omnia superuacua sunt. (<S> (M>) Nullus enim ignorat quod quisquis uadit, in eam partem, in quam facultas ei eundi suppetit. (<M> (S>) Si quis hoc fecerit in prosa, uitio omni modo deputabitur; si autem in metro, per schemata defendetur.

Differt perisologia a pleonasmo, quod pleonasmos unius uerbi²⁶¹ adiectione fit, perisologia uero multa uerba superuacua adiecit. (<S>)

---

²⁵⁶ E *aures Pamphile*; B *etc.*

²⁵⁷ E *aures Pamphile*; B *etc.*

²⁵⁸ E sic; B *eo*

²⁵⁹ ES sic; B *parte*

²⁶⁰ E *aut nare* B post *aut nare* del. *aut nature*

²⁶¹ ES sic; B *deest*

MACROLOGIA EST LONGA SENTENTIA RES NON NECESSARIAS COMPREHENDENS, VT *LEGATI NON INPETRATA PACE RETRO VNDE VENERANT*²⁶² *DOMVM REVERSI SVNT*. (M) Inter illas partes fit hoc uitium et pertinet ad soloecismum, quia partes pro partibus ponuntur. (<M) (S>) Nam satis esset dicere "legati non impetrata pace²⁶³ reuersi sunt", at cetera, que sunt inserta, consequenter²⁶⁴ intelligerentur. Quis enim nesciret, quod retro, unde uenerant, domum reuersi sunt? Hec sententia apud²⁶⁵ Liuium inuenitur.

Distat autem inter perisologiam et macrologiam, quod perisologia omnino superuacua multa uerba id non exigente sensu, macrologia uero licet res non²⁶⁶ necessarias comprehendens, tamen nec omnino superuacua uerba interserere uidetur. Poterat enim fieri, ut legati non impetrata pace reuertentes nec²⁶⁷ domum, unde uenerant, retro reuerterentur, sed ad alias prope partes redigerentur; ideoque antepositum est "retro unde uenerant domum".

Videntur autem pleonasmos et pyrologia semper in uitio esse; macrologia uero utcumque stare potest.

TAVTOLOGIA EST EIVSDEM DICTIONIS REPETITIO VITIOSA, VT 'EGOMET IPSE'. (U (S)) 'Egomet ipse' dicitur, quomodo 'ipse', 'ille', 'tu'. (<U) (AL>) Hoc tamen interest inter 'ego' et 'egomet' et 'ego ipse', quod cum dicimus "ego legi", non denegamus alios legisse; cum uero addicimus "egomet legi" et "ego ipse legi", specialiter ostendimus ipsum actum ad pertinere. (<AL)

ECLIPSIS EST DEFECTVS QUIDAM NECESSARIE²⁶⁸ DICTIONIS, QVAM DESIDERAT PRECISA SENTENTIA, VT *HEC SECVM*; DEEST ENIM LOQVEBATVR. (M) Defectus necessarie dictionis uidetur, cum dicit poeta de Iunone: *hec secum*. Desiderat enim sententiam que hic dicitur: 'loquebatur'. (<M) (S>) Iste autem defectus fit causa uitande prolixitatis. Vt enim longa sententia fastidium suscitatur, sic breuitas sermonis molestiam effugit.

TAPINOSIS EST HVMILITAS REI MAGNE NON ID AGENTE SENTENTIA QVOD OSTENDIT, VT: *PENITVSQVE CAVERNAS INGENTES VTERVMQVE ARMATO MILITE COMPLENT ET DVLIHIAS VEXASSE RATES ET PELIDE STOMACHVM CEDERE NESCIT*. (S) Potest et sic tapinosis diffiniri: tapinosis enim est contra dignitatem rei magne humilis expositio, ut: penitusque cauernas etc. (<S) (M>) Cauerne enim dicuntur foramina soricum²⁶⁹ aut serpentium in terra. Tamen per cauernas uult intellegi magna latibula lignei equi, que fecerunt Greci, in quibus non parua animalia sed multitudo hominum concludebantur, propter scilicet Troiam expugnandam.

²⁶² E sic; B *uenerantes*

²⁶³ E *impetrata pace*; B *etc.*

²⁶⁴ B post *consequenter* del. *non*

²⁶⁵ ES *apud*; B *amplius*

²⁶⁶ ES sic; B *deest*

²⁶⁷ ES sic; B *ut in*

²⁶⁸ E sic; B *necessitate*

²⁶⁹ EM sic; B *suricum*

Vterumque armato milite complent: ecce unum militem pro multis militibus posuit, qui ibi inclusi erant. Res iste magne quidem sunt, sed humiliter expresse.²⁷⁰ (<M)

(S>) Ista autem sic ponenda,²⁷¹ ut (28ra) accipiant epitheta maiora,²⁷² ut sic eleuentur: cauernas quidem sed grandes, in gurgite sed uasto.

Dulichias uexasse rates: Dulichia fuit patria Vlixis appellata, unde "Dulichie rates". Maximas naues intelligere debemus, (<S) (M>) quas uexauerunt Ciclopes. (<M) (S>) Licet rates proprie dicantur naues parue uel connexiones trabium ad transmeandos fluuios fabricate.

Pelide stomachum cedere nescit. Hoc ex Flacco Horatio sumptum est. 'Stomachum', hoc ut quidam pro fortitudine posuit, ut alii pro ira. Et potest utriusque intelligi. "Pelide", Pyrrhi, filii Achillis, filii Pelei, a quo Pelides dictus est. (<S) (M>) Tante quippe audacie fuit, ut nesciret cedere, id est²⁷³ locum dare hostibus, opponens se periculo intrepidus.²⁷⁴ (<M) (S>) Et bene per stomachum ira²⁷⁵ signatur, quia ut quidam dicunt, stomacho irascimur.²⁷⁶ (<S)

(M>) Ista autem predicta exempla, si in prosa facta fuerint, ad soloecismum iunguntur.²⁷⁷ Est enim soloecismus hic inter 'cauernas' et 'latibula'²⁷⁸ magna equi', et inter 'militem' et 'milites' et inter 'rates' et 'magnas naues', et inter 'stomachum' et 'fortitudinem' uel 'iram'. In metro uero tale exemplum inuentum schema dicitur.

CACOSINTHETON EST VITIOSA COMPOSITIO DICTIONVM, VT *VERSAQVE IUVENCVM* (ID EST -ORUM) *TERGA FATIGAMVS HASTA*, (U) cum dicere debuisset "uersaque hasta iuuenecum terga fatigamus"; hoc unus sociorum Turni nomine Numanus protulit contra Troianos his uerbis inter alia: *Omne euum ferro teritur uersaque iuuenecum / terga fatigamus hasta, nec tarda senectus / debilitat uires animi mutatque uigorem*. (<U) (M>) Si quis tale fecerit in prosa uitium, omni modo²⁷⁹ deputabitur; in metro autem schemata dicuntur.

AMPHIBOLOGIA EST AMBIGVITAS DICTIONIS, QVE FIT PER CASVM ACCVSATIVVM, VT SI QVIS DICAT "AVDIO SECVTOREM RETIARIVM SVPERASSE" AVT PER COMMVNE VERBVM, VT SI QVIS DICAT "CRIMINATVR CATO", "VADATVR TVLLIVS" NEC ADDAT QVEM VEL A QVO. PER DISTINCTIONEM, VT "VIDI STATVAM AVREAM"²⁸⁰ HASTAM TENENTEM". (S) Cum dicit "audio secutorem retiarium superasse", incertum est utrum secutor retiarium, an retarius secutorem superauit. (<S) (M>) Secutor dicebatur apud Romanos, qui tenens in manu tridentem insequabatur retiarium, qui illi²⁸¹ se sociabat in ludo, (28rb) et rete in manu tenens,

---

²⁷⁰ E sic; B deest

²⁷¹ E sic; B *ponendi*

²⁷² E sic; B deest

²⁷³ ES *cedere, id est*; B desunt

²⁷⁴ EM sic; B *ut trepidus*

²⁷⁵ ES sic; B deest

²⁷⁶ ES sic; B *irascitur*

²⁷⁷ M *rediguntur*

²⁷⁸ M *habitacula*

²⁷⁹ E sic; B *uitio*

²⁸⁰ B *hauream*

²⁸¹ E sic; B deest

si ualuisset eum reti²⁸² ligare interficiebat eum. Si quis autem hanc ambiguitatem uitare uoluerit, hoc modo faciet: "Audio secutorem superasse retiarium" uel "audio retiarium superasse secutorem".²⁸³ (<M)

(S>) Similiter fit per uerbum commune, ut "criminator Cato", uadatur Tullius", nec addat, quem uel a quo. Dubium est enim, utrum alium uadetur uel criminetur an ab alio idem patiatur,²⁸⁴ quia uador et criminator communia sunt uerba (<S) (M>) et significant actionem tam actionem quam passionem, si proferantur absolute, scilicet sine coniunctione accusatiui casus uel ablatiui. (<M) (S>) Vador id est 'causas ago' uel 'causas agor'.

Fitque per distinctionem ut "uidi statuam auream hastam tenentem". Nam dubium est an hastam an statuam ex auri materia fuerit constructa an hasta. (<S) (M>) Sed si recte distinguetur, carebit ambiguitate. Si enim statua aurea sit, distinguendum sit taliter: "uidi statuam auream" deinde inferendum "hastam tenentem". Si autem hasta aurea distinguitur, ita: "uidi statuam", deinde sic inferatur "auream hastam tenentem." (<M)

FIT ETIAM ET PER HOMONIMA,²⁸⁵ VT SI QVIS²⁸⁶ DICAT 'ACIEM' ET NON ADDENS 'OCVLORVM' AVT 'EXERCITVS' AVT 'FERRI' . (S) Homonima est, quando una uoce multe res significantur. Vnde Grece homonima Latine "similis²⁸⁷ nominatio" interpretatur. (<S) (M>) Acies enim dicitur pars exercitus preparata ad bellum;²⁸⁸ et acies acumen oculorum et acies acumen ferri dicitur.

FIT PRETEREA PLVRIBVS MODIS, QVAS PERCENSERE OMNES, NE NIMIS LONGVM SIT, NON OPORTET. (M) Percensere 'nominare' uel 'scribendo significare'. (<M) (S>) Notandum quod, hec exempla quoniam ab illustribus auctoribus²⁸⁹ esse dinoscuntur, non tam in uitiis quam uirtutibus schematicis seu tropicis²⁹⁰ recte computantur. Vnde Cassiodorus in libro, quem de disciplinis scripsit, inter cetera sic ait: "Mihi quoque durum uidetur uitia dicere, que auctorum exemplis et maxime legis diuine auctoritate firmantur."²⁹¹

METAPLASMVS EST TRANSFORMATIO QUEDAM RECTI SOLVTIQUE SERMONIS IN ALTERAM SPECIEM METRI ORNATVS²⁹² NECESSITATISUE CAUSA. (S) In hac definitione genus²⁹³ panditur, cum "transformatio" nominatur. Species uero transformationis est ipse metaplasmus, qui definitur. Porro differentia ad barbarismum ostenditur in eo quod subiungitur²⁹⁴: "recti solutique sermonis²⁹⁵ in alteram speciem metri ornatus necessitateue causa." Promitur, quomodo metaplasmus, (28va) nec ullam speciem sed deformitatem habet.

---

²⁸² E sic; B *rethi*

²⁸³ E *superasse secutorem*; B desunt

²⁸⁴ ES sic; B *patiatur*

²⁸⁵ BE *omonimia*

²⁸⁶ E *siquis* dicat; B *si quid*

²⁸⁷ ES *Latine similis*; B *illis*

²⁸⁸ EM *bellum*; B deest

²⁸⁹ ES sic; B *auctoritatibus*

²⁹⁰ ES sic; B *quotis*?

²⁹¹ ES sic; B *formantur*

²⁹² E sic; B *ornamus*

²⁹³ ES sic; B deest

²⁹⁴ ES sic; B *subditur*

²⁹⁵ ES *solutique sermonis*; B *sermoque*

(<S) (S+M>) Rectus autem²⁹⁶ sermo est, qui naturaliter, ut primum prolatus est, pronuntiatur; cottidianum, scilicet eloquium sine uitio prolatum, quod et solutus, id est disligatus a metrica, scilicet lege, competenter esse describitur. Habet ergo cottidianus sermo, qui suam speciem et decorem, sed poetica licentia in alteram speciem transformatur, que species metaplasmus dicitur.

HVIVS SPECIES SVNT QVATTVORDECIM: PROTHESIS, EPENTHESIS VEL PARENTHESIS, PARAGOGE VEL PROSPARALEMSIS, AFERESIS, SVNCOPE, APOCOPE, ECTASIS,²⁹⁷ SVSTOLE, DIERESIS, EPISVNALIPHE VEL SYNCRESIS, SVNALIPHE VEL SYNCRISIS, ECLIPSIS, ANTITHESIS, METATHESIS. (S) Prothesis appositio interpretatur, nam *pros*²⁹⁸, ‘ad’, *thesis*²⁹⁹ uero ‘positio’ dicitur.

Epenthesis dicitur, quasi *epana thesis*,³⁰⁰ hoc est ‘super <et> inpositio’³⁰¹

Parenthesis, ‘ad <et> inpositio’³⁰² siue ‘interpositio’, nam *para*³⁰³ apud Latinos³⁰⁴ ‘ad’ uel³⁰⁵ ‘inter’,³⁰⁶ *thesis* ‘positio’ dicitur.³⁰⁷

Paragoge: *para*, ‘prope’ uel ‘ad’ interpretatur, ut Priscianus dicit; *paragignomai*,³⁰⁸ ‘aduentio’, *agogos*³⁰⁹ uero dicitur ‘ductus’, idem quod ‘ductio’.

Ergo *paragon*, ‘adductio’ interpretatur. Prosparalemsis ‘prope assumptus’ dicitur, nam *pros*, ‘ad’, *para*, ‘prope’, *lemsis*,³¹⁰ ‘sumptio’ dicitur. *Lambano*³¹¹ enim Grece, ‘sumo’ Latine sonat.³¹²

Aferesis³¹³ quasi *apophoresis*, id est ‘ablatio’ interpretatur; nam *afero*³¹⁴ Grece, ‘aufero’ Latine dicitur.³¹⁵

Syncope quasi *syncope*,³¹⁶ hoc est ‘concisio’, appellatur. Apocope ‘abscisio’ nominatur.

Ectasis ‘extensio’.

Systole uero ‘correptio’.

Dieresis ‘diuisio’ uel ‘diruptio’ interpretatur. *Dia*³¹⁷ Grece ‘dis’ Latine sonat; *diaro*³¹⁸ uero ‘diuido’ dicitur;³¹⁹ *diieresis*³²⁰ uero ‘ruptio’ nominatur, nam *reso*³²¹ Grece, Latine ‘rumpo’ uel ‘scindo’ dicitur.

²⁹⁶ ES sic; B *aduer(bium?)*

²⁹⁷ B *hectasis*

²⁹⁸ πρὸς

²⁹⁹ θέσις

³⁰⁰ B *epana thesis*; S *ἐπάνο θέσις*

³⁰¹ S *superpositio*

³⁰² S *positio*

³⁰³ παρά

³⁰⁴ S ‘*apud*’ uel

³⁰⁵ B igitur? E 108r enim?

³⁰⁶ corr. BE in

³⁰⁷ E sic; B deest

³⁰⁸ παραγίγνομαι; B *naptigioae*; E *naratinome*

³⁰⁹ ἀγωγή

³¹⁰ λήμψις

³¹¹ λαμβάνω

³¹² ES sic; B deest

³¹³ E *aferesis*

³¹⁴ ἀφαιρέως

³¹⁵ E *Aferesis...Grece*; B desunt

³¹⁶ συγκοπή

³¹⁷ διά

³¹⁸ διαιρέω; E sic; B *diara*

Episynaliphe ‘superconglutinatio’³²² dicitur, nam *epi*³²³, ‘super’, *sin*³²⁴ ‘cum’, *aliphe*,³²⁵ ‘iunctio’ uel ‘conglutinatio’ dicitur.

Syncrexis appellatur ‘connexio’ uel³²⁶ ‘duarum uocalium iunctio’,³²⁷ quia ea que soluta sunt simul conglutinat.

Synaliphe ‘collisio’. Syncrexis ‘concisio’. Eclipsis ‘tribulatio’ uel ‘coangustatio’ dicitur; *echilsbusa*³²⁸ enim Grece, Latine coangustans dicitur. Antithesis ‘contrapositio’. Metathesis ‘transpositio’ interpretatur

PROTHESIS EST APPOSITIO QVEDAM AD PRINCIPIVM DICTIONIS³²⁹ LITTERE AVT SYLLABE: LITTERE VT ‘GNATO’ PRO ‘NATO’, SYLLABE, UT ‘TETVLIT’ PRO TVLIT. (S) In omnibus metaplasms tria quedam considerata sunt, hoc est rectus sermo et transformatio in alteram speciem causaque, id est metrica necessitas siue ornatus. (<S) (U>) Sed quidam quinque considerata esse definiunt. (<U) (M>) Hoc modo inquires notandum, quod hec quinque in unoquoque metaplasmo considerata sunt, hoc est rectus et solutus sermo et prima species et deinde transformatio quedam recti solutique³³⁰ sermonis et altera species et ornatus uel necessitas, (<M) (U>) sed miror cur ita senserit, cum nemo (28vb) prope sit³³¹ qui nesciat, quod rectus sermo et prima species in hoc loco unum idemque significet; similiter, si transformatio solutique sermonis et altera species id ipsum fuit. Quapropter rectius iure sensisse uidetur is, qui tria, quam is, qui quinque in unoquoque metaplasmo considerata esse describens³³² sit. (<U)

(M>) ‘Natus’ est ‘filius’. Huic additur igitur ‘g’, siue ut obscurior sensus reddatur, siue ut precedentem uocalem breuem possit producere poeta, uel certe ut antiquitas seruetur. (<M) (S>) Solebant enim antiqui ‘g’ ‘n’ littere preponere ‘gnatum’ pro ‘gnato’, ‘gnoscere’³³³ pro ‘noscere’ dicentes. Rectus itaque siue communis³³⁴ sermo³³⁵ est ‘nato’, transformatio uero in alteram speciem, cum poeta posuerit ‘gnato’ pro ‘nato’. Hoc scilicet illo in loco causa ornatus, nam sonantius est dicere ‘gnato’ quam ‘nato’:³³⁶ *cum sociis gnato magnisque penatibus et dis*.³³⁷ (<S)

---

³¹⁹ ES sic; B deest

³²⁰ *διαίρεσις*

³²¹ *ρέω*

³²² ES sic; B *superconglutinatio*

³²³ *ἐπί*

³²⁴ *σύν*

³²⁵ *ἀλοιφή*

³²⁶ E sic; B *id est*

³²⁷ *S corruptio*

³²⁸ *ἐκλείπουσα*

³²⁹ ES sic; B deest

³³⁰ EM sic; B *soluti*

³³¹ corr. BE *sit*

³³² E sic; B *conscribens*

³³³ *S cognoscere*

³³⁴ ES sic; B *commune*

³³⁵ ES sic; B *dictio?*

³³⁶ ES *hoc...nato*; E desunt

³³⁷ BE sic; Aen *cum sociis sunt gnatoque penatibus et magnis dis*

(S+M>) Quod autem sequitur ‘tetulit pro tulit’, uidetur non esse appositio syllabe, quia hoc uerbum ‘tollo’ facit in preterito ‘tetuli’ tempore.³³⁸ Et sic hec res ita se habet, ut ‘tetulit’ dicamus pro tulit, non est ibi prothesis, sed potius soloecismus, quia pars pro parte ponitur, id est ‘tetulit’ pro ‘tulit’. Sed sciendum quod, cum dicimus ‘tetulit’³³⁹ in preterito tempore, non ueniat ab eo quod est ‘fero, fers’. Si ibi³⁴⁰ addimus ‘te’,³⁴¹ erit prothesis et adicitur ibi ‘te’, causa necessitatis, ut plures syllabas habeat, uel ut pes possit stare, incipiens a longa et desinens in duas breues. Si uero non ad illud, quod est ‘fero, fers’ sed potius ad ‘tollo’ intellectum mentis uertas, et dicas ‘tetulit’ pro eo quod est ‘tulit’, soloecismus utique est, quia pars pro parte ponitur. Rectus et solutus sermo est et prima species dicere ‘tulit’. Transformatio recti solutique sermonis in alteram speciem dicere ‘retuli’;³⁴² et hoc fieri³⁴³ metrica necessitate nemo dubitat.

EPENTHESIS EST APPPOSITIO QVEDAM AD MEDIAM DITIONEM LITTERE AVT SYLLABE; LITTERE VT ‘RELIQUIAS’³⁴⁴ PRO ‘RELIQUIAS’;³⁴⁵ SYLLABE ‘INDUPERATOR’ PRO ‘IMPERATOR’. ALII HANC EPENTHESIN, ALII PARENTHESIN VOCANT. (M) Apponitur etenim³⁴⁶ littera ‘l’ huic sermoni, qui est ‘reliquias’, ut produci possit ‘re’³⁴⁷ positione, quod naturaliter corripitur, sicut in barbarismo sufficienter exposuimus. Imperator uero ditrocheus est, qui pes in heroico metro sine adiectione alterius partis poni nullo modo potest. Ergo interponitur ibi ‘du’, ut possit consistere uersus et efficitur inde dactylus. Sed merito queritur, quare dicat ‘ad mediam dictionem’, cum nec ‘l’ littera nec ‘du’ syllaba³⁴⁸ (29ra) in media parte ponantur. Ad hoc dicendum, quod omnes syllabe et littere in una dictione posite a³⁴⁹ prima usque ad ultimam medie dicantur. Rectus et solutus sermo est dicere ‘reliquias’ et ‘imperator’. Transformatio uero recti solutique sermonis <est> in alteram³⁵⁰ speciem dicere ‘reliquias’³⁵¹ et ‘induperator’. (<M> (S>) Causam autem metricam necessitatem esse prospicimus,³⁵² ne si ‘reliquias’ et ‘imperator’ diceretur, tribrachys atque trocheus heroici³⁵³ metri contra legem ponerentur.

PARAGOGE EST APPPOSITIO QVEDAM AD FINEM DITIONIS LITTERE VEL SYLLABE; LITTERE, VT ‘MAGIS’ PRO ‘MAGI’ VEL ‘MAGE’; SYLLABE, VT

³³⁸ E sic; B deest

³³⁹ E sic; B *tulit*

³⁴⁰ EM *si ibi*; B *siue*

³⁴¹ EM sic; B *t*

³⁴² E *transformatio...retuli*; B desunt

³⁴³ E sic; B deest

³⁴⁴ E sic; B *reliquias*

³⁴⁵ E *pro reliquias*; B desunt

³⁴⁶ EM sic; B *iibi*?

³⁴⁷ M sic; B *rec*? E deest

³⁴⁸ B del. *et littera*

³⁴⁹ EM sic; B *ad*

³⁵⁰ E *in alteram*; B

³⁵¹ E sic; B *reliquias*

³⁵² *perspicimus*

³⁵³ ES sic; B *eroici*

‘POTESTVR’ PRO ‘POTEST’. HANC ALII PROSPARALEMPSIN³⁵⁴ APPELLANT. (S) Hic locus dupliciter est inuestigandus, ut uel genitiuus singularis uel nominatiuus pluralis sit ‘magi’ a nomine quod est ‘magus’,³⁵⁵ cuius singulari genitiuo uel nominatiuo pluarali ‘s’ litteram causa sonoritatis³⁵⁶ poeta addit, (<S) (M>) ut obscurior esset compositio metri. (<M) (S>) Aut certe apud antiquissimos ‘mage’³⁵⁷ aduerbium in communi sermone tritum et usitatum erat, sic apud modernos poetas et³⁵⁸ prosam scribentes ‘magis’ pro ‘mage’ sonorius et iocundius resonat,³⁵⁹ ne, si ‘mage’ dicatur, non aduerbium, sed uocatiuus a nomine ‘magus’ esse putetur. ‘Potestur’ pro ‘potest’ dicimus. Est propter³⁶⁰ metricam necessitatem. Est, ut plenus spondeus in fine uersus poneretur. Rectus et solutus sermo est ‘magi’ et ‘potest’ dicere. Transformatio recti solutique sermonis est ‘magis’ et ‘potestur’; causa necessitatis ponitur.³⁶¹

AFERESIS³⁶² EST ABLATIO DE PRINCIPIO DICTIONIS CONTRARIA PROTHESI LITTERE VEL SYLLABE, VT ‘MITTE’ PRO ‘OMITTE’ ET³⁶³ ‘TEMNO’ PRO ‘CONTEMNO’. (M) Bene dicitur ”contraria prothesi”, quia ut prothesis addit, ita ista species minuit litteram aut syllabam: ‘mitte’ pro ‘omitte’. Terentius dicit: *rem ipsam potius dic*³⁶⁴ *ac mitte*³⁶⁵ *mala loqui*.

Sed querendum, quomodo possit fieri, ut hic sit³⁶⁶ ‘afesis,’ id est ablatio de principio dictionis, cum dicimus ‘mitte’. Est enim ‘mitto’, ‘dirigo’, et ‘omitto’, ‘dimitto’. Potius uidetur esse soloecismus, quia pars pro parte ponitur, quam aferesis, quia utraque pars integrum sensum continet. Ad hoc dicendum, quod, cum dico ”mitto”, si ad istud solummodo, quod est ‘obmitto’, sensus meus tendit, utique aferesis est. Si uero sciuer, quid sit³⁶⁷ ‘mitto’ uel ‘obmitto’ et unum pro altero posuero, erit soloecismus.

Similiter notandum in eo quod dicatur ‘tempno’ pro ‘contempno’ soloecismus esse uidetur, quia pars pro parte ponitur (29rb) potius quam aferesis. ‘Tempno’ enim ‘despicio’ dicitur, ‘contempno’ autem ‘cum aliis despicio’. Si quis pro eo, quod est ‘contempno’ (‘cum aliis despicio’)³⁶⁸ simpliciter ‘tempno’,³⁶⁹ ‘despicio’ dixerit, soloecismum utique facit. Si uero animus eius qui loquitur hoc uerbum tendit ad istud, quod est ‘contempno’, et pro hoc ablata, ‘con-’³⁷⁰ dixerit ‘tempno’; aferesis est utique. Vnde Virgilius: *discite iustitiam moniti et non temnere diuos* pro ‘contemnere’. (<M) (U>) Ammonitus est Phlegyas³⁷¹ apud inferos. (<U) (M>) Rectus et solutus sermo est ‘obmitto’ et ‘contempno’; transformatio recti solutique

³⁵⁴ E sic; B *prosparalem*

³⁵⁵ E sic; B *genus*

³⁵⁶ ES sic; B *necessitatis*

³⁵⁷ S sic; B *magis*; E *mage*

³⁵⁸ ES sic; B *deest*

³⁵⁹ ES sic; B *sonat*

³⁶⁰ ES sic; B *per*

³⁶¹ E sic; B *crinitur?*

³⁶² B *afferesis*; E *aferesis*

³⁶³ E sic; B *deest*

³⁶⁴ E sic; B *dico*

³⁶⁵ E *ac mitte*; B *admitte*

³⁶⁶ E *hic sit*; B *dixit*

³⁶⁷ EM sic; B

³⁶⁸ EM *tempno...despicio* (nr. 2); B *desunt*

³⁶⁹ EM sic; B *deest*

³⁷⁰ EM sic; B *cum*

³⁷¹ Verg. Aen. sic; B *phelegie*; E *phegie*

sermonis altera species ‘mitto’ et ‘tempno’. Metrica hic necessitate solet fieri. (<M) (S>) Sciendum quod nec barbarismi neque metaplasmi dicendi sunt, ubi monosyllaba dictio uel additur uel dimittitur. Lege Prisciani primum de constructione librum!

SYNCOPA EST ABLATIO DE MEDIA DITIONE CONTRARIA EPENTHESI, VT ‘AVDACTER’ PRO ‘AVDACITER’ ET ‘COMMORAT’ PRO ‘COMMOVERAT’ ET ‘REMOSSET’ PRO ‘REMOVISSET’. (M) Rectus et solutus sermo est dicere ‘audaciter’, et ‘commouerat’ et ‘remouisset’; transformatio recti solutique sermonis in alteram speciem ‘audacter’ et ‘commorat’ et ‘remosset’, et hic primum metrica necessitate cogente factum est. (<M) (S>) Et istud notandum, quod he ablationes litterarum uel syllabarum³⁷² de principio uel de medio dictionis uel de fine non solum poete, sed et prosam scribes facere solent. Sed hoc interest, quia poete metri ornatus necessitate causa quasdam syllabas addunt uel minuunt, oratores uero ornatus solummodo poeticas transformationes affectantes tales adiectiones³⁷³ atque detractiones sepiissime faciunt. Itaque metaplasmi non solum apud poetas, sed et apud oratores reperiuntur, quomodo schematibus et tropis quasi quibusdam insignibus gemmisque utrique³⁷⁴ communiter³⁷⁵ suas orationes³⁷⁶ depingunt.

APOCOPE EST ABLATIO DE FINE DITIONIS LITTERE AVT SYLLABE CONTRARIA PARAGOGE, VT ‘ACHILLI’ PRO ‘ACHILLIS’ ET ‘POTES’ PRO ‘POTESTIS’. (M) Achilli datius casus est, qui ponitur loco genetiui non necessitate cogente, (<M) (S>) sed causa sonoritatis, ne, si ‘immitis Achillis’, poneretur, sibilus littera ‘s’ precedenti sibilo coniuncta uersum sordescere faceret.

Et ‘potes’, quod in fine acuendum est, pro ‘potestis’. Non enim dubium, quia omnia uerba, que penultimam habent circumflexam uel acutam, si patiantur abscisionem, eundem accentum (29va) in ultima syllaba³⁷⁷ seruauimus,³⁷⁸ ut ‘produce’ ‘produc’, ‘audiuit’, ‘audit’, ‘fumauerit’, ‘fumarit’. Similiter³⁷⁹ et ‘potestis’, ‘potes’. (<S) (M>) Rectus et solutus sermo est ‘Achillis’ et ‘potestis’. Transformatio recti solutique sermonis in alteram speciem est ‘Achilli’ et ‘potes’, cum in altero quidem ornatus sonoritatis; in altero uero causa necessitas existit. (<M)

ECTASIS EST EXTENSIO SYLLABE CONTRA NATVRAM VERBI, VT *ITALIAM FATO PROFVGVS*, CVM ‘ITALIA’³⁸⁰ CORREPTA DICI DEBEAT. (S) Nam cum primitiuum nomen, quod est ‘Italus’, ‘i’ correptam naturaliter habeat, ‘Italia’ quoque ex ipso Italo denominata ‘i’ correptam debet in fronte habere,³⁸¹ sed propter metricam necessitatem ‘i’ litteram poeta producit, ne tribrachys, sed dactylus in principio uersus heroici poneretur. (<S) (M>) Sed subtiliter debet inueniri, quod superius in omnibus metaplasmiss diximus,

³⁷² ES vel *syllabarum*; B desunt

³⁷³ S *adiunctiones*

³⁷⁴ ES sic; B *utique*

³⁷⁵ ES sic; B *conuementer*

³⁷⁶ ES sic; B *rationes*

³⁷⁷ S sic; BE deest

³⁷⁸ S *seruant*

³⁷⁹ ES sic; B deest

³⁸⁰ ES sic; B *italus*

³⁸¹ ES sic; B *habere in fronte habere*

inquirendum.³⁸² Vnde sciendum quod est rectus et solutus sermo dici correpte 'Italiam', transformatio recti solutique sermonis³⁸³ dici producte. Hoc uero fecit in metro causa necessitatis.³⁸⁴

SISTOLE EST CORREPTIO SYLLABE CONTRA NATVRAM VERBI CONTRARIA ECTASI, VT *AQVOSVS ORION*, CVM 'ORION' PRODVCTE DICI DEBEAT. (S) Sed Virgilius poeta, ne amphibrachys³⁸⁵ in uersu heroico poneretur, primam syllabam huius nominis contra naturam corripuit, (<S) (U>) dicens: *indulge hospitio causasque³⁸⁶ innecte³⁸⁷ morandi, / dum pelago deseuit hiemps et aquosus Orion*. Anna dixit ad Didonem de Enea ac dicit: "detine eum secum usque dum hiems seuitia finiatur". (<U) (S>) Est autem Orio quoddam sidus celeste. (<S) (M>) Rectus et solutus sermo est dici producte 'Orion'. Transformatio recti solutique sermonis est dici correpte et hoc causa metricae necessitatis actum est. (<M)

DIERESIS EST DISCISSIO³⁸⁸ VNIVS SYLLABE IN DVAS FACTA, (29vb) VT *OLLI RESPONDIT REX ALBAI LONGAI* PRO 'ALBE LONGE' ET *AVLAI IN MEDIO LIBABANT POCVLA BACHI* PRO 'AVLE' ET *DIVES EQVVM DIVES PICTAI VESTIS ET AVRI* PRO 'PICHTE'. (S) Sed merito queritur, cum diphthongus ibi diuidatur, quare non scribatur 'e', ut dicatur 'Albe Longe', 'aule'³⁸⁹ et 'pichte' sed 'i'. Ad hoc dicendum, quod ideo 'i' scribatur, ut antiqua diphthongus ostendatur uel certe ne pro una syllaba haberetur, si scriptum esset 'Albe Longe', 'aule' et 'pichte'.³⁹⁰ (<S) (U>) Ista diuersis sed satis notis in locis in Virgilio leguntur.³⁹¹ Rectus et solutus sermo est 'Albe Longe', 'aule' et 'pichte'.³⁹² Transformatio recti solutique sermonis est 'Albai Longai', 'aulai', 'pictai'.³⁹³ (<U) (M>) Hec autem omnia poetica licentia propter metricam necessitatem †usa sunt†.³⁹⁴

SYNCRESIS VEL EPISINALIPHE EST CONGLVTINATIO DVARVM SYLLABARVM IN VNAM FACTA CONTRARIA DIERESI, VT 'PHETON' PRO 'PHOETON' ET 'ERIPIDEM' PRO 'AERIPEDEM'. (M) Phoëton est proprium nomen hominis uel signi celestis, quod trium syllabarum est. Sed necessitate metri cogente in duas syllabas

³⁸² ES sic; B *inueniendum*

³⁸³ E *recti solutique sermonis*; B *etc.*

³⁸⁴ B posthac repetitio eiusdem capitis: *Nam cum primitivum nomen, quod est 'Italus', 'i' correptam naturaliter habeat, 'Italia' quoque ex ipso Italo denominata 'i' correptam debet habere in fronte habere, sed propter metricam necessitatem 'i' litteram poeta producit, ne tribrachys, sed dactylus in principio uersus heroici poneretur. Sed subtiliter debet inueniri, quod superius in omnibus metaplasmis diximus, inueniendum. Vnde sciendum quod est rectus et solutus sermo dici correpte 'Italiam', transformatio etc. dici producte. Hoc uero fecit in metro causa necessitatis.*

³⁸⁵ S sic; BE *amphimacrus*

³⁸⁶ E sic; B *causas est*

³⁸⁷ Verg. Aen. sic; BE *deest*

³⁸⁸ EMS sic; B *diuisio*

³⁸⁹ E sic; B *deest*

³⁹⁰ E *aulae pictae*; B *etc.*

³⁹¹ E *notis in locis in Virgilio leguntur*; B *iungatio leguntur*

³⁹² E *aule et pichte*; B *etc.*

³⁹³ E *aulai et pictai*; B *etc.*

³⁹⁴ M *Hac autem poeta licentia propter metricam necessitatem usus est.*

conglutinantur et dicitur ‘Pheton’ pro ‘Phoëton’. ‘Aëripes’³⁹⁵ dicitur cerua³⁹⁶ propter uelocitatem sui; quod cum tertia syllaba conglutinatur et inde efficitur trisyllabus pes, ut *fixerit eripedem ceruam licet, aut Erymanthi* pro ‘aeripedem’. Vertuntur enim due uocales in diphthongum. (<M) (S>) Rectus et solutus sermo est dicere ”Phoeton” et ”aeripedem” et poeta propte metricam necessitatem binas syllabas in singulas conglutinavit, ne super mensuram heroici metri usque syllabarum numerus excresceret.³⁹⁷

SYNALIPHE³⁹⁸ EST PER INTERCEPTIONEM CONCVRENTIVM VOCALIVM LVBRICA QVEDAM LENISQVE COLLISIO, VT *ATQVE EA DIVERSA PENITVS DVM PARTE GERVNTVR*. HEC A QVIBVSDAM SYNCRESIS NOMINATVR. (S) Hic unum ‘e’ precedens excludi³⁹⁹ necesse est, ne peon primus⁴⁰⁰ contra regulam heroici metri⁴⁰¹ in fronte ipsius uersus ponatur. Et bene synaliphe ”lenis quedam collisio” dicitur, in qua nulla asperitas concurrentium consonantium intercipitur, (<S) (U>) ut: *atque ea diuersa penitus dum parte*⁴⁰² *geruntur*, id est dum arma feruntur⁴⁰³ atque auxilia dantur Enee. (<U) (M>) Rectus et solutus sermo est, ut omnes littere pronuntientur, sicut habentur in ordine, ut ”atque ea diuersa” etc.; transformatio recti solutique sermonis dicere correpte per solutionem ”atqu’ ea diuersa”. Hoc uero metri exiguit necessitas.

ECLIPSIS (30ra) EST CONSONANTIVM CVM VOCALIBVS ASPERE CONCVRENTIVM QVEDAM DIFFICILIS AC DVRA COLLISIO, VT *MVLTVM ILLE ET TERRIS CELO*⁴⁰⁴ *IACATVS ET ALTO*. (AL) Recte ”aspera collisio” dicitur, quia ‘m’ littera in medio uocalium posita collisionem sui uocaliumque generat; (<AL) (U>) cum enim scandendo littera ‘m’, *multum ille et terris celo iactatus et alto*, excluditur ‘m’ in scandendo littera ”multum ille et terris celo”⁴⁰⁵ iactatus et alto.” Incipit uocalis concludi,⁴⁰⁶ ne sit hiatus. Sane attendendum est, quod non nisi inter duas partes orationis uel synaliphe uel elipsis esse posita. (<U) (AL>) Istud quoque attendendum est, quod per has duas species⁴⁰⁷ synaliphe et elipsis defunduntur⁴⁰⁸ omnes prope hiatus et myotacismi, qui in metro fiunt, ut non uitio deputentur. (<AL) (S>) Vnde sciendum est apud modernos poetas his duabus speciebus peritissime utendum est,⁴⁰⁹ ne uel uerba quodammodo incisa immutuentur⁴¹⁰ aut, si pleniter prolata fuerint, super legitimam heroici uersus mensuram inhonesta litterarum ac syllabarum superfluitas excrescat. Rectus et solutus sermo est pronuntiari omnes syllabas sine

³⁹⁵ EM sic; B *aeripides*

³⁹⁶ EM sic; B *curua*

³⁹⁷ ES sic; B *exreceret*

³⁹⁸ E sic; B *sinalin*

³⁹⁹ ES sic; B *concludi*

⁴⁰⁰ ES sic; B *ponatur*

⁴⁰¹ S sic; EB *deest*

⁴⁰² Verg. Aen. E *penitus dum parte geruntur*; B *pe de ar ge*

⁴⁰³ E *id est dum arma feruntur*; B *deest*

⁴⁰⁴ B sic; E *deest*

⁴⁰⁵ B sic; E *deest*

⁴⁰⁶ S *excludi*

⁴⁰⁷ B *posthac del. dicit*

⁴⁰⁸ AL sic;

⁴⁰⁹ ES *est*; B *esse*

⁴¹⁰ S sic; E *remunatur?*; B *immerantur?*

abstractione hoc modo "multum ille et terris." Transformatio recti solutique sermonis est dicere scandendo "mult' ille 't terris"⁴¹¹ etc. Hoc metrica necessitate agitur. (<S)

ANTITHESIS EST LITTERE PRO LITTERA POSITIO, VT 'OLLI' PRO 'ILLI'. (M+S)
Rectus et solutus⁴¹² sermo est 'illi'. Transformatio quedam recti solutique sermonis 'olli' et hoc causa sonoritatis apud poetas inuenitur. (<M+S)

METATHESIS EST TRANSLATIO LITTERARVM IN ALIENVM LOCVM, NVLLA TAMEN EX DICTIONE SVBLATA, VT 'EVANDRE' PRO 'EVANDER' ET 'TIMBRE' PRO 'TIMBER'. (S) Nam cum Euander et Timber nominatiui sint, exigit regula, ut in eadem superficie sint uocatiui, sed metrica necessitate urgente in alienum locum translatio litterarum facta est. (<S) (M>) Rectus et solutus sermo est 'Euander' et 'Timber'. Transformatio recti solutique sermonis 'Euandre' et 'Timbre'; et hoc metrica necessitate fiunt. (<M) (S>) Licet regulariter 'Euandre' et 'Timbre' a nominatiuis, qui sunt 'Euandrus' et 'Timbrus', nascantur⁴¹³ pleniter.⁴¹⁴

SCHEMATA LEXEOS SVNT ET DIANEAS. (M) Schemata Grece, Latine dicuntur figure uel habitus, qui fiunt in singulis uerbis⁴¹⁵ atque sententiis. Sicut enim homo⁴¹⁶ uariis uestibus decoratur, (30rb) ita oratio latinitatis tam soluta quam ligata his schematibus adornatur. Lexeos genetiuus Grecus est, et Latine sonat dictionis; dianeas similiter genetiuus est Grecus. Latine dicitur sententie. Ergo schemata lexeos et dianesis, id est figure uerborum sententiarum, quia schemata et in uerbis fiunt et in sententiis, in uerbis apud metricos⁴¹⁷, in sententiis apud oratores. (<M)

Vnde et sequitur: SED SCHEMATA DIANEAS AD ORATORES PERTINENT, AD GRAMMATICOS LEXEOS. (S) Quod non ita intelligendum est, quasi soli grammatici et non etiam oratores schematibus lexeos utantur, nam in ornamentis elocutionis oratorie schemata lexeos dinoscuntur sepissime. (<S) (M>) Sed ideo ad grammaticos schemata lexeos dicit pertinere, quia grammaticorum est de una parte disputare, sicut oratorum de iunctis partibus et iuncturis et contextibus sententiarum. Vnde et schemata dianeas ad oratores dicit pertinere. (<M)

QVE CVM MVLTA SINT, EX OMNIBVS NECESSARIA SVNT FERE XVII, QVORVM HEC SVNT NOMINA: PROLEMSIS, ZEVMMA, HYPOZEVMXIS, SYLLEPSIS, ANADIPLOSIS, ANAPHORA, EPANALEMPSIS, EPIZEVMXIS, PARANOMASIA, SCHEMISONOMATON, PAROMOEON, HOMOEOTELEVTON, HOMOEOPTOTON, POLYPTOTON, HIRMOS, POLVSYNTHETON, DIALVTON. (S)

Prolepsis quasi *pro*⁴¹⁸ et *lepsis*,⁴¹⁹ hoc est 'presumptio'.

⁴¹¹ corr. B *multum iste etc.*; E *multi ulle terris*

⁴¹² EM sic; B *solutusque*

⁴¹³ ES sic; B *dinoscuntur*

⁴¹⁴ F sic; B *pelinter*; ES *deest*

⁴¹⁵ EM sic; B *deest*

⁴¹⁶ EM sic; B *deest*

⁴¹⁷ M *grammaticos*

⁴¹⁸ *πρός*

⁴¹⁹ *λήμψις*

Zeuma ‘iugatio’, nam *zigon*⁴²⁰ ‘iugum’ nuncupatur, et *zeugniso*⁴²¹ uerbum ‘iungo’, *zeuginso*⁴²² ‘iugo’.

Hypozeusis, ‘subiunctura’ dicitur. Nam *hypo*⁴²³ ‘sub’ et *zeusis*,⁴²⁴ ‘iunctura’ nominatur.

Silempsis ‘conceptio’ siue ‘consumptio’,⁴²⁵ nam *sin*⁴²⁶ ‘con’ et *lempsis*⁴²⁷ ‘captio’ uel ‘sumptio’ dicitur.

Anadiplosis ‘superduplicatio’ interpretatur, nam *ana*⁴²⁸ ‘super’, *diplosis*⁴²⁹ ‘duplicatio’ dicitur, unde et *diplatio*⁴³⁰ Grece, ‘duplico’⁴³¹ interpretatur Latine.

Anaphora ‘relatio’.

Epanalempsis ‘supersumptio’.

Epizeusis ‘superiunctio’.

Paranomasia ‘denominatio’ dicitur, nam *para*⁴³² ‘de’, *onomasia*⁴³³ ‘nominatio’, unde *onomazo*⁴³⁴ Grece, ‘nomino’ interpretatur.

Schesisonomaton, ‘multitudo’ uel ‘tenor’ nomen, nam *cesis*⁴³⁵ ‘multitudo’ uel ‘tenor’, *onomaton*⁴³⁶ ‘nominum’ interpretatur.

Paromoeon ‘prope simile’, nam *para*⁴³⁷ ‘prope’ uel ‘ad’, *omoeon*⁴³⁸ uero ‘simile’ dicitur.

Homoeoteleuton ‘simile terminatum’, nam *telos*⁴³⁹ Grece, ‘finis’ uel ‘terminus’ interpretatur.

Homoeoptoton ‘simile casuale’, nam *omeon*⁴⁴⁰ ‘simile’, *toton*⁴⁴¹ ‘casuale’ nominatur, quod *tosis*⁴⁴² Grece, ‘casus’ dicitur Latine.⁴⁴³

Polyptoton ‘multum casuale’, nam *polon*⁴⁴⁴ ‘multum’, *toton*⁴⁴⁵ ‘casuale’ interpretatur.

Hirmos⁴⁴⁶ ‘series’ interpretatur.⁴⁴⁷

Polysyntheton ‘multa compositio’⁴⁴⁸ interpretatur uel⁴⁴⁹ ‘multum compositum’, namque *polon*⁴⁵⁰ ‘multum’, (30va) *sin*⁴⁵¹ ‘con’, *teton*⁴⁵² ‘positum’⁴⁵³ interpretatur.

---

⁴²⁰ ζυγόν

⁴²¹ ζευγνύω

⁴²² ζευγίζω; E *zeuginso*; B *euginso*

⁴²³ ὑπό

⁴²⁴ ζεύξις

⁴²⁵ E sic; B *conceptio*

⁴²⁶ σύν

⁴²⁷ λήμψις

⁴²⁸ ἀνά

⁴²⁹ δίπλωσις

⁴³⁰ διπλάζω

⁴³¹ ES sic; B *duplicatur*

⁴³² παρά

⁴³³ ὀνομασία

⁴³⁴ ὀνομάζω

⁴³⁵ σχέσις

⁴³⁶ ὀνομάτων

⁴³⁷ παρά

⁴³⁸ ὅμοιον

⁴³⁹ τέλος

⁴⁴⁰ ὅμοιον

⁴⁴¹ πτωτόν

⁴⁴² πτώσις

⁴⁴³ E sic; B *a*

⁴⁴⁴ πολόν

⁴⁴⁵ πτωτόν

⁴⁴⁶ corr. B *yros*

⁴⁴⁷ EFS *series* interpretatur; B *reitur silos?*

Dialyton, dissolutio, nam *dia*⁴⁵⁴ Grece ‘dis’ Latine, *lito*⁴⁵⁵ uero ‘solutum’ dicitur et inde et *lisis*⁴⁵⁶ Grece ‘solutio’ et *paralisis*⁴⁵⁷ ‘dissolutio’ nuncupatur.

PROLEMPISIS EST PRESVMPTIO RERVM ORDINEM SECVTVRARVM
CONTVRBANS,⁴⁵⁸ VT *INTEREA REGES INGENTI MOLE LATINVS*⁴⁵⁹ ETC. (U) Virgilius dicit in duodecimo Eneidos de Latino rege, et Turno; et Enea atque Ascanius⁴⁶⁰ uero processerunt ad fedus faciendum. Sed ut apertius intelligatur, perscribamus totum exemplum: *Interea reges ingenti mole Latinus / quadriiugo uehitur curru, cui tempora circum / aurati*⁴⁶¹ *bis sex radii fulgentia*⁴⁶² *cingunt, / Solis aui specimen; bigis it*⁴⁶³ *Turnus in albis, / bina manu lato crispans hastilia ferro. / Hinc pater Eneas, Romane stirpis origo, / sidereo flagrans clipeo et calestibus armis, / et iuxta Ascanius, magne spes altera Rome, / procedunt castris puraque.* Vides ergo quam manifesta est hec presumptio, (<U) (S>) ubi ea que sequi debeant interponuntur. Debit enim sic dicere: ”interea reges ingenti mole” et statim subicere quod sequitur ”procedunt castris”, deinde dicere ”Latinus” et cetera. Sed presumptio rei facta est pro ornamento, et qui sequi debuerant reges interpositi sunt⁴⁶⁴ septem uersibus, et postea additum est ”procedunt castris”. Inde est presumptio, quia anteposita⁴⁶⁵ sunt que sequi debuerunt et reliquia. (<S)

ZEVMA EST VNIVS VERBI CONCLVSIO DIVERSIS CLAVSVLIS
APTE⁴⁶⁶ CONIVNCTA, VT *TROIUGENA, INTERPRES DIVVM, QVI NVMINA PHOEBI, QVI TRIPODAS, CLARI LAVROS, QVI SIDERA SENTIS ET VOLVCRVM LINGVAS ET PREPETIS OMINA PENNE.* (U) Refert Virgilius in quarto Eneidos Eneam hoc dixisse ad Helenum, filium Priami, uatem (<U) (M>): *O Troiugena*, id est ”o genite a Troia”, *interpres diuum*, id est ”qui interpretaris ominibus⁴⁶⁷ responsa deorum”, qui sentis *numina Phoebi*, hoc est ”qui deitatem Apollinis, qui Phoebus uocabatur, intellegis”, qui sentis ”tripodas laurus Clarii”. Clarius enim uocatur Apollo a Claria insula; laurus autem genetius est quarte declinationis; tripodas uero dicuntur tres pedes habentes, et tripodas monstrate fuerunt in templo Apollinis in quibus capiebatur auguria et qui sentis *sidera*, hoc est

⁴⁴⁸ ES multa compositio; B plurimum

⁴⁴⁹ E sic; B deest

⁴⁵⁰ *πολόν*

⁴⁵¹ *σύν*

⁴⁵² *θετόν*

⁴⁵³ ES sic; B *compositum*

⁴⁵⁴ *διά*

⁴⁵⁵ *λυτόν*

⁴⁵⁶ *λύσις*

⁴⁵⁷ *παράλυσσις*

⁴⁵⁸ MS sic; BE deest

⁴⁵⁹ E sic; B deest

⁴⁶⁰ BE *ascanio*

⁴⁶¹ ES sic; B *auratis*

⁴⁶² ES sic; B *fungunt*

⁴⁶³ S *bigis it*; E *bigis ut*; B desunt

⁴⁶⁴ ES sic; B deest

⁴⁶⁵ ES sic; B *antea posita*

⁴⁶⁶ MS sic; B *apta*; E *aperte*

⁴⁶⁷ E sic; B *hominibus*

qui est peritus astrologiem,⁴⁶⁸ *uolucrum linguas*, id est qui <est> augur oscinum, qui sentis *omina prepetis penne*; aues enim aut oscines sunt.⁴⁶⁹ Prepetes oscines, qui ore futura predicant. Prepetes (30vb) qui uolatu auguria fingunt. (<M) (S>) Hic igitur multa cola unum uerbum, quod est ‘sentis’, concludit. Nam quod ait ”diuersis clausulis apte⁴⁷⁰ coniuncta” nihil aliud quam diuersa cola et commata intelligi uoluit.

Sciendum autem quod uersus conclusionis diuersitas tribus locis posita indicatur. Fit enim, cum unum uerbum preponitur et ad quod sequentes sensus conferantur, ut est uicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia, quod Grece *prozeuma*⁴⁷¹ dicitur.

Aut cum in medio sensuum loco positum reperitur, ut est: *Troiugena, interpres diuum, qui numina Phoebi, qui tripodas, Clari lauros, qui sidera sentis et uolucrum linguas et prepetis*⁴⁷² *omina penne*. ‘Sentis’ enim uerbum tam primis quam ultimis⁴⁷³ iungitur, et ob id media iunctio⁴⁷⁴ *zeuma*⁴⁷⁵ nominatur.

Aut certe cum uno uerbo sensus complures⁴⁷⁶ concluduntur, ut est istud Tullianum: ”nilne te nocturna⁴⁷⁷ presidia palatii, nil urbis uigilie,⁴⁷⁸ nil timor populi, nil concursus bonorum omnium, nil hic munitissimus habendi senatus locus, nil ora⁴⁷⁹ uultusque mouerunt?” Conclusit enim omnia predicta uno uerbo, quod est ‘mouerunt’. Vnde *ypozeuma*⁴⁸⁰ dicitur; ‘subiunctio’ est. (<S)

HYPOZEUSIS EST FIGVRA SVPERIORI CONTRARIA, VBI⁴⁸¹ DIVERSA VERBA SINGVLIS CLAVSVLIS SVBIVNGVNTVR, VT REGEM ADIT ET REGI MEMORAT NOMENQVE GENVSQVE. (M) Contraria est ista figura superiori, quia, quod illa facit uno uerbo, ista⁴⁸² diuersis peragit. ”Regem adit”, id est ”ad regem uadit”, (<M) (U>) sic Eneas ad Tarchontem et regi memorat nomen suum et genus suum. Apud Virgilium legitur in decimo Eneidos. (<U)

SYLLEPSIS EST DISSIMILIVM CLAVSVLARVM PER VNVM VERBVM CONGLVTINATA CONCEPTIO, VT HIC ILLIVS ARMA, HIC CVRRVS⁴⁸³ FVIT. (S)

Sciendum, quod hec definitio non generalis, sed exemplabilis esse uidetur. Non enim omnis syllepsis in hac definitione concluditur, nisi sola illa, que dissimilium clausularum per unum uerbum conglutinata conceptionem habet positam. Est autem huius generalis⁴⁸⁴ definitio: Syllepsis est dissimilium rerum una conclusio, ut puta si ponas duos numeros diuersos et uni

⁴⁶⁸ B posthac repetitio: *qui sentis hoc est qui est peritus*

⁴⁶⁹ E sic; B del. posthac *aut*

⁴⁷⁰ ES sic; B *apta*

⁴⁷¹ *πρωτόζευμα*

⁴⁷² E *qui ... prepetis*; B *usque ad*

⁴⁷³ ES sic; B *ultimus*

⁴⁷⁴ S *media iunctio*; B *medio*; E *moso*

⁴⁷⁵ *ζεῦμα*

⁴⁷⁶ ES sic; B *quoniam plures*

⁴⁷⁷ S sic; B *nocti*; E *nocturni*

⁴⁷⁸ ES sic; B *uigili*

⁴⁷⁹ ES sic; B *hora*

⁴⁸⁰ *ὑπόζευμα*

⁴⁸¹ EMS sic; B *ut*

⁴⁸² EM sic; B *ita*

⁴⁸³ Verg. Aen. EMS sic; B *cursus*

⁴⁸⁴ B posthac repetitionem del. *huius*

respondeas et alterum relinquo, ut "hic illius arma, hic currus fuit". (<S) (U>) Virgilius dicit hic in primo Eneidos de Iunone: "hic illius arma, hic currus fuit". (<U) (S>) Bene dicimus, "arma fuit" non bene, nisi 'fuerunt' ex eo quod est "fuit" per syllepsin, hoc est conceptionem, assumatur. (<S)

HOC SCHEMA TAM LATE PATET, UT FIERI SOLEAT ET PER PARTES ORATIONIS ET PER ACCIDENTIA (31ra) PARTIBVS ORATIONIS. (M) Per partes orationis, quando pars pro parte ponitur; per accidentia autem, quando accidens pro accidente, quando numerus singularis pro plurali, figura simplex pro composita etc. his similia.⁴⁸⁵ (<M) (S>) Noluit dare exempla. Tamen⁴⁸⁶ inuenimus exempla apud Terentium illo loco sita: *poeta cum primum animum ad scribendum appulit, id sibi negotii credidit solum dari, populo ut placerent quas fecisset fabulas*. Nemo dicit "ut populo placerent fabulas", sed ut "populo placerent fabule". Ecce syllepsis per mutationem casuum. Item alio loco paulo post: *quas fecit de integro comedias spectande an exigende sint uobis prius* pro "comedie⁴⁸⁷ spectande". Item syllepsis per mutationem casuum. Item alio loco: *habeo alia multa, que nunc condonabuntur*; "habeo multa que nunc condonabuntur" debuit dicere.⁴⁸⁸ Vides igitur sepe istam figuram diuersis modis fieri. (<S)

ITEM SYLLEPSIS EST, CVM SINGVLARIS DICTIO PLVRALI VERBO ADIUNGITUR, VT SVNT NOBIS MITIA POMA, CASTANEE MOLLES ET PRESSI COPIA LACTIS. (U) Hoc fingit Virgilius Tityrum dicere ad Melibeum his uerbis: *Hic tamen hanc mecum poteris⁴⁸⁹ requiescere noctem / fronde super uiridi. Sunt nobis mitia poma, / castanee molles, et pressi copia lactis.*⁴⁹⁰ (<U) (S>) Ergo ex plurali 'sunt' per syllepsin assumi debet, ut constare possit: 'et est pressi copia lactis'.

ANADIPLOSIS EST CONGEMINATIO DICTIONIS, QVE EX VLTIMO LOCO PRECEDENTIS VERSVS⁴⁹¹ ET PRINCIPIO SVBSEQUENTIS VERSVS ITERATVR, VT⁴⁹² VRBS ETRVSCA SOLO, SEQVITVR PVLCHERRIMVS ASTVR, ASTVR EQVO FIDENS ET VERSICOLORIBVS⁴⁹³ ARMIS. (S) Hec repetitio per aliquam partem sensui precedentis necessariam fit; siquidem in precedenti uersu et actus sequendi⁴⁹⁴ et pulchritudo ipsius describitur, qui Astur⁴⁹⁵ nominatur. Dehinc eiusdem equitandi ars exprimitur, in eo quod⁴⁹⁶ subinfertur "Astur⁴⁹⁷ equo fidens". (<S) (U>) Virgilius de quodam socio Enee hoc dixit in decimo Eneidos. (<U)

⁴⁸⁵ E sic; B *superum*?

⁴⁸⁶ ES sic; B *cum*

⁴⁸⁷ corr. BE *comedias*

⁴⁸⁸ ES *debut dicere*; B *desunt*

⁴⁸⁹ Verg. Aen. sic; B *poteras*; E *potis*

⁴⁹⁰ E *mitia...lactis*; B *etc.*

⁴⁹¹ E sic; B *deest*

⁴⁹² E *uti*; B *deest*

⁴⁹³ E sic; B *verbi coloribus*

⁴⁹⁴ ES sic; B *sequentis*

⁴⁹⁵ ES sic; B *astro*

⁴⁹⁶ B *posthac del. in*

⁴⁹⁷ ES sic; B *astro*

ANAPHORA EST RELATIO EIVSDEM VERBI PER PRINCIPIA PLVRIMORVM
 VERSVVM, VT NATE MEE VIRES MEA MAGNA POTENTIA SOLVS, NATE PATRIS
 SVMMI QVI TELA TIPHOEA TEMPNIS . (S) Hic enim ‘nate’ non uni, sed duobus uersibus
 principium facit, quatenus blandientis genetricis allocutio ipsa nominis relatione gratior esset.
 Nam in cumulanda⁴⁹⁸ laude seu uituperatione siue (31rb) fauore, item in affectibus⁴⁹⁹ letitiae
 tristitiaeque et consimilibus non solum dictionum, sed et sensuum replicationes fieri solent.
 (<S) (U>) Typhoëus⁵⁰⁰ quidam gigas fuit, unde tela, id est flumina, Typhoëa⁵⁰¹ dicuntur, (<U)
 (M>) non quibus Typhoëus est usus, sed quibus percussus⁵⁰² a Ioue interiit, cum rebellis ei
 extitisset. (<M) (U>) Hic Virgilius Venerem refert dixisse ad Cupidinem, filium suum,
 quando illum destinavit ad Didonem, ut⁵⁰³ illi amore⁵⁰⁴ Enee inspiraret. (<U)

EPANALEMPSIS EST VERBI IN PRINCIPIO VERSVS POSITI IN FINE EIVSDEM
 REPETITIO, VT ANTE ETIAM SCEPTRVM DICTEI⁵⁰⁵ REGIS ET ANTE. (M) Ab una enim
 parte inchoat ille uersus et finitur, id est ab ‘ante’. (<M) (U>) Hoc ponit Virgilius in secundo
 Georgicon, ubi⁵⁰⁶ rusticorum uitam laudauit. Dicit homines⁵⁰⁷ talem uitam colere usque ad
 tempora Iouis, sub quo ceperunt pullulare stuprum, adulteria, furta, homicidia⁵⁰⁸ et alia multa
 uitia. (<U) (M>) Dicteus est enim appellatus Iuppiter a Dicteo monte Crete insule, ubi est
 nutritus. (<M)

EPIZEVXIS EST EIVSDEM VERBI IN EODEM VERSV SINE ALIQVA DILATIONE
 CONGEMINATIO, VT ME ME ADSVM QVI FECI, IN ME CONVERTITE FERRVM, O
 RVTILI,⁵⁰⁹ MEA FRAVS OMNIS.⁵¹⁰ (U) Hec uerba sunt Nisi prouocantis Rutilos in suam
 necem⁵¹¹ propter occisum Euryalum,⁵¹² amicum suum, ut refert Virgilius in nono Eneidos.⁵¹³
 (<U) (S>) Sed hoc schema a tautologie uitio⁵¹⁴ distat, quia tautologia eiusdem dictionis
 superuacua sit repetitio, non id exigente sensu, ut ”egomet ipse”, cum sufficeret dicere
 ‘egomet’; in hoc uero schemate eadem dictio idcirco geminatur, quatenus animi quilibet
 affectus necessario bis confirmetur. Firmior enim est duplex confirmatio, siue furentis animi
 et dolentis, ut supradictum indicat exemplum, siue exhortantis, ut *eleuare, eleuare, consurge*
Hierusalem etc. his similia.⁵¹⁵

⁴⁹⁸ ES sic; B *cumulata*

⁴⁹⁹ ES sic; B *effectibus*

⁵⁰⁰ B *thipho*; E *tupo*

⁵⁰¹ B *thiphoia*; E *tuphoea*

⁵⁰² EM sic; B *percussis*

⁵⁰³ E sic; B *ait*

⁵⁰⁴ E sic; B *amor est*

⁵⁰⁵ E sic; B *diaei*

⁵⁰⁶ E sic; B *ut*

⁵⁰⁷ E sic; B *omines*

⁵⁰⁸ E *furta homicidia*; B desunt

⁵⁰⁹ E sic; B *uituli*

⁵¹⁰ E sic; B *deest*

⁵¹¹ E *uocem*

⁵¹² B *aurialum*; E *eurialum*

⁵¹³ B *eneydum*

⁵¹⁴ ES sic; B *inter*

⁵¹⁵ E *consurge Hierusalem etc. his similia*; B *etc. quia ista sunt similia*

PARANOMASIA EST QVOTIENSCVMQVE DE NOMINE ALIVD EFFICITVR NOMEN, VELVTI QVEDAM DENOMINATIO, VT NAM *INCEPTIO EST AMANTIVM HAVT*⁵¹⁶ *AMENTIVM*, (M) ab eo quippe est, quod amans uidetur deriuari amens, et ab eo quod amens uidetur deriuari amans, mutata una littera. Quod omnino non est uerum, ut unum de altero nascatur, quamuis litteratura similis uideatur. (<M) (S>) Hoc apud Terentium in comedia reperitur, et est sensus, quod dicit aliquis socio suo: "Talis," inquit, "conceptio acta peruersa inchoatio ob suam turpitudinem hanc amantium aut (31va) potius amentium⁵¹⁷ est. Aliter: "Est inceptio amentium aut amantium," quia pene idem sunt amentes et nimis⁵¹⁸ amantes. Vnde et quidam: "ex nimio amore amentiam nasci" uoluere. At sane figura tam in laudibus quam in uituperationibus eleganter utimur, ut "Florentius flore facundie pollet" et apud Ciceronem "custodia sacrorum non honoris, sed oneris⁵¹⁹ existimabitur";⁵²⁰ item "pretor est uel potius predo"; item "soloecismus uel potius syllogismus". (<S)

SCHESIS ONOMATON EST MVLTITVDO NOMINVM CONIUNCTORVM QVODAM AMBITV COPVLANDI, VT *MARSA MANVS, PELIGNA COHORS, FESTINA VIRVM VIS*. (U) Marsi gens Italica. (<U) (M>) Omnia enim ista nomina sunt. (<M) (S>) Hoc autem schema in exaggerandis laudibus seu uituperationibus apte ponitur, ut apud Ouidium: *rustice lustruage capripes*⁵²¹ *cornute bimembris*.

PAROMOEON EST, CVM⁵²² AB EISDEM LITTERIS DIVERSA VERBA SVMVNTVR, VT *O TITE TVTE TATI TIBI TANTA TYRANNE TVLISTI*. (S) Hoc apud Ennium poetam legitur (<S) (M>) de quodam pessimo latrone, qui habuit duo nomina; nam dictus est Titus Tatius. (<M) (S>) Sed hoc schemate raro utendum est, ne eiusdem littere assidua repetitio fastidium generet.

HOMOEOTELEVTON⁵²³ EST, CVM SIMILI MODO DICTIONES PLVRIME FINIVNTVR, VT *EOS REDVCI QVAM RELINQVI, REVEHI QVAM DESERI MALVI*. (S) Hec quippe oratio⁵²⁴ pari uerborum exitu finitur et hoc schemate propter fastidiosam insolentiam euitandam raro est utendum.

HOMOEOPTOTON⁵²⁵ EST, CVM IN SIMILES CASVS EXEVNT DIVERSA VERBA, VT *MERENTES FLENTES LACRIMANTES COMMISERANTES*. (S) Hoc quoque apud Ennium inuenitur. Et notandum, quod in hoc schemate non solum in eosdem casus, sed et in similes fines oratio excurrit. (<S) (U>) Sed et hoc sciendum est, quod finit

---

⁵¹⁶ E *aud*; S *aut*

⁵¹⁷ ES *amentium*; B *amantium*

⁵¹⁸ ES sic; B *unius*

⁵¹⁹ BE *honeris*

⁵²⁰ ES sic; B *existimatur*

⁵²¹ ES sic; B *capiti pes*

⁵²² ES sic; B *deest*

⁵²³ B *omoeteuleuton*; E *omoeteuleuton*

⁵²⁴ E *hec quippe oratio*; B *hec in propria oratio*

⁵²⁵ B *omoeptoton*; E *omoeptoton*

homoeptoton⁵²⁶ in causales dictionibus. Ita⁵²⁷ homoeoteleuton⁵²⁸ in uerbis imminet, sicut⁵²⁹ supradictum declarat exemplum. Hoc quoque non est nimis utendum. (<U>)

POLYPTOTON EST MVLTTITVDO CASVVM VARIETATE DISTINCTA, VT *LITORA LITORIBVS CONTRARIA FLVCTIBVS VNDAS IMPRECOR ARMA ARMIS PVGNENT IPSIQVE NEPOTES*. (M) Varietas enim hic est, quia ponuntur multi accusatiui contra datiuos. ‘Litora’ enim ‘contraria’ et ‘undas’ et ‘arma’ accusatiui sunt, ‘litoribus’ uero et ‘fluctibus’ et ‘armis’ (31vb) datiuui. (<M> (U>) In Virgilio hoc legitur in quarto Eneidos dixisse Dido iam moritura. (<U>)

HIRMOS⁵³⁰ EST SERIES⁵³¹ ORATIONIS TENOREM SVVM VSQVE AD VLTIMVM SERVANS, VT⁵³² *PRINCIPIO CELVM AC TERRAS CAMPOSQVE*⁵³³ *LIQVENTES LVCENTEMQVE GLOBVM LVNE TITANIAQVE ASTRA SPIRITVS INTVS ALIT* ETC. (M) Est quidem⁵³⁴ sensus istius sermonis: ”Alit spiritus intus a principio celum ac terras et alit campos liquentes”, id est ‘maria’, ”et alit lucentem globum lune et alit Titaneaque⁵³⁵ astra”, aut ‘solem’ dicit aut ‘stellas’ uel certe significat duodecim⁵³⁶ <menses> per que sol currit. (<M> (U>) Virgilius scribit Anchisem hoc apud inferos dixisse ad Eneam. (<U> (S>) His autem uersibus animas immortales et posse ad corpora remeare iuxta Platoniam uitam opinionem edocetur.

POLYSYNTHETON EST MVLTTIS NEXA CONIUNCTIONIBVS DICTIO, VT *ACHAMASQVE*⁵³⁷ *THOASQVE PELIDESQVE NEOPTOLEMVSQVE, PRIMUSQVE MACHAON*. (U) Isti cum aliis inclusi fuerunt in illo ligneo equo, de quo Virgilius refert. (<U> (S>) Huius schematis tres sunt formule: aut enim contraria aut similia aut equalia coniunguntur.

DIALYTON SIVE ASYNTHETON EST FIGVRA SVPERIORI CONTRARIA CARENS CONIUNCTIONIBVS, VT *ITE FERTE CITI*⁵³⁸ *FLAMMAS, DATE TELA, INPELLITE REMOS*. (U) Verba Didonis sicut apud Virgilium postquam uidit Eneam a se secessisse. (<U> (S>) Ideo figura superiorum contraria, quia cum illa abundet coniunctionibus, ista caret. Hec quoque figura quomodo superior tres formulas habet, siquidem aut equalia aut similia aut contraria disiunguntur. Hanc quidem brachylogiam nominant.

---

⁵²⁶ B *omoepoton*; E *omoepoton*

⁵²⁷ E sic; B *fit in*

⁵²⁸ E *omoeoteleuton*; B *omeleu*

⁵²⁹ corr. B *seu*; E *ceu*

⁵³⁰ B *yrmos*; E *irmos*

⁵³¹ E sic; B *species*

⁵³² E sic; B *usque*

⁵³³ E sic; B *eamque*

⁵³⁴ ES sic; B *quidam*

⁵³⁵ corr. E *uranicaque*; B *ti . taque*

⁵³⁶ E sic; B *N* corrupt. a 12

⁵³⁷ ES sic; B *athomasque*

⁵³⁸ ES sic; B *citius*

TROPVS⁵³⁹ EST DICTIO TRANSLATA A PROPRIA SIGNIFICATIONE AD NON PROPRIAM SIMILITVDINEM ORNATVS NECESSITATISVE CAVSA. (S) Tropus Grece, Latine ‘modus’, scilicet ‘elocutionis’ interpretatur. Tropi autem quomodo schemata non solum apud metricos, sed et apud prosam scribentes communiter reperiuntur. (<S) (M>) Et per hos tropos sapientes ab insipientibus separantur. Faciunt enim in suis eloquiis has tropicas locutiones, ut quasi amictibus obtegatur sermo, ne uilescat, si nudus atque apertus fuerit, et ut exacuat⁵⁴⁰ sensum legentis. (<M) (S>) Et in unoquoque tropo hec considerata sunt: primo dictio translata a propria significatione, secundo similitudo non propria, tertioque ornatus siue necessitas siue utrumque. Sunt qui dicunt propriam etiam significationem in tropis esse considerandam, (32ra) sed non attendunt, quod nullus tropus fieri possit, ubi propria significatio fuerit.⁵⁴¹ non enim proprietas, sed translatio in tropis uersatur, alioquin tropi non erunt tropi. Inter metaplasmos et schemas⁵⁴² et tropos hoc distat, quod metaplasmi in adiectione, detractione, immutatione, transmutatione litterarum aut syllabarum aut temporum apud poetas uel oratores inueniuntur; scheme uero sunt figure uerborum et sententiarum, que dum uarie ponuntur, fastidium auferunt et eloquium ornant, in quibus nec⁵⁴³ tropica translatio, sed naturalium dictionum sensuumque prolatio cum uariata et quasi depicta honestate obseruatur. Porro tropus est modus ornate orationis et dictio translata a propria significatione ad non propriam similitudinem decoris aut necessitatis gratia.

SVNT ALII TROPI XIII: METAPHORA, CATACREISIS, METALEMPSIS, METONOMIA, ANTONOMASIA, EPITHETON, SYNECDOCHE, ONOMATOPOEIA, PERIFRASIS, HYPERBATON, HYPERBOLE, ALLEGORIA, HOMOEOSIS. (S) Sed hec nomina per quoslibet rudes in Romanum interpretemur sermonem. *Tropus*⁵⁴⁴ Grece, Latine ‘modus’ uel ‘mos’ dicitur, unde *oi tropoi*⁵⁴⁵ (id est hi mores) pluraliter legimus, ex quo tropicus (hoc est moralis) deriuatur.

Metaphora ‘translatio’.

Catacreisis ‘abusio’, id est ‘usurpatio’, dicitur, nam *cata*⁵⁴⁶ ‘ab’, *creisis*⁵⁴⁷ ‘usio’ nominatur; unde et *creiam*⁵⁴⁸ ‘usum’ Greci appellant.

Metalempsis ‘transumptio’.

Metonomia ‘transnominatio’.

Antonomasia ‘uice nominis posita’ scilicet ‘significatio’.

Epitheton ‘superpositum’.

Synecdoche Grece, quasi ‘continua susceptio’; Greci namque ‘continuum’ *sinechon*⁵⁴⁹ dicunt.

Onomatopoeia quasi *onomatos poeia*,⁵⁵⁰ id est ‘nominis factio’ interpretatur.

⁵³⁹ E sic; B *propus*

⁵⁴⁰ M *exerceat*

⁵⁴¹ E sic; B *id*

⁵⁴² S *schemata*.

⁵⁴³ ES sic; B *uero*

⁵⁴⁴ *τρόπος*

⁵⁴⁵ *οἱ τρόποι*; posthac del. vel *ap*

⁵⁴⁶ *κατά*

⁵⁴⁷ *χρήσις*

⁵⁴⁸ ES sic; B *creiam*; Graece *χρείαν*

⁵⁴⁹ ES sic; B *sic con*; Graece *συνέχων*

⁵⁵⁰ *ὀνόματος, ποιῖα*

Periphrasis⁵⁵¹ ‘circumlocutio’, nam *peri*⁵⁵² ‘circum’, *frasis*⁵⁵³ ‘sermo’ uel ‘locutio’, intelligitur.

Hyperbaton ‘transitus’ aut ‘supergradatio’ interpretatur, nam *yper*⁵⁵⁴ ‘super’, *baton*⁵⁵⁵ ‘gradus’ nominatur.

Hyperbole ‘excellencia’ transuertitur, unde in Martiano legitur: ”*necte yperbolon*,”⁵⁵⁶ hoc est⁵⁵⁷ ultima excellentium”.

Allegoria dicta est quasi *allos*⁵⁵⁸ uel *alle*⁵⁵⁹ seu *allo*⁵⁶⁰ et *goria*,⁵⁶¹ quod est ‘oratio alia’ uel ‘alieni eloquium’.⁵⁶²

Omoiosis ‘similitudo’ interpretatur.

METAPHORA EST RERVVM VERBORVMQVE⁵⁶³ TRANSLATIO. (S) Quod non ita intelligendum est, quasi res ipse (hoc est substantie) a sua in aliam transferantur naturam, sed rerum (id est significationum) uerborumque, quibus ipse significationes, exprimuntur, translatio quoniam scilicet sensus et uerba a propria ad non propriam significationem⁵⁶⁴ transducitur.

HEC FIT MODIS QVATTVOR: AB ANIMALI AD ANIMALE, AB INANIMALI AD INANIMALE, (32rb) AB ANIMALI AD INANIMALE, AB INANIMALI AD ANIMALE.

(U) Hos quattuor modos in subscriptis patefecit; exemplis sequitur. (<U)

AB ANIMALI AD ANIMALE, VT *TYPHIN AVRIGAM*⁵⁶⁵ *CELERES FECERE CARINE*. (S) Nam et auriga et gubernator animam habent (Typhis gubernator fuit, non auriga), sed ab agitatore ad gubernatorem translationem fecit. (<S) (U>) Translata itaque dictio est appellata significatione, ut ”auriga” dicatur pro ”gubernatore”. (<U) (M>) Similitudo autem non propria, quia ambo simili studio prouident, quomodo peragant uel naues uel currus. Hoc uero orationis atque necessitatis causa factum est. (<M)

AB INANIMALI AD INANIMALE, VT *PELAGVS TENVERE RATES*; NAM ET *PELAGVS ET RATES ANIMAM NON HABENT*. (S>) In hoc quoque translatio, quod cum pelagus proprie tenere et circumdare naues intelligitur, tamen rates ipsum pelagus tenere dicuntur. Aliter: rates pro nauibus posuit, nam rates proprie dicimus connexiones trabium, per quas descendimus ad fluuium. Sed poeta ad naues transtulit metri necessitate compulsus, ne, si ‘naues’ poneret, amphimacro pede dignitatem heroici carminis ac legitimam mensuram uiolaret. Quomodo et in superiore uersu aurigam et gubernatorem non solum ad tropicum ornatum, sed propter metricam necessitatem posuit; quam quisquis perspicaciter intenderit, et

---

⁵⁵¹ E *periphrasis*; B *periculum*?

⁵⁵² *περί*

⁵⁵³ *φράσις*

⁵⁵⁴ *ὑπέρ*

⁵⁵⁵ *βαθμός*

⁵⁵⁶ *νήτη ὑπερβολαίων*

⁵⁵⁷ ES sic; B *deest*

⁵⁵⁸ *ἄλλος*

⁵⁵⁹ *ἄλλη*

⁵⁶⁰ BE *allon*; Graece *ἄλλο*

⁵⁶¹ Quod verbum originem a *ἀγορεύω* trahit.

⁵⁶² S sic; BE *loquium*

⁵⁶³ ES sic; B *nominumque*

⁵⁶⁴ E sic; B *similitudinem*

⁵⁶⁵ ES sic; B *aurifigam*

in sequentibus tropis cum facilitate per uaria loca reperierit. (<S) (U>) Virgilius hoc dicit de nauibus Enee, ut recessisset de Carthagine. (<U) (M) Translata dictio est rates, id est nauiculas coniunctas, que in fluminibus solent fieri nominare uice magnarum nauium, que sunt in mari; similitudo non propria, quia ambe similes per nauigium efficiunt. Causa existit necessitas. (<M)

AB ANIMALI AD INANIMALE, VT *ATLANTIS CINCTVM ASSIDVE CVM NVBIBVS ATRIS PINIFERVMOVE CAPVT ET VENTO PVLSATVR ET IMBRI*; NAM VT HEC ANIMALIS SVNT, ITA MONS ANIMAM NON HABET, CVI MEMBRA HOMINIS ASCRIBVNTVR. (U) Virgilius narrat⁵⁶⁶ Iouem misisse ad Eneam Mercurium,⁵⁶⁷ ut eum amplexu Didonis⁵⁶⁸ euelleret. Ille⁵⁶⁹ monita Iouis ferens in Atlante monte consistit; unde dicitur: *Atlantis cinctum* (32va) *assidue cui nubibus atris / piniferum caput et uento pulsatur et imbri*⁵⁷⁰ / *nix humeros infusa*⁵⁷¹ *tegit; tum flumina mento*⁵⁷² / *precipitant senis, et glacie riget horrida barba. / Hic primum paribus nitens Cyllenius alis / constitit*. Vides ergo quomodo dat monti membrum hominis per metaphoram, sed hoc non incongruo. Denique secundum fabulam Atlas homo fuit et a Perseo⁵⁷³ in monte conuersus. Hoc fuit reuera: rexerit, cuius regnum tum Perseus inuasisset potentem eum fugere compulit in montem. Ille⁵⁷⁴ in montem conuersus esse fertur. (<U) (M>) Dictio est translata: caput, quod est hominis uel animalis, non montis, transferte ad cacuminem montis; similitudinem propria, quia, sicut nihil altius in homine est quam caput, ita nihil altius in monte quam cacumen. Causa metri hoc factum est.

AB INANIMALI AD ANIMALE, VT *SI TANTVM PECTORE ROBVR CONCIPIS*,⁵⁷⁵ NAM VT ROBVR ANIMAM NON HABET, SIC TVRNVS, CVI HEC⁵⁷⁶ DICVNTVR, ANIMAM HABET. (S) ‘Rubor ruboris’, quod est masculini generis, significat colorem. ‘Robur roboris’ quod est similiter masculini generis, uirtutem hominis designat. At ‘robur roburis’, quod est neutri generis,⁵⁷⁷ fortitudo est ligni. Itaque a ligno ad hominem robur pro eo quod est robur, transtulit. (<S) (U>) Drances⁵⁷⁸ hoc apud Virgilium legitur dixisse ad Turnum in concilio Latini regis ac principum eius: *si tantum pectore robur / concipis*, ut: ”cum Enea †uelis† singulare certamen inire” (<U) (S>) quasi diceret: ”si roborem concipis”, id est uirtutem uel potius robur, hoc est stultam et rigidam sine consilio fortitudinem, in quo tamquam ex obliquo audaciam Turni uituperans subsannat.⁵⁷⁹ (<S) (M>) Translata dictio est fortitudinem ligni transferre ad fortitudinem hominum. Similitudo non propria, quia fortis est arbor, ita fortis erat Turnus. In ea metricus ornatus conspicitur. (<M)

⁵⁶⁶ B posthac del. *ut*

⁵⁶⁷ corr. B *marcyrium*; E corr. *facurium*

⁵⁶⁸ E sic; B deest

⁵⁶⁹ E sic; B *illa*

⁵⁷⁰ E *atris...imbri*; B desunt; B posthac del. repetitionem *ferens in Atlante monte consistit unde dictio atlantis caput pulsaturque et uento, quis et imbri uix*

⁵⁷¹ E sic; B *impulsa*

⁵⁷² E sic; B *mente*

⁵⁷³ B *apercio*; E *apersoo*

⁵⁷⁴ corr. B *inter*

⁵⁷⁵ ES sic; B *conspicis*

⁵⁷⁶ ES sic; B deest

⁵⁷⁷ E sic; B deest

⁵⁷⁸ E sic; B *drances*

⁵⁷⁹ E sic; B *subsannas*

SCIRE AVTEM DEBEMVS ESSE METAPHORAS ALIAS RECIPROCAS, ALIAS PARTIS VNIVS. (S) Reciprocas metaphoras dicit reuersibiles, in quibus antistropha,⁵⁸⁰ id est reciprocatio, est posita, ut "remigium alarum" et "alas nauibus" dicimus. Nam et "ale nauium" et "alarum remigia" dicuntur. At uero unius partis metaphoras dicit in quibus reciprocatio esset, non posita ut: *fluctuare segetes, gemmare uites*.⁵⁸¹ Non enim possumus dicere "segetare fluctus" nec "uitare gemmas". Siquidem metaphore quedam sunt communes, ut: *Typhin aurigam celeres fecere carine*. Nam quemadmodum in naui auriga dici potest, ita in cursu communiter gubernator, ut: *cumque gubernator magno contorsit equo*; hic gubernatorem pro auriga posuit. Quedam non communes, ut uertice montis; (32vb) non enim potest inuicem dici "cacumen hominis"⁵⁸² sicut dixit "uerticem montis".⁵⁸³ (<S)

CATACRESIS EST VSVRPATIO NOMINIS ALIENI, VT 'PARRICIDAM' DICIMVS EVM, QVI FRATREM OCCIDERIT, ET 'PISCINAM', QVE PISCES NON HABET. HEC ENIM NISI EXTRINSECVS SVMERENT SVVM VOCABVLVM⁵⁸⁴ NON HABERENT.

(M) Hoc distat inter metaphoram et catacresin, quod illa uocabulum habenti largitur aliud, et hec, que non habet proprium, alieno utitur, (<M) (S>) ut 'parricida' dicitur qui fratrem uel sororem occidit, cum ille proprie parricida sit, qui patrem occidit. Et nota, quod licet⁵⁸⁵ ab animali ad animale translatio esse uidetur, et parricida eum significaret, qui fratrem uel sororem occidit, tamen in hoc catacresis a metaphora discernitur, siquidem illa⁵⁸⁶ cum uocabulum habeat etiam translationem gaudet, hec uero quod non habet proprium alieno utitur;⁵⁸⁷ illa diues, hec egens esse dinoscitur.

Nec nos lateat, quod fraticida et sororicida a grammaticis quibusdam prolata inueniuntur, sed apud modernos, non enim apud uetustiores grammaticos hec elata inuenies. Vnde ipse Donatus dicit: "Hec enim⁵⁸⁸ nisi extrinsecus sumeret suum uocabulum non haberet".⁵⁸⁹ Quibus uerbis ostenditur, quod fraticida et sororicida non iuxta uetustatis usum, sed apud iuniores artium scriptores proferantur.

Quod autem "piscinam" ait "dici, que pisces non habet", quomodo non potius antiphrasis talis locutio censeatur,⁵⁹⁰ non frustra queritur. Vt enim lucus qui minime luceat et Parce que nequaquam parcant dicuntur,⁵⁹¹ sic piscina nominatur, que pisces non habet. Sed hoc interest: namque *cata antiphrasin*⁵⁹² dicuntur, unicam et singularem tantum habent significationem; nihil enim aliud lucus et Parce nisi per contrarium sensum demonstrant; piscina uero proprie que pisces habet dicitur, sed abusiue que pisces non habet *catacrestikos*⁵⁹³ nominatur. (<S) (M>) Translata dictio hic est ut dicamus parricidam qui occidit fratrem. similitudo non propria, nam

⁵⁸⁰ S sic; BE *apostropha*

⁵⁸¹ E sic; B *uides*

⁵⁸² E sic; B *montis*

⁵⁸³ E sic; B *hominis*

⁵⁸⁴ EMS sic; B *modium*

⁵⁸⁵ ES sic; B *ab*

⁵⁸⁶ ES sic; B *ita*

⁵⁸⁷ ES *alieno utitur*; B *alienatio dicitur*

⁵⁸⁸ ES sic; B *deest*

⁵⁸⁹ ES *sumeret suum uocabulum non haberent*; B *sit non uero habet*

⁵⁹⁰ E sic; B *sentitur*; S *censebitur*

⁵⁹¹ E *et...dicuntur*; B *etc.*

⁵⁹² *κατὰ ἀντίφρασιν*

⁵⁹³ *καταχρηστικῶς*

sunt ambo homicide. Translata dictio est ut collectio aquarum piscina uocetur que caret piscibus; similitudo non propria, quia et illa et ista proprio labore preparantur et in utraque aqua continetur. Necessitatis causa hec dicuntur, quia nomen aliud non habent.⁵⁹⁴ (<M)

METALEMPSIS EST DICTIO GRADATIM PERGENS AD ID QVOD

OSTENDIT, VT SPELVNCIS ABDIDIT ATRIS ET POST ALIQVOT MEA REGNA

VIDENS⁵⁹⁵ MIRABOR ARISTAS. (U) Virgilius refert Iouem includere uentos in Troia, ne mundum disturbarent, si libere uagarentur. Inde itaque⁵⁹⁶ dicit: *Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris*. ‘Atris’ pro ‘nigris’ posuit. (<U) (S>) Ab ‘atris’ enim (33ra) intelliguntur ‘nigre’, ex nigris tenebras habentes et per hoc in preceptis profunde aduertuntur, in quibus nil lucis erat. (<S) (U>) Quod uero sequitur: post *aliquot, mea regna, uidens mirabor*⁵⁹⁷ *aristas*? Hoc profecturus a patria Melibeus dicit at Tityrum apud Virgilium. Per *aristas* itaque segetes per segetes constantes per ”hos annos”. Ergo ”post aliquot aristos”, id est ”post aliquot annos”, quia *aristas* pro annis posuit. (<U) (S>) Apte uero rusticus per *aristas* annos enumerat. (<S)

(M>) Translata dictio est ‘atrum’, quod est aliquod nigridine obscuratum dicere de subterraneis uentorum locis, qui numquam habuerunt lucem. Similitudo non propria esse, quod inter utrumque tenebre habeantur. Translata dictio est ‘aristas’, id est summitates spicarum transferre ad annos. Sed similitudo non propria, quia, sicut annos uertendo circulo suo innouatur,⁵⁹⁸ ita segetes omnibus annis fiunt. (<M) (U>) In causa utriusque⁵⁹⁹ et metrica necessitas et tropicus ornatus est. Notandum autem quod a quibusdam uidetur metalempsis esse potius in speluncis, quam in atris; sicque exponuntur. (<U) (M>) Per speluncas uult intelligi foramina⁶⁰⁰ terre per que uenti uagantur. Translata dictio est ‘speluncas’, in quibus homines uel bestie habitare possunt, transferre ad obscura et tenebrosa loca, in quibus nec homines nec bestie habitare preualent. Similitudo non propria, quia sicut spelunce sunt tenebre, sic latibula sub terris. (<M) (U>) Ergo lector eligat, quid melius conueniat. (<U)

METONOMIA EST DICTIO QVEDAM VELVTI TRANSNOMINATIO. (S) In quo

notandum, quod non ait ”metonomia est quedam transnominatio”, sicut dixerat ”metaphora est rerum uerbumque translatio” et ”catacrexis est usurpatio primo nominis alieni”, non ait ”ueluti quedam translatio” aut ”quedam ueluti usurpatio”. Hoc ideo fecit, quia ‘translatio’ et ‘usurpatio’ in usu⁶⁰¹ Latinitatis rectissime⁶⁰² proferuntur; non in Latinitate uero ‘transnominatio’ est⁶⁰³ usitata, sed pro necessitate interpretationis nouiter est formata.

HVIVS MVLTE SVNT SPECIES. Multas species esse dicit metonomie, quia metonomia sex modis uidetur fireri, ut in sequentibus patebit. (<S)

---

⁵⁹⁴ EM sic; B *dicuntur*

⁵⁹⁵ EMS sic; B *tenens*

⁵⁹⁶ E *inde itaque*; B *inque*

⁵⁹⁷ Verg. E sic; B *mirabar*

⁵⁹⁸ EM sic; B *innematur*?

⁵⁹⁹ B posthac add. *est*

⁶⁰⁰ E sic; B *formam*

⁶⁰¹ ES sic; B *usum*

⁶⁰² ES sic; B *recte*

⁶⁰³ corr. BE *et*; S *sit*

AVT ENIM PER ID QVOD CONTINET, ID QVOD CONTINETVR OSTENDIT, VT NVNC PATERAS LIBATE IOVI. (U) Hoc Eneas dixit, ut dicit Virgilius, quando primum uenisse se ad Italiam cognouit.⁶⁰⁴ ”Nunc pateras libate Ioui⁶⁰⁵ precibusque uocate, hoc est ”uina degustate”. (<U) (S>) Nam⁶⁰⁶ pateras uinum continentes, pro ipso ‘uino’ posuit. Translata dictio est ut per pateras uinum⁶⁰⁷ significemus.

AVT CONTRA, VT VINA⁶⁰⁸ CORONANT, (U) ornatus causa, quod dicit contra, huiusmodi⁶⁰⁹ est, nam in superiori exemplo per id quod continet (33rb), id quod continetur ostendit. Ibi⁶¹⁰ quippe pateras pro uino, hic uinum pro ‘pateras’ ponit. Sciendum etiam quod istud exemplum duobus in locis apud Virgilium inuenitur: *crateras leti statuunt et uina coronant* et in utroque loco de Enee sociis⁶¹¹ dicitur semel in Carthagine, secundo in Italie ingressu. Ergo cum dicit *uina coronant*, ‘uina’ pro poculis posuit; ‘coronant’ autem, id est: implent usque ad marginem, aut quia antiqui coronabant pocula et sic libabant. Vnde est cratera magna coronam induit impleuitque uino. Translata dictio est ut corona que pertinet ad uas dicatur pertinere ad uinum, quod est in uase. (<U) (M>) Similitudo non propria, quia, sicut corona coronat uas, sic et coronat uinum, quod est in illo; ornatus causa.

AVT PER INVENTOREM ID QVOD INVENTVM EST, VT SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENVS. (M) Cereris inuentrix frumenti fertur fuisse; Liber uero Pater dicitur apud Grecos primum inuenisse uitem cultumque illius docuisse homines. Venus dea libidinis fuit apud gentiles. Vult itaque per Cererem panem intelligi, per Liberum uinum, per Venerem concubitum: *sine Cerere et⁶¹² Libero friget Venus*, quia, ubi uinum et frumentum ubi uinum et frumentum deest, libido libere non dominatur. Translata dictio est, ut Cereris ponatur pro frumento, Liber pro uino, Venus pro libidine. Similitudo⁶¹³ non propria, quia per eadem nomina et dii et dee et fructus significantur; ornatus in causa uersatur. (<M)

AVT CONTRA, VT⁶¹⁴ VINVM PRECAMVR, NAM HIC DEVS PRESENS ADEST. (U) Hoc Plautus dicit. Nam in superiori exemplo per inuentorem id quod inuentum est designat, id est per Liberum uina.⁶¹⁵ (<U) (S>) Hic uero⁶¹⁶ uinum pro uitis inuentore, id est Libero, posuit. (M) Translata dictio est, ut uinum rogent gentiles pro Libero. Similitudo non propria, quia, sicut Liberum rogant pro suis necessitatibus, ita uinum rogant, quatenus clementiam contra eos exhibeat, ne inebrientur; ornatus causa est. (<M)

HEC EXEMPLI CAUSA DILIGENTIBVS POSITA ETIAM RELIQUA DEMONSTRABVNT. (U) Ideo hoc dicit, quia quattuor modos exposuit et duas reliquit. Sed nos eos non relinquimus. (<U) (S>) Per efficientem id, quod efficitur, significatur, si dicatur de naui⁶¹⁷ aliqua. “Sit melior remis”; non remis eam prefert sed uelocitate, que fit per remos.

⁶⁰⁴ E sic; B *ignouit*

⁶⁰⁵ E sic; B *etc.*

⁶⁰⁶ ES sic; B *nunc*

⁶⁰⁷ B sic corr. in marg.

⁶⁰⁸ ES sic; B *huma*

⁶⁰⁹ E sic; B *huius*

⁶¹⁰ B del. *hic vero econtra*

⁶¹¹ E sic; B *socius*

⁶¹² E sic; B *ergo et*

⁶¹³ B sic corr. in marg.

⁶¹⁴ E sic; B *aut*

⁶¹⁵ E *liberum vina*; B *libidinem venus*

⁶¹⁶ E sic; B

⁶¹⁷ ES *de naui*; B *nam*

Item per effectum efficientem significat, sicut "frigus pigrum", quia pigros facit, "mestum timorem", quia⁶¹⁸ mestos facit, id est tristes. Hinc ergo manifestum est quod sex⁶¹⁹ modis fit metonomia. (<S)

ANTONOMASIA EST SIGNIFICATIO VICE NOMINIS POSITA. (M) Hic significationem pro qualitate appellatiua⁶²⁰ posuit, quia appellata⁶²¹ nomina,⁶²² que sequuntur, uice propriorum fungitur. (<M)

QUOD FIT MODIS TRIBVS: AB ANIMO, A (33va) CORPORE, EXTRINSECVS. (U) Certum numerum modorum describit cum dicit quod fit tribus modis. (<U)

AB ANIMO, VT *MAGNANIMVSQVE*⁶²³ *ANCHISIADES*, (S) id est⁶²⁴ Eneas, Anchise filius. (<S) (M>) Transata dictio est, ut appellatum nomen, uidelicet 'magnanimus' ad proprietatem transfertur Enee. Similitudo non propria, quod et ille magnanimus, id est superbus fuit, sicut et alii potentes.⁶²⁵ Ornatus in causa est.

A CORPORE, VT *IPSE ARDVVS*. (M) Hoc est Polyphemus. In Virgilio dicitur Polyphemus autem perdens formam interpretari. Translata dictio est ut appellatum nomen quod est 'arduum' ponatur pro eo quod est Polyphemus. Similitudo non propria, quia ille fuit arduus sicut et ceteri gigantes. (<M) (U>) Necessitas metrica et ornatus causa est, ut in uersu perspiciatur: *intus opaca, ingens; ipse arduus, altaque*⁶²⁶ *pulsat*.

EXTRINSECVS, VT *INFELIX PVER ATQVE IMPAR CONGRESSVS ACHILLI*. (U) 'Extrinsecus' dicit, quia felicitas siue infelicitas ab exterioribus solet euenire. (<U) (S>) Infelix puer ipse est Troilus, (<S) (U>) filius Priami, ut scribit Virgilius in primo Eneidos. (<U) (M>) Translata dictio est, ut infelix, quod est appellatum, ponatur⁶²⁷ pro Troilo, quod est proprium. Similitudo non propria, quia fuit iste miser sicut et alii, qui miseria premuntur; ornatus in causa est. (<M)

EPITHETON EST PREPOSITA DICTIO PROPRIO NOMINI. (S) Verum quidem est, quod omne epitheton preposita sit dictio proprio nomini, licet per conuersionem hoc dicendum non⁶²⁸ sit. Non enim omnis preposita dictio proprio nomini⁶²⁹ epitheton est, siquidem prenomina ut Publius Cornelius non sunt epitheta. (<S)

NAM ANTONOMASIA VICEM NOMINIS SVSTINET,⁶³⁰ (U) unde et antonomasia esse interpretari patet; hoc quod prenomina possint esse antonomasia.⁶³¹ Nam prenomina substantia⁶³² significant, antonomasie uero ab accidentalibus sumuntur. (<U)

---

⁶¹⁸ E sic; B *per*

⁶¹⁹ ES sic; B *non*

⁶²⁰ EM sic; B *appellatam*

⁶²¹ M *appellatiua*

⁶²² EM sic; B *deest*

⁶²³ Verg. sic; BE *magnanimus*

⁶²⁴ ES *id est*; B *item*

⁶²⁵ E sic; B *ponentes*

⁶²⁶ E sic; B *atque*

⁶²⁷ EM sic; B *poetice?*

⁶²⁸ BE *deest*

⁶²⁹ E *licet...nomini*; B *desunt*

⁶³⁰ E sic; B *sustinent*

⁶³¹ E *esse...antonomasia*; B *desunt*

⁶³² E sic; B *substantiam*

EPITHETON NVMQVAM EST SINE NOMINE, VT *DIRA CELENO, DIVA CAMILLA*. (S) Vna ex Harpyis,⁶³³ quarum meminit Virgilius, Celeno⁶³⁴ nominatur, quod nomen ‘nigra’ interpretatur. (<S) (U>) Diua Camilla: hoc est sancta uel generosa Camilla, cuius meminit Virgilius in undecimo Eneidos. (<U) (M>) Translata dictio est, ut dira,⁶³⁵ quod est nomen appellatium et pertinet ad quamlibet seuam et asperam feminam, coniungatur cum proprio nomine illius;⁶³⁶ uice proprii nominis fungatur. Similitudo non propria, quia dira fuit Celeno, sicut alia monstra infernaliter, similis. Translata est dictio, ut transferatur istud nomen⁶³⁷ appellatium, quod ‘diua’ ad proprium nomen Camille. Similitudo non propria, quia illa generosa fuit corporaliter, sicut alie dee a gentibus credebatur incorporaliter. Ornatus causa. (<M)

EPITHETON FIT ETIAM TRIBVS MODIS: AB ANIMO, A CORPORE, EXTRINSECVS, (S>) ab animo fit epiteton,⁶³⁸ ut (33vb) *magnanimus Eneas*, et *contemptor diuum Mezentzus*; a corpore, ut *pulcher Iulus*; que extrinsecus sumuntur in plures species diuiduntur; descendunt de loco, ab actu, ab euentu: a loco, ut Vlixes dicitur⁶³⁹ *Itacus*; ab actu, ut Enea nutrix Caieta; ab euentu, ut insula diues opum Tenedos,⁶⁴⁰ quod uerenditur.

HIS DVOBVS TROPIS VEL VITUPERAMVS ALIQVEM VEL OSTENDIMVS VEL ORNAMVS. Vituperamus, ut *scelerum*⁶⁴¹ *inuentor Vlixes*; indicetur, ut *Larisseus*⁶⁴² *Achilles*; ornat, ut⁶⁴³ *diua Camilla*. (<S)

SYNECDOCHE EST SIGNIFICATIO PLENI INTELLECTVS CAPAX, CVM PLVS MINVSVE PRONVNTIAT. (U) <Inuenitur quippe unde numquam plus ponunt,>⁶⁴⁴ quam debet intelligi, quando scilicet totum ponitur et nomen, nisi pars intelligitur. Numquam sic pars ponitur et totum intelligitur. Hoc autem meminisse debemus, quod cum a parte totum designare uolumus, hic ab insigniori parte faciendum esse sciatur; unde et statim subiungit: (<U)

AVT ENIM A PARTE TOTVM OSTENDIT, VT *PVPPEQVE TVE PVBESQVE TVORVM*. (U) Hic Virgilius refert Venerem dicere ad Eneam, quando post tempestatem peruenit ad Carthaginem et sollicitus erat circa socios, quos arbitrabatur periclitatos tempestate. Tunc ita ostendit ei cygnos⁶⁴⁵ ab aquila perturbatos, sed fuga elapsos. Inde itaque dicit: *ut reduces illi ludunt stridentibus alis, / et cetu*⁶⁴⁶ *cinxere*⁶⁴⁷ *polum, cantusque dedere, / haud aliter puppesque*⁶⁴⁸ *tue pubesque tuorum / aut portum tenet aut pleno subit ostia*⁶⁴⁹ *uelo*.

⁶³³ S sic; BE *arpiis*

⁶³⁴ S sic; BE *cilleno*

⁶³⁵ EM sic; B *duinsa*?

⁶³⁶ corr. B *imicie*; E *immus*?; F *immo*; M *illius auis et*

⁶³⁷ E sic; B *uel*

⁶³⁸ E sic; B *opposita*?

⁶³⁹ E sic; B *dictio*

⁶⁴⁰ E *opum tenedos*; B *desunt*

⁶⁴¹ E sic; B *celorum*?

⁶⁴² ES sic; B *lasserius*

⁶⁴³ ES sic; B *deest*

⁶⁴⁴ Fortasse corruptus.

⁶⁴⁵ E sic; B *signos*

⁶⁴⁶ E sic; B *situ*

⁶⁴⁷ E sic; B *sinxere*

⁶⁴⁸ E *haud aliter puppesque*; B *sed aut pubesque*

(<U) (M>) Hic quippe per partes, id est per pubes et puppes uolunt intellegi naues et iuuenes. (<M) (S>) A⁶⁵⁰ puppibus enim naues, a pube totos homines significat. Et notandum, quod ‘pubes’ in iuuentutis⁶⁵¹ significatione et lanuginis et huius partis, in qua pubertas est, ponitur, ”huius pubis” facit, at cum etatem significat, ”huius puberis” facit. Nec tamen adiecta⁶⁵² prepositione dicitur ‘inpuberis’, sed ‘impubis’.⁶⁵³ (<S) (M>) Translata dictio est, ut puppes, id est posteriores partes nauis, pro totis nauibus ponatur. Similitudo non⁶⁵⁴ propria, quia puppis in naui est et nauis in puppi consistit. Sic translata dictio est pubes, id est ”illas partes iuuenum”, ut est barba uel que sunt infra uentriculum, referre ad totos iuuenes. Similitudo non priopria, quia ita pubes et iuuenibus et iuuenes⁶⁵⁵ cum pubibus. In utroque uidetur esse causa ornatus. (<M)

AVT CONTRA, (34ra) VT *INGENS A VERTICE PONTVS IN PVPPIM FERIT ET FONTEMQVE IGNEQVE FEREBANT*.⁶⁵⁶ (U) Hoc, quod ”ingens a uertice pontus”, de submersione cuiusdam nauis apud Virgilium legitur his uerbis: *Vnam, que Lycios⁶⁵⁷ fidumque uehebat Orontem*,⁶⁵⁸ / *ipsius ante oculos ingens a uertice pontus / in puppim ferit: excutitur pronusque magister*. Totum quippe⁶⁵⁹ ponitur pro parte ponti, id est ”ingens pontus” pro ”magna parte ponti”⁶⁶⁰ a uertice aut a⁶⁶¹ puppi, que uertex nauis est, aut ab aquilone, que flat a mundi uertice, hoc est septentrione. Sed hoc, quod dicit ”fontemque⁶⁶² ignemque” ferebant, in Virgilio inuenitur, ubi Latini et Troiani fedum fecerunt. Ponitque ‘ignem’ et ‘fontem’, pro eo quod est partem de fonte et igne.⁶⁶³

Translata dictio est, ut pontus, id est totum mare pro unda uel fluctu ponatur. Similitudo non propria, quia cum unda pontus et pontus in unda tenetur.⁶⁶⁴ Similiter translata dictio est ‘fontem’ et ‘ignem’ ponere pro ‘aqua’ et ‘titione’. (<U) (M>) Similitudo non propria, quia fons cum aqua et aqua in fonte habetur. Similiter titio in igne et ignis in titione est. (<M) (U>) Horum causa eminet plenitudo ornatus. (<U)

ONOMATOPOEIA EST NOMEN DE SONO FACTVM,⁶⁶⁵ VT *TINNITVS ERIS, CLANGORQVE TVBARVM*. (S) Nam onomatopoeia est dictio figuratiua ad imitandam uocis confuse⁶⁶⁶ significationem, ut dicimus ualuas stridere, oues balare, equos hinnire⁶⁶⁷ et cetera

⁶⁴⁹ BE *hostia*

⁶⁵⁰ ES sic; B *et*

⁶⁵¹ ES sic; B *iuuentute*

⁶⁵² ES sic; B *abiecta*

⁶⁵³ ES *sed impubis*; B desunt

⁶⁵⁴ EM sic; B *deest*

⁶⁵⁵ EM *et iuuenes*; B

⁶⁵⁶ EMS sic; B *ferebat*

⁶⁵⁷ E *licios*; B *de lichias*

⁶⁵⁸ E *orontem*; B *herentem*

⁶⁵⁹ E sic; B *proprie*

⁶⁶⁰ E *id...ponti*; B desunt

⁶⁶¹ BE *aut aut*

⁶⁶² E sig; B *fontem*

⁶⁶³ B *posthac del. et*

⁶⁶⁴ E sic; B *utitur?*

⁶⁶⁵ EMS sic; B *sumptum*

⁶⁶⁶ ES sic; B *effuse*

⁶⁶⁷ BE *equos hinnire*; S *aes tinnire*

his similia. Sed cum tropus⁶⁶⁸ sit dictio translata a propria significatione, in his dictionibus nulla translatio uideri potest, cum eandem rem⁶⁶⁹ significat ‘tin’ et quam⁶⁷⁰ ‘tinnitus’ et ‘clangor’ eundem sonum demonstrat quam et ‘clang’, nisi forte ita intelligamus, quod ‘tin’ et ‘clang’ in propria significatione et ereum⁶⁷¹ metallum et cuilibet auditori ipsis sonitibus demonstrant. Nam auditis eris et tubarum sonis et era, tube per ipsos sonos cognoscuntur, sicut fumo uiso ignem⁶⁷² subter latere cognoscimus, quamuis ipsum ignem uidere nequeamus. At uero ‘tinnitus’ et ‘clangor’ neque es nec tubas significant, sed potius sonos cuiuslibet eris tubarumque notant. Vides itaque, quod ‘tin’ et ‘clang’ ipsa loquacia instrumenta, ex quibus tales soni⁶⁷³ eduntur, proprie quidem produnt,⁶⁷⁴ ‘tinnitus’ uero et ‘clangor’ non ipsa instrumenta, sed eorum sonos designant. (<S) (U>) Translata itaque dictio in hoc esse dinoscitur, quod ad mutandam uocem confusam uel ‘tin’ et ‘clang’ uox articulata figuratiua,⁶⁷⁵ scilicet ‘tinnitus’ et ‘clangor’.⁶⁷⁶ (<U) (M>) Similitudo non propria, quia similia sunt ‘tin’ et ‘clang’⁶⁷⁷ ‘tinnitus’ et⁶⁷⁸ ‘clangor’. (<M) (S>) In utroque ornatus causa est. Melius enim sonat ‘tinnitus’ et ‘clangor’ quam ‘tin’ et ‘clang’.⁶⁷⁹ (<S)

<STIPVLAM CREPITANTIBVS VRERE FLAMMIS.>⁶⁸⁰ (M) Sed quare dicat ”onomatopoeia est nomen de sono (34rb) factum”, cum⁶⁸¹ et participium inde fiat? ‘Crepitans’ enim participium est, ueniens ab eo uerbo quod est ‘crepito, crepitas’.⁶⁸² Ad quod dicendum est, quod onomatopoeia potius consistit in nominibus quam in participiis uel aliis partibus. Sed ideo dicit ”nomen de sono factum”, sicut patronymica eo quod maxime a patribus ueniunt. In quo etiam potest repperiri translata dictio, sicut in superioribus, ut ab eo quod est crepitans fiat ut ‘crepito’. Similitudo non propria, quia idem significat ‘crepitans’ quod et ‘crepito’, deempto,⁶⁸³ quod unum est regulare, alterum irregulare.

PERIFRASIS EST CIRCVMLOCVTIO AVT ORNANDE REI CAUSA, QVE PVLCHRA EST, AVT VITANDE, QVE TVRPIS EST, VT ET IAM PRIMA NOVO SPARGEBAT LVMINE TERRAS ET NIMIO NE LVXV OBTVSIOR VSVS SIT GENITALI ARVO ET SVLCOS OBLIMET INERTES. (S) Etenim perfrasis numerosior dictionum in uniuersa rei significatione congregatio in qua fit circumlocutio cum cultu longiore uerborum ambitu rem describens, que fit aut ornande rei causa,⁶⁸⁴ ut breuitatem splendide producat, aut uitande que turpis est, ut fedtatem circuitu deuitet et breuitatem splendide producat. Sic ergo: *prima nouo*

⁶⁶⁸ ES sic; B interpunctum *troempus*

⁶⁶⁹ ES sic; B post *tin* posita

⁶⁷⁰ ES *et quam*; B desunt

⁶⁷¹ ES sic; B *euenit*

⁶⁷² ES sic; B *igne*

⁶⁷³ ES sic; B *sonos*

⁶⁷⁴ ES sic; B *perdunt*

⁶⁷⁵ E sic; B *figurantur*

⁶⁷⁶ E sic; B *clam*

⁶⁷⁷ E sic; B *deest*

⁶⁷⁸ E sic; B *deest*

⁶⁷⁹ E *In utroque ornatus causa est. Melius enim sonat tinnitus et clangor quam tin et clang*; B *quam tin et clam*

⁶⁸⁰ Don. sic; BE titulus *deest*

⁶⁸¹ EM sic; B *deest*

⁶⁸² EM *crepito crepitas*; B *crepitans*

⁶⁸³ E *excepto*; M *nisi tantum hoc differunt*

⁶⁸⁴ ES sic; B *deest*

*spargebat lumine*⁶⁸⁵ *terram croceum linquens aurora cubile*. Poterat enim dicere ”iam lucebat” aut ”dies ortus erat”. (<S) (U>) Virgilius hoc dicit de illa die, quando Eneas percessit a Carthagine. (<U) (S>) Feditatem uero circuitu deuitat. (<S) (U>) Idem⁶⁸⁶ Virgilius, ubi⁶⁸⁷ dicit quod tempore concubitus equus emissarius sit⁶⁸⁸ incrassandus et aque ab herbis et fontibus sint perhibende et, quid hic fieri debeat, ostendit, cum subiungit quod: *faciunt nimio*⁶⁸⁹ *ne luxu obtusior usus / sit genitali aruo et sulcos oblimet inertes. / Sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat*. (<U)

(S>) Hoc enim circuitu significat conceptum difficilem femine incrassare. (<S) (U>) Vult enim per sulcum concubitum alium significare, per aruum folliculum in uuluam, eque in quo per seminis effusionem fetus concipitur. Custoditur, quod alio nomine matrum dicitur. Translata dictio est ut a prima aurora et noua lux, que sint in exordio nascentis mundi, referatur ad illam diem de quo Virgilius hoc narrat. Similitudo non propria, quia sicut illa prima⁶⁹⁰ aurora et noua lux fuit initio mundi, ita⁶⁹¹ et ista prima aurora et noua lux in ipso die, de quo poeta scribit. Ornatus causa in utroque est. (<U) (M>) Similiter translata dictio est ut aruum referatur ad genitale equarum. Similitudo non propria, quia sicut (34va) aruum profert, ita fetus ex⁶⁹² animalium genitalibus oriuntur. Ornatus causa est.

Similiter in fulco potest repperiri tropica locutio. (<M) (S>) Sed in hoc tropo cauendum, ne, dum quis ornatum nimio⁶⁹³ cultu appetat, *cacozelie*⁶⁹⁴ *uitium* incurrat. Nam *cacozelia* est per affectationem decoris corrupta sententia, cum eo ipso dedecoretur oratio, quam illam uult auctor ornare. Hec fit aut nimio⁶⁹⁵ cultu aut nimio tumore.⁶⁹⁶ Nimio tumore, ut: *Iuppiter omnipotens, celi qui sidera torques, / ore tuo*⁶⁹⁷ *dicenda loquar*. Nimio cultu, ut: *aureus axis erat*,⁶⁹⁸ *temo aureus, aurea summe / curuatura rote, radiorum argenteus ordo / per iuga chrysolithi*⁶⁹⁹ *positeque ex ordine*⁷⁰⁰ *gemme*. (<S)

HYPERBATON TRANSCENSIO QVEDAM VERBORVM ORDINEM

CONTVRBANS. (M) Transcensio, id est transilitio, quando multa interponuntur et ad illa, que debuerant precedere, aliqua subiunguntur. (<M) (S>) Hic autem tropus generalis est et subiungitur:

CVIVS SPECIES SVNT QVINQVE: HYSTEROLOGIA VEL HYSTEROPROTERON, ANASTROPHE, PARENTHESIS, THEMESIS, SYNCHRESIS. (S) Histerologia dicta est a

⁶⁸⁵ ES *spargebat lumine*; B *etc.*

⁶⁸⁶ E sic; B *ut*

⁶⁸⁷ E sic; B *ut*

⁶⁸⁸ E *fuit*

⁶⁸⁹ ES *faciunt nimio*; B *facersunt nenno*

⁶⁹⁰ E sic; B *propria*

⁶⁹¹ E sic; B *cum*

⁶⁹² B *ex ex*

⁶⁹³ ES sic; B *in uno*

⁶⁹⁴ *κακοζήλια*

⁶⁹⁵ ES sic; B *in uno*

⁶⁹⁶ S sic; BE *timore*

⁶⁹⁷ S sic; BE *deest*

⁶⁹⁸ ES sic; B *deest*

⁶⁹⁹ S sic; B *cresolide*; E *cresolia*

⁷⁰⁰ ES sic; B *excorde*

histeron,⁷⁰¹ hoc est in extremo †primo†.⁷⁰² Vnde Castor Grece, quasi *cacaston*,⁷⁰³ hoc est ”malum extremum” nuncupatur; aliter igitur ‘posthac’⁷⁰⁴ sonat. Ergo *histeron* appellatur ”post dictio” uel ‘sermo’ subaudis positus. Item *histeroproteron*⁷⁰⁵ ‘post antea’; *proton*⁷⁰⁶ ‘antea’ significat. Anastrophe ‘peruersio’, nam *ana*⁷⁰⁷ ‘per’, *strophe*⁷⁰⁸ ‘uersio’ dicitur. Parenthesis, ‘incepto’. Temesis, ‘sectio’. Sincrexis, ‘confusio’, ‘plenitudo’ dicitur. (<S)

HYSTEROLOGIA VEL HYSTERONPROTERON EST SENTENTIE CVM VERBIS⁷⁰⁹
ORDO MVTATVS, VT *TORRERE PARANT FLAMMIS ET FRANGERE SAXO*. (U)
Virgilius hoc dicit in primo Eneidos de Enea et sociis⁷¹⁰ eius, postquam periculum uix tempestatis euaserunt. (<U) (S>) Estque⁷¹¹ sensus ordo preposterus, hoc est post redditus, quia secundo loco ponitur, quod primum esse debet, ut: *torrere parant flammis et frangere saxo*, cum primitus sit saxo frangere, grana quam panes flammis torrere. (<S) (U>) Et tritum non est *histeroprotheron*, quia granum aqua corruptum prius debuit siccari ac deinde mola frangi; nam hodieque siccantur⁷¹² antea fruges et sic frangi uidemus. Translata dictio est sicut Donatus sensit, quia prius tritum debet coquendum in clibano; et prius ea molendum. Similitudo non propria, quia utrumque ad preparationem pertinet. Ornatus et necessitatis utraque in causa uidetur.

ANASTROPHE EST VERBORVM TANTVM ORDO PREPOSTERVS, VT *ITALIAM CONTRA PRO ”CONTRA ITALIAM”*. (U) Scripturus Virgilius in primo, quod Iuno⁷¹³ dixerit⁷¹⁴ Carthaginem,⁷¹⁵ ita incipit: *Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni / Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe / ostia*.⁷¹⁶ (<U) (S>) Cernis itaque, quod in hoc sit inuersio dictionum contra rectum (34vb) ordinem orationis⁷¹⁷ et duorum uerborum ordo preposterus et nullo interposito extrinsecus uerbo, ut, *Italiam contra*. (<S) (M>) Translata dictio, ut proprio preponatur nomini, quod antea poni debuit. Similitudo non propria, quia sensus est. Ornatus causa. (<M)

PARENTHESIS EST INTERPOSITA RATIOCINATIO DIVISE SENTENTIE, VT *ENEAS, NEQVE ENIM PATRIVS CONSISTERE MENTEM PASSVS AMOR, RAPIDVM AD NAVES PREMITTIT ACHATEN, ASCANIO FERAT HEC, IPSVMQVE AD MENIA DUCAT*. (U) Ordo est: Eneas rapidum Achaten⁷¹⁸ ad naues premittit. Cetera per parenthesis dicta sunt. Hic in Virgilio legitur, ut Dido suscepit Eneam hospitio; et ipse Achaten⁷¹⁹ pro Ascanio misit.

⁷⁰¹ ὕστερον

⁷⁰² E sic; B *per*

⁷⁰³ S *kakasteron*; E *catostonna*

⁷⁰⁴ E sic; B *post id est*

⁷⁰⁵ ὑστερόπρωτον; E sic; B *histero*

⁷⁰⁶ πρῶτον

⁷⁰⁷ ἀνά

⁷⁰⁸ στροφή

⁷⁰⁹ EMS sic; B *nominis*

⁷¹⁰ sotas corr. in marg. sociis

⁷¹¹ E sic; B *est quo*

⁷¹² B *siccas* corr. in marg. *siccantur*

⁷¹³ E sic; B *unio*

⁷¹⁴ E sic; B *dilexerit*

⁷¹⁵ E sic; B *cara*

⁷¹⁶ Verg. E sic; B *hostia*

⁷¹⁷ ES sic; B *dictionis*

⁷¹⁸ E sic; B *ecatē*

⁷¹⁹ E sic; B *ecatē*

Translata dictio est, quando preponitur posita. Similitudo non propria, quia eundem sensum habent siue preposita, siue postposita.

THEMESIS EST VNIVS COMPOSITI AVT SIMPLICIS VERBI SECTIO, VNA DICTIONE VEL PLVRIBVS INTERIECTIS, VT *SEPTEM SVBIECTA TRIONI* PRO ‘SEPTEMTRIONI’ ET *SAXO CERE COMMINVIT BRVM ET MASSILI PORTABANT IVVENES AD*⁷²⁰ *LITORA TANAS*. (U) Vides itaque, quod illa⁷²¹ uerba diuisa sunt et alia interposita, (<U) (S>) cum iungi debeant ‘septemtrioni’ et ‘cerebrum’ et ‘Massilitanas’. Massilitani autem interpretantur a⁷²² Massilia, que est urbs Gallica. (<S) (U>) Sed sciendum, quod hic sectio tolerabilis⁷²³ est et in sermone composita. Verum in simplici unius est aspera, quod tamen facit antiquitas, ut supradicta⁷²⁴ indicant exemplum. Translata dictio est, ut unum uerbum diuidatur aut ut duo uel plura interponantur. Similitudo non propria, quia id ipsum significat diuisum et integrum. Hoc autem modo ornatus et necessitatis fit causa. (<U)

SYNCHRESIS VEL HYPERBATON EX OMNI PARTE CONFUSUM: *TRIS NOTHUS ARREPTAS IN SAXA LATENTIA TORQVET*, / *SAXA VOCANT ITALI MEDIIS QVE IN FLVCTIBVS ARAS*; EST ENIM ORDO HIC ”TRIS ARREPTAS NOTHVS TORQVET IN SAXA, QVE SAXA IN MEDIIS FLVCTIBVS LATENTIA ITALI VOCANT ARAS”. (S) Quid est quod dicit, quod ”ex⁷²⁵ omni parte confusum”, nisi uerbis et sensu et ordine et sectione? (<S) (U>) Virgilius hoc dicit in primo Eneidos de nauibus sociorum⁷²⁶ Enee, ubi una submersa est; reliqui uix euaserunt. (<U) (S>) Illud autem sciendum est, quod si uerborum ordo uel sensuum uel utrorumque nulla necessitatis causa id exigente uel ornatus ab imperitis et indoctis perturbetur, non hyperbaton,⁷²⁷ sed cacosyntheton uitium⁷²⁸ esse censebitur.⁷²⁹ (<S) (U>) Tropica translatio est ut confuso ordine uerba ponantur. (<U) (M>) Similitudo non propria, quia idem est sensus. Ornatus uel necessitatis utroque in causa esse uidetur. (<M)

HYPERBOLE EST DICTIO FIDEM (35ra) EXCEDENS AVGENDI MINVENDIVE CAVSA, VT ”NIVE CANDIDIOR”, MINVENDI VT ”TARDIOR TESTVDINE”. (S) Hic tropus tam in laudibus quam in uituperationibus aptissime ponitur; in laude, ut ”niue candidior”; in uituperatione, ut ”tardior testudine”. (<S) (U>) Testudo est genus animalis hoc loco †sueregal†,⁷³⁰ sed aliquam cameram templi obliquam, nunc communicationem scutorum, nunc ordinem militum significat. (<U) (M>) Translata dictio est, ut dicatur ”homo niue candidior”. Similitudo non propria, quia habet nix suum⁷³¹ candorem, et homo. Similiter⁷³² in

---

⁷²⁰ EMS sic; B in

⁷²¹ E sic; B ita

⁷²² ES sic; B sed

⁷²³ E rationabilis

⁷²⁴ E sic; B semper dicta

⁷²⁵ ES sic; B deest

⁷²⁶ E nauibus sociorum; B uanibus sonorum

⁷²⁷ B non hyperbaton non hyperbaton

⁷²⁸ ES sic; B deest

⁷²⁹ ES sic; B sensetur

⁷³⁰ significans? segne? B in margine corrigitur significatur, quod non quadrat; E suegei? F snegele

⁷³¹ E nix suum; B mixtum; M nix

⁷³² ES sic; B naturaliter

eo nomine, quod est tardus, nam dictio est ut "homo tardior testudine" uocetur. Similitudo non propria, quia, sicut testudo tarda est naturaliter, sic homo propter desidiam tardus fieri potest. (<M) (U>) In causa ornatus conspicitur.

ALLEGORIA EST TROPVS, QVO ALIVD SIGNIFICATVR QVAM DICITVR, VT ET⁷³³ IAM TEMPVS EQVVM FVMANTIA SOLVERE COLLA, HOC EST "CARMEN FINIRE". (U) Hoc dicit Virgilius in secundo Georgicon. In fine secundi⁷³⁴ libri allegorice dicit: *Sed nos immensum spatii*⁷³⁵ *confecimus equor, / et iam tempus equum fumantia soluere colla*, ac si dicit: "debemus fatigato ingenio parcere et facere finem carminis." (<U) (S>) Sane sciendum, quod hec definitio allegorie ad alios tropos pertinere uidetur. Nam metaphora et catachrisis, metalempsis quoque et metonymia et ceteri tropi aliud significant, quam dicitur. Sed tamen ad allegoriam propter sui excellentiam⁷³⁶ hec descriptio, que aliis etiam⁷³⁷ tropis communis inuenitur, proprie refertur, quippe allegoria pre ceteris tropis plus et multiplicius aliud significatur quam dicitur. Sicut orator, cum dicitur, Cicero animaduertitur et poeta, cum dicitur, Virgilius intelligitur, ita nimirum, cum dicitur tropus, est quo aliud significatur quam dicitur, propter sui eminentiam⁷³⁸ allegoria definitur. (<S) (M>) Propria dictio est, ut soluantur fumantia equorum colla a currus iugo; significet carmen finiendum. Similitudo non propria, quia, sicut soluuntur colla fumantia post laborem, ut requiescant equi, ita post laborem carminis poeta requieuit. Ornatus causa est. (<M) (S>) Sed quomodo allegoria generalis est, sicut hyperbaton, et species habet plurimas, consequenter enumerat, cum dicit:

HVIVS SPECIES MVLTE SVNT, EX QVIBVS EMINENT SEPTEM: IRONIA, ANTIPHRAISIS, ENIGMA, CHARIENTISMOS, PAROEMIA, SARCASMOS, ASTISMOS.⁷³⁹ (S) Quibus uerbis⁷⁴⁰ euidenter ostenditur, quod preter has septem eminentiores species alias quoque formulas allegoria complectitur, que licet nec propriis nominibus censentur, tamen generali nomine allegorie nuncupantur. Unde et supradicta oratio: *et iam tempus equum fumantia soluere colla*, que (35rb) neque in aliqua ex⁷⁴¹ septem memoratis speciebus concluditur, allegoria nominatur. (<S) (U>) Sed harum septem specierum nomina Latino eloquio interpretemur: ironia 'simulatio'⁷⁴² interpretatur,⁷⁴³ antiphrasis 'congrua locutio' uel 'sermo', nam *anti*⁷⁴⁴ 'contra', *phrasis*,⁷⁴⁵ 'sermo' uel 'locutio' interpretatur,⁷⁴⁶ enigma 'obscuritas', charientismos, quas *carites*⁷⁴⁷ et *endesmos*,⁷⁴⁸ hoc est 'grata iniuncto'; est enim dictio gratificans auribus; paroemia, 'prouerbum', sarcasmos,

⁷³³ ES sic; B *est*

⁷³⁴ corr. BE *unius*

⁷³⁵ E sic; B *spatii*

⁷³⁶ S *pro sui excellentia*

⁷³⁷ B posthac del. repetitionem *aliis*

⁷³⁸ S *pro sui eminentiam*

⁷³⁹ M sic; BES *antismos*

⁷⁴⁰ ES sic; B *non*

⁷⁴¹ ES sic; B *deest*

⁷⁴² E sic; B *deest*

⁷⁴³ E sic; B *nominato*

⁷⁴⁴ ἀντί

⁷⁴⁵ φράσις

⁷⁴⁶ E *nam...interpretatur*; B *desunt*

⁷⁴⁷ χάριεις

⁷⁴⁸ ἐνδεσμος

‘uersio’, antismos, ‘urbanitas sine facundia’. Dicitur⁷⁴⁹ autem antismos *apthcacthothtoc*,⁷⁵⁰ hoc est ”ab ipsa elegantia”, ut Porphyrius ostendit.

IRONIA EST TROPVS PER CONTRARIUM ID, QVOD CONATVR OSTENDENS, VT EGREGIAM VERO LAVDEM ET SPOLIA AMPLA REFERTIS TVQVE PVERQVE TVVS. (U) Hoc Iuno dixit ad Venerem, ut refert Virgilius in quarto Eneidos, irata quod deceperat Didonem per se et per filium suum Cupidinem, ut amore uexaretur Enee. Videntur uero talia uerba, quasi landando dicta non grauitur pronuntientur, unde mox subiungit:

HANC NISI GRAVITAS PRONVNTIATIONIS ADIVVERIT, CONFITERI VIDETVR,⁷⁵¹ QVOD NEGARE CONTENDIT. (U) His uerbis ostendit quod inter ironiam et confessionem sola interest pronuntiatio. (<U) (M>) Translata dictio est ut uerba que pertinent ad laudem dicantur per ironiam. Similitudo non propria, quia eiusdem uerbi efficitur laus et subrisio. Ornatus causa est. (<M)

ANTIPHRAISIS EST VNIVS VERBI IRONIA, VT BELLVM, LVCVS ET PARCE. BELLVM, HOC EST MINIME BELLVM;⁷⁵² LVCVS EO QVOD MINIME LVCEAT; PARCE EO QVOD MINIME PARCANT. (U) ‘Bellum’ diminutivum nomen est et deriuatum a bono, sed quando prelium significat, minime bonum est. ‘Lucus’ dicebatur apud gentiles locus †orationis†⁷⁵³ in silua, qui ob densitatem frondium minime lucebat et tum lucus a luce deriuatum est. (<U)

(M>) Translata dictio est, ut dicatur pro prelio bellum. Similitudo non propria, quia, sicut bellum diminuitur,⁷⁵⁴ modice bonum est, et ita⁷⁵⁵ prelium his, qui uincunt, uidetur bonum esse. Ornatus causa est.

Translata quoque dictio est, ut, ut dicatur lucus silua opaca, que caret luce. Similitudo non propria, quia, sicut lux lucet, ita lucus a lucis nomine habet. Causa ornatus est

Translata dictio similiter est, ut par, id est, clementer, dicantur alie mulieres, que secundum fabulam sicut filie noctis et nulli parcunt. Similitudo non propria, quia alie mulieres proprie inclementes, ita iste carent clementia. Ornatus est causa. Inter ironiam et antiphrasim hoc distat, quod ironia pronuntiantis affectu mutat significationem, ut cum dico hoc agenti malum ”bonum est quod facis”; antiphrasis uero suis uerbis diuersitatem rei nominat, ut lucus non luceat. (<M)

ENIGMA EST OBSCVRA SENTENTIA PER⁷⁵⁶ (35va) OCCVLTAM SIMILITVDINEM RERVVM,⁷⁵⁷ VT MATER ME GENVIT, EADEM MOX GIGNITVR EX ME, CVM SIGNIFICAT AQVAM IN GLACIEM CONCRESCERE ET EX EADEM RVRSVS EFFLVERE. (U) Pulcre dicit Donatus: ”Enigma est obscura sententia.”⁷⁵⁸ Difficile enim intelligi potest, nisi exponatur, ut si quis alium intelligeret. Hoc modo quidem est: ”hec⁷⁵⁹ est

⁷⁴⁹ E sic; B *dicat*

⁷⁵⁰ ἀπὸ τῆς ἀστ(ε)ύτητος; F sic; B *caccot tot*; E *ac cotu tot*

⁷⁵¹ BE sic; S *videbitur*

⁷⁵² EMS sic; B *bonum*

⁷⁵³ BE sic; error videtur esse pro 'opaco' vel 'obscurus'

⁷⁵⁴ M *dimicantibus*

⁷⁵⁵ B del. *in post ita*

⁷⁵⁶ B del. *repetitionem per*

⁷⁵⁷ EMS sic; B *deest*

⁷⁵⁸ E *obscura sententia*; B *etc.*

⁷⁵⁹ E sic; B *hic modo*

quedam filia matris et mater filia filie est". Hoc est,⁷⁶⁰ designatur id quod dixit: *mater me*⁷⁶¹ *genuit*⁷⁶² etc. Vnde proprie enigmatice dicunt,⁷⁶³ qui extrinsecus aliud proferunt et intrinsecus aliud sapiunt, sicuti solent parentibus pueri⁷⁶⁴ ludere: "nunc uidi, nunc periit", id est scintilla, et similia. Translata dictio est transferre ad glaciem, hoc quod possit <esse> et filia et mater.⁷⁶⁵ (<U) (M>) Similitudo non propria, quia, infans ex matre nascitur et glacies de aqua. Ornatus causa est. (<M)

CHARIENTISMOS EST TROPVS, QVO DVRA DICTV GRATIVS PROFERVNTVR, VT CVM INTERROGANTIBVS NOBIS "NVMQVID NOS QVESIERIT ALIQVIS", RESPONDETVR "BONA FORTVNA". ETENIM INTELLIGITVR NEMINEM NOS QVESIVISSE. (S) Hic tropus uersatur apud⁷⁶⁶ scholasticos frequentissime, ut si quis dicat seruo suo "propina uinum" et iste respondens dicit "habundat", in quo intelligitur illum nil de uino habere, uel si diceret "da acetum", accipitur pro "da dulce". (<S) (M>) Translata dictio est, ut pro eo quod est "nullus quesivit nos", dicatur "bona fortuna". Similitudo non propria, quia in eisdem uerbis et felicitas intellegi potest et abnegatio eius. Causa necessitatis fit iste tropus, ne grauiter contristetur interrogator. (<M)

PAROEMIA EST ACCOMMODATVM REBVS TEMPORIBVSQVE PROVERBIVM, VT ADVERSVS STIMVLVM CALCES ET LVPVS EST IN FABVLA. (U) Hec tropica locutio rebus ac temporibus accomodata re, id est per se, ut dicitur⁷⁶⁷ *contra stimulum calces*, quod significat paruis hominibus semper esse resistendum, sed et proteruo et maiori resistendum dicitur⁷⁶⁸ *contra stimulum calces*. Temporibus accomodatur, ut *lupus est in fabula*. (<U) (S>) Nam physici dicunt, quod, si lupus pastorem uiderit, eum obmutescere facit, quatenus ipse non possit clamare. Hinc⁷⁶⁹ cum quilibet nostro sermoni inpedimentum fecerit, ita ut⁷⁷⁰ nos subito taceamus, dicere prouerbialiter soliti sumus "lupus in fabula". (<S) (U>) Hoc apud Terentium inuenitur. (<U) (M>) Translata dictio est, ut ad illum, qui offensionem aliquam sustinet, dicatur *aduersus stimulum calces*. Similitudo non propria, quia in ambobus offensio fit; causa necessitatis fit, quia res que fit tali indiget prouerbio.

Similiter translata dictio est, ut de illo tempore, quando aliquid secretius loquimur, si (35vb) aliquis, quem nolumus adesse, superuenerit, cuius aduentus obmutescere nos cogit, dicatur *lupus est in fabula*. Similitudo non propria, quia, sicuti lupus facit tacere rusticos, ita et ille nos homo superueniens. Causa necessitatis fiunt hec exempla. (<M)

SARCASMOS EST PLENA ODIO ATQVE HOSTILIS IRRISIO, VT *EN AGROS ET QVAM BELLO, TROIANE, PETISTI HESPERIAM METIRE IACENS*. (U) Turnus ad Eumedem quendam Troianum hec dixit, quando interfecit eum, ut Virgilius scribit in duodecimo Eneidos. (<U) (M>) Translata dictio est, ut, quod pertinet ad hominem uiuentem,

⁷⁶⁰ E sic; B *enim*

⁷⁶¹ E sic; B *enee?*

⁷⁶² E sic; B *deest*

⁷⁶³ corr. B *dicuntur*; E *dicta*

⁷⁶⁴ E sic; B *deest*

⁷⁶⁵ corr. BE *matre*

⁷⁶⁶ ES sic; B *circa*

⁷⁶⁷ E sic; B *dictio*

⁷⁶⁸ E sic; B *dictio*

⁷⁶⁹ ES sic; B *hnio*

⁷⁷⁰ ES sic; B *et*

qui uult Italiam metiri pertica aut alia⁷⁷¹ aliqua mensura, dicatur ad mortuum. Similitudo non propria, quia, sicut mensurat uiuens,⁷⁷² ita mortuus, sed longitudine tantum sui cadaueris, non⁷⁷³ pertica. Causa ornatus est. (<M)

ASTISMOS⁷⁷⁴ EST TROPVS MVLTIPLEX NVMEROSEQVE VIRTVTIS. NAMQVE ASTISMOS⁷⁷⁵ PVTATVR QUIDQVID SIMPLICITATE RVSTICA CARET ET FACETA SATIS VRBANITATE EXPOLITVM EST, VT EST ISTVD: *QVI BAVIVM NON ODIT, AMET TVA CARMINA, MEVI, ATQVE IDEM IVNGAT VVLPE ET MVLGEAT HIRCOS*. (S) Nam Bauius et Meuius, emuli Virgilii, pessimi poete fuerunt, quos ipse Virgilius per antismon suggillat, (<S) (U>) dicens: *Qui Bauium non odit*⁷⁷⁶ etc., quasi dicat: "Qui Bauium non odit, pro pena ei⁷⁷⁷ contingat, ut diligat Meuium, pessimum poetam," et qui hos diligit facit que contra naturam sunt, id est: *iungat uulpes et mulgeat hircos*. Hic distat inter has species, que per superiorem hostilis est, per inferiorem uoluptusa irrisio. Et sciendum quod antisomos specialis dici⁷⁷⁸ potest omnis elocutio, que cum loco⁷⁷⁹ uenuste profertur, ita ut aures⁷⁸⁰ mulceat et risum mentis excutiat. Translata dictio est, dicantur uulpes⁷⁸¹ iungi quasi boues. Similitudo non propria, quia sicut iunguntur boues, ita et possunt iungi uulpes, licet⁷⁸² per auriculas. Causa ornatus. Similiter in hircis tropica locutio⁷⁸³ repeti potest.

HOMOEOSIS EST MINVS NOTE REI PER SIMILITVDINEM EIVS, QVE MAGIS NOTA EST, DEMONSTRATIO. (S) Cur autem iste tropus inter allegorie species non annumeratur, nisi quod homoeosis non aliud sonat, aliud sentit, sed simplici demonstration similitudines introducit? Hic quoque tropus generalis est; habet enim species tres. Nam homoeosis est similitudo quedam, sed hec similitudo fit aut a rebus ignotis aut ab incongruis aut a paribus. Quas species competenter ostendit, cum dicit: (<S)

HVIVS SPECIES SVNT TRES: ICON, PARABOLA, PARADIGMA. (U) Icon interpretatur 'imago', parabola 'comparatio' uel 'similitudo', paradigma (36ra) 'exemplum', a⁷⁸⁴ quo paradigmatis 'exemplabile' deriuatur.

ICON EST PERSONARVM INTER SE VEL EORVM, QVE PERSONIS ACCIDVNT, COMPARATIO, VT OS⁷⁸⁵ *HVMEROSQVE DEO SIMILIS*. (U) Virgilius hoc dicit in primo Eneidos de Enea ac describit qualiter repente apparuit Didoni apud Carthaginem; nam dicit: *Restitit Eneas claraque in luce refulsit, / os*⁷⁸⁶ *humerosque deo similis; namque ipsa*

---

⁷⁷¹ EM sic; B aliqua

⁷⁷² EM sicut mensurat uiuens; B mensura ad uiuens

⁷⁷³ EM sic; B ut

⁷⁷⁴ M sic; BES antisomos

⁷⁷⁵ M sic; BES antisomos

⁷⁷⁶ E non odit; B desunt

⁷⁷⁷ E sic; B ea

⁷⁷⁸ E sic; B disci

⁷⁷⁹ E ioco

⁷⁸⁰ E sic; B aureas

⁷⁸¹ EM sic; B uia

⁷⁸² EM uulpes licet; B unius species hec?

⁷⁸³ E translatio

⁷⁸⁴ E sic?; B et

⁷⁸⁵ MS sic; BE hos

⁷⁸⁶ MS sic; BE hos

*decoram*⁷⁸⁷ / *cesariam*⁷⁸⁸ nato genetrix lumenque iuuenta / *purpureum et letos oculis afflarat honores*. Vides itaque, quod dicat Eneam in facie atque in⁷⁸⁹ humeris deo similem. (<U) (M>) Translata dictio est, ut Eneas dicatur similis deo. Similitudo non propria, quia, sicut Iouis aut cetera demoniorum portenta pulchritudinem habuerunt, sic habuit iste Eneas. Ornatus causa.

PARABOLA EST RERVM GENERE⁷⁹⁰ DISSIMILIVM COMPARATIO, VT *QVALIS MVGITVS, FVGIT*⁷⁹¹ *CVM*⁷⁹² *SAVCIVS ARAM TAVRVVS*.⁷⁹³ (S) In hoc enim uociferatio Laocoontis sacerdotis, qui a dracone fuit peremptus, taurino mugitu comparatur. (<S) (M>) Apud Virgilius translata dictio est ut mugitus, qui est bouis, dicatur de homine.⁷⁹⁴ Similitudo enim non propria, quia, sicut mugit bos, ita et homo iugulatus uoces emittit confusas. Ornatus causa est.

PARADIGMA EST ENARRATIO EXEMPLI HORTANTIS AVT DETERRENTIS. HORTANTIS, VT *ANTENOR POTVIT MEDIIS ELAPSVS ACHIVIS ILLIRICOS PENETRARE SINVS*. (S) Item in hoc enim ab Antenore, quodam Troiano, Enee exemplum placidas querendo sedes proponitur, et est sensus "si Antenor proditor patrie regnat, cur pius Eneas uagatur?"

DETERRENTIS, VT *AT NON SIC PHRIGIVS PENETRAT LACEDEMONA PASTOR LEDEAMQVE HELENAM TROIANAS VEXIT AD VRBES*.

(S) In hoc quoque exemplo Phrigii (hoc est Troiani uiri, scilicet Alexandri) Troianum Eneam deterret, ne quid temere agere conetur,⁷⁹⁵ quomodo ille Alexander rapiendo Helenam fecit.

Explicit expositio Donati grammatici.⁷⁹⁶

---

⁷⁸⁷ MS sic; BE *deorum*

⁷⁸⁸ EMS sic; B *cesariam*

⁷⁸⁹ E *quod dicat Eneam in facie atque in*; B desunt

⁷⁹⁰ EM sic; B *genera*

⁷⁹¹ MS sic; B *fuerat*; E *fuit*?

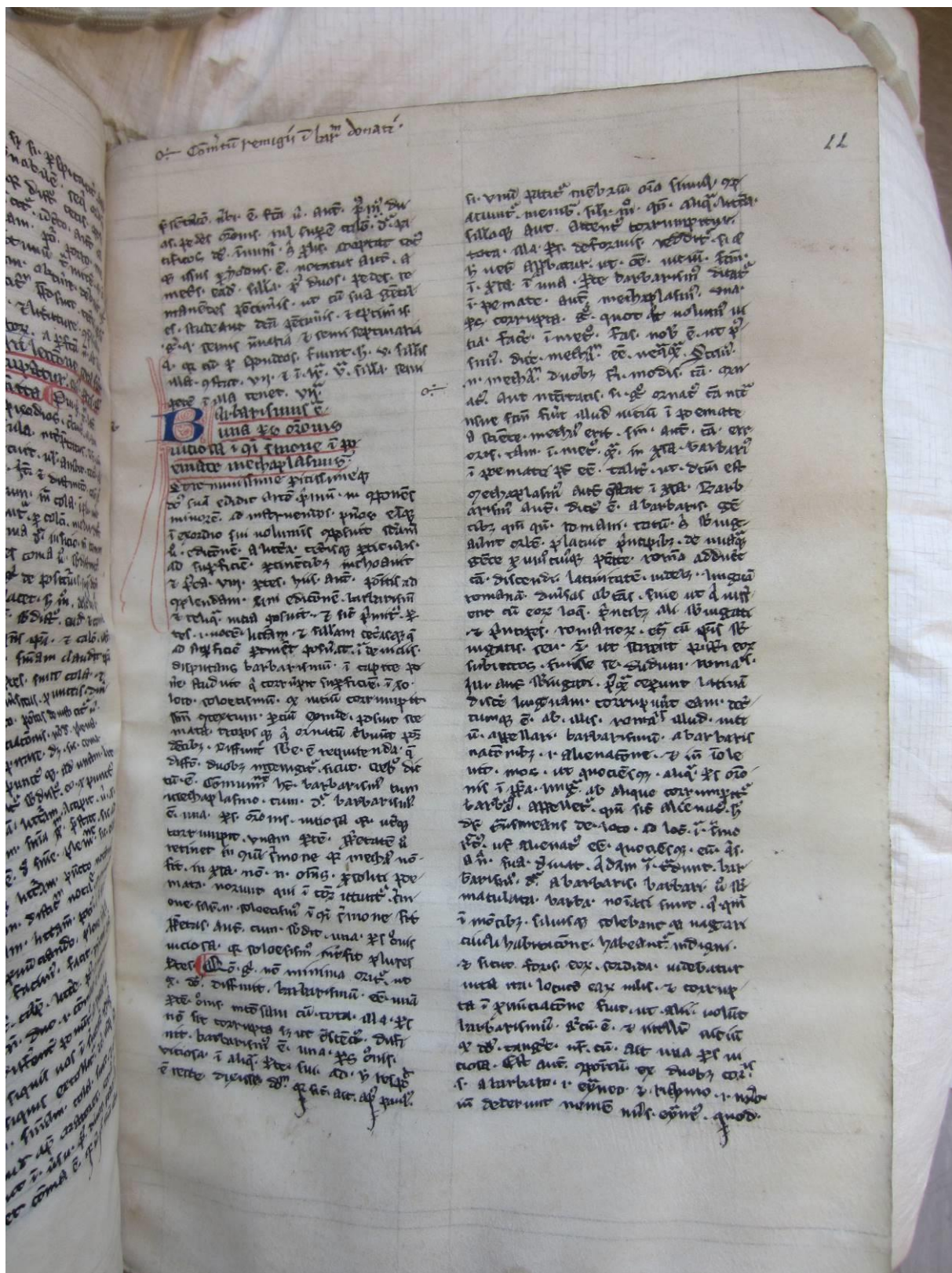
⁷⁹² EMS sic; B *cuius*

⁷⁹³ MS *saucius aram taurus*; B *taurus saucius aram*; E *saucius taurus*

⁷⁹⁴ E sic; B *deueret*?

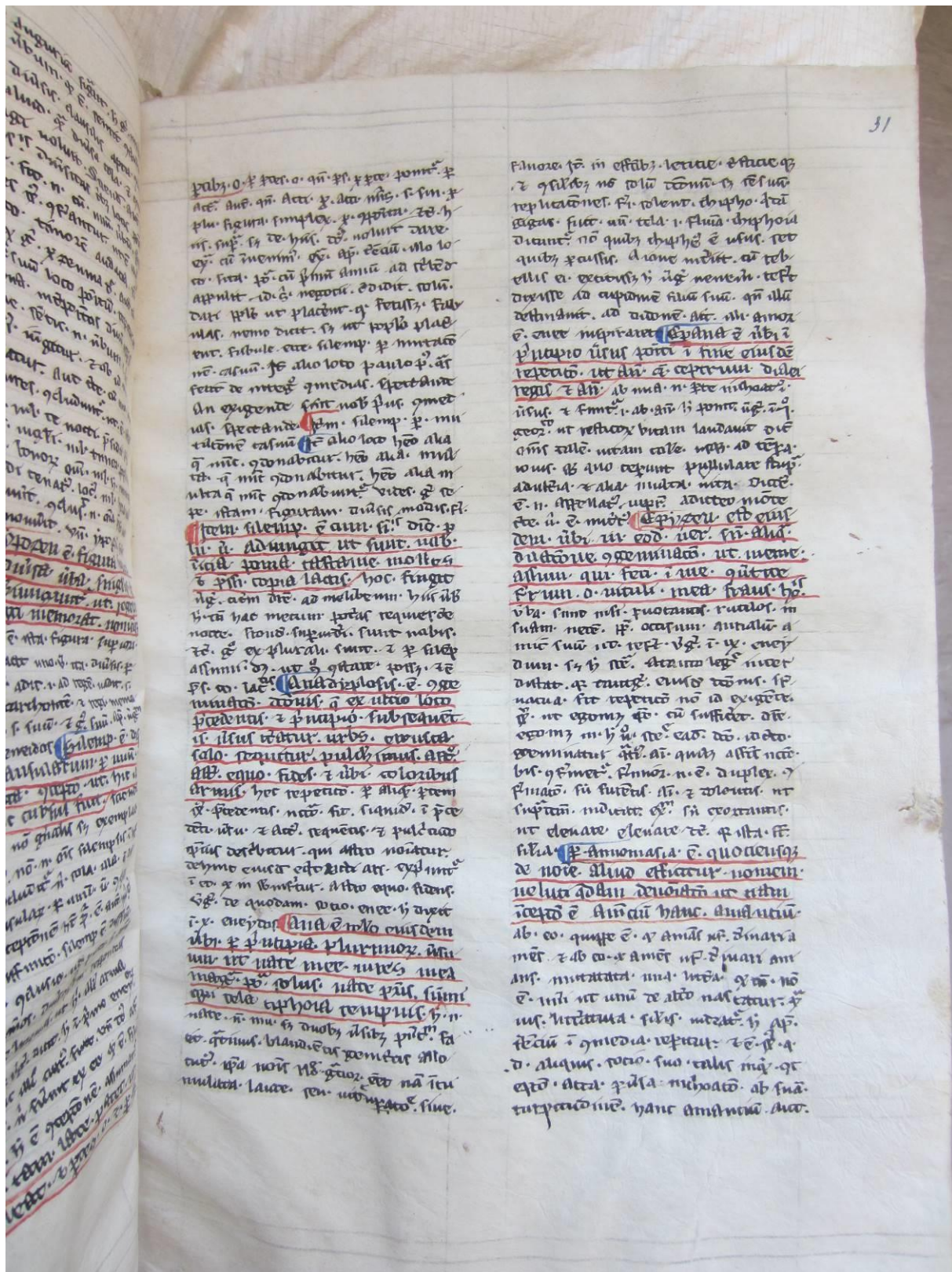
⁷⁹⁵ corr. B *conatur*

⁷⁹⁶ B *deest*; E *Explicit* etc.; E posthac legi non potest.

Brugge, Hoofdbibliotheek Biekorf (Stadsbibliotheek) 537, 1300-tal, f. 22r: "Barbarismus est una pars orationis" etc.

Brugge, Hoofdbibliotheek Biekorf (Stadsbibliotheek) 537, 1300-tal, f. 31r

Erfurt, Amplonianus CA 8° 40, 1200-tal, f. 97r: "Barbarismus est una pars orationis" etc.

Bilaga II

Figurernas ordningsföljd i *Ars Brugensis*, *Málskrúðsfræði* och *Doctrinale*

Ordningen i Donatus *Ars maior* är i stort sett identisk med *AB* bortsett från *homoeoteleuton* och *homoeoptoton*, som är det motsatta hos Donatus (samt i *M* och *Doctrinale*). Blankrader är nödvändiga för att åskådliggöra hopp i ordningen. Om en figur saknas markeras detta med ett X, vilket bara sker en gång beträffande frånvaron av *alleotheta* i *M*. Skillnader i ordningsföljd från *AB* markeras i *M* och *Doctrinale* med kursivt. Överensstämmelserna mellan *M* och *Doctrinale* markeras med fetstil. Dessa är dels tillskottet av *alleotheta* och dels ändrad ordningsföljd för *syncope*, *ectasis*, *syllipsis*, *paromoeon*, *homoeoptoton*, *hyperbole*, *synchresis*, *tnesis*, *anastrof* och *parenthesis*. I min utgåva av *AB* har stavningen normaliserats varsamt eller inte alls. Likaså har Ólsens utgåva av *M* en handskriftsnära stavning av figurerna, i motsats till Reichlings utgåva av *Doctrinale* som i viss mån har normaliserat dessa. Deras stavningar följs i varsin tabell nedan. Utöver sidnummer visas även kapitelnummer för *M* och versrad för *Doctrinale*.

Utgåvor

AB = Bilaga I: Utgåva av Pseudo-Remigius *Commentum in barbarismum Donati*

Doctrinale = Reichling, Dietrich (red.). 1893. *Das Doctrinale des Alexander de Villa-Dei. Kritisch-Exegetische Ausgabe*. Monumenta Germaniae paedagogica 12. Berlin: A. Hofmann

M = Björn Magnússon Ólsen (red.). 1884. *Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda. Islands grammatiske litteratur i middelalderen*, 2. Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. Köpenhamn: Fr. G. Knudtzons boktrykkeri.

	AB (Bilaga I)	M (BMÓ red. 1884)	Doctrinale (Reichling red. 1893)
<u>barbarismus,</u> <u>soloecismus</u> <u>et cetera vitia</u>	barbarismus (s. 7)	barbarismus (s. 61; kap. 11:1)	barbarismus (barbarolexis) (s. 157; vers 2374)
	solecismus (s. 17)	solecismus (s. 72; kap. 12:1)	soloecismus (s. 158; 2375)
	acyrologia (s. 26)	acirologia (s. 78; 13:2)	acyrologia (s. 158; 2378)
	cacenphaton (s. 26)	cacenphaton (s. 79; 13:3)	cacenphaton (s. 158; 2380)
	pleonasmos (s. 27)	pleonasmos (s. 80; 13:7)	pleonasmos (s. 158; 2382)
	perissologia (s. 27)	perisologia (s. 81; 13:8)	
	macrologia (s. 27)	macrologia (s. 81; 13:9)	
	tautologia (s. 28)	tantologia (s. 82; 13:10)	tautologia (s. 158; 2384)
	eclipsis (s. 28)	eclipsis (s. 82; 13:12)	eclipsis (s. 158; 2386)
	tapinosis (s. 28)	tapinosis (s. 83; 13:13)	tapinosis (s. 159; 2389)
	cacosinheton (s. 29)	cacosinheton (s. 83; 13:14)	cacosyntheton (s. 159; 2391)
			<i>perissologia</i> (s. 159; 2394)
			<i>macrologia</i> (s. 159; 2397)

	amphibologia (s. 29)	amphibologia (s. 83; 13:15)	amphibologia (s. 159; 2399)
	X	alleoteta (s. 85; 13:19)	alleoteta (s. 159; 2404)
	AB (Bilaga I)	M (BMÖ red. 1884)	Doctrinale (Reichling red. 1893)
<u>metaplasmi</u>			<i>auferesis</i> (s. 160; 2409)
	prothesis (s. 32)	prothesis (s. 86; 14:3)	prothesis (s. 160; 2409)
		<i>auferesis</i> (s. 87; 14:4)	
		<i>syncopa</i> (s. 87; 14:5)	<i>syncope</i> (s. 160; 2410)
	epenthesis (s. 33)	epenthesis (s. 87; 14:6)	epenthesis (s. 160; 2410)
			<i>apocope</i> (s. 160; 2411)
	paragoge (s. 33)	paragoge (s. 88; 14:7)	paragoge (s. 160; 2411)
		<i>apocope</i> (s. 88; 14:8)	
	aferesis (s. 34)		
	syncopa (s. 34)		
	apocope (s. 35)		
	ectasis (s. 35)		
	sistole (s. 35)	sistola (s. 88; 14:9)	systola (s. 160; 2412)
		<i>eptasis</i> (s. 89; 14:10)	<i>ectasis</i> (s. 160; 2413)
	dieresis (s. 36)	dieresis (s. 89; 14:11)	dieresis (s. 161; 2427)
	syneresis/episynaliphe (s. 36)	sineresis (s. 89; 14:12)	syneresis/episynalimphe (s. 161; 2429)
	synaliphe (s. 36)	sinalimphæ (s. 90; 14:13)	
	ecthliipsis (s. 37)	elipsis (s. 90; 14:14)	ecthlipis (s. 162; 2432)
			<i>synalimpha</i> (s. 162; 2432)
			(<i>synchresis</i> (s. 162; 2435))
	antithesis (s. 37)	antitesis (s. 90; 14:15)	antithesis (s. 162; 2438)
	metathesis (s. 37)	metathesis (s. 90; 14:16)	metathesis (s. 162; 2440)
	AB (Bilaga I)	M (BMÖ red. 1884)	Doctrinale (Reichling red. 1893)
<u>schemata</u>	prolepsis (s. 39)	prolæmsis (s. 92; 15:4)	prolepsis (s. 163; 2452)
	zeugma (s. 40)	zeugma (s. 92; 15:5)	zeugma (s. 164; 2454)
		<i>silemsis</i> (s. 93; 15:6)	<i>sylempsis</i> (s. 164; 2456)
	hypozeugis (s. 41)	ypozeugis (s. 94; 15:9)	hypozeugis (s. 164; 2463)
	syllipsis (s. 41)		
	anadiplosis (s. 42)	anadiplosis (s. 94; 15:10)	anadiplosis (s. 164; 2465)
	anaphora (s. 42)	anaphora (s. 94; 15:11)	anaphora (s. 164; 2468)
	epanalempsis (s. 43)	eparalemsis (s. 95; 15:12)	epanalempsis (s. 165; 2470)
	epizeuxis (s. 43)	epizeusis (s. 95; 15:13)	epizeuxis (s. 165; 2472)
	paronomasia (s. 43)	paronomasia (s. 95; 15:14)	paronomasia (s. 165; 2475)
		paronomeon (s. 96; 15:16)	paromoeon (s. 165; 2477)
	schesis onomaton (s. 44)	schesisonomaton (s. 97; 15:20)	schesis onomaton (s. 165; 2479)
	paromoeon (s. 44)		
		omocopton (homoeoptoton) (s. 97; 15:21)	homoeoptoton (s. 165; 2481)
	homoeoteleuton (s. 44)	omolemiton (homoeoteleuton) (s. 98; 15:22)	homoeoteleuton (s. 166; 2484)
	homoeoptoton (s. 44)		
	polyptoton (s. 44)	polinheton (s. 98; 15:24)	polyptoton (s. 166; 2486)
	hirmos (s. 44)	yrismos (s. 98; 15:25)	hirmos (s. 166; 2489)
	polysyndeton (s. 45)	polisinheton (s. 99; 15:26)	polysyndeton (s. 167; 2494)
	dialyton (s. 45)	dialiton (s. 99; 15:27)	dialyton (s. 167; 2496)
	AB (Bilaga I)	M (BMÖ red. 1884)	Doctrinale (Reichling red. 1893)
<u>tropi</u>	metaphora (s. 47)	metaphora (s. 102; 16:8)	metaphora (s. 167; 2502)
	catacresis (s. 48)	cathacresis (s. 105; 16:24)	catacresis (s. 168; 2505)
	methalempsis (s. 49)	lakun (metalempsis enligt inledningen till troperna)	metalempsis (s. 168; 2507)
	metonomia (s. 50)	metanomie (s. 106; 16:25)	metonymia (s. 168; 2509)
	antonomasia (s. 51)	antonomasia (s. 106; 16:28)	antonomasia (s. 168; 2512)

	epitheton (s. 52)	epiteton (s. 107; 16:33)	epitheton (s. 168; 2516)
	synecdoche (s. 53)	sinodoche (s. 108; 16:42)	synecdoche (s. 168; 2517)
	onomatopoeia (s. 54)	omotopeion (s. 109; 16:46)	onomatopoeia (s. 169; 2519)
	periphrasis (s. 55)	periphrasis (s. 109; 16:47)	periphrasis (s. 169; 2521)
		yperbola (s. 110; 16:48)	hyperbole (s. 169; 2524)
	hyperbaton (s. 56)	yperbaton (s. 110; 16:49)	hyperbaton: fem typer (s. 169; 2526)
	hysterologia (s. 56)	isterologia (s. 111; 16:50)	hysterologia (s. 169; 2527)
	anastrophia (s. 57)		
	parenthesis (s. 57)		
	temesis (s. 57)		
	syncrisis (s. 58)		
		<i>synthesis/syncrisis</i> (s. 111; 16:50)	<i>syncrisis</i> (s. 170; 2532)
		<i>temesis</i> (s. 111; 16:52)	<i>temesis</i> (s. 170; 2534)
		<i>anastrophia</i> (s. 112; 16:53)	<i>anastrophia</i> (s. 170; 2536)
		<i>parenthesis</i> (s. 112; 16:54)	<i>parenthesis</i> (s. 170; 2538)
	hyperbole (s. 58)		
	allegoria (s. 58)	allegoria (s. 113; 16:56)	allegoria (s. 170; 2541)
	ironia (s. 59)	ironia (s. 113; 16:58)	
	antiphrasis (s. 60)	antifhrasis (s. 114; 16:59)	antiphrasis (s. 171; 2546)
	enigma (s. 60)	enigma (s. 114; 16:60)	
	charientismos (s. 60)	kariantismos (s. 114; 16:61)	charientismos (s. 171; 2548)
			<i>enigma</i> (s. 171; 2550)
	paroemia (s. 61)	paranomia (s. 115; 16:62)	paroemia (s. 172; 2553)
	sarcasmos (s. 61)	sarcasmos (s. 115; 16:63)	sarcasmos (s. 172; 2555)
			<i>ironia</i> (s. 172; 2557)
	astismos (s. 61)	antismos (s. 115; 16:64)	astismos (s. 172; 2559)
	homoeosis (s. 62)	omozeusis (s. 116; 16:65)	homoezeuxis (s. 172; 2560)
	icon (s. 62)	icon (s. 116; 16:66)	icon (s. 173; 2564)
	parabole (s. 62)	parabola (s. 117; 16:67)	parabole (s. 173; 2566)
	paradigma (s. 62)	paradigma (s. 118; 16:72)	paradigma (s. 173; 2570)